UNIVERSITATEA „AL.I.CUZA" IAȘI
FACULTATEA DE STUDII ECONOMICE

ROTEZ Th.Constantin

CURS
DE
ISTORIA ECONOMIEI NAȚIONALE

Partea I-a

IAȘI - 1973

UNIVERSITATEA „AL.I.CUZA" IAȘI
FACULTATEA DE STUDII ECONOMICE

Mitocaru Mariana
Anul I - Contabilitate

BOTEZ Th. Constantin

CURS DE ISTORIA ECONOMIEI NAȚIONALE

PARTEA I-a

-1973-

INTRODUCERE IN ISTORIA ECONOMIEI NATIONALE

INTRODUCERE IN ISTORIA ECONOMIEI NATIONALE.

Studiul istoriei vieţii economice şi sociale a omenirii la fel ca şi la studiul altor discipline ştiinţifice, se naşte din necesităţile practice şi trebuie să răspundă acestora. Cunoaşterea lumii exterioare care îl înconjoară pe om şi din care face parte este necesară pentru orice gen de activitate. Lumea cuprinde atît natura cît şi domeniul relaţiilor sociale.

Cînd analizăm problemele de istorie e necesar să facem distincţie între ştiinţele naturii şi ştiinţele societăţii, dintre istoria naturii şi istorie stricto-sensu. Tocmai pentru a sublinia unitatea naturii şi societăţii, omniprezenţa dezvoltării, a devenirii, cît şi interacţiunea om-natură, Marx şi Engels au scris în "Ideologia germană": "Cunoaştem o singură ştiinţă - ştiinţa istoriei. Istoria poate fi privită sub două aspecte: ea poate fi împărţită în istoria naturii şi istoria omenirii. Dar aceste două aspecte nu pot fi despărţite; atît timp cît există oameni, istoria naturii şi istoria oamenilor se condiţionează reciproc". (K.Marx, F.Engels, Opere vol.3, ed.II, 1962, p.18).

Istoria oamenilor e partea reală a istoriei naturii. Această idee a interacţiunii om-natură, a fost reliefată în " Capitalul " de către K.Marx prin celebra menţiune că: "munca este în primul rînd un proces între om şi natură, în care omul mijloceşte, reglementează şi controlează prin acţiunea sa proprie schimbul de materii dintre el şi natură. Forţele naturale care aparţin trupului său, braţele şi picioarele, capul şi mîna, el le pune în mişcare pentru a-şi însuşi materia furnizată de natură într-o formă utilă pro[illegible]iei sale vieţi. Acţionînd prin această mişcare asupra naturii exterioare şi modificînd-o pe aceasta, el modifică în acelaşi timp propria sa natură. El dezvoltă posibilităţile ascunse în ea şi pune sub stăpînirea sa jocul forţelor ei". (Capitalul, vol.I, ed.1967 p.207, ed.4). Text capital pentru înţelegerea dialecticii om-natură.

Intrucît ştiinţa istoriei se ocupă de fapte şi fenome-

- concrete, utilitatea sa reală se află tocmai în posibilitatea pe care o dă oamenilor de a cunoaşte modul în care se produce dezvoltarea istorică, legile acesteea, bineînţeles în manifestarea lor concretă şi individuală. Numai în acest fel se justifică uriaşul efort cognitiv depus pentru investigarea trecutului uman.

De fapt, o disciplină de învăţămînt are nu numai rolul de a explica conţinutul ştiinţei în cauză, ci şi de a realiza o legătură între tezele, problemele, conţinutul acesteea şi activitatea practică, de a contribui la înţelegerea mai eficentă a drumului parcurs de ştiinţă şi respectiv de practică.

Dintre ştiinţele care se ocupă cu studiul dezvoltării producţiei, al modurilor de producţie, al evoluţiei societăţii, face parte şi disciplina pe care astăzi începem să o parcurgem împreună.

OBIECTUL ISTORIEI ECONOMIEI NATIONALE A ROMANIEI

Orice ştiinţă reprezintă o formă de cunoaştere sistematică a realităţii, ea îşi propune să descopere esenţa fenomenelor, să explice necesitatea raporturilor dintre ele, să găsească legile după care se dezvoltă şi evoluează societatea. Cunoaşterea ştiinţifică nu este un scop în sine. Stiinţa are menirea de a servi societatea, de a contribui la progresul ei. Stiinţa se manifestă ca una din forţele motrice ale progresului social. Aceste deziderate urmăreşte a le transpune în viaţă şi istoria economiei.

Ca ştiinţă şi disciplină independentă, ISTORIA ECONOMIEI, datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ea constituie o ramură a ştiinţelor economice, componentă a ştiinţelor sociale.

Istoria economiei este o ştiinţă vastă. Ea se compartimentează în funcţie de sfera de cuprindere, în spaţiu şi în timp, în funcţie de tematica abordată.

Prioritatea acordată de marxism structurii economice a societăţii nu are un caracter convenţional, ea decurge din natura obiectivă a relaţiilor economice ale căror modificări şi transformări au un rol uriaş.

Viaţa materială a oamenilor, şi în primul rînd modul în care ei îşi produc cele necesare traiului, este originea tuturor seismelor istorice. De aceea în explicarea structurii şi dezvoltării societăţii omeneşti, materialismul istoric porneşte de la faptul simplu, cotidian, că înainte ca oamenii să se fi ocupat cu politica, ştiinţa, arta, religia, filozofia, etc., aceştia au trebuit să-şi asigure existenţa; dar pentru a avea bunurile materiale necesare traiului, oamenii trebuiau să muncească. Aceasta a determinat o puternică acţiune. Acţionînd asupra naturii omul şi-a schimbat de fapt propria sa natură. In aceste cîteva idei este cuprinsă, în esenţă, întreaga teorie istorică despre rolul factorului economic.

Plecînd de la acest adevăr, materialismul istoric de-

monstrează că principala condiţie determinantă a existenţei şi dezvoltării unei societăţi, în toate fazele istoriei sale este producţia materială. Necesitatea de a-şi procura hrană, îmbrăcăminte şi adăpost reprezintă elementul inseparabil al oricărei comunităţi umane. Producerea mijloacelor necesare traiului în concepţia marxistă asupra istoriei reprezintă "cea dintîi premiză a oricărei existenţe omeneşti deci şi a oricărei istorii. Primul act istoric este aşadar producerea mijloacelor necesare pentru satisfacerea acestor nevoi, producerea vieţii materiale însăşi. "(K.Marx şi F.Engels, Opere vol.31,ed.Pol.1958,Buc., p.28).

Sondajul pe care omul l-a făcut de-a lungul veacurilor în domeniul necunoscutului nu are coordonate în timp. Stau mărturie pentru acest fenomen descoperirile trecutului şi mai ales exemplele prezentului. Viitorul este ca o mare ce trebuie explorată întrucît cuceririle ştiinţei se succed într-o viteză necunoscută. Miraculos este faptul că nu există în acest domeniu - punct terminus. Dimpotrivă, există o permanentă căutare pentru nou, superior, spre care se îndreaptă cu toate forţele omul prezentului - pentru a-i desprinde valenţele, a-i descifra legităţile şi a le pune în slujba omenirii. Hommo sapiens primeşte, din ce în ce mai mult prin cercetare asiduă, acumulează cunoştinţe din ce în ce mai detaliate despre trecut şi totodată are o previziune mai vastă şi mai bine ancorată în scrutarea viitorului.

Plecînd de la aceste realităţi, evoluţia economică a societăţii se poate trata pe plan mondial sub forma unei istorii economice a lumii, pe diferite sfere sau continente: istoria economică a Europei, a Americii, Asiei, Africii sau Australiei. Istoria economică poate fi cercetată şi pe plan vertical, în sensul că, studiul poate îngloba numai unele epoci istorice, ca de exemplu: istoria economiei sclavagiste, istoria economiei feudale, istoria economică a modului de producţie capitalist. Totodată istoria economiei permite analiza a diferite procese economice, componente ale procesului general economic de înaintare. Dintre acestea amintim printre altele: istoria dezvoltării industriei, istoria dezvoltării agriculturii, istoria silviculturii, istoria pescuitului şi a pisciculturii, istoria evolu-

ţiei schimbului şi a comerţului, istoria transporturilor, istoria circulaţiei monetare, istoria băncilor şi sistemelor bancare, istoria crizelor economice etc.

Istoria economică generală prin obiectul ei reprezintă simbioza ştiinţifică, indestructibilă şi armonioasă a conţinutului istoriei economice a tuturor statelor cît şi istoria economiei naţionale a fiecărui popor luat în parte.

Istoria economiei naţionale, studiază atît procesul obiectiv al dezvoltării în ansamblul său, cît şi ramurile care îl compun, ca: agricultura şi silvicultura, meşteşugurile şi industria, construcţiile, transporturile; apoi ramurile ce deservesc schimbul, repartiţia şi redistribuirea produsului social cum sînt: circulaţia mărfurilor, finanţele publice, circulaţia bănească şi creditul. Economia naţională este un mecanism complicat de valori materiale şi o multitudine de relaţii în permanentă mişcare şi transformare, al căror conţinut coroborat permite elucidarea ştiinţifică a proceselor componente ce definesc istoria economiei naţionale.

Cheia cu ajutorul căreia putem studia această multitudine de probleme constă în cunoaşterea legilor dezvoltării societăţii, cheie care nu trebuie căutată decît în modul de producţie practicat de societate în fiecare perioadă istorică dată, în starea forţelor de producţie, în economia societăţii. Această idee este amplu fundamentată de K.Marx, în "Capitalul" unde menţionează: " In producţia socială a existenţei lor, oamenii intră în relaţii determinate, necesare, independente de dorinţa lor, în relaţii de producţie care corespund unei anumite trepte de dezvoltare a forţelor lor materiale de producţie. Totalitatea acestor relaţii de producţie constituie structura economică a societăţii , baza reală pe care se ridică o suprastructură juridică şi politică" (Capitalul,vol.I,Ed.P.M.R. ed.II,p.18). Cu alte cuvinte, anatomia societăţii civile trebuie căutată în economia ei. De aceea, şi studiile istorice trebuie să înceapă de la analiza istoriei forţelor de producţie şi a relaţiilor economice din ţara respectivă. Desigur, că studiul nu se va opri aici, el va trebui neapărat să arate cum se acoperă scheletul economiei cu carnea vie a formelor politico-sociale, iar apoi cu

a ideilor, a sentimentelor, a năzuinţelor, a idealurilor umane.

In această ordine de idei clasicii au atras atenţia asupra pericolului simplificării dogmatice şi mecaniciste a tezei lor fundamentale. Intr-o scrisoare către Joseph Bloch, F. Engels scria: "... După concepţia materialistă a istoriei, factorul determinant în istorie este, în ultimă instanţă, producerea şi reproducerea vieţii reale. Nici Marx şi nici eu nu am afirmat niciodată mai mult. Dacă în sfîrşit cineva torturează această propoziţie pentru a o face să spună că factorul economic este singurul determinant, el o transformă într-o frază goală, abstractă, absurdă. Situaţia economică este baza, dar diversele elemente ale suprastructurii - formele politice ale luptei de clasă şi rezultatele lor - constituţiile elaborate de clasa victorioasă odată ce o luptă a fost cîştigată etc., formele juridice şi chiar reflectarea tuturor acestor lupte reale în creierul participanţilor, teoriile politice, juridice, filozofice, concepţiile religioase şi dezvoltarea lor ulterioară într-un sistem dogmatic exercită de asemenea acţiunea lor asupra cursului luptelor istorice şi în multe cazuri determină, într-un fel, preponderent, forma ", (vezi K.Marx şi F.Engels, Etudes philosophiques, Editions Sociales,Paris, 1961, p.154). Cu alte cuvinte, fenomenul economic determină în ultimă instanţă morala, religia, filosofia, fără să le dizolve autonomia, ceea ce este cu totul altceva, căci a proveni dintr-un fenomen nu înseamnă a fi identic cu acesta. Rolul hotărîtor al factorului economic nu trebuie transformat în determinism rigid, deoarece în istorie se resimte şi influenţa covîrşitoare a unor factori extraeconomici.

Din cele amintite rezultă că dezvoltarea economică are un rol extrem de important asupra istoriei societăţii. Aceasta nu înseamnă că situaţia economică reprezintă singura cauză activă, iar restul nu este decît o acţiune pasivă. Există dimpotrivă, o acţiune reciprocă între aceasta şi baza economică, acţiune care determină în ultimă instanţă orice dezvoltare a modurilor de producţie.

Inmănuncherea acestor idei de profund conţinut şi sinteză ne permite să tragem concluzia importantă, că de fapt istoria dezvoltării societăţii este înainte de toate, istoria dezvoltă-

rii producţiei, istoria modurilor de producţie, care se succed de-alungul secolelor, istoria dezvoltării forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie dintre oameni, istoria acţiunii concrete a legii concordanţei relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. Potrivit concepţiei materialiste, momentul hotărîtor în istorie este în ultimă instanţă, producţia şi reproducţia vieţii nemijlocite. Dar, această producţie este şi ea de două feluri: pe de o parte, producerea mijloacelor de subzistenţă - alimente, îmbrăcăminte, locuinţă şi a uneltelor necesare în acest scop, iar pe de altă parte, producerea omului însuşi. Rînduielile sociale în condiţiile cărora trăiesc oamenii într-o anumită epocă istorică şi dintr-o anumită ţară, sînt determinate de ambele feluri de producţie, de treapta de dezvoltare pe care se află pe de o parte munca, iar pe de altă parte familia.

Numai concepţia materialistă a istoriei, aplicarea materialismului dialectic la studiul societăţii, la cunoaşterea vieţii sociale, la studierea istoriei societăţii, a deschis calea spre cunoaşterea societăţii omeneşti în toată complexitatea sa. Materialismul dialectic priveşte natura şi societatea nu ca o acumulare întîmplătoare de fapte, fenomene, noţiuni rupte de altele sau independente unele de altele, ci în legătură lor reciprocă, în independenţa şi condiţionarea lor.

Istoria societăţii fiind înainte de toate istoria dezvoltării producţiei, a modurilor de producţie, e limpede că studierea evoluţiei economiei reprezintă mijlocul de înţelegere a întregului proces de dezvoltare socială, temelia generală pentru aprofundarea istoriei politice, istoriei culturii, istoriei militare, a istoriei diplomaţiei etc. Pentru elucidarea ştiinţifică a problematicii acestora folosirea istoriei economiei are un rol de prim ordin. Această idee este de fapt exprimată cu multă grijă de către F.Engels: "Cu cît domeniul pe care îl cercetăm se îndepărtează de cel economic şi cu cît se apropie de domeniul purei ideologii abstracte, cu atît mai mult vom constata că în dezvoltarea sa avem de-a face cu elemente întîmplătoare, cu atît mai multe zigzaguri va reprezenta curba sa" (K.Marx şi F.Engels, Opere alese, vol.II,Ed.P.M.R.,1952,p.465).

In acelaşi timp trebuie ţinut seama că o cunoaştere temeinică a istoriei economiei naţionale, presupune neapărat cunoaşterea aprofundată a istoriei generale, întrucît dezvoltarea economiei are totdeauna loc într-un anumit ansamblu de împrejurări istorice interne şi externe, de evenimente şi fapte. Rezultă că, fără a fi o secţiune a istoriei generale, istoria economiei naţionale este strîns legată de istoria generală. Dacă pentru istoria generală, studierea modului de producţie reprezintă doar fundamentul general pentru înţelegere şi mijlocul pentru explicarea celorlalte laturi ale dezvoltării societăţii, pentru disciplina Istoria economiei naţionale studierea concretă a dezvoltării economice, a interacţiunii dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie, a dezvoltării şi succesiunii modurilor de producţie constituie obiectul de bază pentru cercetare.

Delimitînd obiectul acesteia de alte discipline trebuie făcută şi o altă precizare în legătură cu studierea forţelor de producţie. Fiind o ştiinţă socială, studiază forţele de producţie nu asupra laturii lor tehnice, ci în latura lor socială şi anume din punct de vedere al caracterului lor şi al interacţiunii dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie. Ea nu se poate confunda cu istoria tehnicei; din conţinutul acesteia foloseşte doar o anumită problematică.

Definirea istoriei economiei naţionale ca ştiinţă, cere de asemenea lămurirea raportului dintre aceasta şi economia politică. Economia politică este ştiinţa dezvoltării relaţiilor sociale de producţie, adică a relaţiilor economice dintre oameni. Ea descoperă legile ce guvernează producţie şi repartiţia bunurilor materiale ale societăţii omeneşti pe diferitele trepte de dezvoltare. Economia politică fiind o ştiinţă teoretică, nu-şi pune ca sarcină să studieze procesul istoric al dezvoltării societăţii în toată diversitatea sa concretă, chiar dacă apelează la elemente istorice. Ea sintetizează noţiunile fundamentale despre trăsăturile esenţiale ale fiecărui sistem de economie socială.

Istoria economiei naţionale este o ştiinţă [illegible]tă, cu o problematică vastă şi complexă, care studiază faptele istorice în domeniul dezvoltării economice de-a lungul timpului. Această

studiere însă, nu reprezintă o simplă adunare de material, ci materialul concret este analizat în lumina legilor economice descoperite de economia politică. Rezultă de aici necesitatea cunoaşterii economiei politice pentru analiza istoriei economiei Naţionale. In acelaşi timp reliefăm că economia politică găseşte în Istoria economiei naţionale expunerea istorică concretă a evoluţiei economice, indispensabilă pentru înţelegerea dezvoltării economice şi descoperirea legilor ei atît generale cît şi specifice.

Istoria economiei naţionale este strîns legată şi de geografia economică, de ştiinţele juridice, în măsura în care abordează diferite aspecte pe plan istoric din obiectul acestor ştiinţe ca: repartizarea teritorială a forţelor de producţie, legislaţia economică în diferite perioade istorice etc. Rezultă din ultima subliniere că studiază în acelaşi timp influenţa exercitată asupra dezvoltării economice a societăţii de către elementele suprastructurii, cum sînt formele politice şi de stat, normele şi instituţiile juridice, ideologia socială care domină în societate, acestea putînd ajuta sau frîna dezvoltarea economică.

In concluzie, la obiectul disciplinei noastre iată o problematică largă şi complexă, legături multiple şi absolut indispensabile cu celelalte ştiinţe sociale. Evident că această ştiinţă, nu reprezintă o simplă însumare de material de cronică, de date statistice şi fapte politice, de evenimente şi întîmplări nesemnificative, ci dimpotrivă, ea studiază cele mai importante, am putea spune vitale şi efective manifestări economice ale societăţii, în complexul logic, multilateral şi contradictoriu al unei epoci istorice date.

METODA DE CERCETARE A ISTORIEI ECONOMIEI NATIONALE

Orice disciplină nu poate fi studiată ştiinţific fără o metodă riguroasă. Concepţia materialistă a istoriei ca metodă de cercetare şi de expunere a dărîmat construcţiile de ordin metafizic şi teologic care reduceau la concepte istoria, a lărgit cunoaşterea vieţii şi a istoriei, a arătat că forţele economice, nu forţele individuale conduc istoria şi transformă societatea. Ea ne ajută să găsim explicaţii evenimentelor politice dincolo de suprafaţa lucrurilor, în natura raporturilor de producţie, să explicăm coincidenţa marilor perioade istorice cu perioadele de mare dezvoltare economică.

Metoda materialismului istoric reprezintă concretizarea metodei dialectice aplicate la viaţa socială a multimilioanelor de producători, la dezvoltarea societăţii. Materialismul istoric dă firul conducător în cercetarea şi înţelegerea fenomenelor economice, a legilor dezvoltării şi schimbării acestor fenomene şi procese.

Concretizată la studiul Istoriei economiei naţionale, metoda materialismului istoric înseamnă studierea modurilor de producţie care se succed de-a lungul timpurilor, studierea relaţiilor de producţie împreună şi în strînsă interacţiune cu forţele de producţie, ca şi studierea influenţei exercitate asupra dezvoltării economice de o serie de elemente ale suprastructurii.

Pentru a indica aspectele esenţiale, determinantele cauzale şi legile procesului istoric, este nevoie de un criteriu de deosebire a esenţialului de neesenţial,a cauzei de condiţie. Or, tocmai judecăţile de valoare sînt acelea care, procedînd selectiv, stabilesc graniţa dintre esenţial şi neesenţial, dintre cauză şi condiţie, care deosebesc ceea ce este necesar de ceea ce este întîmplător.

Obiectivitatea cunoaşterii istorice nu se poate realiza în afara valorificărilor subiectiv, deoarece orice progres cognitiv se îndeplineşte cu ajutorul subiectului. Deşi, în mod evident, nu toate valorificările subiective sînt adevărate,există

valorificări ale trecutului care coincid cu dispunerea reală a valorilor istorice. Materialismul istoric furnizează cercetării istorice tocmai aceste criterii de selectare și apreciere a faptelor și evenimentelor obiective din trecut, deoarece nu se întemeiază pe premise arbitrare, ci pleacă de la oameni reali, de la "procesul lor real de dezvoltare care poate fi observat pe cale empirică și are loc în condiții determinante". (vezi K.Marx și F.Engels, Opere, vol.3, Editura politică, 1962, p.27).

In legătură cu aceste idei centrale, disciplina - Istoria economiei naționale, pentru a avea un tablou veridic al evoluției în timp, toate fenomenele ce le cercetează, le analizează în timp ca un rezultat al muncii creatoare a colectivităților "Oamenii - scrie Marx - dispun în mod liber de forțele de producție - care constituie baza întregii lor istorii - căci orice forță de producție este o forță dobîndită, produsul unei activități anterioare.
...Prin simplul fapt că fiecare generație nouă găsește forțe de producție dobîndite de generația anterioară, care-i servesc drept materie primă pentru o producție nouă, se crează în istoria oamenilor o înlănțuire, ia naștere istoria omenirii". (K.Marx și F.Engels, Opere alese, în 2 volume, vol.II, București, E.S.P.L.P., 1955, ed.a II-a, p.482). Deci, fiecare generație moștenește din trecut nu numai forțele de producție ci și o serie întreagă de rezultate concrete ale dezvoltării istorice precedente care condiționează desfășurarea ulterioară a societății.

Activitatea creatoare a unei generații -menționează tot K.Marx - " ... este condiționată în parte de cooperarea cu cei vii, în parte de folosirea muncii celor care au trăit în trecut" (Capitalul, vol.III, p.I., 1953, p.117). Așadar în activitatea lor oamenii nu o iau mereu de la început, nu crează ceva din nimic, ci pleacă totdeauna de la premizele pe care le oferă patrimoniul imens al trecutului - tradiția. In toate momentele decisive, creatorii viitorului s-au întors spre un trecut mai mult sau mai puțin autentic, care li se părea relevant. Toate proiectele de viitor au presupus o cercetare a trecutului, o modelare a acestuia și deci o perfecționare. Tradiția poate fi comparată cu ereditatea socială, ea este tot atît de necesară

progresului social pe cît este de evidentă ereditatea biologică. In definitiv tradiția nu înseamnă altceva decît evoluția după legi proprii. Desigur, cînd ne referim la tradiție, subliniem totdeauna latura sa înaintată - necesară. Rolul progresist al tradiției constă în preluarea transformărilor înnoitoare și în favorizarea înnoirilor viitoare ale omenirii. Negarea marei experiențe ar însemna lipsirea progresului de unul din factorii săi esențiali. Bineînțeles absolutizarea ar dăuna și ea, ar minimaliza elementul nou fundamental - progresul.

Fiind o știință istorico-economică concretă, Istoria economiei naționale tratează în mod cronologic un amplu tablou faptic al dezvoltării modurilor de producție din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi, cu luarea în considerare a particularităților în fiecare epocă dată. Insăși munca titanică a marilor gînditori - Marx, Engels, Lenin, care în genialele lor opere s-au sprijinit pe cunoașterea profundă, multilaterală a faptelor economice, ne arată cît de importantă este studierea materialului faptic.

Rolul gîndirii în știința istorică este cu atît mai important, cu cît în istorie nu se poate aplica experimentul. K.Marx în "Capitalul" preciza că, în analiza formelor economice reactivii și microscopul sînt înlocuiți cu puterea abstracției. Studierea raporturilor sociale, cercetarea diferitelor evenimente și procese istorico-economice din trecut despre care s-au păstrat informații necesită separarea în gîndire și analizarea diverselor laturi și momente ale fenomenelor istorice. Sintetizarea rezultatelor obținute permite cunoașterea proceselor istorice concrete în complexitatea lor, a unității în toată diversitatea.

Gîndirea materialistă marxistă dezvăluie conexiunea evenimentelor istorico-economice, legăturile fiecărui eveniment cu condițiile de loc și timp în care s-a produs. Totodată, prin reflectarea legăturilor cauzale cu evenimentele ulterioare, a legăturilor dintre evenimentele succesive, se înlesnește cunoașterea esenței fenomenelor istorice, a rolului lor în transformările sociale. Pe această linie, în "Capitalul", așa cum subliniază Lenin, Marx utilizează în mod unitar în analiza orîndui-

rii capitaliste, atît metoda logico-teoretică, cît și metoda de investigație istorică. Metoda istorică marxistă este adversarul neîmpăcat al apriorismului și al fenomenologiei. Desigur Istoria economiei naționale prin metoda sa nu se mărginește la o simplă acumulare de fapte, date sau descrieri, fenomene izolate unele de altele. Dimpotrivă, faptele trebuie expuse nu la întîmplare, ci descoperind și analizînd legătura lor internă, interpretînd marile transformări ale dezvoltării societății descifrînd sensul în care acționează legile obiective ale dezvoltării societății.

Această metodă pe lîngă că analizează în adîncime fenomenele, impune examinarea atentă în mișcarea, schimbarea și dezvoltarea lor din punct de vedere al apariției și dispariției lor. Procesul de dezvoltare trebuie privit ca o mișcare progresistă și ascendentă, ca o trecere de la o stare veche la una nouă calitativă, ca o evoluție de la simplu la complex, de la inferior la superior. In acest proces se înregistrează desigur o permanentă luptă de înnoire, factori și tendințe contradictorii.

In analiza dezvoltării societății, un sprijin prețios este dat și de teoriile economice. Cunoașterea gîndirii economice permite înțelegerea mai clară a spiralei transformărilor din marele organism economic-societatea. Intre gîndirea economică și cea politică este o reciprocă proiectare. Interacțiunea dintre politică și economie există continuu, viața economică determină instituțiile politice. La rîndul lor instituțiile politice influențează viața economică. Ele contribuie la dezvoltarea acestei vieți, sau o împiedică. Primul caz nu este de loc uimitor deoarece un anumit sistem politic este creat tocmai pentru a contribui la dezvoltarea forțelor de producție. Al doilea caz nu contrazice experiența istorică care arată că, de îndată ce sistemul politic respectiv încetează să corespundă stării forțelor de producție, de îndată ce se transformă într-o piedică în calea dezvoltării, el începe să meargă spre decădere și pînă la urmă este înlăturat. Mai mult, acest caz confirmă că economia domină politica, că dezvoltarea forțelor de producție o ia înaintea elementelor politice.

Dezvoltarea istorică ne mai demonstrează că înaintarea

ˈn timp nu se efectuiază întotdeauna lin. Dimpotrivă, pe o an ˈtă treaptă a dezvoltării, forţele materiale de producţie ale societăţii vin în contrazicere cu relaţiile de producţie existente sau - ceea ce este expresia lor juridică - cu relaţiile de proprietate înăuntru cărora ele se mişcaseră pînă atunci. Din forme de dezvoltare ale forţelor de producţie,aceste relaţii se transformă în elemente de estompare. Atunci se deschide o epocă de revoluţie socială.

Studiind dezvoltarea modului de producţie, este necesar în acelaşi timp să dezvăluim însăşi legitatea, cauzele schimbării istorice a fundamentului economic al societăţii,ca şi al suprastructurii, să arătăm concret, istoric, acţiunea legii concordanţei relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie.

In conformitate cu principiile generale ale materialismului istoric, în elucidarea problemelor legate de metoda ştiinţei istoriei economiei naţionale, de o covîrşitoare însemnătate este aplicarea unei metodologii strict-specifice care să permită proiectarea raportului dintre general şi particular, înţelegerea exactă a fenomenelor interne dintr-o anumită etapă şi nu copierea mecanică a unor elemente istorico-economice din exterior.

Dintre principiile metodologice uzitate de istoria economiei naţionale pentru reconstituirea ştiinţifică a evoluţiei economice a poporului nostru menţionăm:

1.<u>Principiul rolului determinant al existenţei sociale asupra celorlalte forme ale vieţii</u>, care reprezintă axul central, motor al modului de cercetare a istoriei. Acest principiu al primatului producţiei materiale nu exclude, ci presupune influenţele pe care le exercită uneori deosebit de puternic diferite forme ale suprastructurii asupra economiei.

2.<u>Studierea concretă a ansamblului fenomenelor</u>.Elementele şi procesele componente ale economiei sînt examinate în mod concret, prin prisma formelor lor de manifestare şi într-un cadru istoric determinat. Principiul acesta impune respectarea strictă a adevărului istoric.

3.Importanţă considerabilă are şi <u>principiul contextului</u>

social-politic general. Cercetarea fenomenelor economice nu se poate face cu rezultate pozitive fără a avea în vedere permanent împrejurările sociale şi politice interne şi externe, influenţa complexă a acestora asupra factorilor economiei, modificările provocate de ele.

4. O cerinţă principală a metodologiei acestei ştiinţe este studierea evoluţiei economice pe teritoriul întregii ţări, în unitatea organică a activităţii materiale a poporului român, indiferent de modificările arbitrare politico-administrative suferite în decursul timpurilor.

5. Folosirea metodei comparative pentru analiza şi definirea valorilor, proceselor şi fenomenelor istorico-materiale, urmărindu-se prin aceasta determinarea elementelor particulare, individualizarea lor în cadrul contextului general al marilor transformări.

6. Alt principiu metodologic, cerut în mod deosebit de ştiinţele cu caracter istoric îl reprezintă acel al dezvoltării istorice. Fenomenele şi procesele istorico-economice e necesar a fi studiate în condiţiile concrete ale apariţiei şi evoluţiei lor, a dezvoltării şi destrămării lor.

7. Istoria economiei se foloseşte de principiul periodizării, ceea ce presupune stabilirea riguros-ştiinţifică a perioadelor principale cronologice ce se nasc din însăşi evoluţia economică în timp, intervale care în componenţa lor surprind istoria de la primele începuturi şi pînă astăzi. In acest sens periodizarea istoriei noastre naţionale nu corespunde întru totul cu a istoriei universale. Istoria ţării noastre pe lîngă o sumă de elemente comune cu a altor state cunoaşte importante elemente specifice.

8. Un alt principiu al metodologiei materialiste ce se respectă prin aplicarea sa în tratarea istoriei economiei naţionale este al poziţiei de clasă şi de partid în cercetarea şi expunerea problematicii.

Numai prin unitatea acestor principii metodologice avem posibilitatea să analizăm multitudinea de fenomene istorico-economice din epoca comunei primitive şi pînă în contemporaneitate, să urmărim marile transformări şi progrese petrecute pe stră-

vechiul pămînt romănesc.

Datorită marilor progrese ale ştiinţelor despre univers cunoaşterea lumii pe dimensiunea spaţială a luat, în timpurile noastre proporţii înainte inimaginabile. Cunoştinţa omului civilizat nu se poate limita numai la coordonata spaţială a existenţei, ci solicită totodată şi elucidarea elementelor temporale, a elementelor ce ancorează istoria în timp. Dimensiunea istorică este o condiţie sine qua non a evoluţiei social-economice, a oricărei activităţi creatoare.

Urmărirea progresului şi a înaintării societăţii cere studierea istoriei a înseşi producătorilor bunurilor materiale, a maselor de oameni care constituie forţa de producţie principală. Pentru a avea o istorie economică a României, o istorie care să trateze problemele cheie - trebuie ţinut seama de factorul popor, factor neglijat în trecut aproape pe de-a-ntregul şi în mod conştient de către unii istorici burghezi. Din moment ce în studiile istorice din trecut nu era evidenţiată lupta maselor,frămîntarea celor mulţi,creaţia,modul lor de viaţă, de organizare,nu putem afirma că aveam o istorie a României.In legătură cu aceasta, extrem de plastic s-a exprimat N.Bălcescu într-o lucrare, spunînd că: "... nu oamenii sînt ai pămîntului, ci pămîntul este al oamenilor".

Temelia înţelegerii acestui proces în societatea bazată pe clase antagoniste o constituie teoria marxist-leninistă a luptei de clasă. Fără răsturnarea revoluţionară a orînduirii perimate nu este posibilă nici dezvoltarea economiei naţionale, nici progresul rapid în viaţa spirituală a societăţii. Nu întîmplător K.Marx a numit revoluţiile "locomotive ale istoriei". La fel şi N.Bălcescu releva pregnant că izvorul progresului istoric este lupta de clasă a asupriţilor împotriva asupritorilor. "Istoria omenirii - scria marele democrat - nu ne înfăţişează decît lupta necontenită a dreptului în contra tiraniei, a unei clase dezmoştenite în contra uzurpatorilor ei... lupta fără sfîrşit, se urmează încă în timpurile de azi şi se va urma pînă cînd nu va mai fi umbră de tiranie, cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor şi egalitatea n-or domni în lume".In aceeaşi ordine de idei Bălcescu mai amintea: "In zadar veţi în-

genunchia și vă veți ruga pe la porțile împăraților, la ușile miniștrilor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici nu vor, nici pot. Fiți gata dar, a o lua voi, fiindcă împărați, domni și boieri pămîntului nu dau fără aceea ce le smulg popoarele".

Din toate cele expuse pînă acum pe linia metodei, decurge limpede că sarcina celor care studiază Istoria economiei naționale este ca materialul istoric - economic concret cules și analizat să fie închegat pentru fiecare epocă în parte într-un tablou de ansamblu al dezvoltării economice, ca un sistem determinant de relațiile de producție ce caracterizează epoca ist..ică respectivă și să înfățișeze totodată o trecere de la o orînduire la alta. Așa cum a demonstrat V.I.Lenin, analiza relațiilor sociale materiale face imediat posibilă sesizarea, constatarea elementului de repetare, regularitate și generalizare a stărilor de lucruri din diferitele țări, în cadrul unei singure noțiuni fundamentale,aceea de formație socială. Numai această generalizare a dat posibilitatea de a se trece la descrierea fenomenelor sociale, la analiza lor științifică, analiză ce scoate în evidență, de exemplu elementele care deosebesc o țară capitalistă de altă țară capitalistă sau reliefează elementele comune tuturor acestor țări. Rezultă că Istoria economiei naționale nu studiază probleme rupte de viață, ci probleme reale de cea mai mare actualitate.

In opoziție cu istoricii burghezi, istoricii bazați pe concepția materialistă examinează fiecare mod de producție ca o formă istorică, dezvăluie caracterul contradictoriu și antagonic al relațiilor de producție în societatea bazată pe clase antagoniste, proiectează exploatarea omului de către om, înfățișează lupta de clasă în interiorul societății și inevitabilitatea doborîrii revoluționare a orînduirilor bazate pe exploatare.Istoricii marxiști contra..n toate acestea cu superioritatea zdrobitoare a orînduirii socialiste față de orînduirile anterioare.

Pentru a ascunde caracterul îngust de clasă al istoriei economiei naționale burgheze, se urmărește de apologeții burgheziei a se da faptelor istorice aparență de "obiectivitate"și de "imparțialitate" prezentînd istoria nu ca o știință

de clasă, ci deasupra claselor. In condiţiile capitaliste şi în mod deosebit în imperialism, obiectivismul burghez este una din armele prin care se încearcă de fapt apărarea voalată a intereselor marelui capital.

Stiinţa Istoria economiei naţionale, este profund legată de lupta din societate bazată pe clase antagoniste. Marxism-leninismul socotea că aceasta are un pronunţat caracter de clasă şi de partid. De aici rezultă de fapt existenţa nu a unei singure posibilităţi de tratare a economiei naţionale,valabilă pentru toate clasele, ci mai multe şi anume: istoria burgheză idealistă a economiei naţionale, istoria proletară materialistă a economiei naţionale.

În aceste condiţii se pune întrebarea legitimă - este oare posibil să existe o istorie a economiei naţionale obiectivă, imparţială, care să nu se teamă de adevăr? Fără îndoială că răspunsul este pozitiv. Această istorie obiectivă,este realizată de pe poziţia maselor, a multimilioanelor de producători. De ce răspundem noi sub această formă la întrebarea pusă? Deoarece, clasa producătoare, muncitoare,urmăreşte deschis lichidarea oricăror forme de rînduieli inumane. Interesele ei se contopesc cu interesele celor mai largi mase. Marx şi Engels vorbind de întronarea sistemului echitabil dintre oameni prin revoluţie demonstrau că "proletarii n-au de pierdut prin revoluţie decît lanţurile ".

Spiritul partinic al istoriografiei marxiste se bazează pe premiza că adevărul istoric obiectiv este independent de interesele diferitelor clase şi partide, interese ce nu concordă întotdeauna cu dorinţa de a dezvălui realitatea.Concepţia materialistă a istoriei arată că însăşi acţiunea legilor sociale obiective a făcut ca clasa muncitoare, să devină clasa cea mai înaintată şi singura consecvent revoluţionară, ale cărei interese coincid cu direcţia dezvoltării societăţii şi căreia îi revine misiunea istorică de a conduce lupta pentru progresul omenirii. Tocmai de aceea istoriografia marxistă se situează deschis pe punctul de dezvăluire a adevărului istorico-obiectiv, în descoperirea şi în aprofundarea evoluţiei obiective a dezvoltării sociale.

"Materialismul - sublinia V.I.Lenin - implică,ca să zicem aşa, spiritul partinic, care ne obligă ca la aprecierea unui eveniment, să ne situăm în mod deschis şi făţiş pe punctul de vedere al unui grup social"(Opere complete, vol.I,1963, Ed.Pol.p.4o3). Spiritul partinic al istoriei economice a României este profund ostil concepţiei istorice aşa numite prezentiste, care neagă existenţa adevărului istoric obiectiv. Partinităţii marxist-leniniste îi este străin conjuncturismul. Istoriografia materialistă combate pretenţiile istoriografiei nemarxiste de a se situa în afara şi deasupra claselor. Acest lucru nu este posibil. Un exemplu clasic de aplicare a acestor idei, de aplicare a metodei materialismului istoric la studiul istoriei economiei şi-a găsit întruchiparea în genialele lucrări ale teoreticienilor marxism-leninismului. Din rîndul acestor opere amintim: "Capitalul" operă celebră,de însemnătate economică, istorică şi filozofică, "Luptele de clasă din Franţa" de K.Marx, "Situaţia clasei muncitoare din Anglia", "Problema ţărănească din Franţa si Germania" de F.Engels, "Despre relaţiile sociale din Rusia", "Problema agrară din Rusia la sfîrşitul secolului al XIX-lea", "Dezvoltarea capitalismului în Rusia" de V.I.Lenin şi altele.

Alt aspect important privitor la metoda istoriei economiei naţionale se referă la aria de cercetare. In acest sens menţionăm că ar fi greşit să concepem această ştiinţă ruptă de istoria celorlalte popoare căci ar contraveni adevărului istoric. Dimpotrivă, e necesar a se studia istoria economiei României în strînsă legătură cu istoria celorlalte popoare şi înainte de toate cu a popoarelor vecine. De asemenea istoria economiei naţionale nu o putem rupe de istoria economică a Europei, ca şi în general de istoria mondială.

In soluţionarea ştiinţifică a unei corelaţii veridice între general şi particular în istorie, un loc important l-a avut punerea în lumină a trăsăturilor specifice ale istoriei României. Istoria României, ca istorie europeană în general şi sud-estică în special, scoate la iveală complexul de identitate şi similitudini pe care le întîlnim în istoria ţării noastre şi în istoria celor mai multe ţări europene. Insă, şi în raport cu

Europa în general și cu sud-estul european în special,istoria României se caracterizează prin forme specifice sub care se manifestă și se prezintă structura socială și economică,instituțiile politice,monumentele de artă și cultură fără cunoașterea cărora nu s-ar fi putut dăltui o istorie cu adevărat națională. In acest scop,așa cum se menționează într-un tratat anterior, s-a impus realizarea a două deziderate de mare răspundere:

a)Identificarea atentă și valorificarea critică a tot ceea ce a fost elaborat,folosirea a ceea ce a fost progresist, înaintat și de preț.

b)Dezvăluirea și eliminarea categorică a tot ce a fost tratat eronat, antiștiințific și reacționar în trecutul cercetărilor istorico-economice.

Aplicarea ambelor cerințe obligă la o mare responsabilitate de selectare judicioasă, care în esență reprezintă o componentă de seamă a surselor de informare și în final de dăltuire a istoriei economiei. In sensul enunțat pe drept cuvînt I.Pușcariu evidenția ideea de uriașă răspundere a istoricului spunînd că acesta ... " e dator să examineze urmele istorice cu sonda criticii cele mai severe, dar... să nu cadă în patima scepticismului d'a dificulta cu orce preț antichitățile și tradițiile naționale (sublinierea noastră).

Ca metodă procesul selectării determină ca analiza și prezentarea vie istorică să țină seama de tot ceea ce gîndirea românească a elaborat referitor la înaintarea și perfecționarea "drumului economic", care în conținutul lui filtrează procesul marilor și interminabililor căutări. Abordarea ce se efectuează nu reprezintă o preocupare limitată, închisă la un cerc de probleme, ci una adînc angajată, militantă.

IZVOARELE SI ISTORIOGRAFIA ISTORIEI ECONOMIEI NATIONALE A ROMANIEI

A. IZVOARELE. Analiza aprofundată, lucidă, critică, făcută de pe pozițiile veritabilelor interese ale științei determină imperios cunoașterea tuturor filoanelor, dovezilor care concură la elaborarea cît mai veridică a istoriei.

Pentru alcătuirea Istoriei Economiei României o stringentă problemă ce se pune este aceea a IZVOARELOR,cu alte cuvinte a dovezilor nescrise și scrise. Izvoarele oglindesc într-un fel sau altul realitatea istorică obiectivă, ele însăși fiind fenomene, fapte ce au o existență independentă de conștiința istoricilor. Izvoarele istoriei sînt monumentalele rămășițe materiale lăsate de fapte precum și documentele despre care A.D. Xenopol în "Principiile fundamentale ale istoriei", scria că sînt: "icoanele răsfrînte de inteligența omenească și păstrate prin mijlocul scrisoarei".

In cercetarea și reconstituirea istoriei vechi,arheologia ocupă un loc dintre cele mai importante. Ea scoate de sub trecutul secolelor, cele mai palpabile elemente de cultură materială, vestigiile istorice ale unor îndepărtate epoci. Operînd pe un plan vast, studiind cele mai detaliate laturi ale vieții economice, reușește să aducă informații unice, diferite și substanțiale. Prin scoaterea la iveală a vestigiilor trecutului îndepărtat, putem reconstitui în mare parte tabloul străvechii vieți social-economice, tablou ce preocupă imens istoria economică.

Din rîndul dovezilor, a izvoarelor nescrise, trebuie în primul rînd amintite resturile mijloacelor de muncă folosite de oameni, din cele mai vechi timpuri. La resturile mijloacelor de muncă se mai adaugă acelea ale obiectelor de muncă, ale locuințelor, obiectele casnice - la un loc definind veridic străvechea civilizație materială. Toate acestea au o deosebită însemnătate pentru cunoașterea trecutului îndepărtat. K.Marx, menționînd în "Capitalul" (vol.I,ed.1960,p.209) importanța materialului arheologic pentru istorie, amintea că: "Aceeași importanță pe care o are forma resturilor de oase pentru cunoașterea speciilor de animale dispărute, o au și resturile mijloacelor de muncă pentru

aprecierea formaţiunilor economice dispărute ale societăţii".

Din cadrul culturilor materiale, scoase la suprafaţă cu ajutorul arheologiei, un rol important îl deţine ceramica. Aceasta are marea calitate de a fi un izvor nemijlocit."Nimic ca ceramica - spunea Grigore Tocilescu - nu înlesneşte a urmări prin epoci înaintările progresive ale inteligenţei unei societăţi, a unui popor şi măsura aplicării omului contra (în direcţia - n.n.) lucrurilor artistice".

Un merit deosebit pe linia studierii materialului arheologic în ţara noastră revine lui Cezar Bolliac, Al.Odobescu, Gr.Tocilescu şi V.Pîrvan, care pot fi consideraţi adevăraţi pioneri în studierea materialelor arheologice. Cu mari sacrificii au pus bazele arheologiei româneşti, au elaborat lucrări de mare însemnătate. Dintre acestea amintim în mod aparte lucrarea lui Al.Odobescu "Istoria Arheologiei" şi lucrările lui V.Pîrvan "Getica" şi "Dacia".

In timpul regimului burghezo-moşieresc, arheologia a fost frînată în dezvoltarea ei, lipsindu-i mijloacele materiale pentru a reconstitui pe larg trecutul ţării noastre. Capitalismul a acumulat multe valori materiale şi culturale, dar el nu le putea folosi în propriile sale interese. Cu toate că a dat un imbold necunoscut pînă atunci dezvoltării forţelor de producţie, în multe cazuri capitalismul nu a înţeles necesitatea sprijinirii unor variate domenii ale ştiinţei. Abia în zilele noastre s-a acordat arheologiei importanţa cuvenită.

Paralel cu vasta cultură materială antică importanţă covîrşitoare în reconstituirea trecutului, pentru punctarea evoluţiei economice, o deţin semnele monetare. Istoria economică face apel în mod riguros la numismatică, care ajută la înţelegerea cît mai justă a multiplelor fenomene materiale. Semnele monetare şi răspîndirea lor oferă date preţioase asupra istoriei comerţului şi asupra relaţiilor economice, dau informaţii de mare conţinut asupra tehnicii baterii monedei deci şi de dezvoltare a producţiei metalurgice.

Un răspuns important în descifrarea trecutului a constituit folosirea materialelor scrise. Pe măsură ce oamenii au deprins îndemînarea de a scrie, ei ne-au lăsat inscripţii pe

piatră şi cărămidă. Monumentele epigrafice, cu toate limitele şi particularităţile lor sînt de o reală însemnătate, sînt un izvor de excepţională importanţă pentru istoria veche. Autorul lucrării "Getica", V.Pîrvan, a lucrat la reconstituirea vechii noastre societăţi (şi în special pentru teritoriul Dobrogei) cu ajutorul epigrafiei. Ulterior alţi istorici cu ajutorul acestei discipline istorice au elaborat vaste studii care au lămurit o problematică variată legată de trecutul Daciei romane.

Din rîndul izvoarelor scrise, amintim pentru mai tîrziu folosirea documentelor scrise pe pergament şi apoi pe hîrtie.

Deosebit de preţioase dintre vechile izvoare scrise despre teritoriul, populaţia şi istoria noastră economică sînt acelea a unor gîndiri şi scriitori ai lumii antice, ca: Herodot din Halicarnas,denumit şi "Părintele istoriei", care în a sa Historiae face referiri şi la ţinuturile pontice.După Herodot, ştiri importante pentru teritoriul de la gurile Dunării, din jurul Mării Negre şi de la nordul Dunării deţinem de la Tucidide; Polibiu; Diodor Sicilianul; Pompeius Trogus; Cornelius Tacitus; Arrian din Nicomedia; Dio Cassius; sau Iordanes care în lucrarea "Getica" face referiri substanţiale la geto-daci

Stiri,în parte exagerate găsim la exilatul din Tomis poetul Ovidius Naso, în lucrările sale Tristia şi Pontica. Uneori referiri răzleţe mai depistăm în opera poetică a lui Horaţiu, Marţial, Statius şi la prozatorul Pliniu cel Tînăr.

De un ajutor real sînt şi ştirile istorice, pentru perioada de trecere la feudalism, care provin de la Ammianus Marcelinus; Priscus din Panion; Ioannes Lydus,Procopios din Caesareea; Maurikios cu al său "Strategicom" şi alţii.

In fine, pentru că s-[illegible]tem la autorii străini şi a nu fragmenta această idee, amintim ca importante, pentru orînduirea următoare, feudală, documentele emanate din diferite cancelarii în special a statelor vecine, dar şi a unor state mai îndepărtate.

Preţioase mai sînt notele şi descrierile unor călători străini, diplomaţi, militari, misionari, comercianţi care dau

chiar şi amănunte despre viaţa economică din statele române. Dintre aceste izvoare amintim în deosebi acele descrieri a lui Silvio Enea Piccolomini; Giovanni Antonio Magini; Marco Bandini; Niccolo Bardi, Giovanandrea Gromo şi alţii.

Tot atît de preţioase şi poate chiar mai importante sînt în acelaşi timp vechile documente emanate din cancelariile voievozilor, domnilor sau principilor din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Acestea, ca acte pămîntene, ne ajută imens la înţelegerea unor evenimente şi prefaceri social economice ale timpului respectiv. In scopul cunoaşterii şi folosirii acestor unicate au fost tipărite colecţiile de documente: Hurmuzachi, Bogdan, Vereş, Iorga, Uricariu, etc. In ultimul deceniu Academia R.S.R. a publicat un corpus de documente, în serii speciale pentru Transilvania, Moldova şi Ţara Românească.

Documentele propriu zise sînt izvoarele de bază ale cercetării istorice. Aceste izvoare, valoroase prin caracterul lor nemijlocit şi cu rol primordial în ansamblul istoric, se împart în izvoare interne şi externe. Documentele ca materiale scrise, oferă un mare avantaj prin conţinutul şi aria lor de idei faţă de materialele arheologice. Ele cuprind variate şi ample idei, ştiri şi fapte în majoritate datate exact. Cu toate că uneori exprimă în mod subiectiv diferite acţiuni există posibilitatea ca acestea să fie analizate riguros. Tot din rîndul izvoarelor scrise menţionăm cronicile păstrate din vechime, diferite lucrări de statistică ca urbarii, conscripţii sau catagrafii.

Desigur că izvoarele pe care le avem la îndemînă pentru a realiza o istorie economică ştiinţifică necesită o prelucrare atentă, critică, cu foarte mare discernămînt.

Istoriografia modernă a realizat progrese enorme în ce priveşte abundenţa materialului şi tehnicitatea cercetării. Antropologia arheologia, lingvistica, filologia ca şi paleografia, toponimia, numismatica, epigrafia, diplomatica, sigilografia, heraldica şi altele pun la dispoziţia celor care cercetează istoria economică a patriei noastre un material imens. Alături de acestea un izvor important ce contribuie la elucidarea veri-

dică a unor elemente, la lămurirea evoluţiei şi perfecţionării unor unelte de producţie, sisteme de muncă etc., îl deţin şi elementele laice din pictura iconografică veche românească.

Paralel cu toate acestea, pentru o tratare cît mai realistă, ştiinţifică a problemelor ce le analizează istoria economică se mai face apel şi la datele economiei politice, a dreptului, istoriei lieraturii, istoriei tehnicii, chiar ale biologiei şi geologiei (pentru preistorie). Rezultă, că o adevărată istorie a economiei naţionale nu poate fi întocmită decît pe baza unei multitudini de izvoare, din al căror conţinut corelat şi puternic ancorat în realităţile epocii, studiat pe baza tezelor materialiste despre societate se realizează organic istoria poporului nostru.

Prin studiul ştiinţific al tuturor documentelor voluntare s-au involuntare puse la dispoziţia noastră se exercită critica istorică. Aceasta - critica istorică reclamă din partea istoricului şi economistului SAGACITATE şi METODA. Critica istorică este o condiţie sine qua non a istoriografiei economice,

Fără erudiţie şi critică istorică, nu poate exista interpretare istorică. Dincolo de relaţiile istorico-economice cercetătorii trebuie să caute fapte exacte lipsite de influenţă. Izvoarele sînt o condiţie necesară, dar nu suficientă a istoriografiei. Istoriografie înseamnă în mod necesar interpretare. Interpretarea istorică poate fi concepută, fie ca explicare (ceea ce înseamnă cauzalitate, legitate), fie ca intuire şi trăire.

Vorbind de izvoarele istoriei economice, reliefăm că nu se poate face o analiză istorico-economică, cu o interpretare ştiinţifică fără cunoaşterea profundă a ideilor, însemnărilor şi operelor clasicilor marxismului-leninismului despre care am referit. De un real folos sînt acele lucrări în care se fac referiri concrete la trecutul nos. u istoric. In acest sens, în mod deosebit subliniem importanţa manuscriselor lui K.Marx, apărute cu titlul "Insemnări despre Români". (Edit.Acad.R.S.R., 1964).

Pe aceeaşi linie a izvoarelor scrise amintim şi documentele P.C.R. şi a statului nostru socialist, documente care oglindesc fidel marile transformări istorice, economice şi sociale ce se petrec în zilele noastre, prin contribuţia, hărnicia

şi talentul tuturor oamenilor muncii.

B.ISTORIOGRAFIA. Literatura istorico economică românească este extrem de bogată. Ea conţine totuşi pe lîngă lucrări de importanţă majoră arhicunoscute nu numai pe plan intern dar şi extern, lucrări subiective cu o tratare în care se analizau îngust drepturile maselor, lucrări în care s-a făcut apologia marii proprietăţi a vechii şi noii boierimi, a moşierimii şi chiar a burgheziei. Pe această linie se înscriu de pildă lucrările lui C.Garoflid, care era mare moşier şi un aprig apărător al marii proprietăţi. De pe această bază susţinea că: "Nu ţăranul trebuie apărat împotriva moşierului, ci moşierul trebuie apărat împotriva ţăranului". In studiile sale urmărea să demonstreze că, chipurile, sub direcţia marilor proprietari şi a arendaşilor pe care îi denumea "adevăraţi pioneri agricoli" s-ar fi realizat "prosperitatea agricolă a ţării". Tot Garoflid preconiza ideea că ţăranii săraci şi cei fără de pămînt trebuiau să fie "ţinuţi pe loc" pentru muncă în celelalte gospodării (reţineţi marile proprietăţi). Alţi istorici şi economişti burghezi categoriseau luptele şi frămîntările ţărăneşti drept "reacţionare", în timp ce proslăveau "genialitatea şi capacitatea" burgheziei române.

In special între cele două războaie mondiale au fost propagate diferite "teorii" în slujba unor interese limitate, favorabile burgheziei şi moşierimii. Unele "teorii" ale partidului naţional-ţărănesc susţineau şi preamăreau "mica proprietate agricolă înfloritoare", altele vorbeau despre un "stat ţărănesc". Interesant este că acei ce propagau această idee vorbeau de un stat anticapitalist şi antiliberal. Tot în această perioadă a fost mult propagată teoria "România, eminamente agricolă", teorie extrem de dăunătoare evoluţiei noastre economice. Gruparea liberală care propaga teoria "prin noi înşine" dimpotrivă, căuta să demonstreze "binefacerile" capitalismului, vorbea de "idealul social" la care poate rîvni societatea. Ştefan Zeletin în "Neoliberalismul" preamărea puterea societăţii dirijată de marile finanţe, urmărind să demonstreze că lupta de clasă ar fi anacronică.

Ideologia economică burghezo-moşierească în general ur-

mătea să escamoteze racilele şi contradicţiile existente, să propage ideea că orînduirea burgheză este imuabilă.

In opoziţie cu cei ce-au falsificat realitatea în istoriografia ţării noastre deci şi în cea economică, au existat chiar în regimurile trecute patrioţi ce au înfăţişat cu dragoste istoria patriei, care au cultivat sentimentul de mîndrie pentru geniul poporului. De pildă în secolul al XVII-lea Gr. Ureche (1590-1647), Miron Costin (1633-1691), Nicolae Milescu (1636-1708), Constantin Cantacuzino (1650-1716) şi alţii, au desfăşurat o rodnică activitate de cronică în care găsim şi valoroase elemente economice. In secolul al XVIII-lea au fost de asemenea elaborate lucrări extrem de importante de către Dimitrie Cantemir (1673-1723), Ion Neculce (1672-1746), Mihail Cantacuzino (1723-1790) şi alţii. Lucrareá care cuprinde cele mai multe elemente istorico-economice este "Descrierea Moldovei" scrisă de Dimitrie Cantemir la cererea Academiei din Berlin al cărui membru era. Această lucrare istorico-economică, geografică şi etnografică este una din cele mai bune, complete şi documentate despre Moldova acelor timpuri.

In secolul al XIX-lea şi primele decenii ale secolului al XX-lea istoriografia românească se îmbogăţeşte cu alte preţioase lucrări care au contribuit la lămurirea multor probleme ale dezvoltării noastre economice şi politice. Gînditorii şi militanţii înaintaţi din această epocă n-au trecut indiferenţi pe lîngă trecutul istoric fertil al ţării, n-au neglijat tradiţia.

Tradiţionalismul sentimental şi romanţios, conservator, i se opune de către gînditorii înaintaţi, analiza procesului istoric de dezvoltare social-economică, pe etape succesive. Lucrările sînt întocmite într-o viziune nouă, optică de analiză se bazează pe o amplă cercetare economico-socială: Importanţa dezvoltării forţelor de producţie în societate, a proprietăţii şi rolul ei, a succesiunii fazelor dezvoltării social-economice este adesea subliniată.

Remarcabilă este la N.Bălcescu (1819-1852) concepţia sa despre istorie. De pildă, în "Istoria românilor sub Mihai Viteazul" precizează că "Misia istoriei este de ne arăta, a ne demonstra transformaţiunea continuă, mişcarea progresistă a

omenirii, dezvoltarea simţămîntului şi a vieţii omeneşti, sub toate formele dinăuntru şi din afară, în timp şi în spaţiu". Pe aceeaşi linie se înscriu ideile extrem de valoroase din opera "Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum", în care se reliefează că: " O istorie adevărat naţională ne lipseşte. Ea zace sub praful cronicilor şi documentelor contemporane. Toţi cîţi s-au îndeletnicit cu scrierea istoriei nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acurateţă instituţiile sociale, ideile, simţămîntele, obiceiurile, comerţul şi cultura intelectuală a vremurilor trecute. Cît de mare trebuinţă însă avem de o asemenea istorie... într-însa am vedea că drepturile sfinte ale oamenilor au găsit întotdeauna apărători într-această ţară, că părinţii noştri le-au cunoscut, le-au preţuit, s-au jertfit pentru ele".

In lucrările sale N.Bălcescu a înfierat cu toată tăria tirania, exploatarea, el a subliniat necesitatea întronării dreptăţii. Aceste idei au fost puse şi la baza operelor istorico-economice ca: "Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri", "Despre împroprietărirea ţăranilor", "Reforma socială la români", "Mersul revoluţiei în istoria românilor", "Chestiunea economică a principatelor Dunărene" etc.

Ca şi N.Bălcescu a subliniat rolul maselor populare în istorie, Mihail Kogălniceanu (1817-1891). Astfel, în "Cuvînt pentru deschiderea cursului de Istoria Naţională" la Universitatea noastră din Iaşi, acum mai bine de un secol, marele patriot spunea: "Pînă acum toţi cei ce s-au îndeletnicit cu istoria naţională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul tuturor mişcărilor şi isprăvilor şi fără de care stăpînitorii n-ar fi nimic. Mă voi sili să mă feresc de această greşeală de căpetenie ci pe lîngă istoria politică a ţării, atît cît voi fi ajutat de documentele şi tradiţiile vechi voi căuta a vă da şi o ideie lămurită asupra stării sociale şi morale, asupra obiceiurilor, prejudecăţilor culturii, negoţului şi literaturii vechilor români". Sesizăm din conţinutul acestor idei o optică istorică deosebită,

un crez pe care la aplicat permanent în lucrările de mare profunzime elaborate.

Trebuie de asemenea menţionată contribuţia unor economişti ca Dionisie Pop Marţian, P.S.Aurelian şi alţii care au făcut analize ştiinţifice asupra diferitelor laturi ale economiei naţionale. D.P.Marţian în scurta sa viaţă a elaborat lucrări de mare conţinut istoric-economic. El are meritul de a fi subliniat legătura ce există între economic şi politic. "A cere ca să se scrie istoria economiei politice şi a dezbate chestiunile economice cele mai principale ale unei ţări, fără de a atinge chestiuni politice, este a cere absurdul. Nu există nici o chestiune în economia publică care să nu fie de natură politică".

Pe un plan deosebit P.S.Aurelian a elaborat preţioase lucrări din care rezultă permanentă grijă şi dorinţă de ridicare şi emancipare economică a tînărului stat român. Lucrările sale de analiză a trecutului reprezintă în acelaşi timp elemente de evidenţiere a multiplelor posibilităţi de a înfţori "ştiinţa, industria, agricultura şi comerţul". Un exemplu de cercetare istorico-economică îl constituie volumul "Schiţe asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea". Lucrarea monografică a urmărit pe de o parte a reliefa multiplele bogăţii ale solului şi subsolului, sistemele de lucru cu formele predominante, experienţa comercială şi financiară, iar pe de altă parte stîrni un adevărat patos "pentru ridicarea ţării". Această idee este expusă în mod categoric în altă vestită lucrare "Terra noastră . Schiţe economice asupra României". Pentru edificare reţinem nobilele sale idei care erau popularizate cu o grijă aparte. "Cea dintîi datorie a unui cetăţean este de a-şi cunoaşte ţara. A fi român şi a nu cunoaşte istoria şi geografia României; forţele sale productive; starea sa economică; avuţiile naturale cu care este înzestrată este a dovedi o indiferenţă pentru cea mai sfîntă din datoriile unui adevărat cetăţean" (sublinierea noastră).

Merite deosebite pe aceiaşi linie are şi contribuţia adusă de Ion Ionescu de la Brad (1818-1891), Bogdan P. Haşdeu, G.Bariţiu. Din punct de vedere documentar istoriografia economică română a fost îmbogăţită şi de alţi istorici ca: A.D.Xenopol (1847-1920), N.Iorga (1871-1940), I.Bogdan şi Vasile Pîrvan care

au intrat definitiv în panteonul culturii naționale. Ei au scr. lucrări cu privire la istoria meseriilor, istoria comerțului, a unor orașe, și așa mai departe.

A.D.Xenopol în cercetarea istorică a îmbrățișat o largă problematică economico-socială. Cu excepția lui N.Bălcescu și în parte a lui M.Kogălniceanu istoricii care au elaborat lucrări de sinteză pînă la el puneau accentul îndeosebi pe factorul politic, transformat în cheie a explicării fenomenului istoric. A.D.Xenopol se apleacă încă din tinerețe asupra problemelor istorico-economice, ajungînd la concluzia că fără studierea problematicii economice și sociale, cercetarea istoriei nu este posibilă. Istoricul își propunea în mod programatic acest deziderat, mărturisind mai tîrziu că "pe mine mă interesase întotdeauna viața economică a societăților și în Istoria românilor introdusesem pretutindeni, unde trebuia, cercetări în această îndreptare, fiind chiar cel dintîi care căutasem să pun în legătură dezvoltarea poporului român cu starea lui economică (Istoria ideilor mele, în "Studii și documente literare", vol.4, p.414).

Monumentala istorie a românilor datorată lui A.D.Xenopol este în acest sens într-adevăr un exemplu edificator. Peste tot, în mai fiecare capitol e relevat rolul economicului într-o etapă istorică. Xenopol, de fapt a declarat explicit că el a urmărit " a nu îneca întreaga istorie numai în fapte politice.Sînt cel dintîi care am cercetat în tot lungul istoriei românilor dezvoltarea boierimii, a producției, a bogăției țăranilor, starea țăranilor, așezămintele juridice, și sociale ca breslele, modul ocîrmuirii, starea financiară, moravurile și deprinderile, literatura lumească și bisericească, căutînd o formă și legătură asemenea dezvoltării cu mersul obștesc al poporului"(același lucrare p.396). Este o apreciere lucidă a ceea ce a adus nou opera sa în istoriografia națională.

De asemenea și marele istoric Nicolae Iorga în nenumărate lucrări cu caracter de istorie economică a relevat rolul deosebit al factorilor economici, cît și rolul maselor populare în analiza faptelor istorice, combătînd uneori atitudinea boierimii în lupta pentru îmbogățire și parvenire. In special sentimentele și opiniile sale față de societatea de la începutul acestui secol sînt o mărturie vizibilă împotriva exploatării.

Astfel, în 1906, deci în ajunul răscoalei din 1907 scria următoarele: "societatea de azi cuprinde o uriaşă, cea mai uriaşă nedreptate poate din cursul veacurilor ...; orice fibră nobilă din minte trebuie să se revolte cînd te gîndeşti că mulţimi harnice, destoinice, bune, se pierd prin oftica atelierelor, prin clorosa hîdelor poeţi şi grajduri de lucrători, prin pelagra cîmpiilor de porumb, pentru a hrăni toate viciile unor aventurieri, care nu pot exhiba de cele mai multe ori, ca o îndreptăţire a stoarcerii lor, decît vechi titluri perimate, decît hazardul moştenitorilor, decît îndrăzneala aventurii lor spoliatoare". In burghezăa epocii sale el vede o "castă", o "şleahtă" în care, într-o "scîrboasă tovărăşie" stau la un loc nume domneşti, nume plebeene, nume false, nume stîlcite, nume curate, nume murdare".

Combătînd stările nedrepte arăta că de fapt acestea nu sînt veşnice. Istoricul şi umanistul Iorga arăta că o formă de viaţă socială nu e eternă: "ea se schimbă, se preface, evoluează. In măsura schimbării ce se petrece într-însa vechea bază slăbeşte". Treptat tot mai mulţi oameni "îşi dau seama că trăiescîntr-o formă îmbătrînită şi uzată", care se clatină şi atunci răspîndesc "o nouă formulă politică, religioasă, socială... prin care societatea se cîrmuieşte mai înţelept, prin care munca se organizează şi se răspîndeşte mai drept". In lumina acestor idei avansate se datoresc ca urmare a investigaţiilor ştiinţifice lucrările intitulate:"Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc", "Istoria comerţului românesc", "Istoria industriilor la români". In toate lucrările sale marele istoric a căutat să reliefeze efortul neîntrerupt al poporului nostru pe linia activităţii productiv-paşnice. Pe de altă parte, a dovedit contribuţia românească la istoria universală şi în special legătura cu popoarele învecinate. Aceste idei sînt prezentate pregnant şi în lucrări cu privire la relaţiile din trecut a ţării noastre, cu: Franţa, Polonia, Serbia, Spania, Veneţia, Raguza, Rusia, Anglia, etc. Sinteza cuprinzătoare a rezultatelor acestor eforturi o constituie lucrarea în 3 volume: "La place des Roumains dans l'histoire universelle." Scopul acestei lucrări, mărturisit de însăşi autor era: "de a statornici rolul românilor, de a le

distinge acţiunile în mişcarea cu caracter organic", menţionînd că astfel se aduce "o contribuţie folositoare la această istorie universală".

N.Iorga a fost şi un mare patriot. Prin ideile sale a chemat poporul român în lupta împotriva asupririi economice şi politice de către fascismul german. Combătînd teoria "Româia eminamente agricolă" şi formula hegemonică a "spaţiului vital german" spunea: "... Sacra formulă e simplă. Eşti popor de agrăcultură inferioară, te închini la un stat care fabrică maşini şi căruia îi este foame pe care nu şi-o poate astîmpăra acasă şi, din acel moment, faci parte din "spaţiul vital" al lui, din care n-ai voie să ieşi, orice convenţie cu alţii ai avea pentru vînzarea produselor tale agricole, fiindu-ţi tot aşa interzis şi întemeierea unei noi industrii, iar pe cele vechi trebuie să le lichidezi imediat. Si fireşte primeşti şi controlul producţiei. Economie politică este aceasta? O ,nu , ci economia politică este un simplu camuflaj pentru anexarea politică".

Acum cînd urmărim aceste idei a marelui istoric, sîntem pătrunşi de multe înţelesuri. Aceste idei drepte în sprijinul apărării poporului nostru de fascism, au nemulţumit atît pe agresori cît şi apărătorii lor. Iorga pentru atitudinea patriotică, critică şi curajoasă a plătit cu viaţa.

E necesar să evidenţiem că la mulţi economişti burghezi ca de pildă Virgil Madgearu, Mitiţă Constantinescu, care au elaborat lucrări între cele două războaie mondiale găsim argumentată necesitatea industrializării ţării, a asigurării independenţei economice. In analizele efectuate asupra unor fenomene şi ştiri economice (deşi din anumite unghiuri limitate), ei au folosit un vast material documentar, au tras şi concluzii juste care astăzi pot fi apreciate. Cu toate acestea, trebuie menţionat că, istoricii burghezi neavînd o concepţie ştiinţifică, materialistă, despre lume, faptele nu puteau fi prezentate într-o analiză multiplă. In multe cazuri lucrurile erau d[illegible]e de acţiunile unor personalităţi, element ce limita t[illegible]a reală a marilor prefaceri . Evidenţiind aceste lacune inerente epocii, nu trebuie uitată însă indicaţia leninistă care subli-

niază că gînditorii şi operele lor e necesar a fi apreciate în funcţie de aceea ce au adus nou în comparaţie cu predecesorii lor. Or, din acest punct de vedere lucrările menţionate reprezintă un preţios element de documentare şi informare pentru istoria economică.

In concluzie, rezultă o vastă arie de informare istoriografică pentru cunoaşterea veridică a amplului tablou economic din toate orînduirile.

PERIODIZAREA ISTORIEI ECONOMIEI NATIONALE

Procesul istoric nu poate fi înţeles fără o periodizare ştiinţifică, fiindcă numai astfel se poate stabili acţiunea legilor interne ale dezvoltării sociale şi dobîndi posibilitatea unor generalizări ştiinţifice. Istoriografia burgheză nu a putut da evoluţiei istorice totalmente o explicaţie ştiinţifică de ansamblu. Substituind legilor şi factorilor obiectivi ai dezvoltării sociale elemente subiective neesenţiale, ea oferă în ceea ce priveşte periodizarea o varietate infinită de criterii, inspirate de cele mai multe ori din concepte idealiste, schimbările domnilor sau formelor de guvernămînt, unele mari evenimente politice interne etc. In unele cazuri s-a adaptat criteriu de periodizare factori externi. In trecut singur I.Bogdan a avut intuiţia parţială a unui criteriu mai apropiat de realitate. In acest sens scria: "Evoluţia istorică a unui popor poate fi înţeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale şi al ideilor ce au stăpînit acţiunea lor"(în Discursurile de Recepţiune, XXVII, 1905, p.19).

O adevărată analiză ştiinţifică asupra evoluţiei societăţii poate fi alcătuită numai pe baza învăţăturii materialiste aplicate la studiul istoriei. Conceptul de orînduire socială (societate istoriceşte determinată, formatiune socială), descoperire fundamentală a materialismului istoric, precum şi celelalte concepte corelative cum sînt existenta socială, bază si suprastructură, relatii sociale, mod de productie, clase sociale etc. permite abordarea înaintării istorice într-o viziune unitară, cu toată mobilitatea şi dinamismul inerent.

Marx descoperind dialectica istorică, a demonstrat cum diferitele formaţiuni social-economice se leagă şi se succed în fluxul general al istoriei. Analiza şi elaborarea categoriei de formaţiune social - economică a permis să descopere existenţa legilor generale ale dezvoltării sociale, în primul rînd legea dezvoltării dialectice a modului de producţie şi să dezvăluie dialectica intrinsecă specifică mişcării la nivel social, precizînd raportul unitar dintre legitate şi fenomen, dintre activitatea personalităţii şi necesitatea istorică obiectivă. Astfel, clasicii au stabilit ce este logic, necesar şi ce

este exterior, accidental în istorie, relevînd modul în care se manifestă în istorie.

Pentru ştiinţele sociale în general şi ştiinţa istoriei în particular, categoria de formaţiune social-economică cuprinde cel mai înalt universal concret al ştiinţelor sociale, universal care, fiindcă e concret (şi nu simplu abstract), subsumînd totodată bogăţia particularului şi singularului, surprinde dialectica acestora, precum şi aceea a necesarului şi întîmplătorului, a infrastructurii şi suprastructurii.

Istoria consideră dialectica activităţii umane în cadrul unei formaţiuni social-economice determinate, în cadrul unor condiţii determinate, rataşînd particularul şi singularul la universal, fenomenul la lege, întîmplarea la necesitate, căci "necesitatea... este inerentă şi întîmplării".

Transformările survenite reprezintă determinanta ultimă a formelor politice, juridice, a moralei şi a celorlalte domenii ideologice. Descoperirea acestei sfere de relaţii obiective a permis tratarea istoriei ca un proces unic guvernat de legi, în care diferitele formaţiuni social-economice se determină unele pe altele pe baza luptei de clasă, la un moment dat forţele de producţie intrînd în contradicţie cu raporturile de proprietate. Se stabileşte astfel o ierarhie a valorilor care reflectă cu fidelitate genema obiectivă a valorilor istorice, considerînd esenţiale acele relaţii care au rolul hotărîtor în activitatea reală a oamenilor, care întruchipează în cadrul istoriei umane elementul distinctiv şi esenţial "calitatea" umanului însuşi."Pe oameni îi poţi deosebi de animale prin conştiinţă, prin religie, prin ce vrei. Ei înşăşi au început să se deosebească de animale de îndată ce au început să-şi producă mijloace de trai..." (K.Marx şi F.Engels, Opere, vol.3, Edit.pol., 1962, p.21).

Ceea ce în mod faptic este esenţial devine esenţial şi în planul valorificării. Ceea ce este hotărîtor la scara revoluţiei este fundamental în planul explicaţiei istorice. Utilizînd în cercetarea fenomenului istoric ierarhia stabilită de marxism în universul valoric, istoriografia a obţinut progrese considerabile pe linia tratării riguros ştiinţifice a unor probleme

dificile sau insuficient investigate.

Judecățile de valoare asupra trecutului trebuie să graviteze în jurul reproducerii cît mai fidele a faptelor, a fenomenelor de viață de odinioară. Istoria, în calitatea sa de disciplină științifică, respinge mistificarea sau deformarea realității în tiparul procustian al unor idei nefundamentate. Așa cum se subliniază în documentele de partid ... "noi trebuie să judecăm faptele așa cum au fost, analizînd în mod obiectiv contextul lor istoric, consecințele pe care le-au generat, străduindu-ne să le dăm interpretarea cea mai justă".

In analiza făcută de Marx, istoria nu a fost tratată abstract; el nu a înecat istoria reală a diferitelor formațiuni social-economice într-o istorie generală, în care să se confunde abuziv epocile distincte ale istoriei, nici nu a împărțit istoria în civilizații absolute independente unele de altele, izolate ermetic și fără posibilitate de comunicare. Marx a tratat istoria în mod concret: ca un proces unic guvernat de legi obiective, în care diferitele formațiuni social-economice se determină una pe alta pe baza luptei de clasă, pe baza antagonismului în care, la un moment dat, forțele de producție vin în contradicție cu raporturile de proprietate, deschizînd astfel o nouă epocă de revoluție socială.

Desigur, cu toate că formațiunile sociale se determină, în istorie interesează nu analogia vagă între epoci, ceea ce au ele comun, ci elementele specifice, cum se deosebesc în esență acestea între ele. Concret toate acestea înseamnă unirea, ca și distingerea universalului, particularului și singularului. Parafrazînd pe V.I.Lenin putem spune nici să nu faci să dispară pădurea îndărătul copacilor, adică să nu fie negate legile dezvoltării istorice, (căzîndu-se în scepticism și relativism istoric), nici să nu se șteargă copacii în imaginea globală a pădurii, confundîndu-se istoria cu sociologia. Analiza istorică-economică nu poate expulza nici singularitatea, nici întîmplarea. Istoria este, prin definiție, concretă.

Istoria economiei este determinată de legi și de aceea această știință poate și trebuie să explice epocile, perioadele și acțiunile maselor, care în fond sînt strîns legate de aceleași

numitor comun: necesitatea procurării celor necesare traiului -element inseparabil de orice comunitate umană. Or, dacă istoria desvoltării sociale e înainte de toate istoria modurilor de producţie care s-au succedat în cursul vieţii omenirii şi, prin urmare, istoria producătorilor de bunuri materiale, periodizarea trebuie să se întemeieze pe schimbările care s-au produs cu timpul în modul de producţie respectiv şi în situaţia maselor muncitoare.

Tot legat de această problemă menţionăm că dezvoltarea istorică nu e niciodată schematică, uniformă sau rectilinie şi că legile obiective ale desvoltării sociale nu se manifestă automat, ci prin activitatea concretă a maselor populare -adevărate creatoare a istoriei. Mai mult, chiar, menţionăm că procesul istoric nu se realizează totdeauna liniar, ci adeseori în zigzag, cu înaintări şi chiar dări înapoi, cu forme de regres intercalate în fluxul general al progresului. Intr-adevăr progresiunea istorică rămîne un progres. Istoria e un logos, o raţie, o desfăşurare conformă unor legi, o ascensiune de la forme inferioare la forme superioare.

Complexitatea economiei naţionale de azi impune cunoaşterea trecutului, a mersului evoluţiei noastre. Fără fundament istoric toate cunoştinţele noastre sînt incomplete, iar judecarea fenomenelor şi a evoluţiei înregistrate în prezent este precară şi lipsită de maturitate. De aceea dimensiunile actuale a forţelor de producţie se cer a fi prezentate în evoluţia lor dialectică, evoluţie ce punctează mersul ascendent continuu de-a lungul orînduirilor sociale.

Pornind de la elementele concrete, de la variaţiile modului de producţie, ştiinţa istorică distinge 5 perioade istorice progresive, care se succeg într-o ordine determinată şi se definesc prin modul de producţie dominant. Aceste perioade progresive constituie linia cea mai generală a procesului istoric, de la apariţia omului şi producerea primelor unelte de muncă, pînă în zilele noastre. Perioada istorică este un interval în evoluţia societăţii marcat la "începutul" şi "sfîrşitul" lui, în timp şi în spaţiu, prin evenimente care constituie puncte mai mult sau mai puţin nodale,

In lumina concepţiei materialiste distingem:

Prima şi cea mai îndelungată perioadă a comunei primitive, orînduirea societăţii fără clase, care a cunoscut un sistem de desvoltare extrem de lent, din cauza forţelor de producţie rudimentare şi a tehnicii primitive. Această epocă de sute de milenii a existat pînă la împărţirea societăţii în clase şi respectiv formarea statului sclavagist începător dac.

Perioada următoare a reprezentat-o modul de producţie sclavagist care a fost cunoscut pe teritoriul ţării noastre din timpul întemeierii statului dac incipient sau patriarhal, formă care a evoluat prin generalizarea relaţiilor sclavagiste introduse de antichitatea romană pe teritoriul ocupat. Perioada aceasta a fost de scurtă durată, a ţinut pînă la mijlocul secolului al III-lea, cînd a avut loc regtragerea aureliană. Pe teritoriul Dobrogei, relaţiile de producţie sclavagiste s-au menţinut pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea.

In istoria României, primele două orînduiri mai sînt cuprinse sub termenul convenţional de istorie veche. Dar această istorie vecha se dezvoltă pînă în secolul al X-lea, cînd apar germeni ai orînduirii feudale. După retragerea aureliană din Dacia şi pînă în secolul al X-lea a existat o perioadă de trecere la feudalism, în contextul căreia s-a format limba şi poporul român, probleme vitale pentru istoria patriei noastre.

Orînduirea feudală s-a cristalizat pe teritoriul ţării noastre la sfîrşitul primului mileniu şi începutul celui de al doilea mileniu al erei noastre, întinzîndu-se apoi pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. Această orînduire care se extinde timp de 9 secole, se divide în perioade distincte şi totuşi strîns unite între ele.

Orînduirea capitalistă. Inceputurile capitalismului în ţara noastră datează din ultima treime a secolului al XVIII-lea, dar orînduirea capitalistă ca atare s-a dezvoltat după revoluţia din 1848. Desigur nici această orînduire nu a cunoscut o dezvoltare plată, realitatea istorică ne permite a scoate în relief o divizare în două subperioade. Prima perioadă a capitalismului ţine pînă în deceniul al doilea al secolului XX-lea, mai concret pînă în anu 1918, cînd are loc desăvîrşirea unităţii

naţionale.Ultima,în conformitate cu periodizarea ştiinţifică a istoriei contemporane, se extinde pînă la mijlocul deceniului al cincilea (august 1944).In studierea acestei perioade ultime a capitalismului, de covîrşitoare însemnătate sînt analizele social-politice cuprinse în documentele de partid care ne permit a defini situaţia economică pe diferite etape.

Odată cu revoluţia populară, care începe cu insurecţia naţională antifascistă armată de la 23 August 1944, istoria patriei noastre a intrat într-o nouă epocă ce se caracterizează prin cele două etape indisolubil legate între ele. Prima etapă a revoluţiei populare printre altele a rezolvat şi cerinţele desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice. A doua etapă pe care o parcurgem o constitue revoluţia socialistă.

Acestea sînt perioadele mari ale istoriei patriei noastre, istorie ce începe din cele mai vechi timpuri.Intreaga evoluţie demonstrează că dezvoltarea societăţii se face pe linia progresului, că fiecare mod de producţie este superior celui vechi şi tocmai de aceea de fiecare dată modul de producţie nou învinge pe cel vechi.

Din unitatea acestor epoci distinctive şi totuşi strîns legate între ele se naşte istoria evoluţiei poporului de la nordul Dunării, stăpîn pe meleagurile din stînga şi dreapta Carpaţilor, se proiectează drumul parcurs pe linia perfecţionării social-economice. Fără să se reducă la o cronologie seacă,adică la însuşirea unor date, cercetarea istorică urmăreşte fenomenele în desfăşurarea lor cronologică, pe orînduiri, în succesiunea timpului, ţinîndu-se seama de primatul elementelor materiale.

Fiecare epocă îmbogăţeşte, colorează şi recreează viziunea asupra trecutului. Epocile sînt ca nişte lentile uriaşe, succesive care se înşirue una după alta, ducînd la o continuă modificare şi îmbogăţire a patrimoniului. Civilizaţia noastră materială este suma umanităţii, a permanentelor căutări paşnice dictate de cerinţele zilnice.

Rezultă că în istorie nu interesează analogia vagă dintre epoci, ceea ce au ele comun, ci deosebirea specifică, cum se deosebeste în esenţă socialismul de capitalism, capitalismul de feudalism, feudalismul de sclavagism, etc. K.Marx spunea în

acest sens: "Epocile economice se deosebesc nu prin ceea ce p...duc, ci prin modul cum se produce, cu ce mijloace de muncă se acționează. Mijloacele de muncă indică nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenești, dar și raporturile sociale în care se lucrează".(Vezi "Capitalul",vol.I,ed.a II-a ed.P.M.R., p.187).

Cunoscînd conținutul principal de probleme pe care le tratează Istoria Economiei naționale rezultă că aceasta are o importanță covîrșitoare pentru înțelegerea celorlalte discipline din domeniul științelor economice.Istoria economiei naționale reprezintă pentru economiști ceea ce concretizează și analizează Istoria statului și dreptului pentru juriști, Istoria matematicii pentru matematicieni, Istoria artei pentru istorici, arhitecți și alții, Geologia pentru istoria pămîntului, Biologia pentru apariția și dezvoltarea formelor vieții... și așa mai departe.

Istoria economiei este în același timp o importantă pîrghie care ajută prin elucidarea aspectelor social-economice la înțelegerea marilor transformări sociale. Ea are o importanță practică deoarece ne demonstrează nu numai evoluția și transformările social-economice, dar ne călăuzește alături de celelalte discipline sociale să alegem cele mai juste căi de înaintare și dezvoltare. Fiecare detaliu al problemelor de istorie economică reprezintă o pagină concretă de suport a istoriei noastre politice. Cu alte cuvinte prin intermediul legilor istorice întrezărim dezvoltarea unor evenimente, mersul necesar al evoluției, creșterea,scăderea și chiar dispariția unor elemente. Problema centrală pe care istoria economiei este chemată s-o rezolve constă în înțelegere cum din trecut s-a dezvoltat prezentul și care este direcția ce aparține viitorului. Progresul este rezultatul luptei dintre nou și vechi, este mișcarea rațională a oamenilor spre noi culmi, prin care se înlătură conservatorismul și se face loc elementului transformator, revoluționar.

In sinteză la această prelegere menționăm:

1. Stiința Istoria economiei naționale are un rol important în pregătirea și înarmarea studenților din domeniul

economic,sprijină înţelegerea mai clară a celorlalte discipline de profil.

2.Evidenţiază că dezvoltarea societăţii omeneşti producătoare de bunuri materiale nu este un rezultat al întîmplării sau al unor forţe exterioare, ci este o dezvoltare pe bază de legi ce acţionează independent de voinţa oamenilor.

3.Istoria economiei naţionale prin conţinutul ei cultivă dragostea de popor, de năzuinţele drepte ale acestuia, şi demonstrează cu tărie că poporul român de-a lungul veacurilor şi-a adus aportul alături de celelalte popoare printr-o muncă neobosit creatoare.

4.Studiul istoriei economiei ne demonstrează în acelaşi timp că activitatea practică a tuturor oamenilor muncii din ţara noastră, în cadrul relaţiilor internaţionale, se desfăşoară în conformitate cu cele mai nobile principii ca: respectarea suveranităţii şi independenţei naţionale, a neamestecului în treburile interne ale altor state, colaborarea multilaterală pe bază de reciprocitate - toate acestea pentru victoria înaltelor principii umanitare.

In încheierea prelegerii,dacă ar fi să dăm o definire succintă, dar cuprinzătoare disciplinei noastre am alege în sinteză, fără a ezita vechiul dicton: istoria cultivă îmbinarea fără de sfîrşit dintre îndrăzneala căutării şi căutarea îndrăznelii. Aceste cuvinte, pline de un bogat sens,sînt şi rămîn pe deplin valabile cu sublinierea că în cercetarea ce o efectuăm întotdeauna ţinem seama de focul viu, sacru, care trăieşte în geniul mereu în plină creaţie a poporului nostru. Urmărindu-i prin analiza ce o efectuam pe fauritorii de bunuri, evidenţiem în acelaşi timp evoluţia valorilor româneşti, care nu sînt produsul unei întîmplătoare afirmări, ci rodul unei munci puternice, al unor permanente căutări şi trainice însuşiri.

ORINDUIREA COMUNEI PRIMITIVE PE TERITORIUL TARII NOASTRE

Despre viaţa primelor fiinţe umane, despre ocupaţiile şi obiceiurile lor nu s-au putut afla decît puţine ştiri deoarece omul a învăţat să noteze, să scrie foarte tîrziu, documentele scrise neavînd o vechime mai mare de 6-7ooo de ani. De aceea pentru cunoaşterea modului de viaţă şi a culturii materiale realizate pînă la apariţia statului au fost necesare ample studii arheologice. Pămîntul a devenit o adevărată arhivă a epocii comunei primitive.

Timp îndelungat această orînduire a rămas pentru ştiinţă un trecut obscur situat departe de limita posibilităţilor unor cunoştinţe sigure. Gîndirea antică oscila între închipuiri despre un oarecare "veac de aur" şi deppre o epocă de existenţă semisălbatecă. Aceleaşi idei se regăsesc apoi în diferite variante de-a lungul multor secole. Chiar în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ştiinţa burgheză considera orînduirea comunei primitive un domeniu rezervat exclusiv ipotezelor.

Si în ţara noastră, începînd cu a doua jumătate a secolului trecut a existat o puternică preocupare de cunoaştere a comunei primitive. Astfel, Alexandru Odobescu, întemeietorul arheologiei româneşti, a fost primul care a demonstrat existenţa "epocii anteistorice a vîrstelor de piatră." Cezar Bolliac reliefa şi el că în "Dacia a fost de asemenea epoca pietrii şlefuite şi epoca pietrii numai cioplite"deci epoca neolitică şi cea paleolitică. In acest sens amintea:"Toate armele şi instrumentele aflate prin ţări în vechime locuite şi cu care se mîndresc muzeele Europei, la noi se găsesc în toate părţile.

Tara noastră nu este mai puţin avută de asemenea obiecte.Care român, care locuitor din ţară, n-a dat măcar de o custură de cremene lungă, peste un topor de piatră, peste un cap de lance de piatră, o săgeată de piatră,peste un buzdugan de piatră, peste o piatră rotunjită pentru praştie, peste un obiect oarecare lucrat de piatră".

Un merit aparte, tot în această perioadă pe linia studierii materialului arheologic a revenit lui Gr.Tocilescu.

In secolul al XX-lea un puternic impuls a cunoscut arheologia românească prin munca deosebită dusă de V.Pârvan, I.Andrieşescu şi alţii.

Desigur că studiul ştiinţific al înaintaşilor a cunoscut şi anumite limite în analiza modului de producţie al comunei primitive.

In zilele noastre, şcoala arheologică din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, pe baza teoriei materialiste, studiază minuţios trecutul istoric străvechi, fapt ce a permis elaborarea unor importante lucrări de sinteză.

Concepţia istorică marxistă pentru prima oară a scos această epocă din aşa zisa negură de nepătruns a trecutului şi a înglobat-o în sfera istoriei. Cu alte cuvinte istoria societăţii omeneşti începe odată cu apariţia omului. Deci, prima şi cea mai veche formaţiune social-economică din istoria omenirii este orînduirea comunei primitive, care a existat la toate popoarele de la începutul dezvoltării lor istorice, extinzîndu-se în timp mai mult decît toate celelalte perioade ale istoriei la un loc.Ea a fost o treaptă necesară şi inevitabilă în dezvoltarea societăţii omeneşti.

Cunoaşterea acestei prime epoci istorice prezintă o deosebită importanţă pentru toate generaţiile viitoare, întrucît, după cum a arătat Frederic Engels, orînduirea comunei primitive "Formează temelia întregii dezvoltări superioare de mai tîrziu, pentru că are drept punct de plecare desprinderea omului de lumea animală şi drept conţinut învingerea unor greutăţi pe

care oamenii asociaţi a-i viitorului nu le vor întîmpina niciodată. (Engels, Antidühring, Ed.II-a, ESPL, Bucureşti, 1955, p.136).

Orînduirea comunei primitive se caracterizează prin proprietatea comună asupra mijloacelor de producţie (unelte, pămînt, locuinţă, ş.a.m.d.), precum şi a produselor rezultate, care erau consumate în comun printr-o împărţire egală. Pe această treaptă de dezvoltare a societăţii primitive n-a existat proprietate privată asupra mijloacelor de producţie şi nici asupra produselor muncii. A existat doar proprietatea personală asupra îmbrăcăminţii, asupra unor unelte de muncă, care puteau servi şi ca armă de apărare etc. Uneltele de piatră folosite în acele timpuri, excludeau posibilitatea de a se lupta izolat împotriva forţelor naturii şi animalelor sălbatice. Caracterul forţelor de producţie a determinat necesitatea proprietăţii comune asupra mijloacelor de producţie, uneltele de producţie primitive au evoluat chinuitor de lent de la o epocă la alta. Munca, în această perioadă extrem de îndepărtată a îmbrăcat forma cooperaţiei simple.

Foarte multă vreme în primul stadiu al comunei primitive nu a fost cunoscută diviziunea socială a muncii, adică comunităţile să se îndeletnicească cu activităţi productive distincte, de sine stătătoare. Ulterior, odată cu creşterea numărului de activităţi a apărut diviziunea muncii avînd la început un caracter natural, după sex şi vîrstă.

In îndelungatul proces de evoluţie a orînduirii comunei primitive pe teritoriul României se pot deosebi următoarele perioade stabilite pe baza formelor de organizare socială şi a datelor arheologice:

a) Incepînd cu apariţia omului şi a societăţii omeneşti a avut loc perioada cea mai timpurie a istoriei, denumită perioada turmei primitive sau a cetei primitive. Este caracterizată mai ales prin faptul că în cursul ei a avut loc dezvoltarea biologică a omului. Chiar în această etapă timpurie a existenţei sale, omul se deosebeşte de animal. El lucrează în mod organizat, făureşte uneltele cele mai simple. Colectivul omenesc este slab închegat şi conturat, depinzînd în bună măsură de

condiţiile aspre ale vieţii, aceasta datprită caracterului limitat al forţelor de producţie.

b)Treptat se conturează o nouă etapă. Are loc o dezvoltare a forţelor de producţie, care atrag şi organizarea mult mai trainică a societăţii umane. Apare ginta s-au comunitatea gentilică. Aceasta va determina o emulaţie în dezvoltarea întregii culturi primitive materiale,sociale şi spirituale.

Epoca orînduirii gentilice se împarte în două perioade: matriarhatul sau orînduirea gentilică matriarhală şi patriarhatul sau orînduirea gentilică patriarhală.

c)Democraţia militară constituie o nouă etapă legată de dezvoltarea mai accentuată a forţelor de producţie, în mare parte influenţată de creşterea rolului social productiv al metalurgiei. Awum vor creşte şi contradicţiile între nivelul forţelor de producţie în continuă evoluţie şi relaţiile de producţie care rămîn încătuşate în elementele orînduirii gentilice. Se destramă orînduirea cea mai îndelungată din istoria omenirii, se nasc noi relaţii de producţie care permit împărţirea societăţii în clase sociale.

Fiecare din aceste perioade şi subperioade corespunde unui anumit stadiu de dezvoltare a forţelor de producţie.Legea concordanţei relaţiilor de productoe cu nivelul şi caracterul forţelor de producţie a influenţat totodată în modificarea formelor de organizare socială.

Determinarea succesivă în timp a diferitelor manifestări din perioadele acestei prime orînduiri social-economice se realizează cu ajutorul cronologiei relative şi absolute.

In cazul cronologiei relative stabilită cu ajutorul metodelor de bază ale atheologiei (stratigrafică, topografică, comparativă şi cartografică), se lămureşte succesiunea în timp a diferitelor manifestări, fără preciziuni cronologice în cifre.

Cronologia absolută, mult mai dificilă de determinat pentru istoria societăţii primitive din lipsa izvoarelor scrise foloseşte unele valori cronologice în cifre,aceasta pe ba-

za legăturilor cu civilizaţia Orientului apropiat, cît şi prin folosirea unor metode din domeniul ştiinţelor naturii (curba radiaţiilor solare a lui Milancovici, metoda varvelor, dendrocronologia şi în mod deosebit metoda radiocarbonului). In afară de acestea mai sînt utilizate metoda geologică, astronomică şi altele.

Din acest punct de vedere, pe baza descoperirilor făcute în special prin săpături, în lumina concepţiei materialiste cu privire la dezvoltarea forţelor de producţie sînt stabilite următoarele etape principale:

-EPOCA VECHE A PIETREI, sau paleoliticul. Am putea spune o epocă absolut bazată pe folosirea multilaterală a pietrei şi a lemnului.

-EPOCA DE MIJLOC A PIETREI, sau mezolitică. Alături de uneltele de piatră apar cele confecţionate din os cît şi primele unelte de piatră şlefuită primitiv.

-EPOCA NOUA A PIETREI SLEFUITE, sau neolitică. In noua etapă piatra era prelucrată superior,prin generalizarea procesului şlefuirii.

-EPOCA BRONZULUI, sau paleometalică.
-EPOCA FIERULUI.

I.EPOCA VECHE A PIETREI sau PALEOLITICUL.

Prima epocă din istoria omenirii, cunoscută sub denumirea de epoca pietrei cioplite sau paleoliticul (de la două cuvinte greceşti "Palaios" - veche şi "Lithos" - piatră)este în acelaşi timp de cea mai lungă durată. Se extinde în timp pînă la 10.000 î.e.n.In această perioadă îndelungată are loc însăşi geneza omului.

Din punct de vedere geologic epoca corespunde în cea mai mare parte pleistocenului sau epocii glaciaţiunilor din perioada cuaternară, în care au avut lor importante schimbări atît în structura geo-morfologică a globului pămîntesc cît şi în lumea vegetală şi animală. Răcirea climei din această perioadă, datorită unor cauze de ordin terestru şi cosmic, a contribuit la importante glaciaţiuni,cunoscute îndeobşte în urma cer-

cetărilor din munții Alpi, sub denumirea de Günz, Mindel, Riss și Würm. Primele trei sînt denumite după numele unor afluenți ai Dunării din regiunea Ulm, iar a patra după aceia a unui rîu la vest de München. La rîndul lor aceste patru glaciațiuni au fost separate între ele prin trei faze interglaciale, de retragerea ghețarilor care se caracterizează printr-o climă mai caldă.

La începutul perioadei cuaternare, odată cu ridicarea treptată a Carpaților la peste 1000 metri, au apărut ghețari pe vîrfurile înalte ale Carpaților Meridionali și Orientali care prezintă și acum urmele unor puternice eroziuni glaciare. Pe de altă parte, apele lacurilor pliocene care acopereau o mare parte a Transilvaniei, sudul Moldovei, Munteniei, Olteniei și Cîmpia Panonică, s-au retras în regiunile mai joase. In afară de aceasta sînt dovezi stratigrafice că și platourile, cîmpiile și mai ales terasele apelor au suferit influența glaciațiunilor. Ca urmare a schimbărilor climei în cuaternar, rețeaua de apă curgătoare, devenind mai activă s-a modificat apropiindu-se de cea actuală. De asemenea, oscilațiile climei au influențat dezvoltarea florei și faunei de pe teritoriul străvechi de la nordul Dunării, deosebindu-se speciile de floră și faună ale climei reci corespunzătoare fazelor glaciale, de acelea de climă mai puțin rece sau caldă din fazele interglaciale.

Din punct de vedere arheologic, acestor glaciațiuni le corespund în timp mai multe aspecte de cultură grupate pe baza elementelor specifice ale vieții materiale, în trei subperioade: paleoliticul inferior, mijlociu și superior.

Conform datelor geologice paleoliticul în întregime și neoliticul vechi corespund perioadei cuaternare din istoria pămîntului, iar neoliticul de[illegible]oltat corespunde epocii actuale. In perioada cuaternară au avut loc repetate și adînci schimbări ale climei, s-au petrecut simțitoare prefaceri în mediul natural. Multe din speciile de climă caldă ale florei și faunei au pierit sau au cunoscut o adaptare la noile condiții mai aspre de viață. Mari transformări au avut loc și în lumea viețuitoarelor. Cea mai mare prefacere a culminat cu apariția genului Homo (o[illegible])

a''că desprinderea lui din lumea animalelor. Descoperirea acestui m re adevăr, enunţat pentru prima dată de Charles Darwin, care a demonstrat în teoria sa evoluţionistă dezvoltarea unor specii de maimuţă antropoidă pe calea selecţiei naturale în condiţiile schimbării mediului înconjurător, a dat o lovitură nimicitoare concepţiei creaţioniste.

Desigur transformarea s-a realizat într-un timp extrem de îndelungat iar acest proces nu a fost de loc uşor. Drumul de la primii oameni-maimuţă, la oameni propriu-zişi a fost anevoios, dar el, s-a desfăşurat sub imperiul muncii conştiente. Spre deosebire de activitatea animalelor, a căror acţiune cunoaşte un caracter spontan, omul munceşte conştient. Lucrul, folosirea uneltelor şi instinctul social, cum arată F.Engels într-o scrisoare din 1874, au înlăturat în timp hotarul dintre animale şi om, acesta fiind primul pas către stăpînirea naturii.

Aşa dar, calea îndelungată a transformării, a fost în acelaşi timp calea trecerii de la folosirea instinctivă a uneltelor de-a gata luate din natură, la confecţionarea uneltelor, la o activitate premeditată, conştienţă, prin muncă. Datorită uneltelor confecţionate, omul s-a modificat pe sine însuşi şi totodată şi natira înconjurătoare. Să urmărim acest proces desfăşurat în cadrul comunei primitive.

Paleoliticul inferior(de la primele începuturi-100.000 î.e.n.)

In prima etapă a paleoliticului, în care munca omenească a avut un rol hotărîtor, se definitivează marele proces de antropogeneză şi se trece la producţia intenţionată de unelte. "Munca - spune F.Engels - este prima condiţie de bază a vieţii omeneşti în general şi anume în asemenea măsură, încît într-un anumit sens trebuie să spunem că ea însăşi l-a creat pe om." Munca începe odată cu făurirea uneltelor; prin aceasta se deosebeşte munca omenească de activitatea animalelor, zoologia de istorie.

Prin născocirea uneltei independentă de corp, omul capătă o forţă şi o îndemînare prin care depăşeşte lumea animală înconjurătoare din care s-a desprins ca o fiinţă cu totul aparte. Astfel, din ce în ce mai stăpîn pe natură, izbuteşte cu

ajutorul uneltelor, să creeze o formă nouă de viață, condiții care-i îngăduie să fie prezent pe o arie geografică cît mai întinsă. Deci, odată cu producerea intenționată a uneltelor de muncă, care au declanșat începutul procesului de dominare a omului asupra naturii, a început cu adevărat dezvoltarea omului și odată cu aceasta istoria societății omenești.

In tezele asupra lui Feuerbach, K.Marx explică limpede acest fenomen. El arată că gîndirea omenească se dezvoltă ca o forță care reușește să domine natura, numai acționînd asupra ei. "Căci - omul - spune Karl Marx - trebuie să facă dovada adevărului, adică a realității, a puterii, a caracterului material al gîndirii sale, în activitatea practică". Si mai departe demonstrează că..."Coincidența dintre modificarea împrejurărilor și aceia a activității omenești nu poate fi concepută și înțeleasă în mod stațional decît ca practică revoluționară (K.Marx și F.Engels, Opere alese în 2 volume vol.II - E.S.P.L.P., 1955, ed.II-a p.438).

Oamenii s-au dezvoltat ca oameni, cînd, acționînd pentru a-și procura cele necesare traiului și pentru a se apăra de fiare, au născocit primele lor forme de unitate și înțelegere. In legătură cu această importantă problemă F.Engels sublinia "La început munca iar apoi împreună cu ea și vorbirea articulată, au fost cele două stimulente sub influența cărora creierul maimuței s-a transformat, încetul cu încetul într-un creier omenesc". Limba a fost mijlocul cel mai puternic de comunicare și dezvoltare. Ea însăși reprezintă un mijloc de producție poate cel dintîi dintre toate. Cooperarea dintre mai mulți indivizi în urmărirea vînatului a fost posibilă numai prin folosirea gesturilor sau cuvintelor. La început limbajul trebuie să fi fost aplicat mai mult la acțiunile legate de agonisirea hranei, inclusiv deplasările oamenilor pentru procurarea și folosirea uneltelor primitive de producție.

Clasicii marxism - leninismului au demonstrat nu odată că întreaga cunoaștere umană izvorăște din necesități practice. Chiar condiția de existență biologică a omului îi impune acestuia, ca oricărei vietăți necesitatea adaptării la mediul înconjurător. Intregul sistem nervos a cărei dezvoltare culminea-

ză cu scoarța cerebrală - baza materială a fenomenelor de conștiință - s-a constituit ca urmare a necesității organismului uman de a da un răspuns corespunzător problemelor materiale puse de mediu. Conștiința umană, apărută însă numai odată cu traiul omului în societate s-a dezvoltat odată cu apariția limbii, în procesul muncii, al construirii și utilizării uneltelor în vederea transformării mediului înconjurător în interesul practic al colectivității umane.

In acest stadiu munca în forma ei cea mai rudimentară era foarte puțin productivă. Totuși prin repetare neîncetată, hrana a devenit mai abundentă și mai accentuat carnată. "Omul - demonstra F.Engels - n-a putut deveni om fără să consume carne". Aceasta a determinat dezvoltarea capacității de gîndire.Mersul drept,a impulsionat nu numai apariția gîndirii dar și a graiului, a posibilităților de înțelegere. Prin apariția graiului articulat s-a dat un impuls procesului muncii colective. Grupele protoumane s-au apropiat mai mult, forța colectivității a crescut.

Cele mai vechi dovezi despre existența comunităților omenești pe teritoriul României datează din această primă etapă a paleoliticului, a cetei primitive. Din această perioadă sînt cunoscute cele mai primitive comunități umane (hominzi), care nu cunoșteau nici o diviziune socială a muncii.

In prima fază, denumită protopaleolitic (primul paleolitic), corespunzătoare glaciațiunilor Günz, cu o climă temperată, oamenii s-au folosit de unelte rudimentare din aschii și bolovani de silex, cu o muchie tăioasă pentru cioplit, tăiat și răzuit. Descoperirea primelor unelte primitive de pe valea Dîrjovului, valea Oltului, valea Dîmbovnicului, valea Tesluiului, care aparțin culturii de Prund, răspîndită din S-V Europei pînă în S.E. Asiei și Sudul Africii (unelte asemănătoare celor descoperite la Oldeway în Tanganica), prezintă o deosebită importanță întrucît prin ele se atestă că teritoriul de la curbura Carpaților care a oferit condiții optime de locuire, se integrează total în aria în care a avut loc începutul procesului de antropogeneză. Pămîntul țării noastre se înscrie deci în "zone pe care s-au petrecut etapele timpurii ale antropogenezei",

în aria geografică de locuire a primelor colectivități. Așa dar, pe teritoriul țării noastre cu sute de mii de ani în urmă se creia și se perfecționa concomitent cu creația din alte cîteva regiuni ale pămîntului, cea mai veche dintre tehnici.

Un pas important în comparație cu uneltele rudimentare menționate îl constituie toporașele de mînă din bolovani de silex și cuarțit, considerate "unelte universale". Noile unelte descoperite tot pe Valea Dîrjovului, topoarele de mînă din miez de silex și cuarțit erau cioplite pe ambele fețe. Acestea, prin forma și tehnica cioplirii bifaciale și retușarea margin i, au reprezentat un pas inainte în folosirea și perfecționarea uneltelor de lucru. Uneltele menționate aparțin acheuleanului, denumire dată după localitatea Saint-Acheul din Franța.

Ceva mai numeroase din rîndul uneltelor primare, sînt așchiile cu vîrf ascuțit și marginile tăioase din clactonian (denumire după localitatea Clacton-on-Sea, din Anglia de S.E.). Așchii clactoniene s-au descoperit la Dobromira și Fărcașele în Oltenia, pe văile Dîrjovului și a Oltului, la Slatina, în carierele de pietrișuri de lîngă București și la Giurgiu în Muntenia, precum și la Valea Lupului, Mitoc și Ripiceni în Moldova.

In general primele unelte confecționate din piatră nu făceau decît să sfarme, nu permiteau un randament prea mare în munca omului, totuși ele au reprezentat o cucerire care la rîndul ei a deschis noi orizonturi pentru cultura materială a societății.

Prezența în această etapă pe teritoriul României a uneltelor de prund, toporașelor de mînă și așchiilor de silex, cu analogii apropiate de unel corespunzătoare din Europa, Asia și Africa, ne dovedește că grupurile omenești din regiunea carpato-dunăreană au cunoscut categoric primele categorii de unelte. Toate aceste descoperiri au dat o nouă lovitură unor teorii neștiințifice, rasiste. Reprezentanții arheologiei rasiste, plecînd de la vechile cunoștințe asupra răspîndirii geografice a culturilor cu toporașe de mînă și a celor cu așchii susțineau că încă din paleoliticul timpuriu grupurile de oame-

ni `* pe vechiul nostru continent erau separate din punct de vedere l evoluţiei culturii materiale. Pe cei care foloseau toporaşele de mînă -locuitorii din apusul Europei pînă la Rin -îi socoteau mai înaintaţi, pe cei din Europa centrală şi răsăriteană care foloseau uneltele obişnuite din aşchii îi considera mai inferiori, înapoiaţi. Cu alte cuvinte după această "teorie", oamenii au cunoscut o împărţire în superiori şi inferiori. Descoperirile recente demonstrează cu tărie că aria de răspîndire a toporaşului de mînă,blazonul unei pretinse nobleţi rasiale, nu a cuprins numai vestul europei ci şi restul teritoriului care include şi ţara noastră. Descoperirile din România contribuie la spulberarea miturilor rasiale.

Esenţial de reţinut că felul de viaţă şi început de organizare al acestor prime comunităţi omeneşti de pe teritoriul străvechi al României, însumează întrutotul caracteristicile generale ale marelui proces transformator uman, înregistrat în diferite părţi ale mapamondului.

Paleoliticul mijlociu(cca.100.000-40.000 î.e.n.)

Spre sfîrşitul interglacialului Riss - Würm şi în prima fază a glaciaţiunilor Würm clima s-a răcit, după cum o dovedesc resturile fosile ale animalelor de climă rece din peşterile locuite de om (mamutul, renul, ursul peşterilor) precum şi cărbunii vetrelor de foc care indică o coborîre a pădurilor de conifere pe văi şi podişuri în dauna celor de foioase.

In locul grupelor protoumane cu uneltele de piatră rudimentare şi grosolane din faza anterioară, în etapa mijlocie a paleoliticului numită mousteriană(după localitatea Le Moustier - Franţa)au apărut grupele de vînători neanderthalieni (Neanderthal-Germania).

Această etapă se caracterizează prin continuarea procesului de antropogeneză, perfecţionarea graiului articulat odată cu procesul muncii şi un început de specializare al uneltelor. Omul din mousterian prelucra cu mai multă grijă uneltele şi armele de silex, reuşind să producă răzuitori pentru curăţatul peilor şi cojitul lemnelor, vîrfuri pentru împuns şi tăiat folosite şi ca vîrfuri de lance pentru vînătoare. Alături de această gamă de unelte şi arme din silex, omul mousterian a început să

producă sporadic şi primele unelte primitive din os.

Confecţionarea generalizată a uneltelor de piatră constituie o activitate reglementată ceea ce reflectă un nivel de experienţă care trebuia să fie transmisă şi executată cu cea mai mare grijă pentru a se obţine gradul de uniformitate cerut de progresul înregistrat. Prin practica repetată a confecţionării şi folosirii uneltelor, oamenii au intuit proprietăţile mecanice ale multor produse naturale. Folosirea uneltelor mai evoluate nu numai că a făcut vînătoarea mult mai productivă, dar a dat şi mijlocul de a modela şi prepara unele materiale mai uşoare: lemnul, osul şi pielea.

O realizare deosebită pentru vremea paleoliticului mijlociu este vatra dublă descoperită în peştera Bordul-Mare de la Ohaba-Ponor. De asemenea, tot din această epocă extrem de îndepărtată au fost descoperite primele opaiţe realizate în chip cu tptul original, din şolduri de urs retezate cu grijă, astfel ca în cavitatea articulară a oaselor, grăsimea odată aprinsă să dea lumină.

In general frigul şi umezeala ca şi teama de animalele sălbatice l-au determinat pe om să se adăpostească în peşteri creîndu-şi condiţii de adăpost şi cu ajutorul focului. In lupta cu natura aspră a ultimii glaciaţii, oamenii produceau după dorinţă, pe cale artificială focul, care a reprezentat o mare cucerire şi binefacere. "Focul demonstrează F.Engels - a fost invenţia prin care oamenii au pus pentru prima oară în slujba lor o forţă neînsufleţită a naturii". Tot acesta aminteşte că"... focul prin frecare l-a făcut pentru prima dată pe om stăpîn pe o forţă a naturii, separîndu-l astfel definitiv de lumea animală". Stăpînind focul oamenii nu mai erau nevoiţi să trăiască doar în regiunile de climă caldă, ei s-au putut răspîndi şi în alte locuri. Indrăzneala şi căutarea a sporit în mod deosebit, Ca urmare, se lărgeşte aria de vieţuire a omului.De atunci mersul omenirii este jalonat cu vetre vechi părăsite, indicii sigure ale evoluţiei sale.

Deşi omul din mousterian ducea în genere o viaţă mai mult nomadă, totuşi numărul mare de unelte şi depunerile mai mult sau mai puţin groase din peşteri şi aşezări în aer liber,

ne dovedesc pe lîngă o anumită densitate a populaţiei şi o locuire mai îndelungată într-un anumit loc. Resturi de locuire, în sens de urme materiale ale vînătorilor neanderthalieni,sînt cunoscute îndeosebi în peşterile din Oltenia(Baia de Fier şi Boroşteni), Transilvania (Ohaba-Ponor, Nandru şi Peştera), Dobrogea (Cheia) precum şi din aşezările de terasă de pe Prutul Mijlociu din Moldova (Ripiceni, Izvor, Mitoc) şi altele.

Cultura materială mousteriană din România prezintă anumite caracteristici locale, determinate de materialele folosite pentru unelte şi arme, cît şi pentru necesităţile de hrană. Astfel, în Peştera Muierilor de la Baia de Fier din lipsă de silex, predomină uneltele şi armele de cuarţit mai greu de prelucrat, cu unele forme particulare.Cele din peştera de la Boroşteni sînt dintr-o rocă vulcanică. In peşterile de la Nandru şi Ohaba - Ponor sînt confecţionate în forme perfecte din silex.

In ceea ce priveşte animalele vînate, se pare că în timp ce mousterienii de la Baia de Fier vînau ursul de peşteră, cei de la Ohaba-Ponor vînau calul sălbatic, iar cei de la Ripiceni-Izvor, mamutul. Oamenii primitivi vînau folosind metoda mînării prin hăituire a animalelor mari spre prăpăstii, unde acestea se prăbuşeau devenind o pradă mai uşoară. De pe terasele Oltului s-au scos la suprafaţă oase de elefant, cămilă, rinoceri şi cai sălbatici. In genere, numărul mare de oase de animale vînate găsite în peşteri şi aşezări de terasă, este o dovadă concludentă că în această vreme vînătoarea a devenit o ramură principală de producţie. Incă de atunci, în urma evoluţiei uneltelor de producţie s-a înregistrat şi o diviziune simplă a muncii.

Alături de vînat care era îndeletnicirea bărbaţilor, culesul practicat de femei era un mijloc în plus de obtinerea hranei.

Pe linie socială, la sfîrşitul paleoliticului mijlociu vechea ceată primitivă cu toată promiscuitatea ei s-a transformat cu încetul în organizaţie gentilică,organizaţie socială mai complicată, bazată pe legături de sînge şi exogamie, căsătoria fiind permisă numai cu persoane din alte genţi. Este vremea

cînd în conştiinţa oamenilor a început să se precizeze ideia de rudenie. Incetul cu încetul, se conturează bazele celei mai primitive forme a societăţii gentilice matriarhale. Femeia a ajuns să ocupe în viaţa socială şi economică a comunităţii paleolitice un loc deosebit de însemnat, iar ca urmare şi descendenţii erau socotiţi după mamă. Tot din această perioadă este vizibilă o mai puternică unitate în cadrul colectivelor umane. Nevoia de apărare împotriva animalelor sălbatice conjugată cu necesităţile mereu crescînde de organizare a vînatului, au determinat în mod obiectiv pe oameni, să se organizeze pe baza ajutorului mutual.

Din această perioadă a mousterianului mijlociu este aşezarea de la Ohaba - Ponor unde s-au descoperit în urma cercetărilor falange de om,atribuite lui Homo primigenius (prima specie de om) care sînt cele mai vechi resturi de fosile umane, cunoscute în prezent pe teritoriul ţării noastre. De asemenea, din punct de vedere antropologic deosebit de semnificativ pare să fie constatarea că în depunerea mousteriană tîrzie din peştera de la Baia de Fier s-au descoperit fragmente de tip Homo-Sapiens fosilis(omul fosil de tip actual), cu unele caracteristici şi trăsături neamderthaliene.

In concluzie, pe baza descoperirilor arheologice din paleoliticul mijlociu, pe teritoriul ţării noastre se poate reconstitui mai bine în comparaţie cu paleoliticul inferior, felul în care s-a desfăşurat viaţa şi munca comunităţilor omeneşti din această perioadă, cînd datorită dezvoltării forţelor de producţie a avut loc începutul îndepărtat de trecere de la ceata primitivă a neanderthalienilor la societatea gentilică(care se baza pe un colectiv mult mai trainic).

Paleoliticul superior (40.000-10.000/8000 î.e.n.).

Odată cu îmblînzirea climei glaciare wurmiene începe evoluţia paleoliticului superior In această ultimă perioadă a epocii paleoliticului dispare cu totul omul de neanderthal şi se răspîndeşte omul deplin format (Homo Sapiens fossilis), nedeosebit de cel actual, reprezentat prin mai multe tipuri fizice locale, dar cu o serie de trăsături comune fundamentale.

Homo faber a creat pe homo sapiens, o fiinţă superioa-

rațională constructoare de unelte.

Omul din această perioadă, superior din punct de vedere fizic și intelectual față de predecesorii săi, descătușat în mare măsură de condițiile mediului fizic, a realizat mari progrese în ceea ce privește tehnica prelucrării silexului(un bioxid de siliciu). Reușind să producă unelte și arme din silex de formă prismatică, a creat de fapt cea mai înaltă cultură materială din acele vremuri. Printre uneltele de silex predomină cuțitele, străpungătoarele, răzuitoarele și dălțițele cu ajutorul cărora oamenii prelucrau lemnul, pielea, oasele, cornul de fildeș. La rîndul lor armele perfecționate din silex completate cu altele din os, coarne de reni și cerbi(pentru vîrfuri, sulițe, harpoane, pumnale și străpungătoare) precum și cu tija de proiectat (propulsorul), au contribuit mult la sporirea vînatului, prin aceasta la creșterea hranei,ceea ce a influențat creșterea numerică a populației. Acum, în urma acumulării repetate de noi cunoștințe tehnice prin perfecționarea și folosirea uneltelor, începe să transforme în parte natura potrivit voinței și puterilor sale. Omul a dovedit mai bine decît celelalte animale că este capabil să descopere atît lanțul faptelor cît și originea lor. Mai mult chiar, el observă permanent transformarea ciclică a naturii și legat de aceasta variatele posibilități de existență; se trezește astfel spiritul de cercetare înfrigurată factor extrem de important în evoluția marilor prefaceri.

Dezvoltarea forțelor de producție a determinat desigur o mai superioară organizare socială. în cadrul gintei matriarhale. Mult mai tîrzău, odată cu dezvoltarea și unirea ginților în trib s-a ajuns și la o limbă comună a acestora.

In condițiile noilor relații sociale determinate de dezvoltarea activității de muncă a oamenilor, de urmărire atentă a naturii, a mediului înconjurător au apărut și primele manifestări primitive de artă.

Deoarece paleoliticul superior cunoaște pe teritoriul țării noastre o perioadă îndelungată, analiza acestuia se poate urmări în mai multe faze, care se grupează în cadrul culturii aurignaciene.

Prima fază, denumită aurignacianul inferior a fost o fază de tranziție de la paleoliticul mijlociu la cel superior. Acesta se caracterizează printr-un amestec de tranziție mousteriană și chiar forme mai vechi (levalloisiene și clactoniene) după cum o dovedește unele forme de unelte și tehnica de cioplire, la care se adaugă și elemente noi din paleoliticul superior.

Etapa de început a aurignacianului este cunoscută concret în urma descoperirilor de unelte, din atelierele de cioplire a opalului de la Iozășel (Banat), precum și din așezările de terasă de la Ceahlău - Cetățuia și Mitoc (Moldova). Pe baza acestor importante dezvăluiri arheologice, precum și a altora de la Saligny din Dobrogea și Vișag din Banat, se constată că cetele de vînători din aurignacianul inferior se foloseau printre altele de vîrfuri bifaciale, arme desăvîrșite în formă de frunză "szeletiene" evoluate din toporașele de mînă mousteriene.

In a doua fază a aurignacianului mijlociu dispar vechile tradiții de cioplire din paleoliticul mijlociu și inferior, generalizîndu-se tehnica de desprindere lamelară. Cultura aurignaciană din această etapă este destul de bine cunoscută prin numeroasele descoperiri din așezările de terasă de la Vădastra (Oltenia), Mitoc pe Prut, Ceahlău și Bistricioara de pe Valea Bistriței, unde grație săpăturilor arheologice de mare întindere au fost scoase la iveală mai multe resturi de locuință, vetre și extrem de multe unelte.

In ceea ce privește uneltele s-a constatat că aurignacienii din această etapă istorică de pe Valea Bistriței ca și predecesorii lor imediați din aurignacianul inferior, s-au folosit de rocile silicioase locale sau aduse de la o mare distanță, pe care le prelucrau ca și pe silex. Numai într-o fază tîrzie a acestei culturi (de la mijlocul stadiului glaciar Wurm), s-a introdus sporadic, prin legăturile cu triburile de est și silexul cretacic de Prut. Acesta va fi folosit cu predilecție în etapa următoare a aurignacianului tîrziu.

Perioada pe care o analizăm se caracterizează prin

aşezări instalate în aer liber pe terase cît şi în peşteri, după cum o dovedesc descoperirile din peşterile de la Baia de Fier, Băile Herculane, Boroşteni, Cheia, Cioclovina, Ohaba-Ponor, Ostrovul-Mocanu şi altele.

A treia fază aparţine aurignacianului tîrziu, care corespunde ultimului stadiu glacial Wurm, cînd a avut loc retragerea unor gheţari şi topirea celor de pe vîrfurile Carpaţilor. Acum unele animale se retrag spre miază zi, iar altele ca rinocerul siberian şi renul au urcat spre miază noapte, urmînd retragerea gheţarilor. Animalele de munte au urcat spre înălţimile Carpaţilor. Ca animale de vînat au rămas cerbul, căprioara, bourul, zimbrul, mistreţul şi altele.

In vreme ce vînatul s-a redus, populaţia a cunoscut o tendinţă de creştere. Lupta pentru hrană a devenit mai stringentă. Oamenii vor urmări folosirea a noi unelte mai perfecţionate faţă de cele vechi, din dorinţa de a putea înregistra un randament, o productávitate mai mare a muncii lor.

Cultura materială din această vreme este denumită cultura gravettan după descoperirea din localitatea(La Gravvette-Franţa). In ceea ce priveşte uneltele şi armele ca: vîrfurile de tip Gravette, cu o latură teşită, dălţile şi răzuitoarele lucrate din silexul cretacic de Prut, cunosc o tendinţă de microlitizare. Urme importante ale acestea culturi au fost identificate în aşezările deschise de terasă de la: Ceahlău(Cetăţuia, Dîrţu şi Lutărie),Buda Dealul-Viei (Buhuşi-Bacău), Cremenea (Codlea-Braşov), "Grota" de la Ripiceni precum şi în peştera de la Gura Cheii Braşov

Paralel cu această cultură s-a dezvoltat în continuare cultura locală aurignaciană mijlocie, după cum o dovedesc descoperirile din aşezările Malul Roşu de lîngă Giurgiu, Poiana -Roman, Mizil-Orşova şi Tîrnava-Caraş Severin. In fine, relifăm cultura aurignacianului tîrziu de la Ceahlău şi Cremenea, către sfîrşitul evoluţiei care prezintă unele influenţe magdaliene, pătrunse dinspre Boemia şi Moravia.

In această etapă a culturii aurignaciene, cetele de vînători înarmate cu arme mai perfecţionate pentru urmărirea vînatului şi-au construit adăposturi bune, fixîndu-se pentru o vre-

me în anumite locuri bogate în vînat. Are loc o importantă concentrare de grupuri omenești. Concentrarea grupurilor nu s-ar putea înțelege fără o perfecționare a organizării sociale, determinată de creșterea forțelor de producție din epoca respectivă. Această formă de organizare a societății corespunde, cum am mai reliefat gintei matriarhale timpurii bazată pe înrudirea de sînge după mamă.

Un rol important în procesul trecerii la gintă l-au avut schimbările petrecute în unele relații dintre oameni. Acum s-a constituit un cerc precis de rude de sînge pe linie feminină, între care căsătoria era oprită. Ginta era unitatea economică de producție. Ea constituia celula de bază. La baza gintei matriarhale stătea posesia și folosirea în comun a pămîntului. Ginta, era mai durabilă, atît datorită rudeniei de sînge cît și sudurii pe linia procesului de producție.

In aceste condițiuni de organizare socială bazate pe o anumită stabilitate, s-au manifestat și primele tendințe de înfrumusețare (împodobire) a oamenilor. Apar podoabele din dinți de animale, scoici marine, hematită adusă din Transilvania. Paralel evoluează și primele manifestări de arta, după cum o dovedește concludent figurina primitivă de la Lapoșu, figurină cioplită în piatră. De asemenea, descoperirea "locul de cult" de pe înălțimile de la Buda de pe Valea Bistriței, construită din picioare de bour retezate și oase de ren, este o dovadă sigură asupra practicii magiei în legătură cu procesul vînătoarei.

Deci, în această perioadă a paleoliticului superior, comunitățile omenești de pe teritoriul țării noastre au cunoscut o dezvoltare mai mare în ceea ce privește felul de viață și de gîndire. Numeroasele resturi de locuire, descoperite în peșteri cît și așezările în aer liber, atestă o evoluție locală a culturilor paleoliticului superior din această parte a Europei. Grație săpăturilor arheologice de mare amploare din zilele noastre, astăzi avem posibilitatea să cunoaștem, din ce în ce mai concret, evoluția unor elemente a forțelor și relațiilor de producție din trecutul îndepărtat al primei epoci a pietrei.

II. EPOCA MIJLOCIE A PIETREI SAU MEZOLITICUL.

Această epocă a comunei primitive cuprinsă între anii 10.000 - 5600 î.e.n. reprezintă şi epoca consolidării gentilice matriarhale. Mezoliticul, după cum arăta şi termenul (grecescul mezos-mijlociu sau perioadă de tranziţie şi lithos piatră), reprezintă epoca de mijloc a pietrei sau de tranziţie de la paleolitic la neolitic. Trecerea la mezolitic s-a înfăptuit cu mici diferenţieri aproape în acelaşi timp.In zona României tranziţia la mezolitic s-a realizat lent,organic ca şi în Orient. ca şi în Orimnt.

Noţiunea de mezolitic trebuie înţeleasă în dublul ei sens şi anume: a)din punct de vedere cronologic, ca perioadă de trecere de la o epocă la alta; b)din punct de vedere cultural-istoric,constituind legătura genetică dintre paleolitic şi neolitic.

Odată cu mezoliticul s-a încheiat definitiv şi procesul antropogenetic.In domeniul climei, faunei şi a florei - mezoliticul înseamnă începutul unei epoci noi, halogenul sau actualul geologic. Transformările climei au dus la modificări profunde în faună şi floră, care încep să se apropie de formaţiunile faunistice şi floristice din zilele de azi. In locul vegetaţiei vechi se formează una nouă, cu o altă răspîndire,în care vor predomina foioasele şi coniferele. Extinderea pădurilor în locul tundrei este considerată ca un factor esenţial în separarea mezoliticului de paleolitic.

Omul mezolitic se găseşte în această perioadă a istoriei comunei primitive în ambianţa unor condiţii de mediu fizic schimbate,care au avut urmări importante asupra dezvoltării comunităţilor omeneşti.

Faptul că această perioadă istorică reprezintă o verigă de legătură între culturi materiale deosebite ale vînătorilor şi culegătorilor paleolitici şi a cultivatorilor şi crescătorilor de vite neolitici, a determinat importante progrese tehnice în domeniul forţelor de producţie. Se perfecţionează vechi unelte şi arme şi se inventează altele noi. Tehnica ciopliriі, aceea a lamelor şi a retuşelor nu este pără-

sită, ci dimpotrivă se perfecţionează. Utilajul litic-mezolitic, este caracterizat de o mare mulţime a uneltelor mărunte, aşa numitele microlite care apăruseră încă din partea finală a paleoliticului. In mezolitic însă, procesul de microlitizare s-a accentuat şi mai mult, atingînd apogeul. Se cunosc din această perioadă microlite, expuse în toate muzeele noastre, care ajung la dimensiuni reduse, de aproximativ 1 cm. Important este că alături de folosirea microlitelor simple se înmulţesc uneltele complexe care sînt un rezultat al unificării mai multor silexuri mărunte.

Epoca mezolitică a reprezentat comparativ cu cea paleolitică, o perioadă de importante şi calitative invenţii. Nivelul mai ridicat al cunoştinţelor omului, acumularea unei experienţe de generaţii, cunoaşterea detaliată a unor însuşiri mecanice, a diferitelor corpuri este reflectată în primul rînd atît în apariţia şi răspîndirea rapidă a arcului şi săgeţii, cît şi în inventarea toporului propriu-zis. In legătură cu prima importantă invenţie, menţionăm că mînuirea foarte rapidă şi uşoară, mărirea distanţei de vînat şi precizia ţintei au contribuit la dezvoltarea vînatului. F.Engels reliefa: "Arcul, coarda şi săgeata constituie un instrument foarte complicat a cărui inventare presupune acumularea unei experienţe îndelungate şi un spirit mai ascuţit, deci cunoaşterea în acest timp a multor alte invenţii". Arcul reprezintă prima utilizare de către om a energiei mecanice potenţiale, acumulată prin îndoirea înceată a arcului şi cheltuită rapid prin lansarea săgeţii. Este prin urmare una dintre primele maşini folosite de către oameni. Prin descoperirea arcului s-a dat un impuls necunoscut pînă la această dată actului vînatului. Dezvoltarea vînătorii a impulsionat şi alte compartimente ale muncii.

Tot din această perioadă datează inventarea toporului propriu-zis, fapt ce determină un mare randament al muncii şi în acelaşi timp o creştere a puterii de luptă. Relizarea noii unelte este un rezultat al cunoaşterii tehnicii perforării şi şlefuirii, care va constitui pentru epoca următoare neolitică, unul din elementele esenţiale ale progresului tehnic. Apariţia toporului propriu-zis reprezintă o nouă victorie şi un nou salt asupra naturii. Toporul a deţinut din această epocă o funcţie

multiplă. El era întrebuinţat la tăierea arborilor, prelucrarea lemnului, "săparea" gropilor, spargerea gheţii pentru pescuit, precum şi ca unealtă principală în amenajarea locuinţelor etc.

Cu asemenea unelte mici şi mari (microlitice şi macrolitice) a sporit productivitatea muncii. Oamenii aveau posibilitatea de a construi bărci din trunchiuri de arbori (monoxile). Barca era folosită cu predilecţie la pescuit în apele rîurilor, lacurilor sau Dunării. Hrana a devenit mai variată. Monoxila a fost folosită desigur şi în scopul deplasărilor comunităţilor omeneşti. Acest mijloc de transport a stimulat categoric legăturile dintre oameni, care încă nu erau suficient de închegate.

Progresul înregistrat în domeniul tehnicii, pe lîngă faptul că a stimulat formarea unor rezerve de hrană, a îngăduit domesticirea primelor animale. Era un început anevoios dar de o uriaşă însemnătate.

Ca element necesar a fi reţinut menţionăm că economia era întemeiată pe vînătoare. Vînătoarea cu arcul fiind ramura principală de producţie, avea urmările sale negative. Slăbiciunea esenţială a unei societăţi bazată pe vînătoare constă în faptul că ea ducea un trai mai mult parazitar. Era în stare să tragă cele mai multe foloase de pe urma acestui act, dar nu avea posibilitatea de a contribui în acelaşi timp la înmulţirea animalelor care constituiau elementul de bază pentru om. De aici nevoia pentru societatea primitivă de a trece la îndeletniciri practice, fapt de care era legată existenţa sa.

In această vreme, în urma progreselor realizate în domeniul material, ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, comunităţile gentilice sînt mai legate între ele în cadrul tribului. Ca urmare a modului ceva mai uşor de trai apare şi căsătoria pereche, ca un proces social.

Pe teritoriul patriei noastre, perioada mezolitică în genere este cunoscută printr-o serie de dovezi care provin din Peştera Hoţilor de la Băile Herculane unde s-au descoperit microlite, ce sînt atribuite unei etape asiliene locale. Pe lîngă aceste dovezi mai sînt cunoscute altele din peşterile de la

Baia de Fier și Someșul Rece, apoi microlitele de la Plopșor-Viroagă și Slobozia. In Moldova au fost semnalate de asemenea unele microlite.

In afară resturile de unelte și arme, în așezarea din Poiana de la Scaune, de pe muntele Ceahlău s-a descoperit un număr relativ mare de bucăți de hematită, în care se reflectă preocupări artistice ale comunității respective de vînători.

Din succinta prezentare a principalelor descoperiri mezolitice de pe teritoriul carpato-dunărean, se desprinde certa concluzie că viața materială a continuat o evoluție axată pe o continuă perfecționare. Față de începuturile paleoliticului, în perioada mezolitică saltul a fost uriaș. Desigur acest salt reprezintă o verigă pe drumul marilor transformări ce se vor înregistra în ultima etapă a epocii pietrei.

III. EPOCA NOUA A PIETREI(NEOLITICUL).EPOCA DE INFLORIRE A ORINDUIRII GENTILICE (5600 - 1700 î.e.n.)

Pe măsură ce omenirea înaintează spre civilizație, pericoadele parcurse apar mai scurte ca durată, datorită dezvoltării tot mai rapide a forțelor și relațiilor de producție. După epoca mezolitică a fost cunoscută epoca nouă a pietrei sau neoliticul. Denumirea de neolitic provine din cuvintele grecești Neos - nou și Lithos - piatră.

Noua epocă a însemnat pentru istoria străveche a patriei noastre o perioadă aparte de schimbări în viața materială și evoluția relațiilor sociale, aceasta, așa cum arăta F. Engels, ca urmare a dezvoltării muncii.

Felul de viață al oamenilor neolitici se desfășura în condiții de mediu natural favorabile. Marile schimbări climatice de pe glob care au urmat perioadei glaciare au determinat modificări de floră și faună, exercitînd o decisivă influență și asupra dezvoltării ființei umane, mai ales sub aspectul săn de ființă socială. Transformările mediului fizico-geografic au avut repercursiuni adînci asupra dezvoltării culturii materiale și vieții sociale.

Spre deosebire de epoca precedentă, noua epocă a pietrei este bine documentată. Prin cercetările arheologice s-a acumulat un vast material documentar care permite înțelegerea înfloririi organizării gentilico-matriarhale, de consolidare a lumii tribale, de răspîndire a uneltelor de piatră șlefuită, în general de urmărire a procesului sedentar legat de cultivarea plantelor și creșterea animalelor domestice, cu toate implicațiile și urmările sale pe plan economic și social.

Evoluția neoliticului nu este perfect uniformă pentru toate regiunile Europei și nici chiar în interiorul unor zone componente ale Europei, ca de pildă Europa Centrală sau Europa sud-estică și răsăriteană. Teritoriul țării noastre, pe lîngă elementele sale particulare a înregistrat și influența de interpătrundere a zonelor menționate. In mersul progresiv al societăților omenești apar elemente concrete materiale ce vor caracteriza evoluția lor, manifestări ce poartă denumirea de cultură arheologică.

Termenul de cultură arheologică este folosit de arheologi pentru a indica un complex de monumente arheologice din aceiași epocă, de pe același teritoriu, avînd caracteristici comune. De obicei, o cultură este denumită după un indiciu, uneori nu cel mai caracteristic, ci, cel mai izbitor și care rămîne în memorie ca un fel de etalon; de pildă, după forma sau ornamentarea ceramicei, după ritualul înmormîntării sau după localitatea în care au fost descoperite prima dată cele mai tipice elemente ale unei culturi.

Cînd cercetăm resturile materiale ale epocilor vechi observăm deosebiri importante în ritualul de înmormîntare, în forma locuinței, în tipurile obiectelor, tehnică, gospodărie, etc. pe teritorii diferite, adesea apropiate, aparținînd aceleiași perioade. Dacă vom întocmi hărți cu răspîndirea armelor, a ceramicei, a podoabelor etc., pentru o anumită perioadă istorică într-o anumită regiune geografică vor rezulta elementele denumite de noi cultura materială argeologică. Astfel, cultura arheologică permite precizarea delimitării teritoriale a grupurilor tribale ale populației. O cultură nu poate fi

definită după un simplu indiciu, întrucît, unele elemente asemănătoare pot fi întîlnite la diferite culturi. Numai un complex de indicii pregnante permit definirea unei culturi. Cu toate acestea o cultură este departe de a fi echivalentă cu o comunitate etnică. Definirea etnică a culturilor se face cu multă prudenţă.

Conturînd în sens arheologic noţiunea de cultură să revenim la adîncirea unor probleme. Spre deosebire de perioadele anterioare amintim că în neolitic s-au dezvoltat culturi locale destul de deosebite de culturile contemporane din alte ţări. Astfel au fost cultura CRIŞ, cea cu CERAMICA LINIARA, cultura BOIAN, cultura AREUSED (Nord-Vestul Transilvaniei), cultura CUCUTENI (Moldova), cultură Hamangia (Dobrogea), etc. De exemplu cultură AREUSED şi cultura CUCUTENI, ambele formează o mare unitate în care elementul caracteristic îl constituie ceramica pictată.

Pe baza evoluţiei forţelor de producţie şi a perfecţionării relaţiilor de producţie, documentarea actuală îngăduie precizarea mai multor etape a epocii neolitice, cunoscut fiind că dezvoltarea nu s-a manifestat într-un singur fel de la capo al fine. Pînă în prezent au fost stabilite 5 etape cronologice în cuprinsul cărora aceste culturi sînt distrăbuite în spaţiu. Succesiunea lor este următoarea:

Neoliticul incipient, sau începutul îndepărtat al neoliticului (protoneoliticul), este etapa în care apar elementele esenţiale ale vieţii neolitice, dar care nu dobîndesc formele cele mai închegate. In această primă etapă au existat aşezări primitive statornice fără ceramică, cu unelte sumar lustruite şi puţin rezistente, cu agricultură rudimentară şi folosirea unor animale domestice. Această etapă este atestată în special în sudul peninsulei Balcanice. Unele indicii au fost descoperite şi pe teritoriul ţării noastre în Oltenia, Munţii Moldovei şi alte zone.

Neoliticul timpuriu, este caracterizat la început prin aşezări risipitem fără întărituri, neexistînd o coeziune a acestora. Cu timpul, prezintă tendinţa de a se concentra pe spaţii mai restrînse. Tehnica uneltelor din piatră lustruită prezintă

formă încă puţin modelată, caracteristic fiind toporul masiv în formă de calapod. Apare ceramica în mare parte poroasă, lutul nefiind curăţat de impurităţi, dimpotrivă. Economia avea un caracter mixt. Era cunoscută ocupaţia concomitentă a creşterii animalelor dar şi a culturii unor plante ca de pildă grîul (triticum monococum). Acestei etape îi aparţin cultura Criş, cultura ceramicei liniare din Transilvania şi Moldova, Dudeşti din Muntenia şi altele.

Neoliticul mijlociu, sau deplin format. Apar acum aşezări de tipul unor sate concentrate pe un spaţiu redus, demonstrînd o unitate şi coeziune socială, corelată cu grija de apărare, izvorîtă din desele conflicte. Sînt înregistrate noi progrese în domeniul forţelor de producţie. Uneltele de piatră şlefuită se înmulţesc şi capătă o mare varietate. Se generalizează topoarele cu orificii. Incepe să fie folosit cuprul în mod sporadic sub formă de obiecte de podoabe, import provenit din Orient. Economia păstrează dar şi adînceşte caracterul mixt: cultura plantelor şi creşterea animalelor. Incepe să fie practicat ritualul inhumaţiei. Din această perioadă este cunoscută cultura Boian (Muntenia), Hamangia (Dobrogea), cultura Cucuteni (Moldova), Arimgd (Transilvania), Sălcuţa (Oltenia), etc.. Subliniem că această perioadă reprezintă totodată şi apogenul organizării gentilico-matriarhale.

Neoliticul tîrziu reprezintă o perioadă de mare înflorire a vieţii neolitice. Populaţia a cunoscut o creştere considerabilă. Forţele de producţie se perfecţionează neîncetat. Se generalizează întrebuinţarea uneltelor din aramă, cu unul sau două tăiuşuri. Evoluiază mult meşteşugul casnic. Ceramica era lucrată tot cu mîna, în schimb se înregistrează o execuţie mai superioară din punct de vedere tehnic. Vasele încep să fie arse în cuptoare speciale. Săpăliga treptat începe să fie înlocuită cu plugul primitiv, la care se înjuga de regulă animale. Tot din această perioadă apar şi primele podoabe confecţionate din aur. Sînt abundente şi figurinile din lut, reprezentînd imaginea stilizată a tradiţionalei divinităţi antropomorfe feminine.

Este etapa în care apar semnele destrămării organizaţiei gentilico-matriarhale şi de început a organizării primatului

patriarhal.

In etapa neoliticului tîrziu apare pregnantă grija ca așezările să fie întărite cu șanțuri și valuri de pămînt, exemplu: la Cucuteni, Hăbășești și Sălcuța. Pozițiile naturale, dominante și izolate sînt completate cu grijă prin fortificații artificiale, împotriva marilor mișcări de triburi.

Neoliticul final, constituie o etapă de trecere sau de tranziție către epoca metalelor. In această perioadă de trecere, am putea spune de asalt la lumea metalelor, în urma unor acumulări cantitative de cunoștință practice, se petrec transformări însemnate ca urmare a efectelor de început ale primei mari diviziuni sociale a muncii. Se modifică substanțial raportul dintre cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Agricultura neolitică trece prin transformări importante. Creșterea animalelor a devenit o activitate practică deosebită. Ca urmare apare, așa cum menționa Karl Marx "pentru prima dată un schimb regulat de produse".

Tot acum se generalizează cunoștiințele tehnologice legate de metalurgia cuprului. Se folosesc pe alocuri (deoarece erau foarte scumpe) unelte din cupru și îndeosebi unele arme din același metal (ca toporul de luptă). Paralel sînt cunoscute și obiectele din aurul ce provenea din Transilvania.

Neoliticul final va duce ca urmare a marilor transformări pe plan economic și la schimbări structural-sociale. Dezvoltarea forțelor de producție a dus la modificări substanțiale sociale: a avut loc generalizarea societății gentilice patriarhale. Aceasta a reprezentat o cotitură de însemnătate universală în istoria societății primitive.

Un aport la aceste schimbări l-au determinat și populațiile de păstori care au influențat la acționarea procesului de trecere de la epoca pietrei la aceea a metalelor. Fiind mereu în deplasare vor cunoaște mai rapid foloasele metalului decît populația sedentară.

Cunoscînd aceste etape componente ale epocii uneltelor de piatră șlefuită, avem posibilitatea să adîncim fenomenele mai importante și caracteristice stadiului istoric pe care îl urmărim. Epoca neolitică reprezintă un adevărat salt în per-

fecţionarea stilului de muncă al uneltelor şi cu ajutorul lor asupra mediului înconjurător.

Caracteristicile tehnice ale acestei perioade prezintă un deosebit interes. Procesul cel mai important, caracteristic, l-a constituit şlefuirea, respectiv finasarea pietrei, fapt ce a conferit noi şi remarcabile calităţi acestui material de care este legată istoria primelor unelte de muncă.
Procesul şlefuirii a însemnat din punct de vedere tehnic un mare pas înainte, deoarece s-a îmbunătăţit în măsură însemnată calitatea armelor primitive de vînătoare şi a uneltelor.

In aşezările neolitice s-au găsit numeroase unelte şi arme de silex şi piatră şlefuită ca: săpăligi, rîşniţe, lănci, etc. De asemenea, s-au descoperit şi aşa zisele "ateliere", unde uneltele erau confecţionate în comun. Şlefuirea pietrei se făcea pe plăci de gresie. Desigur şlefuirea şi perforarea fiecărei bucăţi de piatră în condiţii tehnice primitive a necesitat o muncă extrem de îndelungată şi grea.

Neoliticul se mai caracterizează şi prin inventarea olăriei sau a ceramicei - greceşti keramos, înseamnă lut. Olăritul a dat posibilitatea fierberii alimentelor, păstrării lichidelor. Olăritul subliniază în acelaşi timp o latură extrem de importantă, caracterul mai stabil, mai sedentar al vieţii.

Fără îndoială că invenţia olăriei a reprezentat pentru omul neolotic o mare înlesnire şi un însemnat progres care a avut influenţă favorabilă asupra unui şir întreg de ocupaţii. Olăria de fapt reprezintă şi prima aplicare directă, transformatoare a focului asupra unei materii. Prin modelarea şi arderea lutului, prin crearea ceramicii, această invenţie capitală deschidea un vast domeniu de aplicaţii practice. Folosirea olăriei avea să lărgească la rîndul ei domeniul operaţiilor, pregătitului hranei şi să facă posibilă topirea metalelor.

Noua îndeletnicire tehnică a împins cu mult înainte gîndirea umană. Ceramica reprezintă poate cea mai vech[illegible] întrebuinţare pe deplin conştientă şi calculată, pe c[illegible] a dat-o unei transformări chimice. Schimbarea calitativă a materiei - transformarea lutului în materie dură - a trebuit să

treacă drept un fenomen magic de transmutare sau substituire. Poate el a declanşat primele întrebări filozofice relative la ideia de substanţă şi de identitate întrucît munca manuală a olărului reprezintă o adevărată artă de a schimba proprietăţi ale unor corpuri (supuse sfărîmării, uscării, evaporării), în corpuri cu calităţi noi diferenţiate şi superioare, contrare celor din care sau creat. Din totdeauna omenirea a asociat ideia de creaţie cu libertatea ceramismului care "dă naştere unei forme dintr-o masă informă".

Greutăţile pe care oamenii le întîmpină în acel timp au dus la o intensă căutare a unor noi soiuri de alimente. Această căutare avea să ducă la descoperirea tehnicii agriculturii, o mare realizare a timpului alături de folosirea focului şi energiei arcului.

Pe măsură ce noul climat se stabiliza şi viaţa devenea mai statornică, oamenii părăseau vînătoarea, ocupaţia centrală a perioadelor anterioare şi se dedicau tot mai mult noilor ocupaţii: cultivarea primitivă a plantelor şi creşterea animalelor domestice. Acum, încep să se cultive plantele comestibile, se dezvoltă creşterea animalelor, ocupaţii care cu timpul vor deveni predominante.

Trecerea la economia productivă, protoagricolă, a reprezentat o transformare, care a determinat ca unii oameni de ştiinţă să vorbească de o revoluţie neolitică a cărei primă consecinţă a fost înlocuirea caracterului dominat al economiei de pînă atunci, care se sprijinise multe milenii în şir pe vînat, cules şi pescuit. Aceste îndeletniciri nu vor dispărea definitiv, dar ele vor avea de acum înainte un rol secundar în procurarea mijloacelor de hrană. Prin noua activitate s-a trecut la stadiul de producător primitiv .

De fapt trecerea la stadiul de producător (în sens limitat la viaţă neolitică) s-a făcut după acumularea unor cunoştinţe legate de procesul de germinaţie al plantelor cît şi în condiţii naturale mult mai favorabile decît în trecut, totalitate de elemente care au influenţat pozitiv.

Cultivarea plantelor s-a dezvoltat direct din cules.

Femeia a fost aceea care a descoperit cultura plantelor,observînd condiţiile de dezvoltare a plantelor sălbatice. La început cultivarea se făcea pe o scară restrînsă în apropierea colibei, iar apoi s-a simţit nevoia de terenuri mai întinse, de aici s-a născut necesitatea tăierii unor păduri şi tufişuri cu ajutorul toporului de piatră.

Agricultura neolitică a stabilit relaţii absolut noi, între om şi natură. De îndată ce omul a putut să lucreze pe o suprafaţă mai întinsă, el a încetat să mai ducă un mod de viaţă parazitar, pe seama animalelor şi plantelor, Practicînd agricultura chiar în sensul limitat de atunci, omul stăpînea natura vie printr-o cunoaştere a legilor ei de producţie şi obţinea astfel o independenţa nouă, mult mai mare faţă de condiţiile anterioare.Practicarea agriculturii a avut un efect cu adevărat revoluţionar, asupra culturii materiale şi sociale a omului.In comparaţie cu orice alte schimbări produse în epoca veche a pietrei, agricultura a marcat o formă nouă de progres, Noua ocupaţie - agricultura - a cerut totodată rezolvarea unor procedee tehnice pentru semănat, prăşit, secerat, treierat, înmagazinat, măcinat sau sfărîmat, coacere sau chiar fermentarea grînelor. De asemenea, agricultura cerea construirea unor colibe durabile, un domiciliu mai stabil. Rezultă că agricultura a introdus o noţiune nouă în viaţa socială, noţiunea de muncă. Noua legătură introdusă de agricultură între muncă şi rezultate, ca rezultat de la cauză la efect a determinat pe oameni să supună unei atenţii şi observaţii mărite viaţa plantelor şi animalelor.

Dacă la începutul culturii primitive a plantelor, femeia a întrebuinţat ca unealtă doar băţul, mai apoi a folosit săpăliga.In staţiunile neolotice din mileniul a III-lea î.e.n., de pe teritoriul ţării, s-au găsit urmele cultivării primitive a grîului, meiului, orzului şi altor plante. Astfel de urme au fost depistate la staţiunea neolitică de pe dealul Piera de lîngă Craiova, în ce-a de la Palade-Dîmboviţa. De asemenea în aceste staţiuni s-au găsit rîşniţe primitive de pisat boabe.

Odată cu dezvoltarea agriculturii a crescut şi numărul animalelor domestice. Dacă în mezolitic s-au înregistat primii

paşi în procesul domesticirii în neolitic au fost domesticite unele animale mici şi după aceia cornutele mari. K.Marx a subliniat marea importanţă pe care avea să o joace domesticirea animalelor: "Alături de piatră, lemn şi scoicile prelucrate la începutul istoriei omeneşti rolul principal al mijlocului de muncă îl joacă animalul domestic, adică transformat şi crescut prin muncă". Creşterea vitelor l-a făcut pe om stăpînul unor noi resurse alimentare aşa cum s-a întîmplat şi în cazul culturii plantelor.

Domesticirea animalelor a avut şi alte consecinţe importante pentru oamenii primitivi de pe teritoriul ţării noastre. In afară de asigurarea hranei,acestea asigurau îmbrăcămintea necesară. Intradevăr în această perioadă s-a dezvoltat de timpuriu ţesutul. Au fost descoperite piese, greutăţi de la războiul de ţesut primitiv (vertical)şi unele fuse mari de tors. Pentru lumea neolitică războiul de ţesut ca unealtă complexă a reprezentat o importantă cucerire tehnologică. Contribuţia autorilor anonimi la cumularea unor cunoştinţe pentru realizarea acestui mecanism este capitală. Războiul de ţesut reprezintă un exemplu genial de ştiinţă aplicată.

Tot din această epocă au evoluat unele noi îndeletnici legate de prelucrarea blănurilor şi pieilor, îndeletnici ce aveau rolul de a uşura existenţa omului, de a suporta mai uşor lupta cu natura. Sînt descoperiri epocale bazate pe acumularea unor importante cunoştinţe care la rîndul lor vor determina altele. Intreaga civilizaţie tehnică şi tehologică de azi îşi are rădăcinile în vechile descoperiri.

Toate rezultatele creiate, din epoca nouă a pietrei, erau urmare directă şi a stabilităţii oamenilor. Elementul de mai mare stabilitate, în sens de zăbovire prelungită pe anumite vetre, este explicabil întrucît comunităţile acumulaseră anumite cunoştinţe pe care le foloseau cu insistenţă. Neoliticul a reprezentat deci o schimbare fundamentală a evoluţiei omului ca fiinţă superioară. Din nomad, complet dependent de capricioasa prezenţă a vînatului, omul a devenit mai stăpîn pe mijloacele de trai. Ducînd o viaţă mai stabilă, colectivul uman va construi unele aşezări care, pe lîngă, că vor reprezenta puncte de apărare

împotriva intemperiilor vor fi totodată şi factori stimulativi pentru noi realizări.

Acum, datorită vieţii mai stabile de producători, treptat, treptat, în timp, dispare ca sistem de viaţă absolută nomadismul primitiv. In legătură cu această problemă se impune o subliniere; să evităm identificarea regimului agrar cu trecerea inevitabilă, absolută, spre o viaţă strict sedentară. Trecerea la noua formă de muncă desigur echivalează cu o superioară stabilitate, dar ţinînd cont de faptul elementar că pămîntul nu era lucrat în asolamente, că nu era prelucrat cu mijloace tehnice prea evoluate şi cunoscînd că un pămînt nefertilizat pierde din randamentul său în decursul ciclurilor de vegetaţie, în mod normal se impunea deci exploatarea unor noi parcele de pămînt. Prin această metodă întreg teritoriul din jurul vetrei era folosit, impunîndu-se la perioade mari de timp căutarea altor locuri prielnice îndeletnicirii agriculturii. Ceata de oameni era nevoită să se mute în alte locuri şi să lucreze noi terenuri.

Corelînd toate aceste importante elemente materiale legate de economia epocii rezultă în special două aspecte importante caracteristice. Primul aspect, se referă la adîncirea continuă a diviziunii muncii, după sex şi vîrstă, iar al doilea demonstrează că economia neolitică se sprijină mai mult decît economia anterioară pe o mare solidaritate de acţiune. Comunitatea neolitică a simţit întotdeauna necesitatea stringentă a rezolvării problemelor majore prin conjugarea tuturor forţelor colectivului mărit. Saltul economic din neolitic s-a repercutat asupra curbei populaţiei. In privinţa aceasta nu există o statistică demografică, dar lipsa ei poate fi înlocuită prin raţionament. Logica raţionamentului ne sugerează că noua economie a trebuit să fie însoţită de o creştere a populaţiei. Acest adevăr este confirmat de arheologie prin dezvelirea a numeroase vetre şi aşezări.

O aşezare neolitică tipică este aceia de la Verbicioara (Craiova). Din descoperirile de aici rezultă cu claritate ... cultura primitivă a plantelor şi creşterea animalelor domestice. In gropile şi locuinţele săpate, s-au găsit pe lîngă seminţe, ...

numeroase rîşnițe, oase de animale, care atestă o viață mult mai stabilă. Colectivul acestei așezări a început să manifeste și înclinații artistice, în sensul că au creiat diferite figuri de lut, sau de os, care în majoritatea lor reprezentau femei, de aici întărirea concluziei rolului important al femeii în societate.

Totodată au fost descoperite și în cimitirele de la Mangalia, Cerhavpdă și Limanul numeroase figuri feminine. După obiectele găsite s-a constatat că au aparținut unor triburi de agricultori și crescători de vite. In mod deosebit reliefăm descoperirea a două statuete deosebit de frumoase - adevărate lucrări de artă. Este vorba în primul rînd de o figurină de lut, înaltă numai de 11,7 cm. care reprezintă un bărbat stînd pe un scăunel și care-și sprijină capul în mîini. Starea de încordare ce se degajă din chipul statuetei îi dă acesteia o notă extrem de realistă, fapt ce i-a determinat pe arheologi s-o denumească Gînditorul. Interesant este că această figurină veche de mii de ani a întrunit sufragiile specialiștilor din țară și străinătate considerînd-o drept o capodoperă a artei neolitice. Deci iată un "gînditor" care l-a precedat pe cel al marelui sculptor francez Rodin, cu cca 7 milenii.

Alături de Gînditorul s-a găsit și o statuetă de femeie, în atitudinea femeii care se odihnește și cugetă. Cele două statuete din același mormînt formează "o pereche" care stă în legătură directă cu familia pereche a epocii respective. Datorită faptului că toate figurinele descoperite sînt modelate în diverse poziții, foarte apropiate de realitate, se presupune că oamenii din acestă epocă dețineau unele cunoștințe de anatomia a corpului omenesc, fapt ce subliniază totodată posibilitățile omului neolitic de cunoaștere a vieții psihice interioare cît și a realitățile înconjurătoare și de redarea lor prin mijlocirea plasticii, în imagini artistice.

Un capitol interesant al conținutului final al epocii neolitice și a trecerii la epoca metalelor îl formează și monumentele megalitice (grecescul Megas-Mare și Lithos-Piatră), care ne dau posibilitatea de a cunoaște o importantă latură a arhitecturii neolitice, anume pe cea funerară și de cult. Din grupa

monumentelor megalitice fac parte şi menhirii (denumire din limba bretonă, care provine de la men-masă,piatră; hir-înaltă) care sînt blocuri enorme dintr-o singură bucată (monolit) înfipte în pămînt. Pe teritoriul ţării noastre au fost descoperiţi menhiri-statui primitive la Ceamurlia de Jos în Dobrogea, cît şi în zona intracarpatică la Baia de Criş (Jud.Hunedoara) şi munţii Apuseni. Aceste monumente nu aveau un scop utilitar mărginit. Rostul lor consta în faptul că exprimau unitatea şi puritatea ginţii şi năzuinţa omului către lucrări şi ţeluri înalte. Deoarece dimensiunile sînt atît de mari, dar forma atît de simplă, expresivitatea acestor monumente rezidă înainte de toate din proporţiile lor.

In sinteză la această etapă care încheie un mare ciclu de luptă a omului cu natura - epoca pietrei - se cuvine să reţinem cîteva concluzii.

Neoliticul evidenţiază ca perioadă istorică primele mari cuceriri ale omului. Experienţa, bazată pe repetarea unei practici de multe generaţii a permis realizarea unor variate arme şi unelte de lucru care la rîndul lor au influenţat asupra sistemului de trai. Societatea omenească din această epocă nu mai era supusă total hazardului vînatului ca în prima epocă a pietrei. Accentul cădea acum pe alte îndeletniciri superioare.

Totodată se cuvine să amintim că din partea finală a neoliticului s-au cunoscut şi primele binefaceri ale superiorităţii metalului care era cunoscut ici colo sporadic, dar care trezea din ce în ce mai mult interesul colectivităţilor.

Important este şi un alt aspect legat de perioada finală a neoliticului - transformarea ginţii matriarhale în gintă patriarhală-fenomen pe care F.Engels, în lucrarea "Originea familiei a proprietăţii private şi a statului"(ediţia 1961,p.57) îl considera drept o revoluţie "dintre cele mai radicale pe care le-a trăit omenirea".Acest proces va dezlănţui noi energii care vor determina în final însăşi destrămarea comunei primitive.

Iată deci multiple probleme de ordin economic şi social pe care societatea în plină luptă cu mediul înconjurător le-a rezolvat deschizînd în acelaşi timp calea altora.

IV. EPOCA BRONZULUI (1700-1200 î.e.n.)

INCEPUTURILE DESTRAMARII ORINDUIRII GENTILICE.

In perioada care a urmat de la finele neoliticului, s-a înregistrat o nouă creştere, deosebit de importantă a forţelor de producţie. La aceasta a contribuit în mare măsură dezvoltarea prelucrării metalelor. De la epoca pietrei, neamul tracic tracic nord dunărean a trecut la epoca metalelor, a bronzului sau PALEOMELITICA.

Cuvîntul "metal" provine de la o rădăcină din limba greacă care înseamnă "a căuta", ceea ce dovedeşte raritatea sa. La început metalele erau extrem de rare şi pentru cel ce le deţinea constituiau o mare bogăţie. Metalele au pus la îndemîna societăţii noi forţe de producţie.

Metalurgia bronzului este factorul care a determinat progresul esenţial în dezvoltarea forţelor de producţie şi a modificat în chip caracteristic relaţiile de producţie, fără ca aceste transformări să ducă la o restructurare calitativ nouă a societăţii. Oamenii primitivi au cunoscut diferite metale ca: aurul, argintul, arama cu mult înainte de epoca bronzului. Folosirea acestor metale însă era extrem de limitată.

Producerea uneltelor şi armelor din metal constituie un progres tehnic cert, marcînd o nouă transformare calitativă în stăpînirea de către om a mediului înconjurător. Uneltele de metal sînt mai de preţ şi mai trainice decît cele de piatră, armele sînt mult mai eficace şi mai uşor de mînuit.

Bronzul, totuşi, rămîne de-a lungul unei întregi epoci un metal scump, obţinerea şi prelucrarea lui fiind legată de dificultăţi economice şi tehnice serioase. Toate acestea au determinat nu numai o dezvoltare inegală în funcţie de prezenţa sau absenţa minereului, dar şi o intensificare a cercetării mai atentă a bogăţiilor minerale din toate regiunile.

Datorită greutăţilor întîmpinate, în perioada bronzului nu pot fi înlocuite în totalitate uneltele de piatră, aceasta nu o va putea face decît fierul.

La început metalele au fost prelucrate în stare nativă,

la rece, prin baterea cu ciocanul de piatră. Ulterior, metalele cunosc procesul topirii, al prelucrării lor la cald. Dezvoltarea metalurgiei bronzului a determinat înfăptuirea unui pas serios în dezvoltarea forțelor de producție. Metalul conferă posibilitatea prelucrării şi modelării după dorința omului. Faptul că metalul poate fi topit, creează posibilități analoge cu cele ale argilei cu care lucrează olarul. Meşteşugarul care prelucrează acest metal, se eliberează de limitările de formă şi dimensiuni pe care le impunea cîndva osul sau piatra. Perfect ductibil la o anumită temperatură, metalul răcit posedă calități care îl deosebesc de restul materialelor folosite pînă la această dată.

Ințelegerea de către om a avantajelor specifice a metalului a solicitat o revizuire însuşi a modului tradițional de gîndire. Transformarea unui corp solid într-o masă lichidă, apoi readucerea lui într-o stare solidă, superioară, are în sine ceva senzațional. A fost dificil de la început să se admită (în sens de înțelegere) identitatea de substanță dintre o masă informă, lichid metalic şi obiect turnat. Se sesiza astfel un important proces de schimbare fizică. De aici omul a trebuit să-şi adapteze noile date, idei, despre permanența substanțelor şi să admită posibilitatea unei identități chiar prin schimbarea înfățişării lor.

Metalul bronz a cunoscut - ca dovadă a importanței deosebite - funcții multiple pe linia progresului economic-social. El reprezintă primul pas pe care oamenii îl făceau pentru folosirea pe o scară mai dezvoltată a metalului. Teritoriul nord-dunărean de o parte şi de alta a lanțului carpatic a fost o punte de legătură organică şi continuă între civilizația din sudul şi centrul Europei.

In cadrul Europei - sud estice şi centrale, culturile epocii bronzului din România formează în ansamblul lor o puternică unitate. Aceasta se manifestă cu tărie în domeniul culturii materiale, a celei spirituale cît şi pe plan etnic. Din acest ultim punct de vedere, începînd odată cu epoca de mijloc a bronzului, purtătorii culturilor respective pot fi considerați strămoşii direcți a-i tracilor menționați de izvoarele

scrise de mai tîrziu. Este vorba deci de bronzul tracic ca etnicitate şi carpato-dunărean ca aşezare geografică. Dunărea nu a separat comunităţile omeneşti limitrofe ci din contra le-a unit încă din această perioadă istorică.

Geneza şi evoluţia culturii materiale a bronzului din România, deşi se înfăţişează cu trăsături particulare, totuşi, se integrează în procesul istoric general, petrecut într-un spaţiu mult mai întins din Europa. Culturile bronzului carpato- dunărean reflectă deopotrivă şi încrucişarea diverselor sinteze şi influenţe din Europa de răsărit, centrală şi bazinul mediteranei răsăritene. Aceste poli-influenţe convergente au activat fondul local, dînd o coloratură specifică acestor meleaguri.

Prin unitatea elementelor materiale ale epocii bronzului avem posibilitatea de a urmări sistematic şi totodată adînci drumul parcurs de la primele elemente pînă la faza generală. Din studiile efectuate de specialişti, la care şi-a dat o serioasă contribuţie şi şcoala ieşeană asupra societăţii şi economiei bronzului, distingem următoarele subperioade organic unite între ele.

O primă perioadă este perioada timpurie a bronzului prin care s-a efectuat legătura de trecere cu neoliticul. In această subperioadă de început manifestările de folosire a bronzului sînt cunoscute numai în zona pontică şi a căii Dunării de Jos. Este atestată cultura Cerhavodă. Incă de acum există bune analogii cu regiunea răsăriteană a Bulgariei, Macedoniei şi Anatoliei. Menţionăm totodată existenţa unor figurine şi unelte cu mari influenţe miceniene.

Perioada a doua corespunde epocii vechi a bronzului. Este perioada de generalizare a condiţiilor tipice epocii. Acum se formează şi dezvoltă culturile Glina, Folteşti şi Periam, la care se adaugă şi cultura Cernavodă II.

Perioada a treia, reprezintă epoca mijlocie şi tîrzie a bronzului carpato-dunăreană. Este perioada de maximă înflorire a bronzului prototracic cînd triburile locale au înaintat pe treapta cea mai înaltă a progresului şi vieţii economice

sociale şi culturale. Cunoştinţele tehnologice legate de metalurgia bronzului se răspîndiseră aproape pretutindeni pe teritoriul ţării noastre contribuind la valorificarea bogăţiei de minereu de cupru din Transilvania, Oltenia şi Dobrogea. Din această epocă înaintată a bronzului, este cunoscută cultura Cernavodă, Tei, Verbicioara, Monteoru, Costişa, Pecica, Wietemberg şi Otomani.

Perioada a patra de dezvoltare extra culturală, finală şi de tranziţie către fier începe în sec.al XIII-lea î.e.n. Este o perioadă de scurtă durată faţă de epocile pe care le urmează. In schimb, are loc un puternic fenomen de contopire între culturile Otomani, Wietenberg şi Pecica care a dat naştere complexului Suciu (denumit după o localitate din Maramureş). Tot acum în Muntenia nord estică, Transilvania centrală cu regiunea Braşov, Moldova străveche se formează vestita cultură Nouă (suprapusă pentru culturile Costişa, Monteoru şi Wietemberg). Denumirea Noua provine după numele unei suburbii a oraşului Braşov, locul unde a fost descoperită pentru prima dată.

Prin unitatea acestor subperioade componente a epocii bronzului avem posibilitatea să urmărim drumul parcurs de la formele de început la cele de deplină maturizare şi desăvîrşire, forme ce au deschis drumul epocii fierului.

Pe teritoriul carpato-dunărean dintre centrele însemnate pentru metalurgia bronzului amintim pe cele din nord-vestul Transilvaniei de pe calea Mureşului. In această parte au fost descoperite variate podoabe, unelte şi arme ca: pumnale, săbii (cu două tăiuşuri, unelte ornamentate), vîrfuri de lance, de săgeată, topoare de luptă, seceri cu un singur tăiuş(similare celor moderne), de asemenea au fost scoase la iveală: seceri precum şi podoabe din bronz (inele, brăţări, diademe, fibule, ace şi altele). Din descoperirile reliefate menţionăm în mod deosebit existenţa toporului ca unealtă superioară de muncă. De pildă la Uioara , Guşterniţa , Spălanca şi alte localităţi au fost scoase la iveală adevărate depozite care întruneau diferite obiecte. Un important depozit a fost descoperit însă în regiunea Prahova la Drajna de Jos, depozit ce conţinea 240 obiecte din bronz, printre care 191 seceri , 7 săbii , 4 topoare şi un

sceptru. Un alt depozit însemnat cu obiecte din bronz este acela de la Uioara(în apropiere de Cluj) de unde s-a scos la iveală atît material brut cît şi diferite obiecte cîntărind aproximativ 1200 kg. Cantitatea este enormă pentru timpul de atunci. S-au mai descoperit depozite însemnate de topoare cu manşon la Deva, Sinaia şi Predeal, iar în localitatea Ostrovul Corbului seceri lucrate din plăci de aramă bătute cu ciocanul la cald.

Este semnificativ faptul că în această epocă numărul şi varietatea armelor tinde să egaleze dacă nu să şi depăşească pe cel al uneltelor. Aceasta reprezintă un aspect al activităţii nepaşnice, războinice. In acelaşi timp este interesant că o singură unealtă rurală se găseşte peste tot în depozitele epocii bronzului: secera. O dovadă, că populaţia din jurul arcului carpatic se ocupa intens cu practica agriculturii.

Noile arme şi unelte de bronz prezentau mari avantaje, erau superioare faţă de cele de aramă. Ele erau mult mai dure şi se lucrau mai uşor în sensul că metalul se topea la o temperatură mai scăzută decît arama.

Totodată trebuie să menţionăm şi alt aspect. Alături de unelte şi arme îşi fac aparţia şi primele manifestări de artă din metal. Reliefăm descopeririea deosebit de valoroasă a lo originale statuete feminine în Necropola de la Cîrna (Filipeşti), colecţie considerată unică în genul ei. Inalte de aproape un sfert de metru, ele au mijlocul încins cu un brîu mare, iar la partea inferioară sînt modelate ca la rochiile cloch.Corpul este în întregime acoperit cu podoabe şi detalii ale costumelor. Extrem de frumoase, la aceste modele se observă elementele caracteristice portului românesc de astăzi, fotele cu franjuri asemănîndu-se cu unele costume bănăţene. Deoarece oamenii care au lucrat figurinele au trăit în Oltenia de sud-vest şi Banat,asemănarea costumelor nu este deloc întîmplătoare, dimpotrivă se demonstrează o puternică şi veche continuitate.

In general depozitele de bronz descoperite în spaţiul carpato-danubian dovedesc o activitate metalurgică destul de timpurie, ele reliefează existenţa unor puternice centre de prelucrare şi exploatare în Dobrogea, Banat,Transilvania, o anumită specializare a triburilor în special din regiunile muntoase.

Metalurgia bronzului a fost totodată şi un imbold puternic de a exploata unele bogăţii naturale ca: sarea, chilimbarul şi diferite roci.

O importantă evoluţie pe care o studiem faţă de neolitic o realizează cultura plantelor. Dacă în neolitic a existat forma culturii primitive a plantelor cu ajutorul săpăligii, acum s-a generalizat agricultura primitivă bazată pe folosirea tracţiunii animale şi a plugului de lemn sau a brăzdarului din corn de cerb. A apărut deci agricultura prin arătură. Din săpăturile de la Verbicioara-Oltenia, precum şi din alte staţiuni au fost scoase la iveală uneltele săpătoare, brăzdare din corn de cerb sau din lemn. Aceasta demonstrează clar existenţa şi folosirea plugului la noi încă din perioada pe care o parcurgem.

Creşterea animalelor, alt sector de bază, a făcut de asemenea progrese însemnate prin domesticirea animalelor. După o practică de generaţii, de aproximativ un mileniu. se trece la un stadiu superior, creşterea vitelor în turmă. Această activitate superioară a omului a fost răspîndită pe tot cuprinsul ţării de la Dunăre (Staţiunea Ostrovul Corbului) şi pînă în munţii Carpaţi, unde triburile urcau pentru căutarea păşunilor (de exemplu, menţionăm descoperirea din apropierea de Păltiniş-Sibiu). Este necesar să mai reliefăm evoluţia şi tehnica prelucrării unor produse rezultate în urma creşterii şi sacrificării animalelor. Astfel, au fost descoperite în depozite cuţite curbate pentru jupuitul pieilor de animale (exemplu la Sărata Monteoru).

Dezvoltarea agriculturii primitive şi a creşterii vitelor în turmă, în epoca bronzului a condus la specializarea unor triburi în practica agriculturii sau în creşterea vitelor.

Tot acum, odată cu generalizarea plugului din lemn şi creşterea animalelor în turmă, pentru prima dată apare carul ca mijloc important pentru trafic Apariţia carului este strîns legată de inventarea roţii. Strălucitoare încoronare a dulgheriei preistorice roata a revoluţionat locomoţia. Mărturii directe despre carul din această perioadă nu avem deoarece acest mijloc de transport fiind confecţionat din lemn, material supus uşor distrugerii de agenţii atmosferici, acesta cu formele sale de

atunci a dispărut. In general obiectele din lemn nu se păstrează decît cîteva secole, iar documentaţia arheologică de care dispunem se reduce adesea la imagini desenate pe pămînt modelat ars, sau la modele rèduse executate din acelaşi material. In ţara noastră cel mai vechi model de care a fost descoperit cu ocazia săpăturilor efectuate la Căciulata lîngă Braşov, într-o aşezare datînd de la începutul epocii bronzului. In zona extracarpatică a României (Moldova, Muntenia şi Oltenia) au fost descoperite atît modele de roţi pline (masive) cît şi roţi cu spiţe. La sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului avem documentat arheologic pe teritoriul ţării noastre carul de luptă, menţionat şi de izvoarele literare la tracii sud Dunăreni.

Succesele înregistrate pe linia meşteşugurilor de prelucrare a metalului bronz, de activitatea mixtă agricolă şi de creşterea vitelor, continuînd cu perfecţionarea ţesutului şi a ceramicei şi înregistrînd pentru prima oară confecţionarea carului care uşura legătura dintre comunităţi şi care era un rezultat direct al acumulării unor cunoştinţe tehnice, au reprezentat totodată noi premize de adîncire pregnantă a primei diviziuni sociale a muncii pentru despărţirea masivă a triburilor de păstori de restul triburilor.

Fenomenul primei mari diviziuni sociale a muncii s-a conturat într-o perioadă îndelungată de timp şi se caracterizează prin separarea comunicăţiior tribale, a căror economie se baza în special pe creşterea animalelor, de acelea, care practicau cu deosebire agricultura primitivă. In interiorul celor două grupe avînd loc o specializare continuă s-a ajuns la creşterea producţiei şi implicit la lărgirea schimbului cu unele produse.

Prima mare diviziune socială a muncii a impulsionat o mare răspîndire a triburilor pe spaţii întinse. Specializarea acestor triburi pe linia creşterii animalelor a dus la ridicarea productivităţii muncii, la înmulţirea ca diversitate a bunurilor, fapt esenţial în realizarea unui plus de produse.

In perioada bronzului o mare însemnătate a căpătat schimbul dintre păstori cu triburile de agricultori. De pildă,

meiul și grîul este schimbat pe lînă, piei și alte produse. Ca. obiectelor de schimb se dezvoltă, cuprinde metalele,arama și bronzul ceramica și sarea. In special triburile din munți care se ocupau cu păstoritul ajung să dețină mai multe produse ale metalurgiei bronzului, obiecte de aur, etc.

Este demn de menționat că schimbul începe să se facă pe întinderi mari, numai așa se explică apariția în regiunile noastre, în perioada bronzului a unor arme miciene, ca de exemplu pumnalul de aur descoperit lîngă Tîrgoviște,sabia de bronz de la Roșiorii de Vede, perlele de faianță lucrate în Grecia și depistate în număr mare la Sărata Monteoru, la Poiana pe Siret. etc....

Incă din această perioadă ca urmare a dezvoltării și intensificării schimburilor apare necesitatea unei mărfi intermediare care să ușureze această operație, care să fie și o măsură a valorii. In țara noastră, alături de vite ca măsură a valorii celorlalte mărfuri au circulat și unele obiecte de bronz (seceri, turte) obiecte de aur cît și dicuri, inele și turte din cupru. Deci metalul bronz a început a mai îndeplini și o altă funcție deosebit de importantă, aceea de mijloc de schimb sub formă de obiecte - monedă. Subliniem însă că această nouă funcție se făcea paralel (în sens de completare) cu a rolului important a vitelor ca mijlocitor de tranzacții. Desigur că încă din această epocă o funcție asemănătoare revenea și metalului rar, aurul.Obținerea aurului se realiza prin spălare și culegere de pepite , nu prin minerit. De asemenea, pentru a avea un tablou mai profund adăugăm că în circuitul de schimb pe teritoriul țării noastre se pare că un rol destul de important l-au deținut și perlele de chihlimbar și acele de faianță, ultimele fiind lucrate în Egiptul Antic, Așa se explică cum aurul din Carpați a ajuns pe Valea Nilului, la fel chihlimbarul din Buzău. In Bucovina s-au găsit topoare de luptă, din această perioadă, confecționate în Transilvania. Schimbul regulat a dus de asemenea și la crearea, cu timpul, a unor locuri de întîlnire pentru schimb între triburi și ginți.

Toate aceste trnsformări pe linia uneltelor de producție a dezvoltării primei mari diviziuni sociale a muncii, a schimbului regulat, a apariției unor locuri de schimb, cunosc tot atî-

tea consecințe și asupra relațiilor sociale. Dacă pînă în miezul neoliticului ne-am referit mereu la rolul deosebit al femeii în conducerea producției, în activitatea casnică, acum în această nouă epocă rolul bărbatului trece pe primul plan. Trebuie evidențiată ideea că la baza trecerii de la gintă matriarhală la cea patriarhală nu a stat numai trecerea la agricultură cu plugul, creșterea vitelor în turme, a meșteșugului, deplasarea pe spații mai mari, ci a stat în general dezvoltarea rapidă a forțelor de producție. Tot aici adăugăm influențele externe a unor triburi mai dezvoltate. Toate acestea au grăbit procesul generalizării trecerii la patriarhat. In patriarhat apar germenii destrămării comunei primitive. Matriarhatul și patriarhatul alcătuiesc două forme universale istorice de organizare a societății gentilice, două perioade ale istoriei primitive care s-au succedat.

Schimbarea locului bărbatului și al femeii în producție socială și în economia familiei, constituie un fenomen deosebit de important al trecerii de la matriarhat la patriarhat. Esența dialectică a acestei schimbări a fost manționată în mod deosebit de F. Engels "Aceeași cauză care asigurase înainte dominația femeii în casă și anume limitarea activității ei la munca casnică, asigură acum dominația bărbatului în casă, activitatea casnică a femeii se pierde în comparație cu munca de agonisire depusă de bărbați, munca lui era totul - a ei era doar un adaus neînsemnat" (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. II, E.S.P.L.P., ed. a II-a, 1955, p. 283).

Trecerea la patriarhat a avut consecințe și asupra familiei. Noua situație economică a bărbatului nu se mai împacă cu vechea familie pereche matriarhală. Rudenia se va socoti pe linie paternă. Apare monogamia (gamos - căsătorie; monos - unul Este o prefacere adîncă care va influența multiplu viața matriarhală. Că lucrările stau așa redăm următoarele aspecte concrete. Sînt cunoscute în această perioadă înmormîntările duble (bărbat și femeie), sau triple (bărbat, femeie și copil). Aceasta demonstrează că rolul bărbatului a crescut. El dorește a-și asigura stăpînirea asupra soției ca progenitoare, cu alte cuvinte, este vizibilă tendința de a mem-

ţine şi în lumea celor morţi această dependenţa.

La baza economiei familiei patriarhale stătea tot proprietatea colectivă asupra pămîntului şi a uneltelor principale de producţie, Principiile cele mai democratice conduceau marea familie patriarhală. Seful era ales. Intrucît familiile la un moment dat aveau foarte mulţi membri (toţi urmaşii) şi conducerea era grea, familia mare s-a împărţit în mai multe familii, fiecare cu locuinţa ei separată, cu bunurile ei. Pamîntul rămînea tot comun, deşi recolta se împărţea pe fiecare familie.

Dar, şi în acest domeniu legat de proprietate intervin schimbări însemnate, fiecare familie foloseşte pămîntul,perioade mai mari, iar numai la anumite perioade, în urma unor schimbări se efectua reîmpărţirea pămîntului. Turmele, pădurile, fîneţele erau folosite tot în comun, Marea familie continua să rămînă un colectiv unic economic. Ginta patriarhală deci se împărţea în familii, iar totalitatea ginţilor alcătuiau tribul. La început aşa cum am menţionat în cadrul ginţilor şi triburilor patriarhale domneau principiile democratice. Cu timpul însă, prin dezvoltarea economică internă, prin schimburile ce intervin cu un caracter nou comercial, creşte imens rolul şi autoritatea şefului şi a familiei. Aceasta devine stăpîn al pămîntului, al vitelor, uneltelor de muncă, al produselor muncii soţiei şi copiilor, apare în timp proprietatea privată.

Apariţia proprietăţii private este indisolubil legată de diviziunea socială a muncii, de dezvoltarea schimbului. Pe teritoriul României proprietatea privată a fost cunoscută mai întîi asupra turmelor de vite, asupra unor obiecte de metal şi apoi prin generalizare asupra pămîntului. Proprietatea privată bazată pe inegalitatea de avere este dovedită de obiectele găsite în staţiunile din perioada bronzului. De pildă, în Transilvania în inventarul mormintelor sînt mari diferenţieri de avere (unele morminte conţin obiecte, unelte şi arme de preţ din bronz, în altele, dimpotrivă inventarul este sărac conţinînd cîteva piese ceramice).

Dacă în perioada anterioară a bronzului se produceau în special ciocniri între triburi pe motive de încălcarea pămîntului, iar la sfîrşitul neoliticului pentru acaparirea de bogăţii

acum războaiele, lupta pentru pămînt, rivalitatea între şefii de trib cresc în intensitate. Conducătorii erau interesaţi din punct de vedere economic să poarte războaie. Averea lor depindea nemijlocit de suprafaţa pe care o puteau exploata, de numărul noilor supuşi, precum şi de prada care o ridicau. Ciocnirile militare, respectiv războaiele au avut totodată efect negativ şi asupra situaţiei sociale a femeii. Dacă în prima fază, femeia şi-a păstrat importanţa pe care o dobîndise, pe măsură ce războiul a căpătat însemnătate, rolul ei va scădea mereu. Drept urmare a existenţei războaielor multe aşezări capătă caracter de cetăţi fortificate. Dintre acestea menţionăm: Sarata-Monteoru, Tinosul-Ploieşti, Verbicioara-Oltenia, Otomani-Crişana. Multe din aceste aşezări erau amplasate în regiuni greu accesibile, accidentale, păduroase, înconjurate de şanţuri de apărare şi chiar pe alocuri cu valuri de apărare.

In sfîrşit, din această perioadă mai menţionăm şi APARITIA OAMENILOR NELIBERI, acei ce nu descindeau din strămoşi, ei erau prinşi în războaie. Acum prinşi în războaie nu mai sînt ucişi, ei sînt transformaţi în robi. De la sfîrşitul epocii bronzului numărul lor se îngroaşă. Se naşte interesul pentru existenţa oamenilor neliberi care sînt puşi la muncă. Sclavii nu reprezintă pentru această epocă forma dominantă a producţiei.

Analizînd apariţia relaţiilor sclavagiste. Mihail Kogălniceanu arată că: "Sclavia este veche, însă nu atît de veche cît şi lumea, ea a început numai cînd arta producţiei a luat îndestulă dezvoltare spre a da omului mai mult decît trebuie neapărat pentru vieţuirea lui. Cînd acest prisos nu era încă, sclavia n-a putut fi pentru că nămeni nu avea interes de a avea sclavi. Oamenii care cei dintîi au avut ideia de a pune mîna pe semenii lor şi ai şerbi, spre a-i atribui o parte din produsul muncii lor, au făcut dar o spoliaţie, un furtişag, ei au jignit proprietatea cea mai sacră adică munca altuia (M. Kogălniceanu, Scrieri alese, p.262-263) M. Kogălniceanu fără a reuşi a ne da o explicaţie total ştiinţifică, atotcuprinzătoare, a observat totuşi că apariţia sclaviei e legată de putinţa forţei de muncă omeneşti de a produce mai mult decît este necesar pentru întreţinerea ei, ceea ce după acum arată F. Engels constituie un element fundamental în acest proces.

Populaţia de pe teritoriul României din perioada bronzului aparţinea triburilor tracice, denumire sub care se înţelege o mulţime de triburi indo-europeni încă nediferenţiate, din care, în istorie vor apărea daco-geţii de mai tîrziu. Acum a avut loc o structurare lingvistică a celei mai mari părţi din populaţie.

In sinteză menţionăm că odată cu intensificarea schimburilor, cu apariţia proprietăţii private, cu diferenţierile sociale, cu apariţia robiei patriarhale, de fapt, apar elementele concrete ale destrămării comunei primitive.

Procesul destrămării, la nordul Dunării a apărut deci în epoca bronzului, în cel de al doilea mileniu î.e.n. De unde la început relaţiile de producţie erau bazate pe o proprietate socială asupra mijloacelor de producţie, de unde era un drum liber în faţa dezvoltării forţelor de producţie, vechile relaţii statornicite încetează cu timpul să mai fie în concordanţă cu noile forţe de producţie. Cadrul îngust a proprietăţii comune, repartiţia egalitară începe să frîneze dezvoltarea forţelor de producţie.

Categoric, procesul destrămării comunei primitive s-a înfăptuit într-un timp îndelungat, o dovadă este că diferenţierea socială încă nu cuprinsese la sfîrşitul epocii bronzului proporţii generale. Schimbările cele mai mari se vor petrece în perioada următoare a fierului, cînd prin intermediul democraţiei militare triburile trace vor trece la societatea divizată în clase, respectiv, la statul sclavagist. In felul acesta prin apariţia sclaviei patriarhale care a însemnat unul dintre cele mai însemnate evenimente din istorie, societatea s-a împărţit în clase cu interese opuse, fenomen ce va dicta şi impulsiona noi metamorfoze.

V.- ETAPA MIJLOCIE A DESTRAMARII ORINDUIRII COMUNEI PRIMITIVE. EPOCA FIERULUI.

Epoca fierului reprezintă a cincea mare etapă a orînduirii comunei primitive. Trebuie subliniat că folosirea fierului s-a petrecut la început în interiorul ariei civilizaţiei sclavagiste a Orientului, care trecuse la această nouă treaptă de dezvoltare social-economică, odată cu epoca bronzului. Puntea principală de legătură cu teritoriul Europei pe linia cunoaşterii fierului a constituit-o bazinul mediteranian, pe aici s-a difuzat noua cucerire a omului, care a echivalat cu o adevărată revoluţie tehnologică. Inrfurirea lumii sclavagiste mediteraniene a pulsat mereu spre interiorul Europei, acţionînd în sensul dezvoltării societăţii preistorice de aici. Privită în perspectivă istorică, folosirea fierului a însemnat pentru Europa nu numai ştergerea acelui decalaj faţă de Orient, dar şi deschiderea definitivă a drumului spre civilizaţie şi viitoarea industrie modernă.

La început, tehnologia fierului se presupune a fi fost cunoscută pe teritoriul cuprins între Marea Caspică şi platoul Anatolian, că "hitiţii" din Asia Mică au fost primii care l-au cunoscut. Abia după prăbuşirea puterii hitiţilor, pe la anul 12oo î.e.n. cunoştinţele despre metalurgia fierului s-au difuzat de-a lungul Mării Mediteraniene, ca apoi să pătrundă în Europa Centrală şi Central-răsăriteană, deci şi pe teritoriul ţării noastre.

De fapt căile de pătrundere a noilor cunoştinţe tehnologice au fost numeroase şi difuzarea a durat în general mult timp, iar adaptarea metalurgiei fierului s-a făcut cu întîrziere de la o regiune la alta.

Una din căile de pătrundere a metalurgiei fierului a fost aceea dinspre Caucaz, stepele şi silvostepele din nordul Mării Negre spre Europa Centrală, inclusiv pe teritoriul ţării noastre. Aceasta este calea cimeriană sau pontică, în care cimerienii au jucat un rol pozitiv în procesul de difuzare a cunoştinţelor legate de procesele tehnologice.

O altă cale a fost aceea care pleca dinspre Marea Egee-Grecia-Dunăre-Europa Centrală. Adaptarea metalurgiei fierului în regiunea egeo-mediteraniană are loc abia după 12oo î.e.n. Toate descoperirile arheologice atestă aceasta. A fost calea principală

de influenţă în care factorul mediteranian a jucat un rol extrem de important şi din care s-au desfăcut ramuri secundare, dintre care întrezărim pe cea din estul Balcanilor, spre Dobrogea. Legat de aceasta amintim şi calea italică, care a pătruns în ţara noastră din partea de vest.

Căile de răspîndire a fierului nu au rămas izolate între ele, se întîlneau şi interpătrundeau, din est, vest şi sud-estul ţării. Fenomenul difuziunii a fost extrem de complex, ceea ce a dat posibilitatea generalizării rapide a tehnologiei fierului şi totodată a determinat particularizarea noilor cunoştinţe tehnologice.

Epoca pe care o jalonăm a jucat un rol deosebit în istorie Ea a fost mai bogată în progrese decît toate celelalte trepte ale istoriei precedente. Fierul a fost cea mai însemnată din toate materiile prime care au jucat un rol revoluţionar în istorie. Mulţimea nesfîrşită a uneltelor, din ce în ce mai complexe şi mai perfecţionate, a procedeelor din ce în ce mai ingenioase a apărut ca rezultat al activităţii practice mult evoluate.

Prin munca miilor de generaţii, s-a acumulat o imensă experienţă activă, ceea ce a făcut treptat posibile generalizările cele mai ample, descoperirea civilizaţiei fierului. Civilizaţia epocii fierului, pretutindeni unde s-a dezvoltat, a fost mai puţin paşnică decît aceea pe care a înlocuit-o, dar în acelaşi timp a fost mai flexibilă şi mai raţională. Epoca fierului nu a adus progrese tehnice atît de mari ca acelea care au marcat începuturile epocii bronzului, însă realizările sale bazate pe acest metal ieftin şi aflat din abundenţă au cunoscut o mai largă răspîndire, nu numai teritorială, dar şi în rîndul claselor sociale.

F.Engels reliefînd importanţa metalurgiei fierului sublinia că aceasta a dat naştere agriculturii pe mari întinderi de pămînt, a dat meşteşugului unelte tari şi tăioase. "Progresul era acum ezistibil, mai rar întrerupt şi mai rapid".

Intrebuinţarea pe scară largă a fierului a avut urmări revoluţionare pentru societatea omenească. Uneltele au devenit mai bune, productivitatea muncii a crescut. In această etapă, o categorie de oameni vor deveni specialişti în metalurgia fierului şi a altor meşteşuguri. Serviciile lor vor fi mult solicitate. Se va trece cu timpul la a doua mare diviziune socială a muncii cînd meseriile se desprind de agricultură.

Acum uneltele de producţie şi în special cele de fier au dus la schimbări importante şi în modul de producţie. S-a creat posibilitatea cu ajutorul noilor unelte ca să se realizeze producţia nu prin forţele întregii comunităţi. Necesitatea muncii în comun dispare, aceasta ca rezultat direct al noilor relaţii ce se statornicesc şi a folosirii noului metal. Ca urmare a influienţelor materiale a metalurgiei fierului are loc şi generalizarea diferenţierilor sociale, proces care, de fapt - aşa cum vom vedea din conţinutul prelegerii de faţă - va definitiva destrămarea comunei primitive, pe a cărei bază va evalua treptat izbînda noii orînduiri sociale superioare: orînduirea sclavagistă.

In urma răspîndirii rapide, fierul a cucerit dominaţia şi cultura materială a omenirii. In cîteva secole a revoluţionat întreaga producţie materială a societăţii.

In întrebuinţarea fierului sînt cunoscute două etape mari. Pentru epoca întîia se mai foloseşte în chip convenţional şi denumirea de Hallstatt sau hallstattiană, după o localitate din Austria de sus, unde s-a descoperit o necropolă cu materiale caracteristice. Această epocă se situiază între anii 12oo(115o)-45o(3oo)î.e.n.

Epoca a doua este cunoscută sub denumirea de Latène, după localitatea La Tène, de pe malul lacului Neuchatel din Elveţia, unde s-a dat prima dată peste urmele unei aşezări întărite celtice. Această ultimă epocă se situiază între anii 45o(3oo)-1o6(27o) î.e.n.

Intre aceste două epoci există o puternică unitate. Prima epocă este deschizătoare de drumuri lumii fierului. A doua reprezintă maturizarea şi generalizarea folosirii metalului, care a revoluţionat întreaga economie. In general, în marea epocă a fierului, colectivele şi forţele umane au început să se cunoască mai bine,dar în acelaş timp au loc şi mari ciocniri cu caracter de expansiune, încercări de subordonare şi exploatare crîncenă a forţei de muncă.

PRIMA EPOCA A FIERULUI

Binefacerile noii civilizaţii pe teritoriul ţării noastre şi pe acela al ţărilor vecine încep să fie cunoscute înainte ca triburile ce locuiau aici pe la 12oo î.e.n. să fi cunoscut metalurgia fierului, să fi asimilat cunoştinţele tehnologice superioare legate de prelucrarea noului metal. Era cunoscut metalul fier dar nu

şi metalurgia noului metal. De aceea denumirea de "epocă a fierului" rămîne la început convenţională, fenomen ce este valabil timp de cîteva secole.

La prima epocă a fierului s-a trecut nu atunci cînd metalurgia fierului în exterior a început să joace un rol hotărîtor în dezvoltarea forţelor de producţie, ci cînd condiţiile generale interne s-au schimbat profund în raport cu epoca bronzului. Deci, trecerea la epoca fierului s-a înfăptuit în împrejurări legate în principal de stadiul relativ înaintat al dezvoltării interne a triburilor locale, în momentul cînd metalurgia bronzului a atins cea mai înaltă treaptă de activitate şi cînd metalurgia fierului a avut terenul creat de difuziune aici.

Din documentarea arheologică se desprinde concluzia că în perioada de trecere la epoca fierului şi chiar o bună parte din această epocă, structura patriarhală a organizaţiei gentilico-tribale prototrace din regiunea carpato-dunăreană nu atinsese formele sale ultime. Procesul destrămării comunei primitive va continua în prima epocă a fierului. De aceea esta necesară studierea acestei prime epoci diferenţiat pe anumite faze de înaintare.

Observaţiile stratigrafice şi concluziile scoase din studiile stilistico-tipologice au permis jalonarea cronologică a Hall- [illegible] e pe teritoriul ţării noastre, limitele sale în timp,de [illegible] erioare la cele superioare. Pe baza acestor metode prima epocă a fierului se împarte în:

- Perioada timpurie, cu două faze numite Hallstatt A şi Hallstat B. Existenţa acesteea se încheie în pragul sec.al VII î.e.n.

- Perioada mijlocie sau Hallstatt C. In cadrul ei se constituie definitiv cultura primei epoci a fierului şi se practică local extragerea şi prelucrarea acestui metal. Din punct de vedere cronologic epoca este cuprinsă între anii 800 şi 550 î.e.n. Descoperiri mai importante semnalăm la Basarabi, Balta Verde, Blejeşti şi Stoicani (Galaţi).

Perioada tîrzie a Hallstattianului (faza D) a cuprins anii 550-300 î.e.n. Demn de menţionat în această perioadă este şi puternica influenţă din partea de sud-est a ţării, a efectului înrîuririi factorului elenic şi într-o oarecare măsură a celui scitic. Tri-

burile din Dobrogea, din sudul Moldovei şi din Cîmpia Munteniei şi Olteniei intră într-un ritm accelerat în ceea ce priveşte dezvoltarea lor, diferenţiindu-se de restul masei nord-tracice.

Cunoscînd perioadele de dezvoltare, să urmărim mai pe larg evoluţia enunţată.

In această primă epocă, în evoluţia social-economică a triburilor şi uniunilor de triburi se petrec restructurări adînci. Evoluţia unora a fost mai rapidă, dar a altora mai lentă, dezvoltarea inegală accentuîndu-se pe la jumătatea mileniului I î.e.n. Centrele de cultură se deplasează.

In epoca Hallstattiană are loc procesul înlocuirii treptate mai întîi a armelor şi apoi a uneltelor de bronz cu cele de fier. Fierul dădea unelte tari şi tăioase cărora nu le putea rezista nici puterea pietrei şi nici unul din materialele cunoscute. Aşa cum sublinia pe drept cuvînt F.Engels "noul metal a reuşit să înlăture tirania bronzului".

Prima epocă a fierului ni se înfăţişează cu o seamă de trăsături proprii. Pe cînd bronzul se lucra prin turnare, fierul a fost folosit sub formă brută, moale, prin ciocănire la cald. Pentru a avea un fier utilizabil, era nevoie ca el să nu conţină decît un anumit procent de carbon, iar aceasta solicita cunoştinţe tehnologice înaintate.

La începutul fierului - era scump aşa cum fusese şi bronzul, de aceea el s-a răspîndit foarte încet. In interiorul ţării noastre trecerea, la folosirea fierului este prelungită între anii 1150 - 800 î.e.n. Prezenţa primelor unelte şi arme de fier este consemnată în zona Banatului şi la Hida în spropierea Clujului.

Fierul a avut o influenţă mare asupra agriculturii. Datorită plugului tras de vite, dar cu brăzdar de piatră, corn sau lemn a folosirii sapei, secerei şi a securei din fier, cultivarea plantelor se va transforma în agricultură propriu-zisă. Brăzdarul de fier apare pe teritoriul ţării noastre abia în a doua perioadă a fierului.

Dacă în epoca bronzului calul fusese folosit în special ca animal de tracţiune, în schimb în prima epocă a fierului, după anii 800 î.e.n. acesta devine cu predilecţie un animal de călărie. Din perioada la care ne referim sînt cunoscute prin intermediul descoperirilor arheologice numeroase piese de fier pentru harnaşa-

ment, ceea ce demonstrează importanţa metalului şi pentru acest com...timent. Tot o cucerire a timpului respectiv este şi folosirea toporului cu orificiu de înmănuşare logitudinală (celtul).

Ca urmare a folosirii fierului, a apariţiei unor noi unelte de producţie, o serie întreagă de meşteşuguri se diferenţiază şi se dezvoltă. Această mare dezvoltare a meşteşugarilor a dus la a doua mare diviziune socială a muncii - desprinderea meşteşugurilor de agricultură.

Desprinderea meşteşugurilor de ceilalţi producători şi specializarea lor a însemnat o mărire a producţiei şi productivităţii muncii. Aceasta, la rîndul ei a influienţat mai asiduu dezvoltarea schimbului, dezvoltîndu-se producţia de mărfuri într-o formă rudimentară, adică producerea de bunuri în vederea vînzării. In acest fel relaţiile de schimb s-au extins. Cu vremea, vechiul sistem al trocului (schimbul în natură), dintre triburi şi din interiorul fiecărui trib intensificîndu-se a devenit incomod. Vechiul sistem necesită o radicală schimbare. Oamenii au început să adopte noi etaloane (în afară de etalonul vite), bucăţi de metal, anumite obiecte şi, în cele din urmă moneda care în anumite părţi a Europei sudice (la greci şi romani) funcţiona sub formă banilor de fier.

Trecerea pe teritoriul ţării noastre la epoca fierului nu a însemnat numai adaptarea folosirii fierului ci a însemnat şi o nouă etapă în reorganizarea şi dezvoltarea socială. In epoca de care ne ocupăm, democraţia militară a atins o treaptă mai dezvoltată a organizării sale. După adoptarea metalurgiei fierului, războiul de jaf şi îmbogăţire s-a intensificat.

Necesităţile conducerii războaielor au dus la apariţia unui tip de conducători care deţineau atît autoritatea militară cît şi cea civilă. Sfatul tribal s-a transformat în sfatul căpeteniilor militare, iar adunarea democratică a membrilor adulţi a-i ginţii şi a-i tribului s-au transformat în adunarea războinicilor. Aşa cum a demonstrat F.Engels, "şeful armatei, sfatul, adunarea poporului alcătuiesc organele democraţiei militare care s-a dezvoltat în societatea gentilică". Militară - pentru că războiul şi organizarea în vederea războiului au devenit acum funcţii regulate ale vieţii.

Societatea prin divizarea a devenit bine conturată. Aristrocaţia militară desprinsă din ce în ce mai mult de masa tribală

îşi va crea pînă şi cimitire speciale, încă o dovadă a dimensiunilor social-economice. Odată cu profilarea claselor cu interese antagonice, contradicţia devine un principiu, un factor motor, dar şi creator. Datorită inegalităţii economice, clasele avînd interese diferite şi chiar contrare vor duce o luptă neîntreruptă cînd ascunsă, cînd făţişă, care va îmbrăca formele cele mai acute, luptă ce va avea influenţă asupra mersului societăţii.

Tot acum în prima epocă a fierului se definitivează diferenţierea lingvistică şi etnică şi se delimitează ariile de locuire a celor două grupe indo-europene: Tracii şi Ilirii. In această perioadă se formează triburile tracice istorice. Procesul menţionat se conturează definitiv cu cît ne apropiem de mijlocul mileniului I î.e.n.

La începutul epocii fierului cultura materială a populaţiilor din România era covîrşitor orientată spre influenţele lumii ilirice din vestul peninsulei Balcanice şi din Europa Centrală. Prin intermediul lumii ilirice ajung la noi şi o serie de elemente de influenţă şi import din aria civilizaţiilor italice Villanova şi Este, cu deosebire vase de bronz, arme ornamentate cu motive specifice acelor civilizaţii. Deosebit de caracteristică pentru unitatea culturală şi deci etnică la care a ajuns străvechea populaţie de la nordul Dunării este cultura materială Basarabi. Cultura Basarabi datată în secolele VII-VI î.e.n. transmite şi prezintă o ceramică bogată, cu forme evoluate, contrastînd cu sărăcia ornamentală a altor culturi din epoca Hallstattiană.

Datorită ştirilor scrise de autorii greci, dintre care amintim pe Herodot, cunoaştem că tracii ocupau nu numai teritoriul ţării noastre ci şi o parte din răsăritul Europei, cît şi Peninsula Balcanică. Tracii din Transilvania şi Moldova erau denumiţi agatîrşi, nume dat de sciţi vechilor daci. Tracii din şesul Munteniei, din Oltenia, din Moldova de Jos şi din Dobrogea erau numiţi geţi. Geto-Dacii constituiau ramura cea mai de seamă a tracilor. Geţii erau consideraţi ca cei mai drepţi şi mai viteji dintre traci.

Evoluţia populaţiei vechi a dacilor desigur pe lîngă elemementele comune în dezvoltarea lor a cunoscut şi unele elemente cu caracter regional. Această inegalitate în dezvoltarea economică şi socială pe zone mari geografice a avut consecinţe şi asupra isto-

riei populației tracice din interiorul Carpaților față de cea din sud. Un exemplu: cei din sud o perioadă de timp pînă la vremea lui Burebista se vor orienta uneori spre unitatea sud-tracică. Dimpotrivă, în nord ritmul dezvoltării social-economice a fost mai lent, aceasta și ca urmare a lipsei de contact tot atît de ridicată cu civilizația din centrele pontice.

Importanța asupra teritoriului de atunci al României în dezvoltarea social-economică a populației locale este însă înrîurirea civilizației grecești și a culturii scitice, ambele avînd rezultate mai adînci decît acțiunea factorilor traco-cimerieni, despre care am referit mai înainte. Desigur și între acestea există o mare și accentuată diferențiere. Influența scitică nu a cunoscut profunzimea acelei elinice, dar ea s-a manifestat pe un spațiu mult mai vast.

Analiza raporturilor sciților cu tracii din zona carpatică adică cu tracii nord-dunăreni și cei din zona istro-pontică, ne lămurește mai clar gradul de evoluție și dezvoltare materială a populațiilor de aici. Pe cînd în zona istro-pontică factorul scitic a acționat într-un mediu cultural, în care fermentul Latène începuse să se manifeste ca urmare a radiației culturii lumii elinice, în cea carpatică factorul scitic a întîlnit o cultură tracică hallstattiană, care nu intrase în faza de maturitate.

Sciții trăiau în cadrul democrației militare. Ei aveau o cultură și o artă proprie. Diplomația asiriană a reușit să-i împingă pe aceștia împotriva cimmerienilor, pe care i-au înfrînt. Venind în contact cu populația tracică din spațiul Carpato-Dunărean, sciții aveau avantajul de a poseda o cultură superioară cu caracter Latène (caracteristice epocii a doua a fierului).

Populația băștinașă se găsea într-adevăr în plină epocă a fierului înainte de a stabili un contact mai strîns cu sciții. Aceștia au reușit să imprime culturii din nord o anumită coloratură și să contribuie la procesul de trecere spre a doua epocă a fierului. Sciții erau buni meșteri la prelucrarea aurului. Ei au folosit mult această bogăție din Transilvania. Totodată, încă, din timpul lor capătă dezvoltare folosirea monedelor scitice din Dobrogea (din sec.IV-II î.e.n). Aceasta demonstrează o dezvoltare însemnată a schimbului.

Mulţimea elementelor specifice ale culturii materiale scitice au o singură explicaţie valabilă: existenţa unor legături etnoculturale între triburile nord-tracice şi sciţii din silvostepă. Factorul scitic a permis vehicularea unor elemente de cultură originară scitică. Deci, se poate afirma că prin cultura lor materială au contribuit la intensificarea răspîndirii metalurgiei fierului şi a unor tipuri de arme orientale, în spaţiul Carpato-Dunărean. Dintre uneltele şi armele pe care sciţii le-au folosit amintim: vîrfuri de săgeţi de bronz în formă de frunză, pumnale şi spade scurte, vîrfuri de lănci de fier, piese de harnaşament. Ca o dovadă a nivelului ridicat al meşteşugarilor, amintim, îndeosebi prelucrarea fină a metalelor şi confecţionarea brăţărilor, a oglinzilor de bronz, ceea ce denotă o adevărată artă. In urma legăturilor şi conveţuirii sciţilor cu populaţia locală, aceştia vor fi treptat asimilaţi. Sciţii au reprezentat elementul trecător, iar geţii elementul istoric, băştinaş, persistent.

Tot din această perioadă prin intermediul descoperirilor arheologice se atestă şi faptul că diferenţierea socială progresează mult. Datorită acumulării de bogăţii, războaiele devin mai dese. Este cunoscută continua întărire a aşezărilor cu şanţuri de apărare, valuri, ziduri de piatră cu turnuri. Din această cauză în perioada pe care o urmărim are loc un progres în arta construcţiilor. La cetatea Hunedoara, mai sînt vizibile urmele unui val străvechi de apărare din palisade de lemn şi pămînt, la Jilău blocuri de piatră şi pămînt ars. Nu degeaba spunea F.Engels - "se înalţă ziduri ameninţătoare împrejurul noilor aşezări întărite, în şanţurilelor se deschide mormîntul orînduirii gentilice, iar turnurile lor îşi înalţă vîrfurile pînă în civilizaţie".

In concluzie, această perioadă de influenţă a unor factori externi, înaintaţi din prima epocă a fierului, a impulsionat societatea de pe meleagurile teritoriului ţării noastre, în direcţia trecerii rapide la cea de a doua epocă a fierului. Istoriografia materialistă pune un accent deosebit pe condiţiile de exercitare a influenţelor externe, subliniind că rolul şi fertilitatea acestora sînt direct proporţionale cu gradul de dezvoltare al populaţiei care le primeşte. Numai o populaţie aflată pe o treaptă relativ înaltă de dezvoltare, cum era cea a Daco-Geţilor putea fi capabilă să adopte rapid elementele civilizaţiei evoluate sclavagiste şi să le

utilizeze pentru deplina formare a culturii lor materiale. Să analizăm în continuare înalta influență sclavagistă elinică, stabilită pe teritoriul Dobrogei.

STABILIREA PE TERITORIUL DOBROGEI A PRIMELOR ORASE-STATE DE TIP SCLAVAGIST: COLONIILE GRECESTI. EVOLUTIA SI INFLUENTA ACESTORA PINA IN SECOLUL I. I.E.N.

Instaurarea definitivă a modului de productie sclavagist în lumea mediteraniană a fost însoțită de mari prefaceri social economice. In urma scindării sociale, a evoluției forțelor de producție și mai cu seamă a creșterii numerice a populației, în această parte de legătură a culturii afro-asiatice cu sud-estul Europei, are loc un puternic proces de părăsire a pămînturilor natale și de roire către alte meleaguri.

Procesul menționat constituie un fenomen complex, care a izvorît din transformările economice și sociale ale timpului. In statele antice emigrația forțată, alcătuia o verigă permanentă în lanțul social. Grecia antică care a cunoscut din plin acest proces, cunoștea o organizare diferită față de organizarea altor state vechi. Ea n-a avut niciodată un stat unitar, ci a fost constituită din cele mai vechi timpuri dintr-o serie de cetăți, numite polisuri. Aceste cetăți s-au constituit pe baza vechilor ginți, din epoca de destrămare a orînduirii gentilice. Dat fiind numărul oarecum redus de membri care alcătuiau o gintă, era firesc ca nici aceste polisuri să nu fie prea mari. Pe de altă parte, însăși mediul geografic al teritoriului grecesc presupunea fărîmițarea.

Din punct de vedere istoric, la greci statul-cetate reprezintă sfîrșitul unei evoluții, pe cînd la romani, statul - cetate reprezintă începutul unei evoluții.

Poporul grec fiind așezat pe malurile mării și pe insulele Mediteranei, pe de o parte, iar pe de altă parte la încrucișarea principalelor drumuri comerciale antice, s-a ocupat din cele mai vechi timpuri cu comerțul. In cadrul activității comerciale, grecii au construit cetăți, polisuri, orașe comerciale pe teritoriul altor popoare, și în special la malurile mării, cetăți care s-au legat de metropolă, dar cu organizare aparte. E vorba de coloniile grecești.

Din punct de vedere politic, polisurile grecești

aveau organizare diferită. Unele din ele cunosc ca formă de stat tirania sclavagistă, altele aristocrația sclavagistă, iar altele dimpotrivă democrația sclavagistă.

In aceste condiții începe procesul de colonizare care îmbracă o formă foarte complexă. Oamenii săraci deznădăjduiți, lipsiți de pămînt și hrană, asupriți de legile nedrepte și potrivnice lor - această drojdie a societății, după expresie amară a lui Archiloch din Paros - își părăseau patria în căutarea unor locuri mai favorabile,bogate și cu legături mai drepte. Toți acești nemulțumiți în stare de a îndura toate greutățile și jertfele pentru o viață mai bună, se adunau într-un port al Greciei, recunoșteau un conducător și plecau pe alte țărmuri. Drumul care-l alegeau nu era întîmplător, se foloseau toate cunoștințele acumulate de navigatori,se orientau către locurile cele mai prielnice și primitoare.

Această mișcare colonizatoare, s-a putut desfășura desigur și în urma înaintatelor cunoștințe de navigație și de construcție navală acumulată în decursul vremurilor. Este foarte interesant să urmărim, în mare, procesul de colonizare al regiunilor Pontice.

Luarea în stăpînire de locuri prielnice înființării de așezări, s-a desfășurat în mod progresiv prin ocuparea, în primul rînd a ambelor maluri ale Bosforului, de către ionieni, care au avut un rol predominant în colonizarea pontică. Astfel, ei au ajuns să controleze intrarea și ieșirea din Marea Neagră. Treptat, a început să se desfășoare, ca o adevărată salbă,lanțul așezărilor grecești de pe malurile mării care de la o vreme devenise "primitoare". Odată ajunși pe noul țărm cu o populație de o cultură aparte, căpătau de la aceștia prin bună înțelegere, ori prin forța armelor o bucată de pămînt pe care ridicau cetatea nouă, liberă, care le aparținea numai lor, organizată după chipul metropolei de unde plecaseră.

De la început dorim să menționăm că atragerea elinilor pe noile meleaguri a fost dictată de un singur factor: acel economic. Această importantă idee a fost și este văzu subliniată de istorici de seamă din trecut și de azi ca: V.Pîrvan, Gr. Tocilescu, O.Tafrali, N.Iorga, R.Vulpe, C.Daicoviciu, M.Condurachi

şi D.Berciu. Din operele acestora, spicuimd amintim de pildă că O.Tafrali în lucrarea "La Roumanie transdanubiene" afirmă că: "Bogăţiile marii şi micii Scythii au atras, de la bun început, atenţia grecilor, care navigatori şi negustori au intrat în relaţii cu locuitorii acestor regiuni". Radu Vulpe în "Histoire de la Dobroudja" remarca şi el: "Colaborarea dintre greci şi geţi a fost laborioasă, elemente ale civilizaţiei greceşti au pătruns departe pînă în cununa Carpaţilor, pe de altă parte, bogăţiile getice, exportate au servit la hrana populaţiei şi ca materie - primă - pentru "industria" perfecţională a polisurilor Greciei". N.Iorga în lucrarea "Istoria românilor", în partea care se referă la "Strămoşi înainte de romani" este primul care surprinde ideia procesului de exploatare al localnicilor prin "cucerirea de către lumea mediteraniană a interiorului lumii autohtone".

Pe acest suport pur economic şi în aceste condiţii, începe procesul de colonizare al coloniştilot greci, care, au întemeiat pe toate ţărmurile Mediteranei, Helespontului şi Mării Negre, un număr de oraşe care vor juca un rol extrem de important pentru lumea de atunci, pentru întreaga antichitate.

Intemeierea coloniilor greceşti pe ţărmul de apus şi de nord al Mării Negre, prezintă o deosebită însemnătate pentru istoria economică veche. Colonizarea greacă a pornit din centrele cele mai înaintate ale lumii greceşti, din secolul VII-VI î.e.n. ca: Rhodos, Milet, Foceea, Megara, Heraclea,Chalcis din Eubeea şi Corint.Dar cea mai activă în această privinţă a fost cetatea istorică Milet, de pe coasta Asiei minore, patria lui Thales, Anaximandru, Amaximene şi a lui Hecateu. In această epocă s-au înfiinţat coloniile ei pontice,printre care: Tyras(Cetatea Albă) la limanul Nistrului, Olbia pe limanul Bugului, Panticapeea (Kerci) la intrarea în Marea de Azov. Numeroasele colonii milesiene au luat naştere pe coasta Asiei Mici ca: Sinope, Trapezunt, etc. Pe coasta de vest numită de greci "Pontul Stîng" după sensul navigaţiei, milesienii au întemeiat Apollonia în golful Burgaz, Odessos(Varna), Tomis pe locul actualei aşezări Constanţa şi Istros.

Printre coloniile altor metrópole greceşti se numărau şi: Byzantion (Constantinopole) şi Calcheton întemeiate de Megara. Heraclea a întemeiat colonia prosperă pe locul actualei

aşezări Mangalia. De asemenea coloniştii greci de diferite provenienţe au întemeiat aşezarea Dionysopolis (Balcic).

Din toate aceste oraşe, deosebit de importante pentru legăturile cu geto-dacii, au fost aşezările de pe coasta Pontului Stîng, de la Apollonia pînă la Istria şi mai departe pînă la Olbia. Trei însă din ele, Istria, Tomis şi Calatis, se aflau pe actualul litoral Dobrogean al României şi au jucat un rol deosebit în transplantarea formelor superioare ale civilizaţiei greceşti în mijlocul populaţiei autohtone. Pentru a înţelege adevărata însemnătate istorică a destul să ne gîndim că cele trei oraşe pontice au fost autentice focare de elenism şi că prin acestea civilizaţia elinică s-a răspîndit în ţinuturile nord dunărene. Prin ele s-a produs în istoria antichităţii cea mai înaltă difuzare a spiritului omenesc şi totodată cea mai rodnică, perpetuîndu-se prin formele ce vor urma şi după ocupaţia nouă romană.

Desigur legăturile din ce în ce mai strînse ale cetăţilor pontice cu populaţia băştinaşilor au cunoscut contradicţiile timpului de atunci. Pe cînd clasa conducătoare a populaţiei băştinaşe se arată dispusă să primească formele de viaţă elinice, masele desigur priveau cu îndărătnicie şi ostilitate aceste forme, mai ales cînd era vorba de domeniul spiritual, în care ţineau să-şi apere tradiţiile proprii. Totuşi trebuie să adăugăm că repulsiile faţă de elenism n-au fost nici trainice, nici generale. Inevitabile la început, cînd contrastul dintre tradiţiile rustice şi nivelul vieţii urbane era prea puternic, aceste rezerve ostile cu timpul nu s-au mai întreţinut. In măsură ce influenţa şi civilizaţia elinică reuşea să pătrundă în masa localnicilor, se înfăptuia o remarcabilă simbioză.

Multă vreme viaţa la triburile mai îndepărtate de cetăţile - oraşe a diferit faţă de viaţa triburilor apropiate ca aria geografică de aceste unităţi. Cu timpul, triburile care locuiau pe însăşi teritoriul acaparat de cetăţile eline, au sfîrşit prin a se eliniza - ca mod de viaţă, formînd o categorie mixtă hellenes, adică "eleni amestecaţi". Asemenea eleno-geţi existau de pildă în jurul Istriei, tot aşa cum în jurul altor cetăţi elinice existau eleno-sciţi, ori eleno-traci. Despre simbioza care ave un puternic substrat economic vorbeşte N.Iorga cînd se referă la aceste probleme.

Populaţia băştinaşă de pe ţărmurile Mării Negre, nu se întîlnea de fapt acum pentru întîia dată cu reprezentanţii puternicei economii şi culturi din sud. Acest contact este mult mai vechi, fiind cunoscut încă din epoca bronzului, cînd au fost simţite primele influenţe miceniene.

Colonizarea greacă pe teritoriul Dobrogei s-a făcut în mai multe etape sau faze:

1. Perioada unor relaţii întîmplătoare între navigatorii greci şi populaţia locală.

2. Perioada unor relaţii comerciale între navigatorii greci şi triburile locale pe baza producţiei lor.

3. Perioada transformării factoriilor temporare greceşti în colonii stabile.

4. Perioada în care coloniile greceşti devin centre de producţie active.

Cea mai veche colonie grecească din bazinul Mării Negre de pe ţărmul ţării noastre a fost ISTROS sau HISTRIA. Despre această aşezare, cronica lui Eusebiu afirmă că oraşul, al cărui nume derivă de la Dunăre (Istros), a fost întemeiat în anul 657 î.e.n.-de coloniştii din Milet. Colonia a fost construită pe o mică insulă stîncoasă de pe ţărmul unui golf, care mai tîrziu, datorită depunerilor nisipoase de coastă aduse de curenţii dinspre Delta Dunării, golful s-a închis dînd naştere lacului Sinoe de azi. Prin efectul acestei adunări de nisipuri, insula s-a unit apoi cu uscatul.

Istria constituind un stat liber avînd posibilităţi de pătrundere pentru schimb pe Dunăre şi afluenţii săi, avînd posibilităţi mari de pescuit moruni şi nistru, în scurt timp a cunoscut o mare prosperitate. Pe la mijlocul secolului al V-lea î.e.n. s-a transformat dintr-un centru comercial într-un centru de producţie meşteşugărească, continuînd să dezvolte şi comerţul de tranzit. Cu timpul însă datorită fenomenelor naturale amintite, Histria a cunoscut treptat decăderea, deoarece nu mai putea să beneficieze de roadele navigaţiei. "Locul ei pe plan economic, ca centru de legătură cu teritoriul Daciei îl va lua oraşul cetate Tomis.

COLONIA TOMIS, se presupune a fi fost dependentă de Histria. Originea milesiană a coloniştilor din Tomis este confirmată de limba în care au fost scrise documentele oraşului. Sigur este că decăderea Istriei, a impulsionat ridicarea mai rapidă a oraşului - cetate Tomis. De aici, mărfurile în mare parte pentru siguranţă erau transbordate de-a curmezişul Dobrogei la Axiopolis (lîngă Cernavodă).Oraşul Tomis va cunoaşte o continuă dezvoltare economică,chiar şi în unele perioade cînd va fi subărdonat politiceşte puterii macedoniene, încît la ocuparea Dobrogei de romani,acestei aşezări i se va acorda principala atenţie.

COLONIA CALLATIS (de pe locul actualei Mangalia), a fost întemeiată de coloniştii agricultori din Heracleia Pontică, pe la afîrşitul secolului VI-lea î.e.n. Se pare, aşa cum susţine V.Pîrvan că cetatea Callatis a fost fondată pe "un modest stabiliment getic pe nume Acervetis sau Cerbatis".Sigur este că elienii au fost atraşi aici de pămînturile fertile, producţia de cereale marfă a fost baza prosperităţii acestei aşezări-cetăţi. Din secolul al III-lea î.e.n., această aşezare a depăşit economiceşte Histria. Ulterior, în împrejurările tulburi ale secolelor II î.e.n. cînd Istria şi celelalte oraşe pontice sufereau atît de greu, Callatis s-a transformat într-o mare putere financiară, în care va înflori rapid economia şi cultura şi care va avea un puternic rol de înrîurire asupra populaţiei locale băştinaşe.

De la jumătatea secolului al III-lea î.e.n. între coloniile Istria şi Callatis se înregistrează primele ciocniri. Se pare că a izbucnit un război destul de puternic pe seama Tomisului ca motiv imediat,cît şi din cauza luptei pentru noi zone economice, mai ales că Histria începuse să decadă. Mărul discordiei a fost deci a treia colonie grecească dobrogeană. Ea se dezvoltă în mod deosebit din secolul al III-lea î.e.n., pînă atunci,avînd un rol secundar. Odată însă pornită pe drumul dezvoltării, nu va cunoaşte opriri, ajungînd, cum vom vedea mai tîrziu, în epoca stăpînirii romane metropola Scithiei Mynor,

De fapt, legat de existenţa acestor mari centre ale civilizaţiei greceşti, izvoarele vechi citează că între Tomis

şi Odesos mai existau o serie de alte aşezări cu nume în parte greceşti (dar şi locale) ca: Sibistos, Zygere, Eumenia, Germania care aparţineau sciţilor plugari. Aici se făceau desigur escale greceşti unde aveau loc schimburi economice.

Ca să nu compartimentăm această problemă amintim că şi mai tîrziu, ca urmare a intensificării negoţului, grecii fundează un nou oraş: A x i o p o lis (Cernavodă) şi factorii comerciale la Carsium (Hîrşova) şi Bărboşi.

Din interiorul acestei adevărate salbe de cetăţi mari şi mici, de la primele începuturi se dezvoltă o adevărată producţie locală de mărfuri a atelierelor meşteşugăreşti producătoare a celor mai variate bunuri. Se prelucra fierul şi bronzul, lemnul şi ceramica, se dăltuia piatra şi marmora dobrogeană, se realiza o superioară prelucrare a lînei, a cerealelor şi a altor bunuri. In atelierele de prelucrare a metalelor preţioase se creau adevărate modele de dantelărie metalică.

Interesantă este evoluţia ceramicei, a cărei gradaţie şi diversificare în apariţie demonstrează nu numai specializarea şi creşterea ei calitativă, ci totodată dezvoltarea şi maturizarea acestor aşezări. Producţia ceramicei, nu cuprinde numai producţia propriu-zisă a amforelor stampilate sau nestampilate, a olăriei de tot felul, ea includea şi "fabricaţia" ţiglelor, a producerii statuetelor din lut ars, a amforelor, recipiente speciale în care se transportau produsele. Amfora a apărut sub impulsul creşterii producţiei de mărfuri ca o necesitate absolută a noilor forme economice şi sociale în continuu progres. In secolele VI-V î.e.n. ea a devenit aproape unicul recipient de întrebuinţare uzuală în comerţ, transporturi şi în gospodărie. Atît de mult se perfecţionase încît avea încrustate, în sens de calculate, proporţiile, fapt ce permitea o folosire multilaterală.

In afară de faptul că evoluţia amforelor este strîns legată de condiţiile edonomice generale, ne ajută la elucidarea unor probleme de cronologie. Aplicarea pe amfore a stampilelor - certificat, creează posibilitatea fixării în timp a producerii şi folosirii lor. Prin intermediul stampilelor se poate preciza locul fabricaţiei şi uneori data exactă a fabricaţiei, întrucît se aminteşte în vremea cărui consul sau magistrat au fost

confecţionate. Cu alte cuvinte, amfora ştampilată,pe lîngă rolul pur economic, este un document important, ca reprezintă unul dintre "certificatele" istoriei. Tot aici mai amintim că între Dunăre şi Marea Neagră, dar în special la Istria şi Callatis s-au descoperit numeroase fragmente de ceramică locală, acele chiupuri mari în formă de butoi ,denumite pithoi.Acestea au existat alături de amforele elegante şi stilizate după moda grecească. Despre locul economic al vaselor pithoi a scris V. Pîrvan.

Cetăţile Callatis şi Histria au avut o însemnătate apreciată şi pe linia producţiei agricole. De pildă cele mai vechi monede callatiene poartă simbolic pe una din feţe chipul Demetrei, zeiţa agriculturii, fie spice de grîu.

Pentru istoria noastră economică din această perioadă considerăm deosebit de important a lămuri în cadrul noilor prefaceri relaţiile agrare din cetăţile pontice. Este absolut utilă cunoaşterea modului şi mijloacelor de valorificare a pămînturilor. Prin aceasta intuim de fapt mai bine raporturile dintre greci şi localnici, înţelegem o problematică viu discutată a fenomenului sclaviei pe aceste meleaguri. Desigur problema este strîns legată şi de epoca de înaintare (arhaică, clasică sau elenistică). De pildă, în epoca evoluată, elenistică, Histria dispunea de un teritoriu (hóra), pe care nu o dată textele îl opun oraşului (polisului), în al doilea rînd, împrejurarea că vorbind de lipsa de mijloace a celor mulţi, lasă să se înţeleagă că în secolele II/I î.e.n. majoritatea locuitorilor Histriei îşi trăgeau veniturile din agricultură.

Unele mărturii referitoare la alte cetăţi ne demonstrează că între noii veniţi şi băştinaşi,cu timpul,prin înţelegere s-a ajuns la împărţirea pămînturilor din apropierea cetăţilor, prin specificaţia expresă, cităm: "Jumătate din pămînt să rămînă localnicilor", deci jumătate să treacă în posesia noilor veniţi.Tot aici se face precizarea că schimbul prin bună învoială a loturilor era îngăduit, cu obligaţia de a fi realizat numai în prezenţa magistraţilor.Inţelegerea subliniază caracterul public al pămîntului după vechiul drept elin - fapt ce explică existenţa în numeroase polisuri a unei "rezerve" teritoriale, sub o formă sau alta exploatate în folosul colectivităţii.

In aceste condiţii de înţelegere şi colaborare rezultă pentru noi un element de mare importanţă: pămîntul era lucrat şi de unii şi de alţii cu forţe proprii. In epoca pe care o urmărim nu putem presupune că relaţiile de producţie sclavagiste ar fi cunoscut pe aceste meleaguri o dezvoltare însemnată. Era imposibil ca numărul sclavilor rurali să fie ridicat, cu alte cuvinte că teritoriile greceşti să se fi folosit de mînă de lucru sclavagistă.

Faptul că aceste cetăţi se găseau la marginea lumii sclavagiste dezvoltate, faptul că există o permanentă nesiguranţă, că erau posibile atacuri dinafară şi înfine faptul că oraşele - cetăţi nu aveau posibilitatea să întreţină permanent o forţă capabilă de constrîngere existau tot atîtea motive temeinice ca să nu fie menţinuţi mult timp o masă prea mare de sclavi. Cu excepţia comerţului care presupunea o rapidă circulaţie , în producţia rurală acest element era mai mult decît modest. Starea pe care o creionăm rezultă pregnant şi din alte realităţi. Pentru această etapă preromană munca sclavagistă nu ar fi asigurat nici rentabilitatea unui mod de cultivare a solului. Beneficiul ar fi fost şi el îndoielnic, Factorii menţionaţi ne împiedică să credem în existenţa unui important număr de sclavi în special pentru munca agricolă şi chiat pentru aceea orăşenească. Nu analizăm toate aceste aspecte prin prizma lipsei totale, ci prin ideea că în epoca ce o parcurgera, numărul lor pe teritorul dobrogean era scăzut, că raporturile sclavagiste aici erau prin natura condiţiilor economice, politice, militare şi geografice încă incipiente.

Intre dezvoltarea înaintată a cetăţilor şi exîstenţa raporturilor de producţie sclavagiste incipiente nu este nici o contradicţie, întrucît e necesar a lua în primul rînd în consideraţie dezvoltarea generală a societăţii localnice care reprezenta baza acestui proces. Apoi, nu mai puţin lipsit de importanţă era şi celălalt proces-factor al aşezării geografice a cetăţenilor. Ele se găseau amplasate ca nişte puncte într-o masă getică, masă care constituia suportul de bază al acestor relaţii. Faptul că oraşele metropolă a acestor cetăţi greceşti se găseau pe o treaptă înaintată a slavagismului, nu obligă a generaliza artificial sau hazardat aceleaşi relaţii ca ceva caracteristic

şi obligatoriu pentru societatea de aici care se găsea pe treapta de început a epocii fierului. Desigur, însă că cetăţile-oraşe greceşti au constituit pe linie economică-socială adevăraţi fermenţi activi de generalizare a raporturilor sclavagiste. In domeniul economic, un exemplu tipic îl constituie însăşi rapida generalizare a folosirii monedelor istriene, calatiene şi tomitane dincolo de zidurile lor.

Evoluţia economiei, penetraţia pe linia schimbului în lumea dacă getică, diversificarea gamei produselor au impus cu necesitate folosirea banilor. In consecinţă asistăm la apariţia lor, de la formele cele mai puţin evoluate pînă la perfecţionarea monetară. Moneda încă de la început depăşeşte graniţele cetăţilor, se împînzeşte în Dobrogea ca apoi să erupă dincolo de Dunăre. Dintre cele mai vechi obiecte - bani, amintim pe acelea cu forma unui vîrf de săgeată de bronz, aşa numitele săgeţi-lingouri. Un pas înainte, spre apariţia monedei, a reprezentat-o emisiunea de mici delfini de bronz, puşi în circulaţie de oraşul Olbia, precum şi a unor stateri de elctrum (aliaj natural de aur şi argint). La începutul secolului al V-lea î.e.n. apar în circulaţie piese monetiforme de bronz provenite din Histria, avînd pe o faţetă o roată cu patru spiţe (simbolul roatei cîrmaciumaciului de pe nave. La mijlocu cului, tot Histria bate o monedă de argint denumită drahmă, avînd ca efigie, pe o parte vulturul ţinînd în gheare un delfin, (după emblema Histriei), pe cealaltă parte fiind imprimată curioasa reprezentare a capetelor inversate ale unor personaje identificate de obicei cu dioscurii (reprezentînd divinităţi, protectoare a celor ce călătoreau pe mare). Exemplul Histriei va fi urmat şi de cetatea Callatis care în secolul al IV-lea, va bate drahma de argint. Apoi va emite şi monede divizonare de argint: oboli şi hemioboli.

Cu timpul, aceste monede pontice, în circulaţia lor, pătrund dincolo de Dunăre, pe văile Siretului şi Prutului, fiind descoperite lîngă Iaşi şi chiar în Transilvania în munţii Făgăraşului.

Către sfîrşitul secolului al IV-lea circulaţia se intensifică deosebit. La triburile geto-dacice pătrund acum în mare cantitate tetradrahmele şi alte monede macedoniene ale lui Filip al II-lea şi Alexandru cel Mare, precum şi monedele bătute în

timpul regelui macedonian al Traciei - Lisimah, fenomen ce va fi urmărit în cea de a doua epocă a fierului. Folosirea banilor nu erau altceva decît rezultatul acţiunii legilor economice ale producţiei de mărfuri - aşa cum arată, K.Marx în Capitalul-ei reprezentînd: "cel mai înalt produs al dezvoltării schimbului şi al prôducţiei de mărfuri". Observăm că principalul motor al vieţii economice, al schimbului, a fost comerţul.

Cetăţile greceşti, cunoscînd o continuă presperitate au orientat practic întreg comerţul lor spre interiorul teritoriului din jurul arcului carpatic, şi cu deosebire la început spre Moldova, urmărindu-se cursul marilor rîuri, iar ulterior această activitate va cuprinde întreaga zonă dintre Dunăre şi Carpaţi.

Oraşele greceşti de la Pont încă de la începutul activităţii lor au fost de fapt oraşe intermediare comerţului dintre lumea elenistică şi teritoriile getice, negustorii din aceste oraşe, înaintînd pe cursul Dunării, au depăşit gurile Prutului şi Siretului, au trecut în văile Siretului şi Trotuşului, au pătruns pe drumul Iezerului, Mostiştea, iar prin pasul Buzău au ajuns la dacii din Transilvania. Astfel, cerealele pregătite pentru export din Pont nu erau numai un produs al coloniştilor greci, cît şi rodul muncii populaţiei băştinaşe din jurul Mării Negre. Pe drept cuvînt, Vasile Pîrvan scria că pe la anul 500 î.e.n. Dunărea pînă la confluenţa cu Siretul, era o apă grecească, iar pescarii şi negustorii din Istria cunoşteau foarte bine ţara geto-scitică pe care o străbăteau necontenit în susul şi în josul acestei părţi a fluviului.

Negustorii greci vindeau vase de ceramică, untdelemn şi vin transportat în mari amfore, diferite arme, ţesături fine, bijuterii, acestea fiind produse în centrele: Milet, Rodos, Chios, Samos, Naucratis şi Corint, iar mai tîrziu chiar în aşezările Histria, Tomis şi Callatis. Rezultă, deci, că negustorii din cele trei mari cetăţi dobrogene au continuat legăturile lor economice cu metropola din sud şi că la baza acestor legături în primul rînd stătea comerţul cu grîne şi sclavi, vite, piei, lînă, ceară şi răşină. Că, acest comerţ cu sclavi geto-daci s-a dezvoltat foarte mult, ne-o demonstrează şi faptul că în comediile lui Meaneandru personagiile reprezentînd sclavi poartă

numele de Davus şi Geta.

Din cele prezentate, rezultă că locuitorii oraşelor-state nu erau numai corăbieri şi comercianţi, erau tot atît de buni meseriaşi, agricultori, pescari, constructori-adevăraţi artişti în meseriile lor. Aceste meserii şi ocupaţii apar comune tuturor celor trei cetăţi, dar în grade diferite de intensitate. Aşa de pildă, rezultă că în mod deosebit la Histria predomina pescuitul în Deltă, la Callatis agricultura, iar la Tomis pe lîngă alte activităţi productive - meşteşugăreşti şi comercial-navale, se practica transbordarea mărfurilor.

Bineînţeles în toate aceste îndeletniri e necesar să întrevedem pe lîngă masa de agricultori, lucrători, constructori, pescari şi altele, existenţa unei pături conducătoare bogate de întreprinzători, armatori, comercianţi, cămătari care exploatau munca celor dintîi şi care hotărau fastul şi mărirea acestor aşezări. In multe inscripţii se vorbeşte de întreprinzători de transporturi pe mare, pe uscat, proprietari de pămînturi, mari comercianţi şi case de împrumut pe bani.

Această pătură conducătoare, mergînd pe linia metropolei şi chiar pe linia rivalizării cu metropola, a căutat să determine mari construcţii, de demonstrează printre altele dezvoltarea economică şi social-culturală. Au fost ridicate construcţii monumentale, adevărate opere arhitectonice (temple, teatre, monumente, edificii culturale, comerciale). Este cunoscută o dezvoltare impresionantă a sculpturii, a cizelării metalelor, o prelucrare fină a ceramicei. In toate cele trei mari cetăţi-oraşe existau ateliere şi meşteri specialişti, care prin operele şi măiestria muncii lor, ţineau pasul cu oraşele din metropolă.

Operele sculpturale din cele trei cetăţi pontice, fie că erau importate, fie produse în atelierele locale, reflectă evoluţia generală a meşteşugurilor şi a artei timpului. Cele din epoca arhaică din secolul al VI-lea î.e.n., fie din ceramică, fie din marmoră, s-au descoperit pînă acum numai pe vechiul teritoriu al Histriei. De asemeni, tot din această veche cetate milesiană au apărut şi cele mai multe sculpturi din epoca clasică sec. V-IV î.e.n.

Arta secolelor IV-III î.e.n., este în mod remarcabil reprezentată de Gallatis, atît prin sculptura majoră de marmoră şi calcar, cît şi prin suavele statuiete şi teracotă de gen Tanagra. In epoca elenistică (sec.III-I î.e.n.), sculpturi mai frecvente şi de tipuri mai variate ca înainte, apar în mod egal în toate trei cetăţi - aceasta ca dovadă a prosperităţii generale dar şi a legăturilor mai trainice dictate de vremurile de nesiguranţă. Această evoluţie, va fi urmărită mai tîrziu şi în epoca romană, cînd arta sculpturală se va bucura de o mai puternică răspîndire şi popularitate, dar aşa cum demonstrează exponantele timpului, în mare parte în dauna calităţii.

Iată-ne către sfîrşitul problemelor noastre, dar pentru a avea un tablou mai exact, este necesar totodată să reliefăm şi diferenţierea social-economică, diferenţiere despre care vorbeşte şi Aristotel în "Politica", din care cităm: "oligarhia a luat o formă politică mai largă; la Istros, ea a sfîrşit prin a se schimba în democraţie". Acest pasaj este deosebit de interesant, întrucît succint ne redă frămîntările politice şi sociale, lupta masei coloniştilor pentru lărgirea drepturilor lor, aşa cum pe plan economic se trecuse de la faza unor legături comerciale şi de tranzit la o fază superioară a unei puternice producţii locale de mărfuri. Viaţa economică însăşi, faptul că la prosperitatea cetăţenilor activau pături largi, determină o înlăturare a conducerii obligarhice.

Organizarea democrat-sclavagistă a determinat formarea adunării poporului (eclesia),senatul (bule) şi colegiul arhonţilor. Pentru organizarea Histriei, ştirile sînt mai numeroase. Cunoaştem că existau colegii speciale pentru fiecare sector important al vieţii obşteşti.De pildă, existau pentru administrarea finanţelor publice, pentru aprovizionarea şi supravegherea porturilor acei economi şi alte funcţii. Faptul că în Histria şi Callatis, a fost înfiinţată instituţia cunoscută cu numele de sitonia(instituţie des întîlnită în oraşele Greciei)instituţie creată din nevoia de a ajuta şi întreţine pe cei săraci, se trădează pauperismul unei pături largi de oameni, de care clasa conducătoare trebuia cît de cît să se îngrijească pen-

tru a nu avea nemulţumiri. Este semnul discret dar şi concret al unei acute încordări sociale, o încercare de împăcare a spiritelor răzvrătite, a tulburărilor interne.

Pe lîngă frămîntările interne şi formele de organizare mai este necesar să amintim în acelaşi timp şi războaiele de apărare la care au participat aceste cetăţi greceşti. Unele ciocniri vor fi înregistrate chiar cu populaţia localnică dobrogeană. Iată un text deosebit de pe o stelă de marmură din sec. III î.e.n. cu inscripţia în limba greacă. Avînd în vedere importanţa documentului epigraficm dăm mai jos traducerea sa integrală:

"Decret al Sfatului şi al Poporului. Sub preşedenţia lui Theocritos, Pythoteles a lui Archeolochos a propus:

Intrucît Diodoros al lui Thrasycles, Procritos al lui Pheracles şi Chearchos al lui Aristomaches, trimişi soli la Zalmodegikos, în privinţa ostaticilor, au călătorit prin ţară duşmană şi, înfruntînd primejdii de tot soiul şi din dovadă de cea mai deplină rîvnă, au adus înapoi ostaticii (în număr de peste 6o), convingîndu-l pe Zalmodegikos să restituie cetăţii veniturile: Sfatul şi Poporul să găsească cu cala ca aceştia şi urmaşii lor să fie înscrişi printre binefăcătorii obştii; să fie încununaţi, ei şi urmaşii lor, cu cunună de aur la toate spectacolele de teatru, pentru bărbăţia şi rîvna lor faţă de popor, pentru ca şi ceilalţi cetăţeni, cunoscînd că poporul cinsteşte pe bărbaţii vrednici, să se îndemne a sluji cetatea. Hegemonii să poarte de grijă ca prezentul decret să fie săpat pe lespezi din care una să se aşeze în agora, în faţa porticului, iar cealaltă în preajma altarului lui Zeus Polieus".

Rezultă din acest important document epigrafic de epocă mai multe aspecte referitoare la gradul de organizare al cetăţii, dar şi a unor disensiuni şi greutăţi cu lumea exterioară. Aceste perturbaţii nu vor proveni numai de la populaţia vecină ci chiar şi de la urmaşul lui Filip, Alexandru care va stăpîni malul drept al Dunării şi e uşor de înţeles că va impune un regim juridic de autoritate şi cetăţile greceşti. Mai tîrziu Lisimach (satrap al ţinuturilor tracice) îşi va asuma titlul de rege al Traciei (va domni pînă la 281 î.e.n.). In timpul acesta

cetățile grecești vor cunoaște o înrăutățire economică, stoarcerea unor contribuții, fapt ce determină ca în 313 î.e.n., cetățile să se revolte împotriva satrapului. In fruntea răscoalei a pornit orașul Callatis.

După aceasta, o nouă perioadă va fi înregistrată. Are loc supunerea cetăților de Mitriade - Eupator, care era mare adversar al Romei. In noile condiții va fi cunoscută o abundență de monede care vor înfățișa stăpînirea exercitată de rege asupra orașelor dobrogene și totodată relații economice mai dezvoltate. Vasta uniune a lui Mitriade avea să dureze pînă la al III-lea război al regelui Pontic cu romanii (76-63 î.e.n.) cînd guvernatorul Macedoniei, Terentius Varoo Lucullus, va cucerí cetățile de pe țărmul de vest al Mării Negre, dată după care asupra zonei istro-danubiene, va fi cunoscută temporar noua putere a romanilor.

Acțiunea forțelor romane conduse de guvernul macedoniei n-a fost durabil. In anul 61 î.e.n. datorită abuzurilor proconsulului Macedoniei C.Antonius Hybrida, cetățile pontice federate, ajutate de bastarni și geți, în apropierea orașului Histria înfrîng pe romani și se eliberează de "alianța" cu Roma. Așa s-a terminat prima afirmare a puterii romane în Dobrogea.

Succesul cetăților grecești a fost de scurtă durată.

Se pare că din anul 55 pînă în anul 44 î.e.n. geții vor subordona toate coloniile grecești de pe țărmul stîng al Pontului de la Olbia pînă la Apollonia. Acum cetatea Dionysopolis (Balcic) în anul 48 î.e.n. emite în cinstea lui Acornion un decret. Din acest document aflăm că orașul se afla în bune raporturi cu geții, și că regele lor Buerebista era socotit: "cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia... care stăpînea toată țara de dincolo de flu. u și pe cea de dincoace".

La scurt timp după aceste evenimente forțele Republicii aveau din nou să revină după stabilizarea puterii interne de la Roma. A fost înființată provincia Maesia. De aici va radia permenent pericolul roman în continuă creștere.

Cetățile grecești vor intra în cadrul marelui imperiu.

Teritoriul dobrogean cunoaşte o nouă etapă istorică.

E clar că în aceste condiţii social-economice, sub influenţa cetăţilor sclavagiste greceşti la care se adaugă şi influenţa romanică, procesul destrămării comunei primitive la populaţie de pe teritoriul ţării noastre a fost accelerat. Dezvoltarea producţiei de mărfuri a triburilor geto-dacice cerută de intensificarea schimbului de mărfuri, circulaţia monedelor şi dezvoltarea relaţiilor băneşti de schimb au avut consecinţe deosebit de însemnate în ceea ce priveşte evoluţia dezvoltării relaţiilor de producţie.

Pentru această perioadă pe teritoriul Dobrogei istoria noastră economică consemnează forme superioare ale civilizaţiei greceşti ca unul din elementele importante ale timpului, înrîurire ce va impulsiona trecerea mai rapidă a populaţiei geto-dacice la cea de a doua epocă a fierului.

EPOCA A DOUA A FIERULUI

Prin conținutul său noua epocă a fierului diferă de la o regiune geografică la alta, bineînțeles, trăsăturile generale reflectate în cultura materială rămîn comune.

Epoca îmbrățișează peste 500 ani, și poartă numele de Latène, pentru a desemna cultura celtică și pentru a indica noua etapă superioară față de prima. In acest interval de timp, geto-dacii au dezvoltat o cultură materială a cărei originalitate și înalt nivel au fost puse în adevărată lumină abia în ultimii ani.

Cultura Latène geto-dacă ia naștere cam în aceeași vreme cînd în Europa Centrală începea să se maturizeze cultura Latène celtică, adică pe la jumătatea secolului al V-lea î.e.n., deși în zona istro-pontică prin intermediul focarelor grecești se conturase o cultură specifică, Latène.

In timp ce în orașele de pe coasta dobrogeană a Pontului Euxin înflorea civilizația greacă sclavagistă din perioada clasică și elenistică, în restul teritoriului țării noastre se petreceau importante transformări ce de fapt conturau tendința de evoluție către a doua epocă a fierului. In noile condiții procesul de destrămare alorînduirii comunei primitive sub forma democrației militare evoluat pînă acum într-un ritm lent, a intrat într-o fază de accelerare, ceea ce a dat naștere statului sclavagist începător dac. Epoca presupune o nouă treaptă de dezvoltare a triburilor băștinașe, evoluție ce nu se rezumă numai la dezvoltarea pe care o cunosc uneltele de fier, ci la întreg complexul de unelte care se înmulțesc și se pefecționează în raport cu epoca precedentă, permițînd noi și mari realizări în toate domeniile de activitate.

Metalurgia fierului se generalizează ca urmare firească a exploatării zăcămintelor de fier locale. Cunoștințele tehnologice asimilate treptat, au dus la înființarea unor centre metalurgice proprii, care erau o continuare a celor de exploatare a fierului. Dintre acestea amintim în mod aparte pe cele de la Grădiștea-Muncelului, Cugir, Șebeșel, Ghelar, Teliuc și altele. Ca urmare, se intensifică acum procesul de întrebuințare a uneltelor de fier și se intră într-o perioadă accentuată de dezvoltare

economică. Bogăţia pămîntului şi a subsolului geto-dacic făcea pos... lă această dezvoltare economică, iar produsele superioare greceşti ofereau modele vrednice de urmat în metalurgie, orfevrerie, ceramică.

Trecerea de la prima la a doua epocă a fierului s-a petrecut printre altele şi sub o puternică influenţă externă care a exercitat atît direct cît şi indirect rolul ei. Dar subliniem, o societate omenească nu-şi schimbă tehnica şi economia tradiţională numai pe baza unor influenţe străine. Transformarea, saltul calitativ, se produc abia atunci cînd societatea autohtonă simte nevoia noului, a noii tehnici şi cînd e perfect pregătită să şi-o însuşească. Deci, abia cînd cerinţele interne impun trecerea la folosirea generalizată a uneltelor, armelor din fier, cînd necesităţile nu mai pot fi acoperite de schimbul cu exteriorul, cînd adoptarea rapidă a tehnicii fierului, pe o arie mare devine o preocupare şi o creaţie internă.

Din această perioadă cînd agricultura va evolua intens este atestată folosirea plugului cu brăzdar de fier,de formă specifică daco-getică, seceri, coase, foarfece, etc.care vor duce la o decisivă dezvoltare, preocupare, care alături de creşterea animalelor va constitui ocupaţia de bază a vechilor locuitori geto-daci.

Cultivarea pămîntului în proporţii sporite în a doua jumătate a secolului IV î.e.n. este rezultatul procesului de dezvoltare a forţelor de producţie care cunoscuseră după un proces permanent de acumulări cantitative un nou salt în evoluţia firească. Abundenţa fierului pe linia agriculturii a avut ca rezultat extinderea prin tăierea mai rapidă a pădurilor şi aratul cîmpiilor.

Tot din această perioadă se dezvoltă mult producţia meşteşugărească.

In domeniul ceramicei se adoptă şi generalizează tehnica lucratului la roată. Prin aceasta olăritul primitiv era transformat în meşteşug propriu-zis. Inventarea roţii oalrului, a transformat radical această veche activitate. Etnografia contemporană demonstrează că fabricarea pur manuală a vaselor,era cu predilecţie o activitate casnică a femeilor, în timp ce, pro-

ducţia mecanică este un atribut al muncii bărbaţilor. Dacă vreţi, este un nou indiciu pentru lărgirea diviziunii muncii.

Răspîndirea roţii olarului (cu aproximaţie din secolul al IV-lea î.e.n.), a dat prilej geto-dacilor să pună bazele unei grupe ceramice care se va dezvolta mai bogat şi variat în secolele următoare. O categorie de vase lucrate la roată, reproduc prototipuri tradiţionale, locale, Dintre acestea amintim cana bitronconică. Alte forme lucrate tot la roată imitau pe cele greceşti şi chiar celtice adecvîndu-le cerinţelor şi specificului vieţii autohtone. Dar, observăm din descoperirile arheologice, folosirea în continuare şi a vaselor lucrate de mînă. Două sînt formele de bază ale acestei ceramice: ceaşca sau căţuiul(afumătoarea) un vas mic troconic, folosit şi ca opaiţ, care apare deopotrivă în aşezări şi morminte. Iar, alt vas, este acel: "în formă de sac" (cum îl denumesc arheologii). Această ceramică în gen de sac este folosită mai mult pentru păstrarea, depozitarea unor bunuri materiale uşor alterabile la mediu insuficient uscat.Acest vas de forme mari, va cunoaşte o îndelungată existenţă, fiind descoperit şi în epoca îndepărtată a migraţiei popoarelor.

Existenţa uneltelor în fier a influenţat şi tehnica prelucrării lemnului. Din această perioadă, aşa cum vom vedea din descrierea ce o facem în partea finală a prelegerii, a existenţei oppidumului (aşezările cvasi-orăşeneşti)-se construiesc case de locuit din lemn. Aproape întreg inventarul agricol şi casnic era confecţionat din materialul lemnos, care era cel mai uşor în prelucrare. De fapt deducem folosirea lemnului, pe o scară lărgită şi din prezenţa monoxilelor, a bărcilor dintr-un singur trunchi, cu ajutorul cărora, armata macedoniană va avea posibilitatea ca într-o singură noapte a anului 335 î.e.n., să treacă Dunărea.

Tot cu ajutorul meseriilor amintim că în cursul epocii Latène fierul este prelucrat şi pentru activităţi mai puţin paşnice. El era folosit în cantităţi mari pentru confecţionarea unor variate arme de luptă, care în perioada aceasta s-au înmulţit foarte mult, ele fiind descoperite aproape în fiecare aşezare. Arma specifică pe care o găsim pretutindeni este vestita sabie curbă (sica), specifică lumii getice nord - dunărene.

In legătură cu această dezvoltare a activităţilor de

prelucrare, e necesar să reamintim că în prima parte a celei de a doua epoci a fierului, cu toate că este vizibilă tehniva prelucrării acestui metal, meseriile îşi menţin încă un caracter casnic, ele fiind legate în continuare de agricultură.

Corelat cu nivelul dezvoltării meseriilor se pune şi problema producţiei şi prelucrării argintului, proces care necesita folosirea unor instrumente de lucru foarte fine. Arta argintului a ocupat un loc important în cultura daco-getă încă din perioada de început a celei de a doua epoci a fierului. Faţă de epoca primă a fierului, cînd erau frecvente podoabele din aur, acum predomină cele de argint. Se crează forme originale geto-dace ca fibule de argint de tip dacic, brăţări de argint cu capetele stilizînd capete de şerpi, coliere etc. Vasele de argint pe lîngă nota pur locală dacică imitau forma bolurilor elenistice, emisferice sau a cupelor cu picior, a celor scitice sau iraniene, a stilului tracic, repetăm însă, fondul local nu poate fi dezminţit.

Marea cantitate de podoabe descoperite în tezaure sau izolat, dovedeşte că argintul nu putea proveni numai din schimburi, ci el era rezultatul direct al muncii din minele locale.

Toate aceste activităţi care demonstrează noii paşi ai producţiei de mărfuri au determinat cum era şi normal,folosirea unei cantităţi sporite de monedă. Dacă la început-cum am menţionat şi în prelegerea trecută - s-a folosit moneda străină, acum aceasta nu mai poate satisface necesităţile dacice. De aceea numeroşi şefi de triburi şi uniuni tribale încep să bată încă din secolul al II-lea î.e.n. monedă proprie din argint, care iniţial va fi şi o imitaţie a celei din sud. In unele cazuri, moneda dacică va avea forma discoidală, alteori va fi albiată.

Moneda cea mai veche indigenă, a circulat după cît se pare, pe teritoriul Dobrogei. Este vorba de o monedă care avea imprimat pe avers capul unui bărbat tînăr, cu plete, iar pe verso un călăreţ cu barbă, care galopa. Legenda era scrisă cu litere greceşti, la genetiv: Basileos Moskonos. Apare astfel, pentru prima dată la geţii din nordul Dobrogei un basileu cu numele de Moscon, desigur era vorba de un şef al unei uniuni triba-

...le getice. Este o problemă de istorie politică şi economică de mare însemnătate, a cărei rezolvare va aduce multe elemente interesante legate de trecutul nostru. Aceasta este o primă grupă a monedei locale care imită moneda grecească.

In regiunea carpato-dunăreană a existat o grupă independentă a geto-dacilor. Aici sînt cunoscute şi imitaţii după tetradrahmele lui Filip al II-lea al Macedoniei, cu efigia lui Zeus pe o parte, iar pe cealaltă parte un călăreţ. Altele imitau monedele lui Alexandru cel Mare, care prezentau pe Heracles, iar pe verso pe Zeus.

O altă grupă cuprinde un tip hibrid, imitaţie care în timp va căpăta o notă total locală. Este vorba aici de o combinaţie dintre cele două grupe anterioare, se unesc însemnele locale cu figura lui Heracles (de pe tetradrahmele oraşului Larissa - Tesalia).

Moneda dacică a fost un rezultat al nevoilor economice interne. Ea nu a avut o putere circulatorie în afara graniţelor geto-dace. Puterea lor era extinsă la nivelul unor triburi sau interferenţa lor.

In fine, amintim că monedele de argint dacice au dăinuit şi în secolul al II-lea î.e.n. Cu timpul însă, încetează să mai apară, iar pe la începutul secolului I î.e.n., treptat locul lor a fostluat de moneda puternicului stat roman a cărui prezenţă era simţită în apropierea Danubiului.

Progresele rapide în dezvoltarea societăţii geto-dace din exteriorul arcului carpatic se datoresc în mare parte şi unor noi factori externi. In afară de influenţa factorului elinic şi scitic, intervine cu timpul şi factorul roman. Tot pe linia acestor factori trebuie să amintim şi legătura permanentă, continuă a geto-dacilor cu fraţii lor din Peninsula Balcanică-

In Transilvania, la începutul sec. al II-lea a fost cunoscut un nou factor de influenţă externă, factor care grăbeşte dezvoltarea firească a regiunilor din interiorul arcului Carpatic. Acest factor îl constituie celţii, o populaţie indo-europeană din grupul kentun, care era aşezată pe teritoriul actual al Franţei, Germaniei de sud şi Elveţiei. Aceştia erau buni meşteşugari, pricepuţi constructori şi arhitecţi. In mişcarea lor de expansiune

.. pătrună în Transilvania pe valea Someşului şi Mureşului, Tîrnavelor, Crişurilor, iar mai tîrziu pe valea Dunării pătrunzînd în dreapta Oltului, vor influenţa desigur cultura materială a dacilor şi în mod deosebit sistemului nou de organizare bazat pe relaţii de producţie sclavagistă.

Creşterea producţiei şi intensificarea relaţiilor de schimb, înmulţirea populaţiei, precum şi nevoia de expansiune şi de apărare au impus strîngerea legăturilor între triburi şi realizarea mai temeinică a unor uniuni de triburi pe teritorii mult mai întinse. Aceste mari unităţi vor cunoaşte în acelaşi timp o puternică organizare cu caracter militar, în fruntea lor fiind cunoscut un conducător, acel "res" sau "basileus", în sens de rege, şef militar ridicat din sînul vechii comunităţi. Acum războaiele de pradă se înmulţesc mai mult. Comparativ cu prima etapă devin obişnuite, constituind un izvor de îmbogăţire pentru vîrfurile aristocratice şi mai ales pentru rege.

Bazei economice din cea de a doua vîrstă a fierului în Dacia în faza ei de început, îi corespunde pe plan social, acea organizare de triburi şi uniuni de triburi pe care noi o cunoaştem sub numele de "democraţie militară". Aceasta, cu timpul va căpăta o anumită coeziune, ca urmare, a necesităţilor economice şi politice. Familia monogamă juca acum rolul principal, ea devine din ce în ce mai mult celula economică a societăţii, fenomen extrem de important ce va surpa continuu proprietatea obştească în favoarea celei private. Istoria dezvoltării familiei este organic legată de dezvoltarea istoriei relaţiilor economice. Cauzele ce au dus la apariţia grupului familiar separat, rezidă în creşterea bogăţiei materiale, a posibilităţilor ca din punct de vedere economic să-şi poată rezolva cererile materiale prin forţa, puterea şi cunoştinţele lor tehnice.

In aceste condiţii de reliefare în sens de apariţie treptată a modului de producţie sclavagistă, în locul legăturilor de rudenie, se înfăptuieşte o nouă sudură teritorială economică de vecinătate, care poartă numele de obşte.

Pe scurt, obştea a cunoscut succedarea a trei stadii şi anume:

1. Obştea gentilică, în care din privina stadiului ne-

dezvoltat al forţelor de producţie,pămîntul era muncit în comuna de întreaga gintă, iar produsele se consumau în comun.

2.Obştea familiară sau casnică, în care se divide ginta şi în care trăiesc împreună mai multe generaţii.Apar premisele proprietăţii private.

3.Obştea sătească sau a vecinătăţii. Apare cînd pămîntul a fost împărţit unor familii care l-au muncit cu propriile lor unelte şi şi-au însuşit produsele lui. In cadrul acestuia, pentru asigurarea unei relative egalităţi, în anumite perioade s-a procedat la reîmpărţirea pămîntului.Este o formă avansată cunoscută pe teritoriul Daciei în care oamenii nu erau legaţi în mod obligatoriu prin rudenie. Casa, gospodăria, vitele, toate acestea constituiau proprietatea comună divizată La inceput, pămîntul arabil era împărţit în mod periodic, iar mai tîrziu a trecut în proprietatea privată.

Obştea sătească apare la hotarul dintre prima şi cea de a doua orînduire socială. Este o rămăşiţă a societăţii împărţite pe clase şi se menţine în cadrul acesteia pînă cînd dezvoltarea destul de puternică a raporturilor de marfă pune capăt existenţei ei. Trăsăturile caracteristice obştei săteşti, aşa cum arată K.Marx constau în dualismul conţinutului ei. Adică, există atît în cadrul proprietăţii private cît şi a celei colective. De aceea între membrii ei se poate observa inegalitatea materială şi socială.

Obştea îndeplinea nu numai funcţii economice cu privire la stăpînirea pămîntului, ci era şi organul de conducere al populaţiei ţărăneşti componente. In scopul conducerii se alegea un organ denumit "sfat al bătrînilor". Obştea,această străveche organizare autohtonă va evolua în sclavagism, odată cu dezvoltarea generală socială.

In dezvoltarea generală a culturii geto-dacice în decursul celor peste cinci secole pe care le cuprinde epoca a doua a fierului, se pot distinge patru perioade principale:

Prima perioadă de formare a culturii geto-dace creată pe vechea bază a fondului hallstattian local (45o-3oo î.e.n.).

A doua perioadă este de consolidare şi răspîndire a

culturii Latène pe teritoriul daco-getice(3oo-loo î.e.n.).

Perioada a treia este o treaptă de înflorire şi maturizare a culturii geto-dace (loo î.e.n. şi începutul e.n.).

Perioada a patra înregistrează ascensiunea acestei culturi spre nivelul unei civilizaţii sclavagiste (începutul erei noastre, pînă la anul lo6 e.n.).

Criteriul de bază al acestei periodizări este ca şi pentru epocile anterioare cel arheologic. Totuşi, aici e necesar să menţionăm că cele patru perioade corespund şi cu etapele revoluţiei politice şi sociale a triburilor geto-dacice. Fiecare din cifrele de la graniţa acestor perioade se află în apropierea unui eveniment istoric cardinal.

In cadrul acestui capitol se analizează prima şi a doua perioadă. Perioada a treia şi a patra se analizează în cadrul modului de producţie sclavagistă, deoarece întregul complex de probleme ale istoriei economiei naţionale se analizează în strînsă corelaţie cu apariţia statului sclavagist local.

Să analizăm primele două perioade care fac parte integrantă din acest capitol.

1.Perioada de formare a culturii geto-dacice nu se referă la întreg teritoriul ţării. Elementele culturale s-au ivit mai întîi în Dobrogea la geţii de care vorbeşte Herodot şi care menţionează că în 514 a avut loc expediţia lui Darius împotriva sciţilor. De asemenea elementele acestei culturi mai sînt atestate în zona de şes din stînga Dunării pînă înspre Oltenia şi în sudul Moldovei. Geţii de la Dunăre sînt amintiţi prima dată într-un izvor istoric, pentru sec.al IV-lea î.e.n. de grecul Hecateu.

Din această perioadă despre o uniune de triburi getice povesteşte Arrian, care a preluat ştirea de la generalul lui Alexandru cel Mare, pe nume Ptolomeu a lui Lagos, viitorul rege al Egiptului. Acest general a participat la războiul întreprins în 355 î.e.n. de Alexandru cel Mare la graniţa Dunării. Neputîndu-l supune pe şeful local Syrmos adăpostit într-un ostrov de pe Dunăre, unde primea ajutor de la geţii de pe malul stîng al fluviului, Alexandru trece Dunărea şi distruge o cetate de aici. Trecerea Dunării sea făcut cu un mare număr de luntre ugoare,

scobite în trunchiuri de copac, care au fost găsite aici, localnicii folosindu-le "pentru pescuit, pentru legăturile dintre ei şi adesea pentru prădăciuni" (Justinus- Trogus, IX,2,3).

Pentru a putea să înainteze pe malul stîng al Dunării, se aminteşte că pedestraşii macedoneni au culcat lanurile bogate de grîu cu ajutorul suliţelor. In ce priveşte Moesia de atunci Solin observa că strămoşii romani au denumit-o pe bună dreptate "grînar" (cereris horreram).

Aceste date, arată gradul înaintat la care ajunsese agricultura la geţi. Agricultura dezvoltată indică natural nu numai o treaptă mai înaltă a dezvoltării forţelor de producţie ci şi a relaţiilor de producţie. De asemenea, aceeaşi ştire vorbeşte şi de oastea getă care ar fi numărat 4.000 călăreţi şi 10.000 pedestraşi, ceea ce presupune o puternică uniune de triburi. Cetatea evacuată în grabă de geţi era bogată, dacă luăm în considerare prada însemnată luată de macedoneni.

Cu timpul, uniunea de triburi din stînga Dunării a ajuns la o mare putere în preajma anului 300 î.e.n., cînd conducător era Dromichete. Acesta a înregistrat succese deosebite în războaiele cu Lisimah, fost generalal lui Alexandru, care va deveni apoi rege al Traciei. In războiul de la 300 î.e.n. geto-dacii au prins pe Agatocle, fiul lui Lisimah, pe care l-au eliberat în 292 î.e.n., cu speranţa unei păci favorabile. In războiul următor a fost prins însuşi regele Lisimah şi dus la Helis, cetatea de scaun a "regelui" geto-dac.

Din naraţiunea lui Diodor reiese că organizarea geto-dacilor era însă aceea a democraţiei militare. După acest război victorios pentru geţi, s-a încheiat pacea, geţii şi-au recăpătat posesiunile din dreapta Dunării, iar regele captiv a fost eliberat. Diodorus Siclulus, care descrie această antică luptă istoriseşte în continuare că bazileul Dromichete pentru a da o lecţie lui Lisimah, a invitat pe regele captiv şi sfetnicii săi la un ospăţ, pregătindu-le masa cu fastul obişnuit curţilor elenistice. El însuşi, împreună cu alţi fruntaşi geţi, în contrast, folosind vase simple, mîncăruri sărăcăcioase, iar vinul îl beau din cupe de lemn şi de corn. Lăsîndu-l pe Lisimah să înţeleagă deosebirea dintre cele două mese, Dromichete l-a mustrat

prietenește pentru că și-a părăsit traiul strălucit și regatul măreț pentru a-și duce armata împotriva unor luptători mai săraci. Lisimah, recunoscîndu-și greșeala a fost eliberat și a consimțit la căsătoria fiicei sale cu șeful geților.

Scena banchetului poate fi și o creație a istoricilor antici, renumiți pentru gîndirea lor moralizatoare. Scena se regăsește aproape aidoma la Herodot, ca petrecută în veacul al V-lea î.e.n. între perși și spartani. Această asemănare are un rol rol secundar pentru noi. Importantă este scena întrucît ne dă amănunte interesante asupra bogăției societății și gîndirii getice.

Din această perioadă a epocii geto-dace sînt bine cunoscute cetatea de la Zimnicea pe Dunăre (unde s-au găsit monede macedonene din timpul lui Filip și Alexandru cel Mare) cît și așezarea de la Poiana, pe Siret în sudul Moldovei, etc.

<u>A doua perioadă a culturii geto-date(300-100 î.e.n.).</u>

Pe lîngă legăturile cu lumea elenistică, în această perioadă o mare influență asupra populației geto-dace au avut-o celții, triburi care au venit în țara noastră dinspre apus, pe valea Dunării, pe Tisa și Mureș în sec.III î.e.n., triburi ce cunoșteau bine meșteșugul prelucrării fierului. Numele neamurilor celtice pătrunse în Dacia nu ne sînt cunoscute, dar resturile arheologice celtice din sec.al III-lea și al II-lea î.e.n. sînt frecvente în Dacia și cu deosebire în Transilvania. Exemple concrete sînt: necropola de incinerație de la Apahida, mormintele de război celtice din apropiere de Alba. De asemenea în Oltenia s-a constatat existența intensă a celților (săpăturile de la Gîrla Mică, Ostrovul-Șimian, Ostrovul-Corbului etc.).

Deși celții nu s-au răspîndit pe teritoriul țării noastre, influența a fost însemnată întrucît cultura lor atinsese un nivel superior față de aceea a triburilor geto-date. Celții practicau sistemul trienal de cultivare a pămîntului. In urma contactului, geto-dacii și-au perfecționat unele meșteșuguri cu deosebire lucratul metalelor și și-au însușit numeroase unelte celtice, cuțite, foarfece, spada celtică cu două tăiușuri, pinenii și altele. In restul țării, de către celți a fost grăbită introducerea carului.

Important de semnalat, legat de această a doua perioadă

a culturii geto-dace, cînd are loc consolidarea şi răspîndirea celei de a doua epoci a fierului - este ştirea ce o datorăm lui Pompeius Trogus, un istoric din veacul I î.e.n., care vorbeşte de dacii din Transilvania. Istoricul roman aminteşte pentru începutul secolului al II-lea î.e.n., un fenomen pe care-l numeşte "incrementa Dacorum per Rubobosten regem": creşterea (puterii) dacilor prin (sau sub) regele Rubobostes. Din această ştire avem posibilitatea să reţinem începutul procesului de strămutare a centrului de greutate al puterii daco-geţilor din cîmpia munteană în Transilvania.

Punctul culminant al acestui proces va fi marcat de apariţia statului dac cu centrul în munţii Orăştiei.

Este perioada cînd cultura geto-dacă s-a generalizat puternic de o parte şi de alta a versanţilor carpatici, acum aşezările de tip oppidum cu caracter cvasi-orăşenesc situate cu predilecţie pe poziţii dominante şi fortificate, se înmulţesc în cîmpia Dunării. Daco-geţii le numeau dave. Inmulţirea davelor ca centre ale uniunilor de triburi, economice, politice şi militare,cu tot aspectul lor predominant rural, a făcut pe unii istorici greci să le denumească "polis", oraşe.

Indicii însemnate ale progreselor economice realizate de geto-daci ni le oferă marea abundenţă a gropilor de grîne, frecvenţa atelierelor metalurgice, a ceramicei lucrate la roata apariţia monedelor dace de argint imitate după tetradrahmele lui Filip şi Alexandru. Aproape din fiecare ţinut al Daciei a ieşit la iveală un număr mai mare sau mai mic de monede aşa numite dacice barbare, pe care şefii triburilor locale le băteau după monedele greceşti sau mai cu seamă cele macedonene. Apariţia monedei locale chiar dacă este într-o formă primitivă dovedeşte existenţa pieţei interne. Această evoluţie indică precis dezvoltarea schimbului, a comerţului. Paralel şi monedele greceşti din Histria, Callatis, Odesos şi cele macedonene de aur şi argint au fost descoperite în toată Dacia. Această intensă utilizare a monedei autohtone şi străine arată o însemnată dezvoltare a producţiei locale de mărfuri.

Centre mai importante de locuire a populaţiei geto-dace din această perioadă cunoaştem pe cele de la Popeşti, Poiana, Piscul Crăganilor, Zimnicea şi altele. Dacă săpăturile arheologi-

ce au documentat o mai însemnată dezvoltare economică în secolele V-II î.e.n., la geţii din Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi sudul Moldovei, întreaga documentare arheologică şi istorică ne demonstrează, că însă din sec.II şi I î.e.n., o puternică înflorire economică şi politică a luat-o Transilvania, teritoriul în care cultura materială geto-dacă va evolua extrem de rapid, datorită atît poziţiei sale geografice, dar în primul rînd a marilor bogăţii existente aici. Triburile dace în această ultimă perioadă din înaintea erei noastre cunosc o neîncetată şi rapidă evoluţie a forţelor de producţie.

Caracterizînd stadiul în care ajunsese dezvoltarea geto-dacă în a doua perioadă a culturii geto-dace, constatăm o intensă populare a regiunilor ţării noastre, ca şi un nivel înaintat al vieţii economice şi politice. Geto-dacii făceau un însemnat comerţ cu produse agricole şi de păstorit atît cu lumea elenistică cît şi cu cea romană. Săpăturile de la Popeşti, Poiana, Piscul Crăşanilor, Zimnicea nu lăsa nici o îndoială în privinţa nivelului înalt la care a ajuns producţia locală,metalurgică, a ceramicei şi din alte domenii practice.

Deşi secolul III şi II î.e.n. s-au caracterizat prin desele războaie purtate de geto-daci, economia acestor uniuni de triburi a înregistrat însemnate progrese. Cultura geto-dacă a cuprins întreg teritoriul de azi al ţării noastre. Influenţa romană, dar şi pericolul lor pentru geto-daci au grăbit organizarea în puternice uniuni de triburi şi apoi în statul sclavagist dac.

In lumina acestor mari acumulări şi transformări vom desfăşura problemele noastre în etapa a III-a şi a IV-a a celei de a doua epoci a fierului pe care o vom creiona în prelegerea următoare.

ORINDUIREA SCLAVAGISTA PE TERITORIUL TARII NOASTRE

Cu puţin înainte de începutul erei noastre datorită marilor prefaceri economice şi sociale cît şi deosebitei evoluţii a forţelor de producţie, societatea nord-dunăreană a vechilor daci a cunoscut trecerea la noua orînduire sclavagistă. Perioada de aproximativ 200 de ani (sec.I. î.e.n. şi secolul I e.n.) din punct de vedere arheologic , constituie perioada a 3-a şi a 4-a din a doua epocă a fierului.

Perioadă istorică ce o parcurgem se caracterizează prin două schimbări fundamentale: prima, de ordin intern, constă în accentuarea diferenţierii societăţii geto-dace, ceeace va duce la organizarea social-politică superioară, adică, apariţia statului bazat pe antagonismul dintre clase. A doua schimbare, de ordin politic extern, se manifestă prin neîncetata luptă împotriva tendinţelor de cotropire a teritoriului lor de către puternicul stat sclavagist roman, care se găsea în culmea ascensiunii.

Lupta s-a terminat prin înglobarea teritoriului Dobrogei la sfîrşitul veacului I î.e.n., în provincia Moesia, iar apoi în primii ani ai secolului II e.n. a unei părţi a teritoriului Nord-Dunărean, care, a devenit provincia romană cu numele de Dacia, provincie care va cunoaşte din plin relaţiile noi de producţie sclavagiste.

Analizînd marile prefaceri în dezvoltarea orînduirii sclavagiste trebuie reliefat că aceasta nu a cunoscut o evoluţie uniformă pe întreg teritoriul ţării noastre. In anumite perioade istorice şi regiuni ale ţării sclavajul a cunoscut o intensitate şi dezvoltare diferită.

In timp ce pe teritoriul Moldovei şi partea de est a Munteniei nici nu se putea vorbi de existenţa unei orînduiri sclavagiste, ci doar de unele relaţii patriarhale, unde s-a trecut apoi la feudalism; în Dobrogea, aşa cum am menţionat, sub influenţa puternică a cetăţilor greceşti şi apoi a lumii romane, sclavagismul a apărut rapid şi a cunoscut o formă mult mai evoluată.

In restul teritoriului Daciei, sclavagismul a trecut prin pri. două principale perioade de dezvoltare şi anume:

a)sclavagismul pînă la cucerirea Daciei de către romani; b)sclavagismul în timpul cuceririi romane.

Intre aceste două perioade au existat mari deosebiri. Inainte de cucerirea Daciei de către forţele romane, alături de proprietarii de sclavi continuă să existe un mare număr de sclavi, dar continua să existe şi un ridicat număr de oameni liberi. Relaţiile sclavagiste din această perioadă nu erau total maturizate, ci erau mai mult relaţii patriarhale. In timpul stăpînirii romane, relaţiile de producţie sclavagiste, au căpătat adîncime, s-au extins în toate domeniile vieţii economice şi administrative. Dacia ocupată de romani parcurge în acest timp perioada sclavagismului clasic.

Deci, după comuna primitivă pe o parte importantă a teritoriului ţării noastre a urmat sclavagismul. Cît de important a fost sclavagismul în perioada antică, o arată F.Engels,prin următoarele cuvinte: "El (sclavagismul) deveni în scurt timp forma predominantă a producţiei la toate popoarele care în evoluţia lor părăsiseră vechea comunitate constituind însă în cele din urmă şi una din cauzele principale ale decăderii lor. Abia sclavajul a fost acela care a făcut posibilă diviziunea muncii pe o scară mai mare între agricultură şi industrie şi a permis înflorirea lumii vechi, a antichităţii elene. Fără sclavaj nu ar fi existat statul elen, nu ar fi existat arta şi ştiinţa elenă; fără sclavaj nu ar fi existat imperiul roman. Dar fără această bază a elenismului şi a imperiului roman, nu ar fi existat nici Europa modernă. N-ar trebui să uităm niciodată că toată evoluţia noastră economică, politică şi intelectuală presupune existenţa în trecut a unei stări în care sclavajul era necesar şi recunoscut în mod general. In acest sens sîntem îndreptăţiţi să spunem că fără sclavajul antic nu ar fi existat socialismul modern" (vezi Anti-Duhring, Bucureşti,1946,p.275).

In altă lucrare tot F.Engels a reliefat şi celălalt aspect, faptul că sclavia este cea dintîi formă a exploatării, specifică lumii cu clase antagonice. In "Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului" (vezi ed.IV-a, 1957,p.17) dezvăluind aspectele negative ale sclaviei menţiona că: "Dat

fiind că baza civilizaţiei este exploatarea unei clase de către altă clasă, întreaga ei dezvoltare decurge într-o contradicţie permanentă. Fiecare progres al producţiei înseamnă în acelaşi timp un regres al situaţiei clasei asuprite, adică a marii majorităţi. Tot ceea ce este bine pentru unii este în mod necesar un rău pentru ceilalţi.

Acestea sînt aspectele contradictorii istorico-economice şi sociale ce definesc pregnant laturile primei orînduiri bazate pe clase antagoniste. Din cele reliefate a rezultat că orînduirea sclavagistă a cunoscut mari contradicţii încă de la apariţia sa, şi că evoluţia nu a fost deloc plană, că sclavagismul în general n-a fost de la început pînă la dispariţia sa acelaş.Mai întăi sclavagismul a avut un caracter patriarhal, casnic, atunci sclavia nu era însă generalizată, iar munca sclavilor nu constituia baza producţiei; alături de sclavi munceau şi stăpînii lor, sclavilor revenindu-le muncile cele mai grele. Această situaţie se explică prin insuficienta dezvoltare a forţelor de producţie care nu puteau permite stăpînilor de sclavi să se retragă din procesul de producţie şi să trăiască pe seama plusprodusului creat de sclavi. Pe măsură ce însăşi forţele de producţie s-au dezvoltat, relaţiile de producţie s-au generalizat iar munca forţată a sclavilor a constituit condiţia fără de care societatea sclavagistă cu întregul ei edificiu nu ar fi fost de închipuit.

Economia sclavagistă la început a avut un caracter natural, în cadrul ei acţionîndu-se în special nu pentru schimb ci pentru consumul propriu al stăpînilor de sclavi şi aparatul de reprimare al acestora. Cu timpul însă importanţa schimbului a crescut, mai ales în perioada apogeului societăţii sclavagiste, cînd într-o serie de ramuri de producţie o parte a produselor muncii era în mod regulat vîndută ca mărfuri pe piaţă.Tot în cadrul aceleaşi pieţe erau vînduţi şi sclavii. In ansamblu, producţia de mărfuri a fost limitată şi a avut un caracter subordonat, de deservire a orînduirii sclavagiste, contribuind desigur la intensificarea exploatării sclavilor, la extinderea relaţiilor de producţie sclavagiste prin ruinarea micilor producători.

Relaţiile de producţie în orînduirea sclavagistă se ba-

zau pe proprietatea absolută a stăpînului de sclavi asupra mijloacelor de producţie şi asupra sclavului. Proprietarul de scalvi avea putere deplină nelimitată, asupra sclavului pe care îl putea vinde, cumpăra sau omorî, sclavul fiind considerat o simplă unealtă vorbitoare. Bazîndu-se pe această crudă realitate F. Engels spunea:"Sclavul nu-şi vinde munca stăpînului de sclavi, întocmai cum nici boul nu-şi vinde ţăranului serviciile. Sclavul cu munca sa cu tot, era vîndut odată pentru totdeauna stăpînului său".

Proprietatea deplină asupra mijloacelor de producţie şi asupra sclavilor, a determinat ca şi forma de repartiţie a produsului social, să fie corespunzătoare ei. Proprietarul de sclavi, era stăpîn şi asupra produsului muncii, iar sclavul abea îşi asigura existenţa.

Se disting două căi de formare a claselor. Pe de o parte,ele au apărut datorită diferenţierii din sînul comunităţilor gentilice prin desprinderea unor vîrfuri exploatatoare reprezentate iniţial de aristocraţia gentilică, pe de altă parte,clasele s-au format prin transformarea în sclavi la început numai a celor prinşi în războaie, iar apoi şi a membrilor din propriul trib, căzuţi în servitute din cauza datoriilor.

In cadrul societăţii sclavagiste au existat două clase fundamentale: stăpînii de sclavi şi sclavii. Clasa stăpînilor era constituită din diferite pături: marii proprietari de pămînt, proprietarii de mari ateliere, negustorii, cămătarii şi templele. Dată fiind poziţia diferită a acestora faţă de mijloacele de producţie şi a intereselor lor fundamentale de la început a existat o crîncenă luptă care va dăinui cît modul de producţie sclavagist. Stăpînii de sclavi căutau neîncetat să-şi însuşească nu numai plus-produsul, ci şi o parte din produsul necesar al muncii sclavilor. Pentru estomparea mişcărilor şi a puternicelor lupte interne şi externe în cadrul orînduirii sclavagiste apare pentru prima dată şi aparatul de stat. Puterea economică a clasei exploatatoare nu era suficientă pentru menţinerea dominaţiei, de aceea va fi necesar statul ca o forţă de reprimire. Statul, cel mai important element al suprastructurii reprezintă o organizaţie de clasă care apăra şi căuta să întărească puterea economică a clasei dominante. Formarea statului nu se explică nici prin propria sa natură,

nici prin aşa-numita dezvoltare generală a spiritului uman, ci rezidă în relaţiile materiale inegale ale traiului a căror totalitate e necesar a fi căutate numai în economie şi considerentele ce decurg din ele.

In tot cursul dezvoltării societăţii sclavagiste, antagonismul dintre cele două clase principale, stăpînii de sclavi şi sclavii a crescut, evoluînd pînă acolo, încît cu tot caracterul spontan şi neorganizat al acestor lupte, orînduirea a trebuit să cedeze locul unei societăţi ceva mai evoluate dar bazate tot pe exploatarea omului-societatea feudală.

Trecerea la noua orînduire pe teritoriul ţării noastre va cunoaşte datorită condiţiilor interne şi a celor externe deosebite, o coloratură aparte. Spre deosebire de partea de vest a Europei aici va fi cunoscută o perioadă îndelungată de trecere la feudalism.

I. ECONOMIA DACIEI IN PERIOADA SEC.I î.e.n. - 1o6 e.n. FORMAREA STATULUI SCLAVAGIST DAC INCEPATOR DE SUB BUEREBISTA. STATUL SCLAVAGIST CONDUS DE DECEBAL.

Cum am menţionat la începutul prelegerii, în perioada pe care o analizăm, Dacia a parcurs două etape principale: a) o etapă de înflorire şi maturizare a culturii geto-dace care a ţinut cu aproximaţie din anul 1oo î.e.n. pînă la începutul erei noastre; b) o ultimă etapă de ascensiune a acestei culturi materiale la nivelul civilizaţiei sclavagiste. Noua etapă se plasează în timp de la începutul erei noastre, pînă la 1o6 e.n.

Ambele etape în unitatea lor au determinat o continuare firească a avîntului general al vieţii economice, concretizată în participarea agriculturii pe scară largă la producţia de bunuri, datorită uneltelor noi de fier, intensificării procesului de desprindere a meşteşugurilor de agricultură, cît şi a dezvoltării schimbului. Dezvoltarea fiind generală a cuprins întreg teritoriul din zona Banatului, Transilvania,Oltenia şi Muntenia; regiuni excelente pentru practica agricolă, unele bogate în minereuri de fier, metale preţioase, cariere de piatră, saline, [illegible]ri, pescuit şi altele. Economia a înregistrat astfel de pro-

gresse încît a atins nivelul civilizaţiei sclavagiste. Este apogeul epocii anteromane.

Rezultă, că cele două secole ce preced cucerirea Daciei de către romani, se caracterizează printr-o rapidă, permanentă şi bogată dezvoltare a forţelor de producţie, a uneltelor în primul rînd. Aceasta se datoreşte atît răspîndirii şi generalizării fierului cît şi, în acelaşi timp legăturilor economice cît mai strînse ce le-au închegat geto-dacii cu lumea greco-romană din sud şi sud-est.

AGRICULTURA era ocupaţia principală. Era o îndeletnicire veche a populaţiei geto-dace. Scriitorii antici afirmă că Dacii nu părăseau agricultura nici în împrejurări războinice, în situaţii critice, cînd ţara lor era cotropită de diferite hoarde. Acest fapt este relatat şi de Ovidiu. Un document de mare importanţă din care rezultă atenţia ce se acorda agriculturii, îl constituie un fragment din opera Getica a lui Criton, medicul lui Traian, din care s-au reţinut unele aspecte prin intermediul scriitorilor bizantini. Din acest fragment se poate constata că pe moşiile private ale claselor dominante (regelui, preoţilor, marilor proprietari), unde se lucra cu sclavi, muncile agricole erau supravegheate de dregători, de persoane nobile puse în fruntea agriculturii pentru a asigura producţii mari.

Deşi latifundiile încep să joace un rol din ce în ce mai mare totuşi obştile săteşti deţineau încă principalul loc în producţia agricolă. Lucrul aceste este atestat de autorii contemporani evenimentelor care arătau că ogoarele populaţiei nu erau împărţite după proprietari particulari. Horaţiu reliefa printre altele că: pămînturile neîmpărţite erau lucrate cu boii, el idealiza această formă de trai a geţilor. Să redăm un pasaj din una din odele lui Horaţiu, care este o veche mărturie atît despre sistemul de agricultură, cît şi despre vechea obşte agricolă. In acest sens, citām: "Mai bine trăiesc şi geţii cei aspri, cărora ogoarele nedespărţite prin hotare le aduc roade şi recolte comune. Nici nu le place o cultură mai lungă decît un singur an, iar pămîntul pe care s-a încheiat munca este înlocuit cu altul, cu aceiaşi menire".

Caracterul oarecum dezvoltat al agriculturii din epoca preromană este dovedit şi de o serie de alte fapte. Pămîntul era

lucrat în asolamente. Tot Horaţiu aminteşte că dacii îl lăsau pentru altă vreme. Evoluţia agriculturii rezultă şi din existenţa unor vase mari pentru păstrarea cerealelor din diferite cetăţi, precum şi de mare cantitate de cereale ce s-au găsit în jurul cetăţii şi sanctuarului din cetatea de la Grădiştea Muncelului. Cantităţile ridicate de cereale dovedesc că nivelul agriculturii permitea acumularea unor rezerve serioase.

Totodată evoluţia destul de înaintată a agriculturii mai reiese şi din existenţa variată a seminţelor necesare cultivării. Amintim în această direcţie existenţa a 2o soiuri de plante, din care locul principal îl deţin cele alimentare şi cele cu caracter textil. Dintre ele enumerăm: grîul cîrnău de două soiuri de mare rezistenţă - triticum compactum; secara- secale cereale; orzul - hordeum vulgare; orzoaica - hordeum sativum; meiul - panicum (cultivarea acestuia era predominantă); bobul - vicia faba minor; macul- papaver speciale; muştarul - sinapis alba; rapiţa - brasica specialles. Mai erau folosite inul cînepa şi altele. Marea varietate de plante cultivate explică diferitele numiri dacice înregistrate pentru plantele medicinale de către istoricii greci. Astfel, în cunoscuta lucrare floristică "Despre mijloacele de vindecare" a medicului grec Dioscoride (sec.I.e.n.) în care sînt descrise medicamente de origine vegetală, sînt prezentate ca într-un tezaur cuvinte dacice ca seba= socul;duodela = muşeţelul; boudathla = limba boului; kotikta = meişorul roşu; skiare = scai şi altele, cu care se făcea un intens comerţ cu grecii ce le preluaseră atunci pînă şi denumirile.

Dezvoltarea agriculturii s-a datorat şi răspîndirii unor unelte specializate. Este folosit în această epocă brăzdarul de fier tip "dacic", coasele, sapele, secerile şi tîrnăcoapele de fier alături de rîşniţa formată din două piese, toate constituind inventarul tipic al aşezărilor geto-dacice de pretutindeni. "Mijloacele de muncă indică - spunea K.Marx - nu numai gradul de dezvoltare a forţei de muncă omeneşti dar şi raporturile sociale în care se lucrează". (Capitalul, vol.I, ed.II, P.M.R.pag.187).

O ocupaţie agricolă cu pondere la nordul Dunării o

constituia totodată şi cultivarea viţei de vie. Strabon spunea că la daci cultura viţei de vie era foarte răspîndită, amintind că Buerebista, cu ajutorul marelui preot Deceneu,a ordonat distrugerea unor plantaţii de vie. După unii istorici greşit sau tendenţios aceasta s-a pus pe seama anumitor excese. Categoric este o simplă afirmaţie care nu corespunde realităţii. In schimb ni se confirmă şi în scris existenţa viţei de vie la daci. Dispoziţia scoaterii viilor ar fi fost dată prin graiul lui Deceneu, care era şeful bisericii. Strabon în acest sens scrie: "S-a folosit Buerebista de ajutorul lui Deceneu, un om amăgitor care umblînd prin Egipt a învăţat unele divinaţiuni care desluşeau vointa zeilor... Si n-a lipsit mult să fie socotit ca zeu... Dovadă cît de mult ascultau de cuvîntul lor, era că sfătuindu-i să-şi smulgă viţele şi să trăiască, fără vin, geţii s-au supus".

Noi considerăm că o interpretare mult mai plauzibilă demonstrează cu totul alte realităţi.Istoria veche confirmă că măsuri asemănătoare, au mai fost luate în decursul secolelor următoare şi de alte popoare. Astfel nervii, popor de origine celtă, au dispus scoaterea viilor din Galia, pentru a se evita astfel, atragerea barbarilor, care preferau să se năpustească asupra podgoriilor şi să se aşeze timpuriu în regiunile respective. Mai tîrziu, la fel au procedat romanii, pe timpul împăratului Domiţian. In acest sens, în lucrarea "L'Esprit des lois", Montesquieu îl caracteriza pe Domiţian"prinţ timid" care a ordonat să fie scoase jumătate din viile Galiei, de teama ca vinul să nu mai atragă pe barbari, precum s-a întîmplat în Italia.

Reluînd ideea de mai sus, ne considerăm îndreptăţiţi a crede că măsură decretată de Buerebista de a scoate viile, se atribuie mai mult altor cauze, nu numai decît preocupării de a astîmpăra abuzul de băutură. Intr-adevăr Buerebista distins general a ajuns cel mai mare dintre regii Traciei, integrîndu-i otarele, întărindu-se de ambele părţi ale Danubiului. Aceste fapte le-a înfăptuit desigur numai cu o armată disciplinată şi instruită. De aceea considerăm că mai repede Buerebista ca mare strateg, aşteptînd ciocnirile cu Roma, a căutat să-şi ape e spatele frontului împotriva presiunii năvălirilor barbare.Probabil că numai în acest scop s-a dispus scoaterea viilor. Si, nu se ştie, dacă această măsură a fost din ordin general, sau s-a re-

ferit numai la o parte a ţării care era deschisă spre răsărit sau poate pentru Dobrogea, Scithya Minor, căci Strabon nu precizează nimic în această privinţă.

Cert este că geto-dacii practicau viticultura din timpuri imemorabile. Vinul era băutura lor populară deşi cunoşteau berea şi medul pe care le întrebuinţau mai rar. La geto-daci atît bărbaţii cît şi femeile foloseau vinul neîndoit cu apă, servindu-se de coarne de bour, cerb, pe care le treceau din mînă în mînă (Plutarh, Xenofon, Platon).

Tot ca o dovadă a existenţei viţei de vie, amintim că aceasta se găsea răspîndită pînă în regiunile nordice, unde astăzi nu se mai cultivă. Dintre bogăţiile care au atras pe aceste meleaguri pe greci, considerăm că şi viţa de vie a fost un mobil serios. In lucrarea lui A.Jarde "La formation de peuple grec" (Paris, 1932, pag.234) se aminteşte printre altele că: "...grecii nu s-au fixat de-a lungul Pontului decît pentru a exploata resursele locale şi a căuta noi debuşeuri." In acest sens însăşi Herodot în urma vizitei din Sciţia Mină, nota că geto-dacii vindeau vinurile lor popoarelor înconjurătoare, că le vindeau chiar şi grecilor. Iată textual cuvintele lui: "Geţii transportau la Dunăre, pe caii lor mărunţi, burdufuri încărcate cu vin pe care grecii le goleau în amfore mari, înjugate cîte 6 pe fiecare corabie".

Importanţa podgoriilor de la Dunăre era cu adevărat notorie în toate părţile lumii. Astfel nu unei simple întîmplări i se datoreşte şi faptul concret că un oarecare Thang C'iam a luat viţe de vie din Tracia spre a le duce în China, pe timpul domniei lui Won-ţi (14o-87 î.e.n.) Această informaţie preţioasă o reţinem din lucrarea lui Richard Wilhem "Histoire de la civilisation Chinaise," Paris,1931,pag.2o1.

Si în fine, mai amintim tot ca o dovadă a bogăţiei teritoriului Daciei în acest domeniu, faptul că în urma cuceririi Daciei de împăratul Traian s-a bătut acea monedă "DACIA FELIX", care avea ca emblemă chipul unei femei cu sceptrul în mînă aşezată pe o stîncă, pe genunchii căreia, doi copii îi prezentau spice de grîu şi struguri, ca semn al principalelor bogăţii agricole ale ţării.

In afară de cultura plantelor, creşterea vitelor ocupa

un loc de seamă în activitatea economică a dacilor.Este cunoscut încă de la Tucidide şi apoi confirmat de Ovidiu că dacii erau renumiţi crescători de vite. Turmele de oi şi cirezi de animale mari sînt înfăţişate şi pe columna lui Traian şi monumentul de Adamclisi. Tot despre aceste bogăţii vorbeşte şi Criton.

Apicultura, era o altă ocupaţie destul de însemnată şi cunoştea o arie mai mare de răspîndire, estimată şi prin ceara suprasolicitată la export.

Pescuitul în regiunile de baltă, lunca Dunării şi din rîuri era de asemenea o ocupaţie de seamă a dacilor.

MINERITUL reprezintă o altă ocupaţie de bază a dacilor din regiunile muntoase. Alături de creşterea vitelor, mineritul ocupa un loc important. Exploatarea sării se cunoştea în Dacia cu aproape 2 milenii î.e.n. Dintre metalele principale exploatate pr timpul dacilor amintim: aurul, argintul, arama şi fierul. Exploatarea aurului era cunoscută în Munţii Apuseni încă din timpul agatirşilor, renumiţi în exploatarea şi prelucrarea aurului.

Criton vorbeşte despre cantitatea mare de aur şi argint luate de Traian din Dacia. Aceasta ne dovedeşte că conducătorii de aici reuşiseră să acumuleze imense bogăţii, fapt ce demonstrează totodată, atît diferenţierea de avere,cît şi contimuitatea exploatării metalelor preţioase.O importanţă extrem de mare pentru dezvoltarea culturii materiale a avut-o exploatarea zăcămintelor metalice de la Ghelar, Teliuc, Docnecea din regiunea Hunedoara şi parte din Banat.

Cu toată exploatarea minereurilor, raportate la posibilităţile tehnice de atunci, metalele nu reuşeau să înlocuiască definitiv uneltele de lemn, care mult timp vor juca un rol deosebit de însemnat în viaţa economic.

MESERIILE.Practicarea lor la daci era legată, în cea mai mare parte, de gospodăria agricolă cu variatele ei necesităţi. Dacii nu produceau atît pentru schimb, cît pentru nevoile interne.Totuşi au fost descoperite şi ateliere meşteşugăreşti ce produceau pentru vînzare, cu alte cuvinte avem de-a face cu o producţie de mărfuri. Abundenţa obiectelor de aur găsite în diferite teazure sau în mod izolat ne demonstrează evident nu numai variatatea lor ca: inele, brăţări şi alte podoabe, ci şi înalta măestrie

a meseriilor.

In afara de prelucrarea metalelor dacii se ocupau şi cu ceramica. Aşezările geto-dace cuprind o enormă cantitate de vase de tot felul. Dintre acestea reamintim îndeosebi ceaşca dacică. De fapt nu este vorba de ceaşcă propriu-zisă, ci de un opaiţ, un vas pentru iluminat cu ajutorul uleiului în care plutea o feştilă. Ea avea şi un anumit rol ritual.

Rezultă, pe baza descoperirilor arheologice, că în perioada de înflorire şi maturizare a culturii geto-dace se formase un centru al ceramicii pictate. Deşi în ceramica dacică se constată o influenţă a ceramicii greceşti, foarte evoluată pentru acele timpuri şi a ceramicii pictate celtice, totuşi, dacii reuşesc să fie originali, să împodobească artistic ceramica Olăria neagră cunoscută şi astăzi este de veche provinienţă geto-dacă.

Si în tehnica construcţiilor ni se dezvăluie un puternic progres. Săpăturile arheologice au scos la iveală locuinţe mari cu mai multe încăperi, unele construite din lemn, altele din piatră şi cărămidă slab arsă, parte din acestea acoperite cu ţiglă cu nervuri, de tip grecesc.

Alte meserii ce dacii le practicau, erau a prelucrării lemnului, a obiectelor casnice, îmbrăcămintei şi încălţămintei.

In general, meseriile s-au dezvoltat rapid prin folosirea fierului. Datorită dezvoltării meşteşugurilor şi diferenţierii acestora pe ramuri, meseriile au devenit ocupaţii de sine stătătoare (aceasta nu înseamnă că meseriaşii s-au desprins total de agricultură). Produsele meşteşugăreşti cu timpul, iau tot mai mult caracterul mărfii de schimb. Meseriile erau dezvoltate în centrele şi aşezările fortificate care grupau un număr ridicat de populaţie. Se poate vorbi de o civilizaţie care a depăşit stadiul rural al triburilor patriarhale. Ea întruneşte condiţiile unei civilizaţii oppidiene (cvasiorăşeneşti) , cu tendinţa vădită spre formele civilizaţiei agrago-orăşeneşti cu centre economice locuite de pătura dominantă, agricultori, meşteşugari, plebe şi sclavi.

COMERTUL SI MONETA. Dezvoltarea meseriilor şi a întregii vieţi economice a permis dacilor să practice un comerţ cu produse agricole, animale şi sclavi. Se formase o pătură de ne-

g..tori autohtoni, [illegible] de cei străini. In schimbul produselor pămîntene cereale, piei, miere, ceară, aceştia cumpărau produse confecţionate, de obicei articole de lux, amfore cu vin şi ulei de măsline etc.

Fixarea romanilor pe malul din dreapta Dunării a contribuit din plin la întărirea relaţiilor de schimb. Mărfurile din lumea sclavagistă romană au pătruns pe calea comerţului în nord. Dezvoltarea unor centre de producţie în oraşele romane de pe malul drept al Dunării din provincia Moesia, măreşte volumul mărfurilor de consum şi în special al celor de lux, accesibile conducătorilor daci. La rîndul lor negustorii romani se aprovizionează din Dacia în deosebi cu cereale. Larga circulaţie a dinarului roman în această direcţie este concludentă.

Această activitate mercantilă este dovedită şi de numărul mare de monezi descoperite în staţiunile arheologice. Folosirea monedelor în Dacia a fost semnalată încă din secolul al VI-lea î.e.n. Dacă în perioada anterioară dacii reuşiseră să bată monedă proprie, imitaţie după tetradrahme, drahme şi monedă macedoneană, în perioada care o studiem, elementul caracteristic este existenţa circulaţiei monetare străine. Moneta indigenă a încetat să mai circule, în schimb s-au înmulţit monedele oraşelor greceşti de la Marea Adriatică, precum şi imitaţiile din Balcani. In afară de numărul mare de monede macedonene şi greceşti ceea ce atestă legăturile cu sudul, au fost descoperite şi monede romane, care, cu timpul vor avea o mare căutare şi pondere pe piaţa dacică.

Astăzi, se cunosc un număr important de localităţi unde au fost descoperite tezaure de monede, unele depozitate separat, iar altele împreună cu diferite obiecte scumpe de podoabă. Este o dovadă în plus că se formase o clasă a oamenilor avuţi care tezaurizau.

In afară de folosirea monedelor străine, este de menţionat un alt aspect. Descoperirile recente au arătat că în cetatea dacică de la Tilişca (Sibiu) se confecţionau modele de tip roman. Acestea erau atît de bine executate, încît cu foarte mare greutate puteau fi identificate, adică deosebite de dinarul oficial roman. Au fost descoperite chiar şi matriţe din

acea perioadă. In general erau folosite pentru executarea monedelor scumpe din argint. In Dacia pînă astăzi este cunoscută o singură excepţie, din a doua jumătate a sec.I î.e.n. cînd regele dac Cosom a bătut monedă de aur.

Numărul mare de monede, circulaţia lor desigur au avut un rol important în dezvoltarea sclavagismului. Moneda a contribuit la dezvoltarea producţiei de mărfuri, la adîncirea şi mai puternică a discordanţei dintre populaţia săracă şi minoritatea îmbogăţită, la transformarea pe scară tot mai largă a populaţiei libere şi sclavi. Banii care au devenit curînd măsură pentru orice valoare au schimbat relaţiile sociale stabilite, în relaţii de cumpărare-vînzare. Tocmai datorită caracterului lor general şi anonim banii care aduceau drepturi fără obligaţii, au dat posibilitatea ca puterea să se concentreze în mîinile celor bogaţi. In acelaşi timp, luînd locul vechii repartiţii gentilice, repartiţia în natură, moneda a lipsit pe cei săraci de orice apărare. Pentru aceştia banii în afară de latura lor pozitivă, în sensul că au uşurat tranzacţiile economice încep să deţină o însemnătate negativă deoarece trăiau într-o continuă foame cronică de bani, au devenit un instrument în plus de exploatare.

FORMAREA STATULUI SCLAVAGIST

Dezvoltarea tot mai mare a diviziunii muncii, a schimbului, a condus continuu la îmbogăţirea unei minorităţi şi sărăcirii majorităţii populaţiei, la polarizarea societăţii în clase cu interese diametral opuse. Membrii egali odinioară ai tribului se diferenţiază. Apar oameni puternici şi bogaţi din punct de vedere economic şi politic şi oameni săraci care vor depinde de prima categorie. Ia fiinţă minoritatea exploatatoare a nobilimii, deţinători de mari averi şi majoritatea exploatată.

Acum, pe lîngă obşti cucereşte teren proprietatea privată a regelui şi păturile dominante. Sub stăpînirea regelui, a preoţilor şi a păturii dominante se află un număr considerabil de sclavi, dar cărora şi membrii obştilor le plăteau diferite dări. Despre aceste fenomene vorbesc Strabon, Dio Cassius, Jordanes şi alţii, care arătau că în Dacia exista o clasă de nobili în for-

mare , proprietari de pămînturi, turme, mine de sclavi, clasă denumită piliaţi (tarabostes pe limba lor), care purtau o bonetă de lînă sau pîslă "purtătorii de căciuni" şi clasa poporului de rînd, în majoritate săraci aserviţi care umblau descoperiţi şi lucrau alături de sclavi, numiţi comaţi (capilaţi). Din opera lui Criton rezultă că nobilimea era folosită de rege în administraţia şi conducerea unor mari latifundii şi cetăţi.

Conflictele dintre aceştia erau inerente. Ca urmare apare necesitatea unui aparat care să apere interesele celor bogaţi, aparat bazat pe forţă, care va favoriza interesele unei clase în dauna alteia. Prin urmare apare statul dac, care este produsul societăţii dace pe o anumită treaptă de dezvoltare socială. "Domnia peste subjugaţi - menţiona F-Engels- nu se poate împăca cu orînduirea gentilită". Numai existenţa unei organizaţii statale,fie şi incipientă explică stadiul forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie la daci. Statul a apărut şi pentru apărarea graniţelor de pericolele ce proveneau din afară. Deci, statul dac incipient a apărut atît sub influenţa factorului economic cît şi al luptei de clasă interne. La formarea lui au contribuit de asemenea şi anumiţi factori externi. Ameninţarea continuă ce se profila din partea statului roman prin tendinţele expansioniste, a dus la necesitatea grăbirii procesului unirii triburilor dacice, implicit la apariţia unei noi puteri.

In fruntea triburilor a apărut un conducător, o autoritate: regele - deşi e vorba de un stat sclavagist incipient. Desigur, în cadrul acestui complex de fenomene, factorii interni au fost decisivi. "Statul apare acolo şi atunci cînd apar exploatatorii şi exploataţii". Relaţiile sclavagiste la început încă nu predominau. In societatea daco-getă de la începutul erei noastre relaţiile sclavagiste reprezentau elementul nou capabil de înaintare, aflat de fapt într-o continuă dezvoltare, element care-şi croia încet dar sigur drum şi care trebuia să învingă în cele din urmă potrivit legilor obiective ale istoriei.

Statul sclavagist dac apare în prima jumătate a sec. I î.e.n. sub Burebista (cca.77-44 î.e.n.). Sub conducerea acestuia succesele dacilor au fost neîntrerupte şi durabile. A fost mai întîi un conducător local "regulus" al unui trib de daci

de pe cursul mijlociu al Mureşului, care popula cîmpia de la sud de Orăştie, pînă la primele înălţimi ale munţilor. Ridicîndu-se din acest trib a reuşit în scurt timp să unească în jurul său toate triburile geto-dacice. Reşedinţa regală şi centrul politic, militar şi religios a rămas în timpul stăpînirii lui în cetăţile construite din piatră în munţii Orăştiei.

Ştiri importante, izvorul principal pentru această epocă îl constituie tot lucrarea istoricului şi geografului Strabon care trăieşte în timpul lui Augustus, fiind aproape contemporan cu evenimentele ce le relatează. El rezumă concis evenimentele din din timpul lui Buerebista arătînd că era de neam get şi că a ajuns să domnească pentru neamul său în aşa măsură, organizînau-i prin muncă, cumpătare şi ascultare, încît a creat o astfel de putere ce s-a extins şi asupra vecinilor.

Tot Strabon relatează că Buerebista ajunsese temut şi de romani deoarece trecea Istrul fără teamă şi jefuia Thracia pînă în Macedonia şi Ilyria, iar pe neamul boilor de sub conducerea lui Critosiros şi pe taurisci i-a şters de pe faţa pămîntului (boii erau o semiţie celtică). In urma acestor războaie, conducea un vast teritoriu, ce ajungea pînă la Dunărea panonică şi mai departe pe malul stîng al fluviului, în Slovacia de astăzi. După aceasta va începe cuceririle din est, astfel se va învecina cu tyrageţii de pe Nistru, va cuprinde teritoriul Dobrogei şi va subordona bogatele oraşe-cetăţi greceşti. Apoi, statul se va extinde în miază-zi pînă la Munţii Haemus(în Balcani). Intr-o perioadă scurtă, anii 6o-48 Buerebista ajunsese unul din cei mai mari conducători din Europa răsăriteană, făurise un mare stat şi reprezentase o mare putere. Numai astfel ne putem explica titulatura dată lui Buerebista de cetăţenii din Dionysopolis ca "cel dintîi şi cel mai mare rege din Tracia,stăpînitorul tuturor ţinuturilor de dincolo şi dincoace de fluviu".

Iată cum descrie savantul francez Camille Jullien puterea lui Buerebista în "Histoire de la Gaulle" (vol.III,ed.III, Paris,1923, pag.144-152): "Un trib modest, la început, dar un complex de împrejurări fericite şi cîţiva şefi abili, făcură din Dacia pe vremea lui Pompei, cea mai mare putere barbară a Europei. Olbia care rezistase 5 secole la atacurile barbare, fu cucerită şi distrusă şi de atunci înainte, dacii stăpîni ai ţărmu-

r..or mării, ale gurilor marilor fluvii din nord-vestul Pontului ...n, putură ridica pretenţii pentru un rol suveran. Pe Dunăre în sus, urcară spre Europa Centrală, învinseră repede pe galii scordisci din părţile Belgradului de astăzi, cuceriră cîmpia panonică de la ultimii stăpînitori ai celtului Segovase, învinseră triburile celtice din Boemia şi pe nordicii din Styria. Galii fură şi ei bătuţi în lupte sîngeroase.

De la Viena la Marea Neagră, imperiul dacilor stăpînea cele mai valoroase drumuri şi cele mai importante vaduri de comerţ ca şi pămînturile cu solul cel mai superior din Europa Centrală. In jurul lui Buerebista şi a lui Deceneus, dacii delirară de entuziasm şi de încredere în puterea lor - vreme de 3 decenii - iar Buerebista în lunga sa domnie glorioasă, de aproximativ 3o ani, nu fu învins măcar o singură dată (pas une seule fois il ne fait vaineu)".

In urma subordonării acestui teritoriu uriaş, îndeosebi în urma contactului deschis cu cetăţile greceşti de la Pontul Euxin a fost cunoscută o perioadă puternică de dezvoltare economică a meseriilor şi în special de ridicare a unor mari construcţii. Au fost aduşi acum meşteri greci pentru zidirea rapidă a unor puternice cetăţi dacice. Pe lîngă alte indicii în această direcţie amintim: fasonarea blocurilor de piatră, caracteristicile, profilurile duble de la colţurile bastioanelor, folosirea unor elemente de decor arhitectural, originea pontică a tipului de ţigle folosite, literele greceşti de pe blocurile de piatră descoperite la Grădiştea de Munte. Izbitoare este asemănarea pînă la detalii a zidului dacic de piatră (murus dacicus), cu zidul de incintă al oraşului Histria din epoca elenistică.

Datorită faptului că relaţiile de producţie sclavagiste nu atinseseră un nivel dezvoltat avansat şi nu se generalizaseră, statul condus de Buerebista nu a cunoscut forma unui stat sclavagist clasic. El îmbina elementele esenţiale ale statului cu elemente gentilice.

Buerebista care a ridicat puterea economică şi politică a statului a fost în acelaşi timp şi un mare şef militar. Faptele militare şi cuceririle sale ameninţau interesele celui mai mare imperiu - interesele Romei, centrul sclavagismului de atunci.

In acest sens Strabon îl şi denumeşte pe Buerebista "Spaima romanilor" deoarece marele conducător nu a stat pasiv faţă de frămîntările politice de la Roma, căutînd să le folosească în favoarea sa. El trimite la Roma o solie condusă de grecul Acornion spre a închega legături diplomatice cu Pompeius, rivalul lui Caesar, încercînd astfel să profite de disensiunile interne ale statului roman. Pompei reprezenta interesle senatului, Caesar ale "Partidului popularilor". In urma războiului civil Caesar reîntors în Galia ocupă Roma, apoi în anul 48 în Macedonia, la Pharsala îl învinge definitiv pe Pompei. Astfel, pe arena politică a Romei rămîne numai Caesar, care îşi consolidează dictatura sa personală. El face unele reforme dintre care amintim organizarea unei legături mai puternice a Romei în provinciile sale. Tot acum se hotărăşte să atace şi pe dacii care îi stînjeneau activitatea şi politică internă. El nu reuşeşte să-şi îndeplinească acest plan deoarece cade asasinat în anul 44 î.e.n. Intîmplarea face ca în acelaş an Buerebista să fie victima unei conjuraţii.

După moartea lui Buerebista, Dacia sub influenţa luptelor interne, sub presiunea maselor asuprite răsculate, răscoale pe care Strabo le numeşte strasis şi epanastasis, cît şi datorită lipsei de unitate economică, va cunoaşte o anumită fărămiţare. Marele stat dac se va diviza. In acest sens ştirile istorice consemnează existenţa mai multor state - regate. De pildă pe teritoriul Dobrogei vor fi cunoscute regatele conduse de Roles în partea de sud, Dapyx în regiunea centrală iar Ziraxex în nord, către gurile Dunării. In Dacia propriu-zisă sînt cunoscute statul lui Catiso, Coson, Dicomes şi altele. Pe teritoriul Transilvaniei (regiunea intercapatică) domnea Deceneu(marele preot ajuns rege). Despre acesta Strabon menţionează că era un personaj de mare autoritate şi putere, care mai tîrziu - adică în timpul cît va fi rege, va şti să îmbine puterea politică a statului, cu cea preoţească ("rex et pontifex"). Tot în Transilvania a mai domnit Comosicus, Corillus (Scoryllo), Dorrpaneus (Diurpaneus), Duras şi apoi marele rege Decebal fiul lui Scorylo(Deceballus per Scorylo) între anii 87-106 e.n.).

Cu alte cuvinte, rezultă că vechiul stat format de către Buerebista a continuat să existe sub o formă divizată, servind în acelaşi timp ca o bază de renaştere a noului stat dac, sub Marele Decebal. Statul lui Decebal nu se putea compara ca

întindere cu vasta stăpînire a lui Buerebista. Totuşi statul acestui strălucit conducător al dacilor ne apare, nu numai, mai dezvoltat din punct de vedere social-economic (fenomen normal) dar era şi mai puternic(sau cel puţin tot atît de puternic) din punct de vedere militar decît regatul lui Buerebista. Explicaţia trebuie căutată tocmai în progresele social-economice şi unitatea nou creată în jurul marelui rege.

Decebal întruchipa, în chipul cel mai sigur aspiraţiile dacilor, dorinţa lor de a-şi apăra meleagurile. Istoricul roman de mai tîrziu Dio Cassius, îi face o celebră caracterizare, din care cităm: "Era (Decebal) priceput în ale războiului şi iscusit la faptă; ştiind cînd să năvălească şi cînd să se retragă la timp, meşter a întinde curse, viteaz în luptă,ştiind a se folosi cu dibăcie de o victorie şi a scăpa bine dintr-o înfrîngere". Rolul însemnat al acestei mari personalităţi din istoria Daciei a stat tocmai în faptul că s-a încadrat într-un măreţ proces de organizare şi apărare a teritoriului, un proces progresist, el nefiind altceva decît un executor activ al timpului şi mulţimii. Figura acestui erou a fost dăltuită într-o scenă de pe columna lui Traian.

Cercetările din Munţii Orăştiei pentru vremea acestui mare rege, dovedesc un stadiu mai înalt al culturii materiale. Din această perioadă datează construcţiile cele mai grandioase ale Sarmisagetuzei, cele mai bogate locuinţe, cele mai numeroase unelte de fier. Geograful Ptolomeu, în vestita sa hartă înscrie existenţa a 44 mari dave, adică centre semiorăşeneşti. Din acestea săpăturile au dat la iveală depozite bogate cu felurite unelte şi scule din fier. Uneltele şi sculele uimesc prin varietatea formelor, precum şi prin aspectul lor mult asemănător celor folosite de meşteşugari pînă nu de mult. De notat că în atelierele lor existau unelte pentru lucrări fine din fier şi metal preţios, precum şi compase de măsurători. Nesfîrşită e gama uneltelor din fier descoperite în aşezările geto-dace: coase, seceri, sape, săpăligi, greble, cuţite pentru vie şi brăzdare pentru plug (cu specificul lor dacic) deosebit de cel roman ic sau celtic.

Fierul folosit la realizarea uneltelor era obţinut în

In acest sens Strabon îl şi denumeşte pe Buerebista "Spaima romanilor" deoarece marele conducător nu a stat pasiv faţă de frămîntările politice de la Roma, căutînd să le folosească în favoarea sa. El trimite la Roma o solie condusă de grecul Acornion spre a închega legături diplomatice cu Pompeius, rivalul lui Caesar, încercînd astfel să profite de disensiunile interne ale statului roman. Pompei reprezenta interesele senatului, Caesar ale "Partidului popularilor". In urma războiului civil Caesar reîntors în Galia ocupă Roma, apoi în anul 48 în Macedonia, la Pharsala îl învinge definitiv pe Pompei. Astfel, pe arena politică a Romei rămîne numai Caesar, care îşi consolidează dictatura sa personală. El face unele reforme dintre care amintim organizarea unei legături mai puternice a Romei în provinciile sale. Tot acum se hotărăşte să atace şi pe dacii care îi stînjeneau activitatea şi politică internă. El nu reuşeşte să-şi îndeplinească acest plan deoarece cade asasinat în anul 44 î.e.n. Intîmplarea face ca în acelaş an Buerebista să fie victima unei conjuraţii.

După moartea lui Buerebista, Dacia sub influenţa luptelor interne, sub presiunea maselor asuprite răsculate, răscoalele pe care Strabo le numeşte strasis şi epanastasis, cît şi datorită lipsei de unitate economică, va cunoaşte o anumită fărămiţare. Marele stat dac se va diviza. In acest sens ştirile istorice consemnează existenţa mai multor state - regate. De pildă pe teritoriul Dobrogei vor fi cunoscute regatele conduse de Roles în partea de sud, Dapyx în regiunea centrală iar Ziraxex în nord, către gurile Dunării. In Dacia propriu-zisă sînt cunoscute statul lui Catiso, Coson, Dicomes şi altele. Pe teritoriul Transilvaniei (regiunea intercapatică) domnea Deceneu(marele preot ajuns rege). Despre acesta Strabon menţionează că era un personaj de mare autoritate şi putere, care mai tîrziu - adică în timpul cît va fi rege, va şti să îmbine puterea politică a statului, cu cea preoţească ("rex et pontifex"). Tot în Transilvania a mai domnit Comosicus, Corillus (Scoryllo), Dorrpaneus (Diurpaneus),Duras şi apoi marele rege Decebal fiul lui Scorylo(Deceballus per Scorylo) între anii 87-106 e.n.).

Cu alte cuvinte, rezultă că vechiul stat format de către Buerebista a continuat să existe sub o formă divizată, servind în acelaşi timp ca o bază de renaştere a noului stat dac, sub Marele Decebal. Statul lui Decebal nu se putea compara ca

întindere cu vasta stăpînire a lui Buerebista. Totuşi statul acestui strălucit conducător al dacilor ne apare, nu numai, mai dezvoltat din punct de vedere social-economic (fenomen normal) dar era şi mai puternic(sau cel puţin tot atît de puternic) din punct de vedere militar decît regatul lui Buerebista. Explicaţia trebuie căutată tocmai în progresele social-economice şi unitatea nou creată în jurul marelui rege.

Decebal întruchipa, în chipul cel mai sigur aspiraţiile dacilor, dorinţa lor de a-şi apăra meleagurile. Istoricul roman de mai tîrziu Dio Cassius, îi face o celebră caracterizare, din care cităm: "Era (Decebal) priceput în ale războiului şi iscusit la faptă; ştiind cînd să năvălească şi cînd să se retragă la timp, meşter a întinde curse, viteaz în luptă,ştiind a se folosi cu dibăcie de o victorie şi a scăpa bine dintr-o înfrîngere". Rolul însemnat al acestei mari personalităţi din istoria Daciei a stat tocmai în faptul că s-a încadrat într-un măreţ proces de organizare şi apărare a teritoriului, un proces progresist, el nefiind altceva decît un executor activ al timpului şi mulţimii. Figura acestui erou a fost dăltuită într-o scenă de pe columna lui Traian.

Cercetările din Munţii Orăştiei pentru vremea acestui mare rege, dovedesc un stadiu mai înalt al culturii materiale. Din această perioadă datează construcţiile cele mai grandioase ale Sarmisagetuzei, cele mai bogate locuinţe, cele mai numeroase unelte de fier. Geograful Ptolomeu, în vestita sa hartă înscrie existenţa a 44 mari dave, adică centre semiorăşeneşti. Din acestea săpăturile au dat la iveală depozite bogate cu felurite unelte şi scule din fier. Uneltele şi sculele uimesc prin varietatea formelor, precum şi prin aspectul lor mult asemănător celor folosite de meşteşugari pînă nu de mult. De notat că în atelierele lor existau unelte pentru lucrări fine din fier şi metal preţios, precum şi compase de măsurători. Nesfîrşită e gama uneltelor din fier descoperite în aşezările geto-dace: coase, seceri, sape, săpăligi, greble, cuţite pentru vie şi brăzdare pentru plug (cu specificul lor dacic) deosebit de cel roman sau celtic.

Fierul folosit la realizarea uneltelor era obţinut în

cuptoarele de topit și redus minereul, care apoi era prelucrat în atelierele de fierărie. Faurii deci confecționau și uneltele necesare propriului lor meșteșug. Așezările din această perioadă cuprind numeroase unelte pentru metalurgie, clești, ciocane și altele. Im atelierele din Sarmisagetuza s-au dscoperit și arme confecționate de aceiași făurari: pumnale curbate(sicae), săbii drepte sau curbe (falces) și chiar unele scuturi al căror centru era de metal splendid ornamentate.

Tot în această perioadă o accentuată dezvoltare cunoaște meșteșugul olăritului,al cărui forme și decor al vaselor ne ajută azi a identifica înalta lor specializare. Pe multe vase meșteșugarii daci aplicau desene în culori, figuri de animale și plante. Geto-dacii au imitat și creat acele amfore getice cu stampile anepigrafice imitate după cele străine. Marea surpriză în domeniul ceramicii a constituit-o descoperirea tot de la Sarmisagetuza a vaselor dace executate dintr-o pastă extrem de fină acoperită cu o pojghiță subțire de angopă și pictate într-un stil original, care nu-și găsește pînă acum analogii contemporane. Apărută probabil în a doua jumătate a secolului I e.n., această ceramică reprezintă o ultimă și superioară sinteză a olăriei dacice.

Frecvent era folosit și materialul lemnos, în prelucrarea cărora dacii erau iscusiți meșteri. Bogatele și renumitele păduri dacice prin speciile de stejari și conifere au determinat mult natura materialului întrebuințat, atît în construcțiile marilor edificii cît și a locuințelor obișnuite. Evidențiem faptul că în construcții se folosea în primul rînd vechiul sistem de ziduri dacice realizate din pereți de blocuri cioplite regulat, legate între ele cu bîrne din stejar la capete cu acea formă de coadă de rîndunică. In interior zidurile erau umplute cu pămînt sau piatră măruntă. Tehhica locală proprie "opus dacicum" reprezenta o experimentată activitate a meșterilor pietrari,lemnari, dulgheri și fierari. Semnalăm totodată ca urmare a influenței romane și grecești s-a folosit mai tîrziu și zidăria cu mortar de var și cărămidă, acest sistem fiind mai redus ca folosință.

Tocmai acum e mai izbitoare unitatea culturii materia-

le dacice demonstrată de atîtea şi atîtea elemente comune agezărilor (mai depărtate sau apropiate între ele), dintre care amintim: fortificaţiile din antica Sarmisagetuza , cetatea de la Piatra Roşie, asemănătoare cu cea de la Costeşti, apoi cetatea I de la Blidaru, cetatea II de la Blidaru, cetatea de la Băniţa, Capîlna de pe valea Sebeşului, Piatra Craivii de lîngă Alba Iulia, Tilişca de lîngă Sibiu. Aceeaşi cultură materială este atestată şi pe teritoriul îndepărtat al Moldovei ca: Horodiştea, Calu Judeţul Neamţ, cetatea de pe înălţimea Titelaa de la Tişeşti (Tg.Ocna), cetatea dacică de pe Cozla de lîngă Piatra Neamţ şi în deosebi cetatea de pe Bîtca Doamnei(la 4 km.de Piatra Neamţ şi la 14o m. deasupra nivelului actual al Bistriţei)

In timpul lui Decebal se inaugurează şi un vast program de construcţii militare. Sînt ridicate noi sanctuare de andezită în incinta sacră de la Sarmisagetuza,lucrarea de un deosebit rafinament.

Rezultă că de la începutul erei noastre cu cît ne apropiem cu analiza (urmărirea fenomenelor economice şi politice) de anul 1o6 Dacia înregistra noi progrese, ea cunoştea perioada de ascensiune la nivelul civilizaţiei sclavagiste. In acelaşi timp se observă şi tendinţa romană de a încorseta tot mai mult teritoriul Daciei nu numai pe plan economic, dar şi pe plan militar. Un fenomen sigur este că încă înainte de anul 1o1, Dunărea s-a transformat într-o arteră de îngrădire a puterii dacilor. Prin crearea castrului militar de la Barboşi, Dunărea era neîncetat şi sistematic supravegheată de flotilele romane, în vederea subordonării sau mai bine zis a înglobării apropiate a Daciei în cadrul marelui imperiu.

Situaţie Daciei în momentul cînt Traian s-a hotărît să prefacă această ţară în provincie romană este magistral redată de Vasile Pîrvan: "Mai întîi Dacia era un regat de bază etnică perfect omogenă, cu tradiţii istorice seculare, cu o structură socială şi economică bine definită, cu o cultură înaintată de forme mai întîi influenţate de către civilizaţia celtică. Aici nu e vorba ca în Dalmaţia, în Tracia, în Panonia ori în Moesia, pur şi simplu de un oarecare număr de triburi barbare, mai mult sau mai puţin populare locuind un teritoriu destul de întins

lipsite de solidaritate politică şi naţională între ele, ci de o naţiune conştientă de ea însăşi". (sublinierea noastră).

Cunoscînd condiţiile economice şi politice, să urmărim acum situaţia concretă şi factorii care au determinat puternicele lupte pentru ocuparea teritoriului nord-dunărean.

II CUCERIREA DACIEI DE CATRE ROMANI

Pentru a înţelege transformările epocale ce vor urma pe toate planurile este necesar pe scurt să creionăm cucerirea teritoriului Daciei de către forţele romane, cum s-a efectuat, factorii ce au stimulat-o, precum şi urmările acestei cuceriri pentru marele imperiu.

Ocuparea Daciei a fost una din cele mai grele probleme pentru armata romană. In timpul lui Domiţian în anul 87, pentru atacul Daciei a fost construit primul pod peste Dunăre la Orlea. In primele lupte ce au avut loc, Dacia nu poate fi supusă, dimpotrivă în lupta din anul 87 sînt învinşi doi mari generali romani: Opius Sabinus şi Cornelius Fuscus. In anul 88 în lupta de la Tapae(Porţile de fier ale Transilvaniei) Tettius Iulianus reuşeşte să cîştige lupta, însă pacea încheiată în anul 89 este favorabilă dacilor, deoarece romanii erau ameninţaţi de popoarele germanice ale guazilor şi marcomanilor. Decebal prin această pace cu toate că formal devenea client al Romei, obţinea subvenţii anuale, meşteri, arhitecţi şi instructori militari, iar romanii primeau permisiunea de a trece prin teritoriul dac, pentru a lupta cu triburile germanice.

Luptele şi încheierea păcii compromiţătoare pentru romani demonstrează deschis vitejia şi organizarea geto-dacilor care pe drept cuvînt erau caracterizaţi de romani ca fiind cei mai viteji dintre neamurile timpului. Plinius cel Tînăr povăţuia pe un prieten al său să scrie despre războiul romanilor cu dacii, deoarece afirma acesta: "un popor socotit pînă atunci invincibil" a cunoscut două înfrîngeri".

Situaţia defavorabilă pentru romani pe care o amintim, în acelaşi timp se suprapune peste o puternică criză politică şi economică.

După asasinarea lui Domițian, ultimul reprezentant din dinastia Flavia, a urmat la tronul imperiului o nouă dinastie, a Antoninilor. Senatul ajuns stăpîn pe situație, a numit în fruntea statului pe bătrînul senator și jurist Nerva, care, l-a asociat la domnie pe Traianus, comandantul trupelor romane din regiunea Rinului.

Nerva a domnit puțin timp, din anul 96 pînă în 98. El a urmărit în cei doi ani să limiteze abuzurile din provincii, a înființat o instituție de sprijinire a celor săraci denumită simbolic "Alimenta", a căutat în general să organizeze economia împotriva fenomenelor de criză și totodată să oprească depopularea Italiei prin ajutorarea micilor cultivatori.

După împăratul Nerva a urmat fiul său adoptiv Traian, Situația în care se găsea imperiul solicita o grabnică refacere a economiei și finanțelor în interior cît și rezolvarea unor probleme deosebit de dificile în exterior.

Una dintre primele probleme de care noul împărat în politica externă se va îngriji va fi aceea a dacilor. După organizarea minuțioasă a armatelor, primul război din anii 101-102 va aduce victoria romanilor. O parte din bogata regiune a Banatului cît și Oltenia a fost anexată imperiului. Sub forma aceasta au fost create capete de pod trainice împotriva dacilor. Tot acum, tratatul anterior defavorabil romanilor a fost abolit. Prin noul tratat încheiat între romani și daci, scria Dio Casius, se înapoiau mașinile, meșterii, se obliga dărîmarea cetăților și recunoașterea de prieteni și dușmani pe prietenii și dușmanii poporului roman.

Cu toate avantajele obținute de romani, la încheierea păcii, primul război de agresiune al lui Traian, n-a avut un rezultat precis. Monedele bătute în urma acestui război ne arată că Dacia ca supusă parțial și nu total. La finele anului 102 Traian preia și numele triumfal de Dacicus, nume de mare răsunet și glorie. Terminînd primul război împăratul hotărăște construirea marelui pod de peste Dunăre, în dreptul Drobetei, adevărată minune a arhitecturii antice, ținînd seama de lățimea și forța marelui fluviu. Această construcție prevestește gîndurile și dorința marelui militar de a transforma definitiv Dacia într-o provincie a imperiului. Pacea încheiată a fost doar un armistițiu între ce-

le două războaie.

Războiul al doilea a izbucnit în 4 iulie 105 e.n. și va continua în 106 cu o duritate mai mare , cînd, dacii vor fi înfrînți. Supunerea Daciei a fost o victorie de răsunet pentru romani - DACIA CAPTA. Acum, Traian era denumit ca cel mai bun împărat - Optimus princeps.

In legătură cu ocuparea Daciei de romani, se pune întrebarea care au fost factorii esențiali ce au dus la aceasta. Principala cauză a fost de natură economică iar în al doilea rînd a fost de natură strategică.

La finele veacului I, imperiul roman trecea printr-o grea criză economică. Statul roman nu se mai putea bizui pe posibilitățile sale interne. El avea nevoie de bogății mari din afară, care să poată întreține clasa stăpînitoare și să asigure pîinea zilnică a proletariatului urban, obișnuit să trăiască din "darurile" statului pentru a-i ațipi spiritul de revoltă și de nemulțumire.

După cucerirea atîtor provincii, Dacia prezenta cel mai mare interes, datorită bogățiilor sale în mine de aur. Dealtminteri, negustorii romani pătrunseseră în regiunile dacilor, încă cu mult înainte de cucerire, lucru dovedit și de mulțimea monedelor de argint romane ce apar pe teritoriul Daciei încă din veacul al doilea î.e.n. Acum, minele de aur din Peninsula Iberică fiind secătuite, o altă sursă mai bogată ca Dacia nu era cunoscută.

Romanii pentru a reface tezaurul secătuit și-au îndreptat privirea avidă asupra minelor de aur de la nordul Dunării. Nevoia de aur pentru puterea romană a dus la nenumărate ciocniri. Acest lucru rezultă și dintr-un pasagiu din Petroniu care scria: "Dacă există undeva vreun golf ascuns sau un continent necunoscut, unde se găsea aur, se decreta că acolo este un dușman și se pregătea sămînța unor războaie sîngeroase și cucerirea de noi comori". Această realitate este confirmată de faptul că prin grija împăratului Traian, după ocupație a avut loc organizarea exploatării minelor de aur. De asemenea, după cum amintește Criton(acesta a luat parte la război împotriva dacilor), Traian a ridicat integral tezaurul de aur al statului dac format din aur și un număr de vase și cupe de metal prețios ce "desfid orice evaluare".

Iată cum prezintă scriitorul Dio Cassius, din secolul al

III-lea, modul cum a fost descoperită legendara comoară a lui Decebal. "Se găsiră şi comorile lui Decebal, cu toate că ele erau ascunse sub rîul Sargeţia, care curge pe lîngă scaunul niei lui. Căci Decebal... abătu rîul, săpă albia lui şi punînd într-însa mult argint şi mult aur, precum şi alte lucruri de mare preţ; după aceea aduse din nou rîul în albia lui... Dar Bicilis, un soţ de-al lui, fu prins şi dădu pe faţă toate aceste...".

Relativ la mărirea şi valoarea capturii. scriitorul bizantin Johannes Lydus, din secolul al VI-lea notează în lucrarea sa "De magistratibus" că romanii au luat din Dacia 1.650.000 kg.de aur şi 3.310.000 kg.de argint, în afară de numeroase alte obiecte preţioase. Intrucît cantitatea este uriaşă, aproape legendară despre "Tezaurul dacic", în cercetările sale Jérome Carcopino a estimat la a zecea parte prada ridicată de romani: 165.500 kg.aur şi 331.000 kg.argint. Oricît s-ar reduce valoarea ea rămîne în continuare impresionantă pentru timpul de atunci, dovadă de netăgăduit a bogăţiilor de la nordul Dunării care au atras privirea avidă a cetăţii eterne.

Altă cauză economică a cuceririi Daciei a fost nevoia de noi braţe de muncă, de sclavi. După unii autori în urma înfrîngerii Daciei, au fost capturaţi peste 50.000 de oameni pe care i-au luat sclavi. De asemenea a fost pusă stăpînire pe o întinsă regiune fertilă şi bogată în grîne atît de necesare provinciilor componente ale imperiului.

In afară de factorul economic amintim şi factorul militar strategic. Dacii efectuau mereu incursiuni la sud de Dunăre încălcînd şi jefuind provinciile romane. Un exemplu este anul 69 cînd, armatele romane din sudul Dunării, au plecat să ajute pe Vespasian împotriva lui Vitelius. Dacii au luat cu asalt lagărele romane din această regiune făcînd mari distrugeri. Ei se dovedeau capabili să însufleţească la lupta de eliberare populaţia sud-dunăreană. Din această cauză, cucerirea Daciei apare şi ca un mijloc de înlăturarea pericolului permanent de la nordul Dunării şi de consolidare a dominaţiei sclavagiste romane în regiunile din sud- estul Europei. Deci, Dacia pentru romani trebuia să servească şi ca bastion înaintat al imperiului.

Ce importanţă a avut această captură pentru romani, ne-o spune însuşi faptul că înainte de războiul cu dacii se pusese problema reducerii cheltuielilor publice. In schimb după victorie, la o perioadă de timp scurtă, această situaţie nu va mai fi cunoscută, dimpotrivă se trece la construcţii grandioase, se lărgesc porturile, se construiesc edificii cu caracter obştesc, teatre, monumente, faruri, apeducte, fortificaţii. Se redeschid lucrările la vechiul canal ce lega Marea Roşie şi Marea Mediterană printr-un braţ al Nilului. Se construiesc drumuri mari de aprovizionare şi strategice, de pildă se realizează un drum de-a lungul Rinului şi Dunării, ce lega Marea Nordului cu Marea Neagră. La Roma s-a construit o nouă şi mare conductă de apă - Trajana aqua.

Mai mult, ca o dovadă a bogăţiilor extrem de mari ridicate din Dacia, împăratul îşi permite largi dărnicii. In anul 1o6 contribuabilii au fost scutiţi de impozite, plebeii primind din partea statului fiecare cîte 65 denari, fapt ce a costat statul suma de 1o.ooo.ooo denari. Serbările se ţin lanţ, timp (total) de 123 zile, perioadă cînd sînt folosiţi pentru lupte 1o.ooo de gladiatori. Tot acum,sînt emise noi monede care vor înregistra marele eveniment, se fac daruri săracilor etc. In ceea ce priveşte darurile facem o remarcă, amintind că în timpul domniei lui Traian, acesta de trei ori a acordat daruri: în 99 cu ocazia venirii la Roman, apoi în 1o2 şi 1o7 după victoriile înregistrate împotriva dacilor. Este iarăşi un fenomen care demonstrează cu ce eveniment se poate asemui învingerea dacilor.

Pentru eternizarea marelui eveniment s-a hotărît construirea forului lui Traian, format din mai multe monumente, dintre care cel mai important fiind columna Traiană, monument artistic de prim ordin, izvor important pentru istoria noastră politică şi economică. Infăţişînd în imagini cucerirea Daciei, premiză a colonizării şi romanizării meleagurilor noastre,ea constituie un original şi adevărat act de naştere a poporului nostru. Fusul coloanei din marmură de Cararra frumos cizelat în reliefuri reprezintă o cronică figurată a îndeletnicirii populaţiei din nordul Dunării de jos şi a războaielor cu romanii.

Pe columnă s-a mai cizelat în afară de ocupaţiile, îndeletnicirile, portul dacilor, scena transportării prăzii de

de război, sau aceea a arderii registrele de impozite la Roma dovadă a uriaşelor bogăţii ridicate de aici.

Important este şi monumentul de la Adamclisi, înalt de 32 de metri, ridicat alături de oraşul întemeiat de Traian - Tropaeum Traiani, în amintirea unei lupte din primul război. După ocuparea Daciei, romanii au transformat-o într-o provincie romană, condusă de un guvernator care va dirija întreaga activitate de organizare şi exploatare.

III. SITUATIA DACIEI IN TIMPUL OCUPATIEI ROMANE

1. ORGANIZAREA DACIEI OCUPATE DE ROMANI

Cucerirea Daciei de către romani încheiată la 106 e.n. deschide o nouă epocă în istoria societăţii omeneşti de pe teritoriul ţării noastre. Ca urmare a înfrîngerii dacilor, romanii stăpîneau cea mai mare parte a ţinuturilor locuite de aceştia. Statul dac a fost desfiinţat, iar teritoriul alipit imperiului, fiind organizat ca provincie romană. Prin acesta se trecea de fapt de la stadiul sclavagismului începător la sclavagismul dezvoltat, cu formele de dezvoltare economică şi socială respectivă.

Oltenia a intrat în întregime sub stăpînirea romană odată cu sfîrşitul primului război din 102. După anul 106, cea mai mare parte din Dacia şi anume Transilvania, Banatul şi partea de vest a Munteniei au fost încorporate sub stăpînirea romană.

Restul teritoriului Daciei ca partea de răsărit a Munteniei şi Moldovei nu au fost încorporate în imperiul roman, dar vor cunoaşte în anumite limite influenţa vieţii romane. Unele triburi libere vor intra în raporturi clientelare cu romanii, în sensul că vor apăra graniţa imperiului roman de barbari în schimbul unor solde. Ocupînd Dacia, romanii nu au întîrziat să stabilească întărituri militare. Au construit o serie întreagă de fortificaţii de-a lungul hotarelor cît şi în interiorul Daciei ocupate. Ca forţe militare au fost aduse la început Legiunea 13 Gemina cu reşedinţa la Apulum (Alba Iulia), ulterior, în anul 168, legiunea a V-a Macedonica cu reşedinţa la Potaisa (Turda), deci, în Dacia, Porolisenis. In afară de aceasta mai existau încă 13 cohorte şi alte trei detaşamente mari.

Trupele de toate categoriile din Dacia, au jucat un rol de seamă în romanizarea provinciei şi în general în ridicarea sistemului de organizare economică,socială şi administrativă.

Din punct de vedere administrativ la început Dacia forma o singură provincie, o singură unitate administrativă, neîmpărţită. Ulterior, pe timpul lui Adrian, în urma revoltelor abia potolite din anii 117-118, Dacia este împărţită în două provincii şi anume: Dacia inferioară care cuprindea teritoriul Olteniei şi al Ardealului de sud-est şi Dacia superioară, care includea Banatul şi restul Ardealului. In fruntea Daciei inferioare a fost numit un procuror Augusti (numit uneori în documente şi Praefectus) din tagma cavalerilor, cu atribuţii militare,administrative şi judecătoreşti. Ceva mai tîrziu, pe timpul lui Antonius Pius, ca urmare a problemelor de ordin intern şi chiar extern, Dacia din nou a fost divizată în trei mari trupuri: Dacia Parolisensis (nordul Transilvaniei) cu capitala Porolisum, Dacia Apulensis (sudul Transilvaniei) cu capitala la Apulum şi Dacia Malvensisi(Oltenia) cu capitala la Malva.

Impărţirea Daciei făcea mai uşoară încasarea dărilor, permitea un control mai puternic asupra populaţiei, crea posibilitatea de a preveni mai uşor răscoalele etc. Spre deosebire de alte provincii ocupate de romani, care erau conduse de reprezentanţii senatului (senatoriale), Dacia fiind la periferia imperiului, era sub directă supraveghere a împăratului formînd o provincie imperială.

Conducerea fusese încredinţată unui reprezentant al imperiului numit "Legatus Augusti pro praetore," ulterior, cînd Dacia a fost împărţită în trei exista un Legatus Augusti Proconsule Trium Daciarum. El era funcţionarul suprem (militar, juridic, administrativ) şi era ajutat de trei administratori financiari numiţi procuratores.

Ocupanţii romani, pentru a avea o mai mare siguranţă asupra noului teritoriu şi a da o mai mare amploare economică regiunilor dacice, concomitent cu organizarea Daciei au trecut la construirea de drumuri, tăierea şi desfundarea codrilor întunecoşi şi ridicarea de castre.

Intreaga economie a fost minuţios organizată şi exploatată

în forme diferite, în care predomina sistemul arendării.

Paralel cu toate acestea un fapt important pentru viaţa economică şi politică l-a constituit colonizarea cu elemente romane sau romanizate aduse din toate părţile imperiului roman. Aşa cum menţionează istoricul Eutropius în "Vita Hadriani" prin convieţuirea coloniştilor aduşi şi din - ex toto orbe Romano - în sens "din toată lumea romană" s-a creat o puternică legătură între noii veniţi şi populaţia autohtonă. Tot acum s-au stabilit în calitate de colonişti şi o parte din soldaţii liberaţi care au fost împroprietăriţi. Bogăţiile subsolului şi solului, clima Daciei erau stimulentul pentru stabilirea acestora în noua provincie a imperiului. Alături de armată, coloniştii au contribuit din plin la pacificarea provinciei şi procesul de romanizare.

Toţi aceşti oameni veniţi în cea mai mare parte din Peninsula Italică cît şi din restul întinsului imperiu trebuiau să comunice între ei cu populaţia locală. Singura limbă nu putea fi alta decît cea oficială a statului roman adică limba latină. In felul acesta influenţa romană se face tot mai simţită, cuprinde păturile largi dacice.

Desigur, populaţia din Dacia, ocupată de romani şi-a continuat viaţa, tradiţia sa. Parte din aceştia sînt recrutaţi de către romani în armata lor formînd cohorte militare. Cu timpul populaţia începe să folosească limba latină, să se folosească de uneltele aduse de armatele romane, să se facă un schimb accentuat de activităţi, de experienţă, să cunoască modul de viaţă al romanilor.

2. ECONOMIA SCLAVAGISTA A DACIEI SUB OCUPATIE ROMANA

In timpul ocupaţiei, economia Daciei, înregistrează importante schimbări nu numai cantitative ci şi calitative. Creşte producţia globală prin lărgirea şi intensificarea unor exploatări agricole, miniere şi meşteşugăreşti. Se extind relaţiile de producţie în toate domeniile. Sclavagismul în Dacia în această perioadă a atins faza culminantă a sclavagismului clasic. Aceasta nu înseamnă că era absolut identic cu cel roman.

Numărul sclavilor în perioada stăpînirii romane este

incomparabil mai mare decît înainte,domeniile de folosință sînt mai variate.Din rîndurile sclavilor s-au ridicat aici notores care erau folosiți într-o gamă întreagă de îndeletniciri și lucrau în numele stăpînilor.Stăpînul îl selecționa dintre sclavii destoinici,inteligenți și fideli față de el.Acestui servus fidelismus,stăpînul îi încredința conducerea unor treburi acheie din gospodăria sa în care trebuia să-l suplinească:administrarea de moșii,supravegherea muncii în ateliere sau prăvălii,mînuirea de bani în diferite operații pecuniare și altele.

In Dacia ca și în Roma existau două categorii de sclavi: a)Sclavii publici (familia publică), erau sclavii statului, împăratului, orașelor, templelor; b) Sclavii particulari (familia privată).

După locurile de muncă grupurile de sclavi formau: a)Familia rustică, adică cei care lucrau la țară în diverse activități (agricultură, mine, ateliere); b)Familia urbană, sclavii din orașe. Sclavii folosiți în serviciul casei indiferent că erau la orașe sau la sate formau familia domestică.

In ceea ce privește proprietarii de sclavi aceștia erau "Dominus" respectiv împăratul, orașele, templele, proprietarii mari și mijlocii, arendașii salinelor, minelor, vămilor, acei conducători bancheri și chiar o parte din sclavii îmbogățiți de pe urma unor funcții administrative trimiși în Dacia de către împărat. Termenul oficial pentru denumirea sclavului era cuvîntul SERVUS. Condițiile de trai ale sclavilor erau în general deosebite pentru cei din familia privată și publică, rustică și urbană. Ele depindeau în mare măsură de locul de muncă, de bunăvoința stăpînului ca și de comportarea sclavului. Mulți istorici au reprezentat idilic și senin, felul cum erau priviți sclavii de către stăpîni. Dacă pentru Dacia ne lipsesc date certe în această problemă, în schimb, papirii descoperiți în Egipt sînt documente concludente, valabile pentru întreg imperiul roman asupra pedepselor barbare ce se aplicau de către stăpînii acestora.

Printr-o serie de legi extrem de drastice, Augustus a urmărit aplicarea deosebirii dintre sclavi și stăpînii de sclavi și întărirea puterii exploatatorilor asupra exploataților. Succesorii săi în secolul I și II e.n. au căutat să îndulcească legislația prin dispoziții mai ameliorate. Legile date de Antonini

pentru proteguirea sclavilor, reflectă criza în care intrase sclavagismul. Hadrian a mers pînă acolo încît a ridicat dreptul stăpînului de a-şi ucide proprii sclavi, pedeapsa capitală cădea numai în sarcina autorităţilor de stat. Antoninus Pius, urmaşul lui Hadrian, a dat dispoziţii pentru lărgirea posibilităţilor legale de eliberare a sclavilor,permiţînd refugierea lor sub protecţia autorităţilor cînd stăpînul îi trata dur. In acelaşi timp prin alte dispoziţii,obliga pe patron a cere concursul organelor de stat, pentru a prinde pe servii fugiţi.

Chiar cînd era condamnată instituţia sclaviei, gînditorii antici o găseau totuşi necesară. Astfel SENECA recomandă mai multă umanitate faţă de sclavi dar nu postula nicăieri abolirea sclavagismului. In filozofia stoică din sec.I-II se creează un curent puternic pentru recunoaşterea demnităţii de om a sclavului şi libertului, dar aceasta a contribuit într-o slabă măsură la eliberarea sclavilor. După apariţia creştinismului nici biserica predicatoare a libertăţii şi egalităţii, nu a cerut desfiinţarea sclaviei ci se mărginea la predicarea armoniei între sclavi şi stăpîni. Categoric, unele percepte şi unele legi de ameliorare nu puteau opri exploatarea nemiloasă clasică sclavagistă. Societatea de atunci prospera numai prin exploatare, prin sclavagism, prin munca celor mulţi în favoarea stăpînilor.

Cunoscînd acum structura de clasă în timpul ocupaţiei romane şi evoluţia ei, să analizăm în continuare elementele noi ce intervin în cadrul economiei, a meseriilor, a ocupaţiilor practice ca urmare a evoluţiei forţelor şi a relaţiilor de producţie sclavagiste. Să analizăm ocupaţiile practice din această perioadă.

In timpul stăpînirii romane în Dacia se constată o intensă activitate economică. Bogăţiile solului şi subsolului sînt acum organizate după modelul roman de exploatare. Viaţa economică a Daciei a atras o mulţime de colonişti şi cunoaşte un puternic avînt în primii ani ai cuceririi pînă în vremea războaielor marcomanice ale lui Marcus Aurelius.

<u>AGRICULTURA</u>. Deşi Dacia era cunoscută ca o provincie bogată în aur şi alte metale, economia ei de bază o constituie agricultura şi păstoritul. Rodnicia solului era proverbială.

Faţă de alte provincii romane prin bogăţiile sale Dacia era considerată: Plena Omnibus, dar baza economică a rămas tot timpul "magna parens frugum" adică agricultura.

Spre deosebire de epoca precedentă ocupării Daciei de către romani, agricultura cunoaşte unele elemente noi. Odată cu ocuparea Daciei întreg pămîntul a fost confiscat, fiind transformat în pămînt public (ager publicum) al statului de care împăratul dispunea. Din pămîntul confiscat o parte a fost lăsată în proprietatea statului, care a folosit-o pentru împroprietărirea veterinarilor şi trupelor cantonate, o altă parte a fost vîndută coloniştilor formîndu-se aşa numitul ager privatum optime iure.

Unii colonişti erau scutiţi de impozitul funciar bucurîndu-se de ius Italicum. Desigur, o altă parte a pămîntului a fost lăsat şi populaţiei autohtone, care lucra individual sau în obşti contra unor obligaţii concrete faţă de autoritatea romană (ager tributarius). Pentru aceasta plăteau impozite, efectuau prestaţii şi corvezi faţă de trupele cantonate cît şi faţă de instituţiile publice.

Din cele amintite, pentru început, rezultă că, după cucerirea romană în Dacia nu exista încă marea proprietate particulară. Aceasta abia se contura. Agricultura era dominată de proprietatea funciară mică şi mijlocie. Scalvii erau folosiţi în special în gospodăriile mijlocii şi mai puţin în cele mici. Pe măsură ce înaintăm în timp, sesizăm conţinutul economic al ocupaţiei romane în acest compartiment. Proprietatea mijlocie cîştigă tot mai mult teren în dauna proprietăţii particulare mici şi obşteşti. Marea majoritate a populaţiei supuse devin vernaculi pe propriile ogoare confiscate şi trăia într-o situaţie apropiată de a colonilor de mai tîrziu.

Din a doua jumătate a secolului al II-lea se dezvoltă tot mai mult marea proprietate funciară sau latifundia, unde munca sclavilor era folosită pe scară mare. Acum proprietăţile acestora se numeau vile(villae) sau ferme. Villa rustica din Dacia a urmat aceleaşi reguli de aplasare şi dezvoltare ca şi cele din peninsula italică. Din cercetările arheologice făcute pînă în prezent rezultă că aceste villae rustice apar mai numeroase în teritoriile din apropierea oraşelor sau castrelor ro-

mare cît şi în apropierea căilor principale de comunicaţii.In cons ■ţia acestor ferme, stăpînul îşi asigura acelaşi confort ca la oraşe.

Din informaţiile epigrafice sînt cunoscute ferma familiei Antipater Marcelus din Apulum, ferma lui Aelius Vales - Esbenus de pe teritoriul cetăţii Sucidava. Una din fermele ce a putut fi reconstituită în urma săpăturilor este aceea de la Hobiţa lîngă Sarmisagetuza romană Ea ocupa un platou ridicat în mijlocul unor cîmpuri fertile de lîngă păgunile de pe muntele Retezat. Prin analogii cu alte ferme din Italia,Africa Romană, Valea Rinului, etc. planul construcţiei apare tipic formelor ce foloseau sclavii în exploatările locale. Zidul înconjurător îi dădea aspectul unei fortăreţe. In interiorul acesteia se prelucrau bunuri agricole şi păstoreşti, ferma deţinea ateliere proprii. Ea aproviziona cu produse piaţa din Sarmisagetuza romană.

Desigur,viaţa fermelor nu se poate confunda cu a satelor propriu-zise. Satul s-a dezvoltat spontan, fără un plan de sistematizare, cu gospodării dispersate, Conducerea în vicus aparţinea unui magister, fără mare importanţă politică. Satele care au prosperat în general au fost acelea din regiunile agricole înfloritoare şi pe lîngă marile drumuri de comerţ. Cele mai sărace au fost din ţinuturile pastorale şi miniere. Vicusul locuit în masă, de către indigeni a rămas mult în urma celui colonizat, contribuind însă la producţia de cereale.

Diferite izvoare literare şi arheologice privitoare la Dacia preromană arată aici o dezvoltată cultură a cerealelor. Prin transformarea ei în provincie romană Dacia devine de la început un grînar al imperiului şi pentru alimentarea trupelor din provinciile răsăritene. Despre importanţa acestui bazin agricol vorbesc şi scenele mitologice, manifestările de credinţă faţă de unele divinităţi. Au fost ridicate altare de mulţimire lui Ceres divinitate prin excelenţă protectoare a culturilor agricole; Dianei, zîna pădurilor şi germinaţiei cîmpurilor; Fortunei, divinitatea belşugului şi fertilităţii ogoarelor, pădurilor şi păgunilor; zeiţei Pomano protectoarea poamelor şi fructelor şi lui Silvanus, vechi zeu al Italiei - tutelar peste păduri şi cîmpurile cultivate .

Nu este exclus ca cerealele de aici în vremuri de criză

să fi fost trimise pînă la Roma."Papirusul Hunt" menţionează pe această linie contribuţia de cereale (annona) impusă populaţiei dacice încă din perioada războaielor lui Traian cu Decebal.

Dacă în privinţa proprietăţii, o parte a pămîntului a rămas vechilor locuitori daci, în general păşunile au trecut în proprietatea statului pe care le arenda unei corporaţiuni (conductores pascui). Arendaşii încasau sumele cuvenite de la cei care îşi trimeteau turmele pe aceste mari terenuri.

Din domeniul culturii plantelor posedăm ştiri importante şi despre locul culturei viţei de vie. Au fost descoperite nenumărate monumente săpate în piatră cu reprezentări a zeilor protectori, a viticulturii ca: Liber şi Libera. In timpul provinciei s-au introdus noi soiuri precum şi practici superioare de cultură.

In general, observăm, sistemul de viaţă în acest compartiment important al economiei, înregistrează importante elemente înnoitoare. Astfel, modul de viaţă pastoral-agricol cunoscut la sfîrşitul comunei primitive la daci, s-a transformat într-un mod de viaţă agro-pastoral la daco-romani.

MINERITUL. Exploatarea minelor sub romani cunoaşte cu adevărat un salt calitativ. Problemele mineritului şi în special ale extragerii aurului au preocupat pe însăşi împărat, care avea trimişii săi speciali.

Centrele miniere se împărţeau în două mari categorii: de importanţă provincială şi locală. Din prima categorie făceau parte acele din Munţii Apuseni şi ai Transilvaniei central-nordice de unde se extrăgeau în mod deosebit metale preţioase. In a doua categorie intrau centrele mai mici miniere din regiunea muntoasă a Banatului, din masivul Semenicului pe valea Timişului.

Romanii întrebuinţau în minerit pentru timpurile de atunci şi comparativ cu alte popoare o mare varietate de unelte de fier. Au adus specialişti din Dalmaţia, adică elementul cel mai principal din cadrul forţelor de producţie. Aceştia cunoşteau metodele cele mai înaintate de exploatare a minelor. Ei au fost aşezaţi în regiunile miniere de extragerea aurului din Transilvania, Munţii Apuseni şi din Banat cu centre importante la Rodna, Moldova, Sassca etc. Oraşul Ampellum era un centru impor-

tant minier. El era reşedinţa procuratorului (procurator aurariarum), care organiza activitatea minieră din munţii Apuseni. Tăbliţele cerate descoperite la Alburnus Maior (Roşia), demonstrează existenţa unor importante exploatări aurifere. Lîngă această localitate exista un vicus Pirustarum, creat de neamul piruştilor din Dalmaţia.

Forţa de muncă asigurată, în cea mai mare parte, era formată din sclavi. La Alburnus Major cît şi la Alburnus Minor, în afară de marii proprietari care arendau minele de aur de la statul roman, mai erau numeroşi leguli, mici arendaşi ai exploatărilor aurifere care posedau sclavi. Cuvîntul Legulus provine de la legere, adică a alege, ne demonstrează existenţa acelor căutători de aur în nisipul pîrâielor sau rîurilor locale.

Alături de sclavi erau însă şi persoane libere, salariate. F.Engels aminteşte în acest sens că:"munca salariată în care există deja un germene...(din) modul de producţie capitalist este foarte veche ca fenomen izolat şi sporadic, ea a existat de secole alături de sclavi" (Anti Dühring, ed.1955, pag.298).

Documentele atestă şi existenţa unor specialişti ingineri, denumiţi philosofi. De asemenea subliniem că romanii întrebuinţau în mine şi munca copiilor, acesta în special la extragerea aurului prin filoane. Despre situaţia sclavilor şi muncile insuportabile la care erau supuşi, vorbeşte istoricul roman Diodorus Siculus, care se referă la sclavii din minele de aur antice din Egipt, Etiopia şi Arabia. In aest sens el nota: "Nu poţi să-i priveşti pe aceşti nenorociţi care nu au măcar posibilitatea să-şi cureţe trupul şi să-şi acopere goliciunea fără să deplîngi soarta lor jalnică. Căci aici nu există indulgenţă şi cruţare pentru cel bolnavi, pentru cei slabi, pentru bătrîni, pentru slăbiciunea femeilor. Mînaţi de lovituri toţi trebuiau să muncească în continu, pînă ce moartea pune capăt suferinţelor şi mizeriei lor". (Karl Marx, Capitalul, vol.I, edit. P.M.R. 1948, ed.II, pag.23). Sclavii care lucrau în cadrul minelor, reprezentau cea mai nenorocită categorie de oameni, pentru aceştia aproape că nu exista nici o posibilitate de a mai scăpa vreoda .

Datorită importanţei lor, minele au fost trecute în patrimoniul împăratului, au devenit patrimonium Caesaris. Exploatarea lor se făcea: 1)direct de stat cu ajutorul sclavilor supra-

vegheați de oameni înarmați; 2) fie prin arendarea minelor la diferite persoane.

Organizarea minieră sub administrația romană a evoluat intens. In special în minele pentru extracția aurului întîlnim un procuror care se ocupa de organizarea intensă a exploatării Așa cum am mai menționat purta titulatura de procurator aurariarum. După el urmau un subprocurator, verna subsequens librariorum, un gen de conducători tehnici sau maiștri minieri; funcționari sau scribaie, contabilul (tabularius) cuvînt ce derivă de la tabul = tăblița de scris, casieri (dispensatoris) adică împărțitori de bani și socotitori, arhivari (subsequens librariorum), supraveghetori (villici). Funcționarii superiori erau recrutați din sclavii eliberați (liberți), iar lucrători erau sclavii imperiului sau lucrătorii liberi.

Pe baza noii organizări evoluiază și metodele de exploatare a zăcămintelor subsolului. Se introduce prima dată sistemul extracției minereului sau urmăririi filoanelor prin galerii consolidate cu lemn, aceasta reprezentînd o formulă tehnică avansată. Exploatarea tehnică se desfășura în felul următor: cu ciocane și drugi de fier, piatra cu conținut aurifer era spartă și scoasă la suprafață apoi era pisată în pive mari de fier. După aceea, materialul sfărîmat se trecea printr-un curent de apă, unde praful de rocă se separa de aur.

Tot acum se exploatau și minele de fier. La Apulum s-au descoperit documente din timpul lui Antonius Pius, pentru redeschiderea unor mine de fier. Centre importante cunoscute pentru perioada de atunci sînt cele de la Ghelar, Teliuc și altele. Arendașii minelor de fier se numeau conductores ferariarum. Din această perioadă s-a păstrat numirea de "băi" pentru localitățile unde se extrăgea minereul feros.

Alături de exploatarea aurului, argintului, aramei, plumbului și mai ales a fierului în domeniul mineritului, se exploata și sarea. Aceasta se extrăgea de la Uiloara, Cojocna, Ocna Sibiului, Rupea și altele. Exploatarea minelor de sare juca un rol deosebit, deoarece această bogăție a subsolului nu se găsea în multe provincii ale imperiului. De aceea salinele erau exploatate prin arendași ai statului, numiți conductores

salinarium. De obicei exploatarea sării se făcea prin arendarii păşunilor(pascua), pentru aceasta şi titlul lor era de conductores pascui et salinarium. Adesea arenda ocnelor cuprindea şi dreptul de vînzare al sării, fapt care îmbogăţea enorm pe arendaşi.

Carierele de marmură au fost şi ele folosite pentru construcţiile romane. Exploatarea din timpurile de atunci e cunoscută la Bucova, Poarta de Fier şi Grădiştea. De asemenea, carierele de piatră de la Gura Văii, Vîrciorova, Vodiţa, au alimentat cu piatră marile construcţii, poduri şi şosele.

MESERIILE. Dezvoltarea agriculturii şi mineritului a influenţat dezvoltarea meseriilor, în special construcţiile, prelucrarea metalelor preţioase, a fierului şi altor metale.

Pe lîngă atelierele de fierărie care prelucrau fierul producînd cuţite, seceri, cosoare, existau ateliere specializate pentru produs armament - armamentarii (produceau săgeţi, lănci, suliţe, ş.a.)Graţie unor descoperiri, astăzi se ştie exact despre existenţa unor ateliere de turnat plumbul suprasolicitat la diferite obiecte gospodăreşti, greutăţi de cîntar şi, în mod deosebit pentru confecţionarea ramelor pentru oglinzi şi vitralii. Producţia ultimă menţionată, a ramelor creată de meşterii plumbari din Sucidava era mult solicitată în întregul imperiu roman.

O vie activitate în cadrul meseriilor susţineau acele ateliere de ceramică. Elementul nou era trăinicia ceramicii faţă de perioada anterioară ocupării Daciei.Vasele se turnau cu ajutorul tiparelor, prin aceasta s-a tins la o adevărată producţie de masă. Cu ajutorul modelului de turnat, meşteşugarul turna aproape la infinit aceeaşi piesă. In asemenea condiţii sigur este că randamentul muncii era ridicat.

Producţia realizată în acest fel era inferioară din punct de vedere estetic. Vasele de pămînt romane aveau specificul lor şi nu vor putea egala frumuseţea, stilul şi ornamentaţia celor elenice. Sigur este că vasele romane erau superioare faţă de cele dacice, a căror pastă neomogenizată perfect nu permitea o calitate şi estetică ridicată.

Dintre vasele deosebite realizate în Dacia romană sin-

gurele care se apropiau de acele greceşti,erau acele numite "Terra sigillata", adică cu sigiliul producătorului din Romula, Sucidava şi alte localităţi. Acestea fiind ridicate ca preţ erau accesibile numai elementelor instărite.

Importantă din această branşă a ceramicei şi cu pondere era producţia vestitelor şi străvechilor lucerne (opaiţe), cît şi producţia unor figurine sau teracote cu imaginile sculptate în relief. Din acest punct de vedere sesizăm influenţa puternică a sistemului de lucru italic, străveche moştenire etruscă. Considerăm că arta provincială din Dacia constituie un capitol cu adevărat original. Gustul pentru imaginile sculptate, sau turnate în relief a fost îmbrăţişat de nenumăraţii meşteri locali care au dat muncii lor o notă extrem de realistă şi plină de spontaneitate.

Mai considerăm ca deosebit de util a semnala că din descoperirile făcute în special în afara oraşelor , se constată folosirea atît a ceramicei dacice cît şi a celei romane. Atare descoperire constituie o dovadă în plus a existenţei şi convieţuirii celor două grupe etnice: dacii şi populaţia romană. O dovadă în acelaşi timp că ceramica nu reprezintă numai un simplu element de istorie economică, dar cum afirmam în prelegerea introductivă, ceramica este şi un veritabil " certificat " al istoriei.

Revenind la această problemă, amintim că prin prelucrarea argilei, în cadrul meseriilor se dezvoltă şi producţia cărămizilor şi olanelor, necesare marilor construcţii solicitate de modul de viaţă roman. Oraşe ca: Drobeta şi Dierna au impus un fel de monopol asupra producţiei cărămizelor. Marile cărămidării unde se folosea un număr ridicat de braţe de muncă aparţineau atît militarilor cît şi particularilor.

Acei ce aduceau şi răspîndeau folosinţa cărămizii erau soldaţii. Din castre ea trecea în construcţiile oraşelor şi chiar a satelor. Datorită calităţilor ei, cărămida romană a fost totdeauna căutată şi apreciată. Formele în care era turnată (patrată,dreptunghiulară, sferturi de cerc) permiteau ridicarea unor ziduri nu numai trainice dar şi felurite ca formă, în special pentru clădirile de cult, oficiale cît şi de folosinţă publică.

Atît de mult era dezvoltată această specializare încît specialiștii în istorie veche vorbesc de o"industrie"a cărămidarilor, practică care la noi s-a dezvoltat îndeosebi în regiunea de cîmpie a provinciei, unde lipsea piatra.

Strîns legat de această îndeletnicire, de prelucrat argila, a fost și producția acelor teracote de forme diferite pentru ornamentul caselor, pavatul aleelor, în general pentru pardosele. Sistemul menționat demonstrează printre altele rafinamantul societății, fapt ce permite a înțelege mai bine nenumăratele probleme de istorie economică.

O activitate deosebită au avut-o și cioplitorii în piatră.De la meseriașii pietrari pe lîngă impunătoarele construcții ridicate ne-au rămas o serie de sculpturi care înfățișau scene din lumea zeilor, apoi din lumea reală animală și vegetală.Interesantă este descoperirea în diferite centre din Dacia romană a vestitei statui: lupoaica cu gemenii.

Corelat direct cu această practică reliefăm și solicitata activitate a meșterilor mozaicari, care au creat adevărate broderii de mozaicuri, frumusețe arhitectonică a timpului.

In cadrul meseriilor, ca o îndeletnicire cu o largă arie de răspîndire amintim morăritul. Morile erau puse în mișcare cu ajutorul forței animale (mola asinaria), sau a căderii apelor (mola aquaria). La început înșăși sclavii erau acei care le puneau în funcție cu brațele lor (mola manuaria).

Pe baza descoperirilor epigrafice, ca meserii importante mai semnalăm: centonarii, adică croitorii; dendroforii, acei care se ocupau cu exploatarea și prelucrarea lemnului din bogatele păduri; utricularii, adică plutașii; nautae, adică corăbierii ce transportau produse și diferite bunuri pe fluviul Dunărea.

De asemenea amintim meseriașii care confecționau obiec- fine de podoabe din os și aur, ornamente pentru pietre prețioase, diferite bijuterii.Sînt cunoscute atelierele de gravat geme așa-numite antice. Gravorii foloseau jaspisul roșu sau galben,cornalina, onyxul, cristalul de stîncă, pietrele semiprețioase. Prin finețea execuțiilor depășeau o simplă îndeletnicire meșteșugărească. De pildă gravorii din Romula de acum aproape 2000 de ani, au realizat într-un mod artistic, fie portrete locale,

fie chipuri de zei sau de animale precum şi scene de luptă, de vînătoare din lumea vegetală. Dar, cel mai frecvent motiv artistic, folosit de meşterii antici sînt scenele mitologice, multe din ele reprezentînd şi imagini religioase. Aceste pietre gravate erau purtate în pungi, drept talismane la gît. S-au găsit de asemenea pietre cu chipurile zeilor: Jupiter, Esculap, Venus, Fortuna precum şi imagini ale împăraţilor: Hadrian, Marc Aureliu, Lucius Verus, Alexander Severus.

Meseriaşii erau organizaţi în colegii. Acestea erau organizaţii puternice cu caracter profesional, religios, funerar şi de ajutor reciproc care dispuneau de sedii proprii de patroni influenţi în viaţa administrativă, militară şi economică. Ele aveau şi rolul de a aproviziona cu diferite mărfuri - furnituri nevoile armatei. Prin organizarea lor paramilitară mai aveau misiunea de a contribui la apărarea oraşului împotriva unor calamităţi.

Colegiile de meşteşugari din cadrul oraşului au imitat mărfurile de import mult solicitate pe piaţa locală,fapt ce a dus rapid la înflorirea lor financiară, cît şi la ruinarea atelierelor similare dinafară. Existau chiar oraşe specializate în diferite direcţii: Apulum în ţesături de lînă, Alburnus Maior şi Ampelum în podoabe de aur, Romula în pietre gravate, Sucidava în turnarea plumbului etc, etc.

Pe linie organizatorică, anumiţi factori determinau ca aceste organizaţii să fie împărţite în decurii(cu minimum lo oameni). Asociaţiile de meseriaşi se numeau colegium fabrum. Aceste colegii nu pot fi confundate cu breslele sau corporaţiile medievale.

COMERTUL SI MONEDA. Stirile ce le avem despre comerţ, deşi nu sînt prea numeroase, totuşi putem spune că acesta era destul de intens. Ele oglindesc varietatea producţiei agricole a mineritului şi meseriilor, a folosirii în tranzacţii comerciale a aurului, sării, fierului, lemnului, a plantelor textile, a pieilor, mierei şi ceară.

Documentele vorbesc de faptul că negustorii erau organizaţi în conventus,organizaţii care impulsionau mult circuitul monetar.LA Apulum era un conventus al negustorilor din pro-

vincia dacică Apulensis. Asemenea organizații comerciale se găseau și în provinciile Porolisensis și Malvensis. Divinitatea comerțului era zeul Mercur.

In afară de comerțul intern ce se făcea între orașe, era practicat intens comerțul exterior. De pildă sînt mărturii ce atesta comerțul cu coasta Dalmației, Egiptului, Grecia cu: sare, cereale, lemne, vite, piei, ceară, miere, lînă, pește. Structura comerțului exterior al Daciei ocupate constă în trimiterea în afară mai mult a produselor agricole și a celor prelucrate miniere, importul în special a unor obiecte confecționate și produse care nu erau prin părțile Daciei. Un rol important în dezvoltarea comerțului, l-a avut Dunărea ca artera principală de scurgere a mărfurilor. In interiorul Daciei, mărfurile cunoșteau în mod deosebit două direcții ce duceau la Sucidava și Dobreta, două porturi importante ale Daciei. Tot aici se aflau oficiile vamale pentru perceperea taxelor.

Era firesc ca un schimb comercial dezvoltat să se facă printr-o pătură bine închegată de negustori. Inscripțiile ne vorbesc și de mulți negustori daci, autohtoni, care au ajuns cu mărfurile în regiunile cele mai importante ale marelui imperiu. Totuși majoritatea negustorilor o formau orientalii. Dacia, fiind o țară bogată a atras un mare număr de comercianți, care urmăreau să profite cît mai mult de bogățiile ei naturale.

Desăvîrșirea celei de a treia mari diviziuni a muncii prin dezvoltarea negustorimii, a determinat, cum era și normal, o intensă circulație bănească. A crescut importanța funcției de mijloc de circulație, s-a consolidat funcția de mijloc de piatră ca urmare a dezvoltării capitalului comercial; a evoluat mult funcția de tezaurizare și s-a conturat mai exact rolul banilor ca elemente de schimb universal.

După ocuparea Daciei, pe piața acesteia s-a răspîndit moneda de aur, precum și monedele divizionare de bronz ca sesterțul, asul, alături de vechii denari. Dacă la început puterea de cumpărare a monedei a fost destul de ridicată, se pare că după moartea lui Traian ea înregistrează însemnate deprecieri. In timpul provinciei, paralel cu schimbul susținut de populația locală, canalul cel mai important al circulației era susținut de soldații romani (a trupelor principale și auxiliare) prin folosi-

rea soldei şi a diferitelor remuneraţii ce le reveneau.

Semnalăm, ca o caracteristică a circulaţiei monetare din Dacia ocupată existenţa şi folosirea unor monede din bronz, bătute de guvernatorii provinciilor din sudul Dunării(din Balcani). Fenomenul acesta cunoscut în secolul al II-lea a avut totuşi o circulaţie mai restrînsă la nordul Dunării de Jos. Paralel cu acestea sînt folosite - tot pe scara redusă - şi monedele de bronz a cetăţilor greceşti din Punt.Au existat deci trei categorii de monede. Importanţă au deţinut cele bătute din metal preţios, în capitala imperiului. Mai menţionăm în încheierea acestei importante probleme, că în perioada crizei de la mijlocul secolului al III-lea se observă dispariţia monedei de argint,piaţa cunoscînd mai mult monede inferioare, depreciate.

CAMATARII. Odată cu dezvoltarea schimbului comercial care este din punct de vedere al apariţiei capitalului prima formă de capital, apare în Dacia şi capitalul cămăresc. Operaţiile de camătă se înmulţesc pe timpul romanilor extrem de mult. Mentionăm această formă ca fiind cea mai parazitară activitate financiară- economică.

Din tăbliţele cerate rezultă că în Dacia supusă Romei existau "Case Bancare" formate din mai mulţi asociaţi care dădeau bani cu împrumut pe termen scurt(argentarii). La argentari făceau apel proprietarii mici şi mijlocii loviţi de criză şi alţii.

Argentarii dispuneau de un personal al lor de agenţi (actores), acei sclavi pricepuţi a mînui şi specula un capital şi a stroarce venituri pentru stăpînii lor. Ei mişunau pe întreg teritoriul şi îndeosebi în ţinutul aurifer al Daciei. Foloseau banii prin împrumuturi pentru a produce bani mai mulţi.

O atare asociaţie de speculă bănească (societas danistaria) a fost constituită pentru lumea minieră din Munţii Apuseni. Aceasta avea rolul de a specula capitalul în direcţia organizării minelor de aur.

Folosirea banilor în speculaţii cămătăreşti a avut mari influenţe asupra societăţii, a adîncit mai mult contradicţiile inerente epocii. Moneda, denarul de argint roman considerăm că a determinat o adevărată acţiune amplificativă a marilor contradic-

ţii, ea a fost un adevărat "acid corosiv"care a impulsionat dis..ugerea relaţiilor de producţie sclavagiste.

3. DRUMURILE,CONSTRUCTIILE SI ASEZĂRILE DIN DACIA ROMANA.

In dezvoltarea legăturilor economice între cele trei provincii, în sprijinirea schimbului intern şi exterior, pentru conducerea operativă a acestui teritoriu de la nord de Dunăre, a fost necesară o întreagă ramificaţie de drumuri. Romanii erau foarte buni constructori, ei au construit drumuri durabile atît pentru necesităţile militare cît şi pentru cele economice-administrative. Nici pînă azi nu s-a putut afla secretul mortarului folosit, care era foarte trainic. Si astăzi după 2000 de ani se mai văd urmele acelor vestite şosele. O caracteristică a drumurilor e faptul că ele se amplasau de-a lungul văilor apelor. De un real folos în cunoaşterea marilor artere de legătură, este documentul cartografic Tabula Peutingeriana.

Clasificînd drumurile romane din Dacia putem să vorbim de:

1. Drumuri de interes imperial, construite din blocuri mari de piatră. Ele făceau legătura cu imperiul şi erau parcelate cu acei miliarum (unitate de măsură egală cu 1000 de paşi).

2. Drumuri de interes provincial, care stabileau legătura internă. Acestea aveau rolul de a face joncţiunea între drumurile imperiale.

Marile drumuri romane plecau de la Dunăre şi se îndreptau spre inima ţării. Se cunosc 4 principale artere. Una pleca de la Dunăre, trecea prin Banat, ajungea la Sarmisagetuza; a doua de la Dunăre trecea prin Orşova pe Valea Cernei, tot spre Sarmisagetuza; a treia pleca de la Podul lui Traian tot spre Sarmisagetuza; iar a patra se îndrepta de la Dunăre pe Valea Oltului către Apulum. Ultima. care trecea prin defileul Oltului reprezintă o adevărată capodoperă. Din principalele drumuri plecau apoi ramificaţii verticale în întreaga Dacie, care legau toate centrele între ele.

Pe lîngă acestea au mai fost contruite mari edificii urbane publice, ale colegiilor şi cultelor. Si astăzi se păstrea-

ză rămăşiţele unor amfiteatre, terme, temple, etc. La Sarmisagetuza s-au descoperit urmele unui amfiteatru cu o capacitate de 12.ooo de locuri. De asemenea au fost descoperite mari construcţii de cult cît şi laice la Apulum, Parolisum, Romula. In afară de aceste uriaşe construcţii au fost rezolvate şi unele probleme de interes local, de pildă, la Sarmisagetuza se aducea apa prin apeducte. Existau băi publice care prin mărimea şi împodobirea lor cu ornamente de marmură, mozaicuri, picturi, rivalizau cu construcţiile similare din marile oraşe ale imperiului.

Semnalăm în mod deosebit existenţa unui forum numai la Sarmisagetuza, care se pare că avea o funcţie economică, ca loc de schimb de mărfuri, loc unde venea şi populaţia din territotium, De asemenea curia , era o construcţie cu destinaţie politico-administrativ-economică, simbol al spiritului oligarhic roman, element de sprijin al statului. Asemenea "primărie" era cunoscută în toate oraşele dacice.

Inscripţiile atestă şi existenţa unor mari edificii în diferite staţiuni balneare, unde veneau la cură mari personalităţi ale vieţii romane. Exemplu este staţiunea Băile Herculane de pe valea Cernei. Această staţiune cu izvoare termale vestite a cîştigat o faimă nemuritoare încă de atunci. Romanii o numeau "Ad aquas Herculi sacras".

In afara construcţiilor amintite, au mai fost construite totodată şi multe temple, sanctuare în cinstea zeilor veneraţi. La Sarmisagetuza au fost descoperite urmele templului închinat lui Jupiter, tatăl zeilor, prima divinitate oficială a statului roman, templu în care slujea marele preot al celor trei provincii. De asemenea mai erau şi altele dedicate unor zei ca: Mithras, Diana, Nemesis, Aesculap, Dolichenus etc.

In general marile construcţii civile şi religioase, administrative şi militare conturează o puternică viaţă urbană Aşezările întemeiate în Dacia, se împart, după caracterul şi statutul lor de organizare, în oraşe, sate şi aşezările întemeiate în jurul castrelor numite canabae. Cu rare excepţii urmele dovedesc că mai toate aşezările importante ale Daciei romane s-au alcătuit pe vetrele aşezărilor dacice mai vechi.

Istoria dezvoltării municipale în Dacia a cunoscut patru etape importante: Traian, Hadrian, Marcus Aurelius și Septimius Sever. Toți istoricii care au urmărit evoluția orașelor din marele imperiu roman sînt unanim de acord că în nici o altă provincie nu s-a acordat atît de repede și mult ius Italicum ca în Dacia.

În orașele din provincia Dacia romană se găsea marea elită conducătoare. Ele adăposteau pe marii dregători administrativi și fiscali, vîrfurile conducătoare sclavagiste beneficiare de mari și nelimitate drepturi.

Aspectul edilitar al unor așezări din această epocă se apropie sub forma unei copii de marile orașe italice. Orașele romane se deosebeau de vechile dave. Noile centre adăposteau acum marile instituții de conducere, de cult, comerț, cămătarii, meseriași, diferite colegii ale meseriașilor. Ele reprezentau importante conglomerate. La fel ca în întregul imperiu roman, orașele erau împărțite în două categorii avînd principal criteriu, drepturile de care se bucurau. Astfel, în Dacia erau orașe-colonii și orașe municipii.

Coloniile erau orașe puternic dezvoltate din punct de vedere economic a căror populație era romanizată și care se bucura de toate drepturile(avînd dreptul de alegători).Unele dintre ele bucurîndu-se de dreptul italic, erau considerate ca făcînd parte din teritoriul italic și erau scutite de impozite. Erau centre cu o puternică viață economică.

Municipiile erau orașe cu mai puține drepturi decît coloniile. Ceea ce a determinat pe romani să facă această deosebire între orașe a fost atît factorul economic cît și al gradului de la latinizare. Denumirea de municipiu vine de la munus capere, adică preluarea unei sarcini. Municipiile cunoșteau diferite grade, tocmai pentru a sili pe locuitori să dobîndească - ca răsplată a devotamentului lor - dreptul complet de cetățenie. Cunoaștem municipii sine suffragio, cum suffragio, etc. Atunci cînd limba latină era răspîndită în masa populației, orașele municipii se transformau în colonii. Conducerea și a unora și a altora revenea consiliului format din 2o persoane ca reprezentanți ai locuitorilor(ordo decurionum).

Urmărind evoluția orașelor, amintim că ele sau răspîn-

dit rapid, în timp, în întreaga Dacie romană. Dintre marile centre urbane, cu influenţă menţionăm în mod deosebit oraşul nou Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica. Abia Hadrian după răscoalele din 117-118 îi adăugă şi epitetul de Sarmisagetuza, deci chemîndu-se Colonia Ulpia Traiana Dacica Augusta Sarmisagetuza. Adausul de Sarmisagetuza era ceva logic, ţinîndu-se seama de prezenţa masivă a dacilor. Numele de Dacica Sarmisagetuza, pe lîngă faptul că reprezenta o acţiune de pacificare a spiritelor, denumirea simbolizează şi contopirea dacilor cu coloniştii Romei într-un singur popor. Oraşul a primit de la întemeiere titlul de colonie şi dreptul italic, iar locuitorii au fost înscrişi în tribul Papiria, din care făcea parte şi împăratul. Colonia a fost întemeiată după regulile cele mai obişnuite. Intemeietorul (conditor colonial), în cazul de faţă legatul provinciei, reprezentînd pe împărat, îmbrăcat în costum prescris (Cinetus sabinus) conduce plugul tras de un taur alb şi o vacă albă, astfel însemnînd cu o brazdă (sulcus primegenius) limitele oraşului Ulpia Traiana. Acest oraş mare, de reşedinţă, era locul central al guvernatorului şi al marelui preot al celor 3 Dacii. Sarmisagetuza a fost de la început o adevărată metropolă politică religioasă şi culturală a provinciei. Aici se afla şi altarul închinat împăratului Ara Augusti. Oraşul în timpul menţionat a reprezentat o măreaţă aşezare urbanistică cu un multiplu rol politic, administrativ şi militar, care radia asupra întregii Dacii romane.

Din lipta centrelor urbane mai amintim: Apulum care a fost atît colonie cît şi municipiu (Alba Iulia); unde era sediul legiunii a 13 Gemina (pe locul actualei cetăţi). A fost un centru înfloritor economic, administrativ şi militar al Daciei romane. După Sarmisagetuza a fost cel mai pestriţ oraş ca populaţie. In el şi-au dat întîlnire cele mai de seamă religii din imperiu.

Napoca (Cluj) municipiu din anul 124, cu ocazia vizitei lui Hadrian, a cunoscut o viaţă înfloritoare. Malva capitala Daciei Malvensis (neidentificată), Dobreta (Turnu Severin) era un important centru de trafic comercial, o adevărată poartă a provinciei prin podul imperial. Aici a fost cunoscută oficial prima stăpînire a imperiului la nord de Dunăre.

Se mai afla în faţa podului de piatră a lui Apolodor, R. mula pe malul Oltului în apropierea Dunării.? Această aşezare "oraş de cărămidă", spre deosebire de celelalte care erau mai mult din piatră, a fost unul dintre cele mai mari şi frumoase oraşe înfiinţate de romani pe teritoriul Daciei. Era un puternic centru economic şi militar. Aşezarea era astfel construită încît constructorii au realizat în miniatură o mică Romă(Romula-mica Romă). Despre aceasta August Treboniu Laurian, D.Papazoglu şi alţii, au declarat în 1845, că aici..."a fost cel mai frumos centru de ruine din Dacia sudică şi dacă s-ar fi păstrat am fi avut la Recşa de azi un Pompei românesc".

Desigur, nu am redat lista completă a aşezărilor urbane. Noi le-am enumerat pe cele mai importante,cu influenţă asupra vieţii economice urbane şi rurale a Daciei romane.

După oraşe, urmează canabele. In legătură cu acestea se impune o subliniere.Se ştie că durata serviciului militar depăşea în mod obişnuit 2o de ani. Or, în acest timp soldaţii aveau libertatea de a-şi întemeia familii chiar dacă nu erau recunoscute oficial,care se stabileau în imediata apropiere a castrelor, formînd aşezări civile, cunoscute sub numele de canabae. Treptat aceste aşezări civile s-au completat cu furnizori, negustori, meşteşugari şi mai ales veterani, care la terminarea stagiului militar se aşezau,îndeobşte, în provincia în care serviseră. Din veteranus derivă românescul bătrîn. Acest lucru ne dovedeşte că numărul veteranilor trebuie să fi fost foarte ridicat pentru ca termenul să capete înţelesul generalizat de bătrîn.

Cu timpul canabae-le,datorită vieţii lor interne, au tins în a se transforma în centre orăşeneşti organizate, au contribuit la dezvoltarea vieţii urbanistice, proces care este mai pregnat din perioada domniei lui Septimius Severus, pe baza dreptului ce l-a acordat acesta militarilor de a locui o parte din timp împreună cu familiile lor.In afară de rolul economic al acestora (nu uităm că soldaţii primeau soldă şi gratificaţii), ele au fost totodată fermenţii activi de romanizare.

Toate oraşele, tîrgurile şi satele dispuneau de un important territorium, care avea menirea de a ajuta la o cît mai largă aprovizionare nu numai cu alimente ci şi diferite alte materiale. Territorium a fost în Dadia o însemnată unitate economi-

că şi administrativă.

Menţionăm că, între teritoriul coloniei sau municipiului şi vatra oraşului închisă existau diferenţieri mari pe linie juridică. Oraşul fie că era colonie sau municipiu administra direct, patrona acel territorium. In schimb teritoriul subordonat lui nu beneficia de drepturile orăşenilor. In sînul populaţiei urbane s-a reliefat pregnant tagma ecvestră cu caracter aristocrat închis, care-şi trecea dregătoriile municipale din tată în fiu. Cavalerilor le urma ierarhic cetăţenii bogaţi, peregrini şi liberţii îmbogăţiţi.

Mai exista un territorium total rural, care înconjura un pagus, adică un tîrg. In acestea precumpănea spre deosebire de oraşe elementul vechi autohton. Teritoriul rural era administrat de un consiliu format din decuriones, mai apoi denumiţi curiales, delegaţi ai satelor, reprezentanţi ai plutocraţiei rurale.

In Dacia romană s-a mai creat şi un territorium militare, numit uneori şi regio. Populaţia din incinta teritoriului menţionat, majoritatea autohtonă, era obligată a întreţine garnizoana şi a presta diferite munci în favoarea castrului care apăra graniţele provinciei.

Cunoaşterea acestor elemente cu caracter administrativ-organizatoric are o mare importanţă în elucidarea şi pătrunderea multiplelor probleme de istorie economică.

4.ORGANIZAREA FINANCIARA A DACIEI ROMANE.

Dezvoltarea vieţii orăşeneşti, administrative, întreţinerea unui puternic aparat militar necesită uriaşe fonduri. In scopul susţinerii multiplelor activităţi politice neproductive au fost necesare contribuţii, deci provincia trebuia să plătească diferite dări materiale şi băneşti.

Subliniem dublul aspect al dărilor întrucît în epoca veche nu a fost cunoscută o dezvoltare deplină a relaţiilor băneşti nici chiar în perioada descompunerii societăţii antice.

Plata în bani a dărilor a dat naştere finanţelor.

Termenul de finanţe ca expresie a datoriei în bani provine de la cuvîntul latin "finantio". Tot în limba latină se folosea şi termenul "financio", care însemna bani în numerar, venit. Strîns legat de noţiunea menţionată este şi termenul de fisc. Apa-

riţia acestuia este foarte interesantă şi de aceea o amintim. Cuvîntul fisc provine de la strîngerea veniturilor de la particulari, pentru cheltuielile publice într-un paner, denumit fisc. Panerul, respectiv fiscul se purta şi aducea de un om special numit, la tezaurul public, aşa s-a generalizat noţiunea de fisc.

Finanţele ca relaţii economice, au apărut pe acea treaptă de dezvoltare a societăţii, în care relaţiile marfă-bani au atins o anumită dezvoltare, inegalitatea de avere era un fenomen social, iar statul ca organism politic suprastructural apără interesele clasei dominante.

Pentru perceperea dărilor menite să susţină edificiul celui mai mare şi mai tipic stat sclavagist se formase şi în Dacia romană la fel ca în întregul imperiu un aparat fiscal bine organizat, distinct de restul aparatului administrativ de stat. "Statul roman - scria F.Engels - devenise o maşină uriaşă şi complicată, menită să stoarcă pe supuşi. Biururile, dările către stat şi prestaţiilor de tot felul aruncau masa populaţiei într-o sărăcie din ce în ce mai mare. Dările, impozitele se strîngeau, fie în regie, fie prin sistemul arendării acestora unor persoane acceptate de stat".

Dările în Dacia erau cele care se percepeau de fapt în întreg imperiul: directe şi indirecte. Dintre cele directe cu pondere amintim impozitul funciar şi acel pe persoane.

Tributum soli, impozitul funciar sau censul era plătit pentru terenurile particulare. Stabilirea impozitului funciar, se făcea potrivit cu valoarea economică şi fertilitatea solului.

Tributum capitis, impozitul pe capitaţie sau personal era plătit de toţi locuitorii. La început, acei care se bucurau de ius italicum au fost absolviţi de-al suporta. Mai tîrziu în urma marilor greutăţi pe care trecea imperiul, au fost obligaţi toţi cetăţenii la plata lui.

Mai importante decît impozitele directe erau acele indirecte. Dintre acestea menţionăm:

Vicesima libertatis sau manumissionum era o dare pentru eliberarea sclavilor. La început a fost de 10 la sută, apoi

a coborît la 5 la sută. Era suportată de către sclavii eliberați.

Vicesima hereditatiam, denumită darea succesorială sau de moștenire.

Aurum negotiatorum, un gen de patentă pentru activitatea de vînzare a unor produse de către negustor (negotiator).

Vectigalia, erau dările pentru prestări de servicii sau diferite munci. De pildă, unele transporturi pentru administrația romană.

Scriptum era denumită taxa pentru pășunat plătită de marii proprietari.

Centessima rerum venalium era taxa de 1 la sută pentru diferite vînzări.

Mai exista o taxă specială de 4 la sută impusă vînzătorilor de sclavi, o dare pentru monopolul sării, precum și unele taxe de consumație.

Un loc de seamă în economia financiară îl dețineau taxele vamale. In acest sens a fost creat special un serviciu vamal numit portorium (cuvînt care derivă din portus, adică trecere). Vămile (portoria) se pare că erau organizate în Dacia pe trei linii deosebite, una la vestul Transilvaniei către Tisa spre părțile limitrofe cu neamul Iazigilor, alta pe Olt în cadrul acelui portorium Illyricum, iar a treia între provinciile Moesia Superioară și Dacia.

Serviciul portoriului avea misiunea de a încasa și taxe vamale pentru mărfuri și călători la frontierele provinciei imperiale, taxe de barieră numite accize pentru pătrunderea în unele orașe importante, taxe de circulație și transport la trecerea unor mari poduri, și altele.

Se consideră că cele mai mari venituri de vamă erau aduse de oficiile vamale Drobeta și Sucidava, întrucît erau capete de drumuri la marginea provinciei și dețineau porturi mari care cunoșteau un viu trafic economic. In mod deosebit Drobeta avea întîietate deoarece beneficia și de podul imperial prin intermediul căruia se scurgeau imense bogății.

La începutul formării provinciei imperiale Dacia, vămile

erau exploatate de arendaşi (conductores), care aveau o situaţie intermediară între aceea a funcţionarilor şi întreprinderilor particulare. Incepînd din epoca lui Marcus Aurelius vămile sînt supuse unei exploatări publice fiind conduse de acei procuratores.

Statul avea create special în oraşe sau puncte economice de seamă, birouri în care se păstrau registrele privitoare la vamă, cadastru, acte de administraţie, recensămînt şi în general orice fel de arhivă. Aceste birouri se numeau tabularium. Fiecare provincie avea în capitala sa un tabularium central. Conducerea acestor oficii revenea în mare parte unor liberţi sau persoană ingenuă care erau ajutaţi de sclavii admişi în funcţii administrative.

Din studierea acestor probleme rezultă de fapt că sursele cele mai productive de venituri erau administrate în mod deosebit de împărat prin reprezentanţii săi. Minele de aur, marile saline şi chiar unele cariere de piatră formau acel patrimonium Caesaris, care fiind arendate aduceau uriaşe venituri. De asemenea mai contribuiau pe aceeaşi linie păşunile, ocnele de sare mai mici, minele de fier care acţionau numai prin arendare.

Pentru perceperea dărilor a fost înfiinţată o adevărată administraţie care lucra în numele cezarului, menită să alimenteze două fonduri cu destinaţie specială: a)aerarium saturni şi b)aerarium militarae. Cu timpul fiscul a devenit administraţie generală a impozitelor condusă de un fisci procurator. Verigile aparatului fiscal roman, cuprindeau foarte mulţi funcţionari cu sarcinile cele mai diverse. Fiscul ţinea o evidenţă precisă cu matricole şi roluri pe diferite persoane.

La un moment dat, aparatul financiar era extrem de ridicat şi dăunător societăţii. Aşa cum se aminteşte într-o lucra- sclavii-funcţionari se transformaseră într-o pătură birocrată şi venală, care trăia din fraude fiscale cu dorinţa de îmbogăţire, acumularea de averi pentru răscumpărarea libertăţii. Despre abuzurile acestora, vorbesc documentele din timpul lui Traian care a luat măsuri severe de pedepsire, documente care sînt sesizat- şi pe timpul lui Hadrian, care va introduce pentru control pe acei reprezentanţi numiţi curatores. Rezultă că asupra celor impozabili, asupra masei exploatate, vexaţiunile agen-

ţilor fiscali apăsau mai dur decît un război devastator. Categoric toate acestea au dat loc la noi nemulţumiri, care corelate cu exploatarea economică nemiloasă a asupritorului roman s-au materializat într-un şir nesfîrşit de răscoale.

5. LUPTA DE CLASA SI DE ELIBERARE A DACILOR

Societatea din Dacia romană era împărţită în clase antagoniste. Asuprirea sclavilor, atît la oraşe cît şi la sate, spolierea oamenilor liberi de către statul roman, fermieri, temple, negustori, cămătari precum şi impozitele şi dările fiscale, au fost tot atîţea factori de exploatare. Cel mai mare proprietar de sclavi era însă statul roman.

Clasa exploatatoare din Dacia romană era formată în cea mai mare parte din cuceritorii romani. Totuşi, în cadrul acesteia, cu timpul pătrund şi vîrfurile clasei exploatatoare autohtone, care s-a romanizat cu multă uşurinţă. De altfel, romanii cunoşteau diverse grade şi forme de acordare a cetăţeniei. Aşa de pildă locuitorii autohtoni puteau să fie naturalizaţi ca cetăţeni ai municipiilor, cu drepturi mai mari sau mai mici, ca apoi să li se acorde cetăţenia deplină. Recunoaşterea cetăţeniei romane nu se acorda decît celor care dădeau deschis dovadă de ataşament verificat faţă de regimul sclavagist roman.

Intre clasa stăpînitoare şi cea asuprită, găsim o pătură intermediară formată din micii agricultori, meşteşugari, negustori şi chiar păstori. Tot din această categorie subţire făceau parte şi ţăranii ce lucrau pămîntul în obşti, care erau obligaţi să achite diferite dări şi impozite.

Ultima treaptă o constituia masa sclavilor clasă exploatată, baza societăţii de atunci. Această clasă provenea din populaţia autohtonă înrobită, din captivii din războaie, răpiţi sau cumpăraţi de negustori mai ales din regiunile orientale. In fiecare oraş exista o piaţă de sclavi, alături de cea de vite.

De aceea între această clasă asuprită şi stăpînii de sclavi va fi o continuă luptă. Pentru a înţelege mai bine conţinutul de clasă, al luptei duse, e necesar să stabilim principalele contradicţii sociale.

Principala contradicţie era între masa de sclavi şi cercul larg al proprietarilor de sclavi, indiferent că aceştia erau ro-

romani sau daci. Exploatarea lor a dus la o atitudine ostilă pi... şi împotriva uneltelor de muncă, nemaivorbind de revoltele şi atacurile asupra proprietarilor.

Al doilea grup de contradicţii care măcinau societatea Daciei romane erau acelea dintre oamenii liberi, mici producători şi proprietarii de sclavi. Dezvoltarea marilor gospodării sclavagiste venea deschis în contradicţie cu interesele şi posibilităţile de lucru a micilor proprietari. Acest antagonism va fi unul dintre cele mai puternice şi care se va manifesta cu toată tăria.

In fine, un alt grup de contradicţii, era cel existent între negustorii şi cămătarii îmbogăţiţi pe de o parte şi populaţia liberă pe de altă parte. In timpul ocupaţiei romane această pătură a negustorilor şi cămătarilor s-a îmbogăţit, a acumulat averi uriaşe, depăşind economiceşte restul populaţiei libere. La împrumuturile acordate impuneau dobînzi extrem de mari pe care debitorii nu le puteau achita întotdeauna. Legislaţia romană privitor la obligaţiile împrumutătorilor mergea pînă la pierderea libertăţii personale.Deci, contradicţia dintre debitori şi creditori era resimţită mult şi agrava tabloul general al conflictelor de clasă.

Pe fundamentul acestui tablou general de puternice şi variate antagonisme, s-au desfăşurat o luptă crîncenă de clasă între exploataţi şi exploatatori. Aşa cum remarca Nicolae Bălcescu epoca romană, pe lîngă o mare civilizaţie materială a cunoscut "durerile sale", căci, romanii aplicau pretutindeni regula familiară lor: "să storci din vitele umane o cantitate de muncă pe cît se poate de mare şi într-un interval de timp pe cît se poate de mic".

La exploatarea fără limită, masa sclavilor, în afară de fugă,reacţiona cu forme de luptă evoluate. După moartea lui Traian survenită în anul 117 apar numeroase manifestări de nemulţumire împotriva regimului sclavagist.

In timpul domniei lui Hadrian (117-138), Dacia romană cunoaşte primele mari răzvrătiri. Impotriva răzvrătiţilor va trimite pe Marcio Turbo, o mînă de fier a clasei stăpînitoare care fusese folosită cu succes în astfel de misiuni în Iudeia,Egipt şi

alte părţi a imperiului. Tot acum se încearcă întărirea sistemului defensiv al imperiului, ridicîndu-se în diferite regiuni de frontieră ale imperiului valuri de apărare (limes). Acest fapt constituie un nou semn de decadenţă pentru statul roman, care căuta să apere în interiorul unor fortificaţii o societate măcinată de germenii destrămării.

Lupta dacilor împotriva puterii romane sclavagiste a fost şi cauza hotărîtoare a împărţirii Daciei în două mari trupuri: Dacia superioară şi Dacia inferioară (anii 118-119).

Un capitol important al luptelor de clasă l-a constituit mişcarea cunoscută sub numele de "Mişcarea latrones sau latrocinia". Numele ei nu ne arată conţinutul adevărat al acestei mişcări. Din textele juridice se constată că aceştia nu erau tîlhari, ci sclavi fugiţi de la stăpînii lor şi oameni sărăciţi retraşi în munţi, de unde luptau împotriva trinităţii spoliatoare. Numele de Latrones a fost dat de exploatatorii romani. Mişcarea se poate asemui cu lupta haiducilor de mai tîrziu. In scrierile unor istorici şi jurişti din timpul lui Antoniu Pius şi Marcus Aureliu, se vorbeşte foarte mult de luptele maselor supuse. Legislaţia romană, codul penal roman era extrem de aspru cu aceştia. In conformitate cu codul roman se aplicau sancţiunile capitale. Aceleaşi sancţiuni drastice se aplicau pînă şi pentru simpatizanţii mişcării de revoltă. Mişcarea nu a putut fi înăbuşită nici prin metodele cele mai aspre. Ea a existat tot timpul ocupaţiei.

Altă etapă o constituie corelarea luptei din interior cu a triburilor vecine, întrucît romanii ameninţau în acelaşi timp şi pe iazigi, roxolani, saboci, buri şi bastarni. Din această cauză triburile din afara Daciei romane s-au ridicat la luptă, atacurile lor înverşunate au creat cu timpul condiţii mai favorabile revoltelor interne.

Izvoarele istorice vorbesc de multe răscoale, dar, în limita timpului ne vor referi la cele mai importante. Dacii liberi atacau Dacia ocupată nu numai cu aliaţii lor, ci şi singuri. De multe ori ei au pătruns pînă în inima Daciei.

Din timpul lui Antonius Pius (138-161) "Historia Augusta", descrie răscoalele dacilor şi a altor neamuri care au crescut mereu în intensitate.

In urma luptei care periclita fiinţa imperiului în aceas-

tă parte, Dacia va fi împărțită în trei mari trupuri. Autoritatea romană va trebui să facă eforturi foarte mari, ca în anii 157-158 să învingă pe daci. In urma victoriei împăratul își ia titlul victorios de Dacicus, iar pe o monedă se va reprezenta Dacia în chip de roabă trîntită la picioarele lui Marte. Faptul ne dovedește marile frămîntări și mișcări sociale, de luptă împotriva romanilor. In acest sens și V.Pîrvan menționa că:"Dacii ca națiune politică nu au acceptat niciodată stăpînirea romană, cei care nu au căzut între cele două mari războaie s-au retras în Dacia septentrională, care nu a fost niciodată atinsă de cucerirea romană și de acolo ca "daci liberi" au invadat necontenit provincia, fie singuri, fie în tovărășia germanilor migratori pînă ce la urmă romanii, sub Aurelian s-au retras din nou pe malul drept al Dunării lăsînd Dacia în mîinile geților".

După Antonius Pius, a urmat Marcus Aurelius(161-180). In timp ce acesta, în anul 167 se afla în luptă cu marcomanii și guazii, dacii alături de buri, besi, costoboci, bastarni și alții au atacat și pătruns pînă lîngă Sarmisagetuza . Guvernatorul Claudius Fronto a restabilit cu greu liniștea, fiind denumit "apărătorul ordinei romane". Victoria asupra popoarelor răzvrătite, din care făceau parte și dacii a necesitat uriașe cheltuieli. Acest fapt alături de altele a contribuit la zdruncinarea economică a imperiului. Pentru a face față cheltuielilor ridicate amintim că Marcus Aurelius a fost nevoit să pună în vînzare la licitație vase prețioase, pietre nestemate,vestminte din garderoba imperială și să recruteze în armată chiar sclavi.

In anul 169, tot datorită nesiguranței ce exista(la această dată se aduce legiune a V-a Macedonica în Dacie Porolissensis), se afectuează o nouă organizare cu un pronunțat caracter militar. Peste cele trei provincii se numește un dux. Cele trei provincii au rămas independente între ele, aveau organizare financiară proprie(cu trei procuratori financiari deosebiți), la fel una vamală și chiar una militară (fiecare cu armata sa proprie). Elementul nou consta în numirea unui conducător, care se mai numea și consulul celor 3 Dacii (consularistrium Daciarum). Acest Dux Daciarum care avea reședință la Apulum și nu la Sarmisegetuza în calitate de comandant suprem deținea atribuții foarte largi pentru deplina securitate a întregii provincii. Toate

elementele manţionate sînt dovezi concludente de situaţia în care se găsea statul sclavagist roman, de lupta grea ce o susţinea la nordul Danuviului de jos.

După Antoninus Pius din anul 18o pînă în 192 conducerea statului roman a revenit lui Commodus. In aceşti ani situaţia ocupantului roman a fost mai mult decît dificilă. Sesizăm că luptele din Dacia romană şi a dacilor liberi în mare parte erau sincronizate cu cele din Galia şi Hispania, care au fost înăbuşite cu mare greutate. Urmează o perioadă de mare haos şi chiar război civil la Roma pentru tron.

Situaţia este extrem de turbulentă, chiar de la venirea lui Septimius Severus (193-211) care a instaurat monarhia militară. Este primul împărat dintr-o provincie din afara Europei (era de origine cartagineză). Pentru a atrage mai mult armata de partea sa efectuează unele reforme favorabile soldaţilor. In timpul său sînt purtate lupte paralele atît împotriva părţilor din Orient, contra triburilor libere din Bretania, cît şi împotriva dacilor liberi. In urma ciocnirilor cu dacii are loc mutarea limesului Daciei Malvensis, mai în interior.

Din anul 212 urmează la cîrma Romei, Antonius, cunoscut sub porecla de Caracalla. El eliberează celebrul edict din 212, prin care se acorda cetăţenia romană tuturor locuitorilor liberi din imperiul roman (cu excepţia populaţiilor de curînd supuse). Deci, beneficeau de conţinutul acestei legi şi locuitorii provinciei Dacia. Este un act de extremă importanţă, din care rezultă, printre altele locul provinciilor în viaţa economică şi politică a imperiului, dar şi momentul greu prin care trecea marele stat sclavagist.

Constituţia Antoniană, pe lîngă acordarea dreptului de cetăţenie, includea pentru noii supuşi şi asumarea unui număr mare de obligaţii între care şi plata unor impozite către fisc. Deci, această lege pentru statul roman avea şi un puternic suport economic, pe lîngă acel politic. Aşa cum notifica Dio Cassius Caracalla a urmărit doar să mărească numărul contribuabililor, căci unele impozite - exemplu acel pe moştenire erau plătit numai de cetăţenii romani. Cetăţenia romană era la începutul secolului al III-lea larg răspîndită şi pierduse multe privilegii. Drepturile oamenilor liberi erau stabilite nu atît în funcţie de cetă-

ţenie, cît de apartenenţa socială. Senatorii, cavalerii, decurionii, veteranii, iar ulterior şi soldaţii erau socotiţi oameni "onorabili" (honestiores) care aveau o serie de privilegii stipulate prin lege. Ceilalţi erau "oameni de jos" (humeliores).Ei puteau fi supuşi pedepselor corporale, deportâţi, pedepsiţi în modul cel mai aspru - pedepse de care mai înainte erau scutite toate persoanele de cetăţenie romană, iar acum beneficiau numai acei din categoria onorabililor.

Edictul lui Caracalla, a urmărit în primul rînd cît de cît, să întroneze o mai mare stabilitate în economia şi finanţele statului. Prin lărgirea drepturilor populaţiei componente a imperiului se încerca intronarea unor relaţii de mai mare siguranţă şi linişte pentru clasa conducătoare. Inalta societate a imperiului cunoştea mari oscilaţii între prosperitatea relativă, nesigură economică şi puterea crescîndă a luptelor sociale.Societatea de jos,producătoare, susţinătoare a edificiului statal cunoştea în schimb cea mai cruntă mizerie, rolul trist al unei epoci în care nesiguranţa generală şi risipa, dezmăţul de la curţile potentaţilor îşi puneau amprenta pretutindeni. Rezultă că edictul din 212 încerca pe un teren şubred, să balanseze realităţi ce de fapt se respingeau.

In aceste condiţii, începînd din veacul al III-lea, popoarele din afara graniţelor marelui stat sclavagist roman, prin atacuri mai insistente, nu izolate ca pînă atunci, ci organizate în confederaţii mari, găseau cîmp prielnic de lovituri cutremurătoare la adresa imperiului care şi aşa cunoştea puternice elemente de criză.

Pe timpul împăratului Alexander Severus(222-235) primul reprezentant din dinastia Severilor,au loc mari reforme cu menirea de a ajuta pe contribuabilii de la oraşe şi sate. A uşurat mult sarcinile meşteşugarilor, a căutat să elaboreze legi profund umanitare prin care a ridicat dreptul roman pe înalte culmi. Prin politica amintită se încerca tardif a se da cît de cît sudură imperiului cu provinciile sale în plină tendinţă de desmembrare.

Chiar în aceste condiţii în Dacia romană luptele băştinaşilor corelate cu ale armatelor,s-au ţinut lanţ. Ele au crescut mai mult, prin suprapunerea celor susţinute de vandali,gepizi,

şi carpi. Apogeul se înregistrează prin apariţia noilor neamuri venite de la Marea Baltică şi aşezate între Don şi Nipru-Goţii.

După moartea lui Alexander Severus, urmează perioada anarhiei militare. Acum se înregistrează cele mai grele zile ale imperiului, întrucît era cunoscută în interior anarhia militară (în aproape 5o de ani au fost 27 de împăraţi), iar din exterior imperiul primea cele mai mari lovituri.

In aceşti ani viaţa economică a fost zdruncinată de totala nesiguranţă a producţiei, de prăbuşirea monedei, dificultăţilor transporturilor, de procesul adînc de pauperizare.

O dovadă concludentă a luptei şi nesiguranţei ce domnea în imperiu dar în special în provinciile sale mărginaşe o reprezintă însăşi politica construcţiei castrelor militare. Acestea, prin conţinutul lor erau în acelaşi timp elemente de fortificaţii cît şi puncte de concentrare a forţelor militare, prin care se supravegheau porţiuni întinse din afara teritoriului roman. Castrul era o fortificaţie puternică, realizată după anumite norme militare de ofensivă, defensivă şi supraveghere. Era superior ca gen de construcţie faţă de castelele şi burgurile ce se amplasau între castre, întrucît marea tendinţă de stabilitate.

Urmărind evoluţia amplasării castrelor pe teritoriul Daciei romane în timpul marilor frămîntări şi lupte, observam o intensă activitate. Dacă la început acestea au fost amplasate la mari distanţe între ele, numărul celor din piatră fiind mai redus comparativ cu cele bazate mai mult pe folosirea pămîntului, în schimb fiind bine zidite, cu amenajări multiple în interior - după toate regulile artei militare - avînd printre altele şi un important rol economic; în partea ultimă de existenţă a Daciei în cadrul imperiului, sesizăm, aşa cum arată descoperirile arheologice înmulţirea celor din piatră, retragerea unora din liniile înaintate, lipsa unor elemente arhitectonice şi de decor. Apare pregnant graba în construcţii şi dorinţa ca ele să devină cît maifortificate, fiind amenajate în punctele centrale turnuri trapezoidale pentru vizibilitatea la mari depărtări şi control cît mai efectiv.

Cu toate încercările de a păstra stăpînirea romană în Dacia, sfîrşitul nu a putut fi evitat. Perioada de anarhie militară de la Roma, perioada de criză politică ce a durat din 235-283,

succesiunea la tron a celor 27 de împăraţi în-decurs de numai 49 de ani, direct şi indirect au ajutat mişcările de eliberare ale dacilor din nordul Dunării. Deşi Traianus Decius a obţinut unele victorii contra "geţilor invadatori" primind chiar titlul de "restitutor Daciarum", pericolul în acest colţ al imperiului rămîne acelaş. Nici încercările lui Galienus pînă la urmă nu sînt mai fructuoase. Doar în timpul lui Aurelianus (270-275) originar din Illyricum, la început sînt înregistrate unele victorii în partea de jos a Dunării. Dîndu-şi seama că aceste succese erau trecătoare, fără sorţi de consolidare, Aurelianus hotărăşte retragerea legiunilor şi administraţiei romane, mai întîi în Banat şi Oltenia (anii 271-272), iar apoi peste Dunăre (în anii 274-275).

Problema evacuării Daciei de către Aurelianus ca urmare a luptelor necontenite de aici prezintă o deosebită importanţă. Unii istorici au încercat să prezinte tendenţios realitatea istorică, susţinînd pe baza unor ştiri fragmentare, înguste, fără să ţină seama de datele arheologice, că ar fi fost evacuată întreaga populaţie. Acest fenomen de fapt n-a putut să se înfăptuiască şi să aibă loc. Dacia a fost părăsită de aparatul administrativ, de marii proprietari şi latifundiari în general de clasa conducătoare privilegiată, nu însă de masa celor oprimaţi economiceşte şi fără drepturi. Activitatea acestei mase de oameni rămasă pe strămoşească glie, va fi cunoscută în continuare prin intermediul săpăturilor arheologice în întreg teritoriul Daciei libere. Ea, această populaţie va înfăptui şi zidi noua istorie a romanităţii nord-Dunărene.

Părăsirea Daciei de către reprezentanţii sclavagismului roman a fost un fenomen istoric obiectiv şi, subliniem că toate cauzele adînci care au determinat la rîndul lor eliberarea acestui bogat teritoriu, în perspectivă istorică vor determina aproape aidoma decăderea a însăşi marelui imperiu.

IV. CRIZA IMPERIULUI ROMAN. ELIBERAREA DACIEI.

Societatea sclavagistă romană de la sfîrşitul secolului al II-lea a intrat într-o pronunţată criză social-economică. Forţele de producţie evoluate nu mai corespundeau relaţiile de producţie învechite. Criza în imperiul roman se făcuse simţită încă de la finele primului secol, însă din secolul următor ea a cuprins toate sectoarele vieţii social-economice. Producţia materială era în scăderea continuă, deoarece marea masă a micilor producători erau luaţi militari, gospodăriile lor se ruinau. Producţia marii proprietăţi sclavagiste era nesatisfăcătoare. Sclavii acum se scumpiseră, numărul lor era în scădere, atît din cauza mizeriei, cît şi din cauza răscoalelor precum şi a fugii permanente.

Decăderea producţiei a lovit în comerţ. Odată declanşată criza s-a resimţit profund în domeniul financiar. Moneda romană (denarius) s-a devalorizat, acea din aur a dispărut din circulaţie. In secolul III-lea cantitatea de argint din monedă a scăzut între 25-21 la sută. Ca urmare preţurile s-au ridicat rapid. A apărut o foame serioasă atît de mărfuri cît şi de monedă.

Dereglarea producţiei, a circuitului defectuos a mărfurilor a influenţat toate compartimentele vieţii sociale. Această dezorganizare a determinat la rîndul ei paralizarea relaţiilor de schimb din întregul imperiu, a contribuit la dezvoltarea unei descentralizări, a unui separatism economic foarte periculos; diferitele regiuni ale imperiului s-au văzut constrînse să se bazeze numai pe ceea ce produceau ele însuşi. Atelierele mari care produceau articole de larg consum se limitau să lucreze exclusiv pentru piaţa locală, adică pentru grupuri mici de consumatori, a căror cerere se reducea la produse ieftine şi grosolan confecţionate. Pe de altă parte, la decăderea producţiei meşteşugăreşti au contribuit şi marile proprietăţi care erau în aşa fel organizate încît nu aveau nevoie de prea multe produse din afară. Marii proprietari mai deţineau sclavi pricepuţi, fapt ce le permiteau să nu recurgă la piaţă decît numai pentru produsele pe care ei nu le puteau produce.

Un simptom caracteristic al acestei crize l-a constituit dezvoltarea pe scară întinsă a gospodăriei naturale. Mica

gospodărie a devenit iarăşi singura formă accesibilă de agricultură. Regresul era vizibil.

Decăderea producţiei a atras decăderea centrelor orăşeneşti care erau mari sedii politice, administrative , economice şi culturale, care în această epocă cunosc un adevărat exod. Statul va încerca să oprească refluxul urban, dar fără prea multe rezultate. Decăderea regimului municipal a atras după sine slăbirea bazei administrative-financiare a imperiului, a dus în ultimă instanţă la slăbirea legăturilor dintre Roma şi provincii.

Criza care izbucnise la Roma s-a extins rapid asupra imperiului roman. Sentimentele antiromane ale populaţiei din provincii mai ales din provinciile răsăritene aveau un cuvînt greu de spus, va slăbi şi mai mult statutul, ducînd la adîncirea haosului general.

Războaiele, înfrîngerile suferite de romani spre afîrşitul secolului al II-lea, situaţia politică şi economică incertă, emanciparea sclavilor aveau să fisureze însăşi temeliile societăţii sclavagiste. Procesul de eliberare a sclavilor conceput iniţial ca o armă menită să întărească poziţiile stăpînilor de sclavi, avea să submineze cu vremea întreg sistemul economic al statului roman, să fie un factor de seamă la adîncirea sistemului sclavagist. Cu toate că se puneau mari speranţe în noua formulă de eliberare a sclavilor,cu toate că liberţii îşi asumau obligaţii faţă de foştii stăpîni, noua situaţie nu putea ajuta la rezolvarea marilor prefaceri.

O cale pentru rezolvarea crizei forţei de muncă a fost aceea prin care proprietarii care aveau pămînturi în locuri mai îndepărtate, împărţeau pămîntul în loturi mici şi-l dădeau în arendă ţăranilor lipsiţi de pămînt, aceşti arendaşi au primit denumirea de coloni.

Colon era cultivatorul liber, legat de pămîntul pe care-l lucra şi care plătea proprietarului arendă în bani sau natură. Colonii au fost premergătorii iobagilor din evul mediu şi au avut un rol important în transformarea orînduirii sclavagiste în cea feudală.

Relaţiile de producţie a colonului nu semănau cu cele

sclavagiste,dimpotrivă se deosebeau radical, însă nu erau nici relaţii de producţie feudală. Ele au reprezentat un germene nou născut în cadrul vechii orînduiri,care în evoluţia lor vor da naştere după o perioadă de timp noilor raporturi de producţie feudale. Noii germeni au fost cunoscuţi se pare pe teritoriul ţării noastre în dreapta dunării de jos, pe ogoarele din Dobrogea.

Colonii formau o pătură socială aparte: erau reprezentamţi ai unui stadiu intermediar între sclavii de la sate şi ţăranii liberi. Ei se apropiau de sclavii rurali prin faptul că lucrau pe un pămînt care era al lor, dar se deosebesc de aceştia, apropiindu-se de ţăranii liberi prin faptul că aveau unele prerogative ale libertăţii.

Am insistat în anumite limite asupra acestei probleme a timpului, din dorinţa, ca prin corelarea ei cu ansamblul problemelor menţionate să avem un tablcu cît mai real a raporturilor şi influenţelor în care a avut loc eliberarea teritoriului norddunărean.

In Dacia romană, ţăranii liberi , cei cu proprietate privată sau din obştii erau obligaţi de autoritatea romană să plătească dări în natură pentru aprovizionarea oraşelor şi a armatei. Este ştiut că acest gen de relaţii între populaţia liberă şi asupritori (stat) nu era uzitat în timpul descompunerii comunei primitive,dar nu era specific nici sclavagismului. Deci condiţiile locale au dat naştere unui nou gen de relaţii, ce prevesteau zorii unei alte orînduiri.

Regresul economic-cultural, paralel cu scăderea vizibilă a activităţii edilitare se observă în oraşele şi tîrgurile provinciei, în mod deosebit, am putea spune acut după domnia împăratului Decius (249-251), cînd în urma unui şir întreg de invazii distrugătoare nesiguranţa era generală şi permanentă pentru pătura exploatataare atît din mediul urban cît şi rural.

In acest complex de împrejurări, în condiţiile luptei de clasă împletite cu lupta de eliberare, e clar că statul roman nu mai putea să stăpînească. Dacia este părăsită. Această părăsire s-a făcut sub împăratul Aurelian (271-275). Odată cu retragerea funcţionarilor, a trupelor,cei bogaţi s-au retras şi ei. Prin plecarea legiunilor romane a plecat şi perceptorul roman atît de

ur.. de băştinaşi. Numeroase izvoare din epoca de decădere a imperiului roman ne relatează că "uneori barbarii se poartă mai omeneşte cu cei săraci decît strîngătorii impozitelor" (Salvian). Marea masă a populaţiei, partea covîrşitoare a rămas pe vechile meleaguri. Ea a continuat să producă, să dezvolte în continuare cultura sa materială şi spirituală daco-romană.

Decăderea imperiului roman şi pierderea provinciei nord-dunărene se datoreşte contradicţiilor interne ale orînduirii sclavagiste. Producţia agricolă şi meşteşugărească bazată pe munca sclavilor devenise nerentabilă, din cauza împotrivirii tot mai dîrze şi a războaielor celor asupriţi. Exploatarea latifundiarilor cu ajutorul muncii sclavilor nu mai renta, cu toate că în acea perioadă era singura formă posibilă a agriculturii pe scară mai dezvoltată. Sclavia antică şi-a trăit traiul.Nici în marea agricultură, nici în atelierele de la oraş, ea nu mai aducea un venit care să merite osteneală, întrucît a dispărut piaţa de desfacere pentru produsele ei. Acestea erau manifestările unor adînci contradicţii legate de însăşi modul de producţie.

F.Engels în lucrarea, <u>Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului</u> (ed.1957, E.S.P.L.P., p.15o) în mod pregnant reliefează că:..."Sclavia nu mai era rentabilă, de aceea a dispărut. Dar dispărînd ea şi-a lăsat spinul otrăvitor sub forma dispreţului faţă de munca productivă a celor liberi. Aceasta era impasul fără ieşire în care se găsea lumea romană:sclavia era cu neputinţă a mai dăinui din punct de vedere economic, munca celor liberi era dispreţuită din punct de vedere moral. Una nu mai putea fi, cealaltă încă nu putea fi forma de bază a producţiei sociale. Aici singura salvare era o revoluţie radicală".

In concluzie, e necesar să creionăm cîteva sublinieri. <u>In aprecierea caracterului stăpînirii romane în Dacia, ştiinţa istorică marxistă respinge orice unilateralitate, ţine seama de dublul ei aspect punînd în lumină atît caracterul ei progresist pentru acele vremi, cît şi aspectele negative ce le-a generat.</u> Prezenţa romanilor a avut categoric o influenţă pozitivă asupra dezvoltării societăţii. Această prezenţă nu a constituit un regres. Dimpotrivă a însemnat un mare salt pe calea evoluţiei sociale, de la stadiul statului sclavagist incipient, la statul sclavagist dezvoltat. Ei au impulsionat în acel.. timp dezvoltarea

meseriilor, mineritului, construcţiilor, agriculturii, comerţului, deci producţia de mărfuri într-un larg sens, cu toate că economia Daciei rămînea tot o economie naturală închisă. Pe de ală parte, e necesară distincţia între dezvoltarea economică a societăţii la care a contribuit şi scopul cuceririi. Aici, e cazul că menţionăm că unii istorici din trecut nu au văzut decît prima latură a problemei "dezvoltarea societăţii". Ei i-au văzut numai ca "civilizatori", ignorînd faptul determinant că romanii au cucerit nu pentru a civiliza, ci pentru a mări averile lor, pentru a scăpa imperiul de lipsuri, de criza care se anunţase şi despre care noi am vorbit.

Dacă pentru cuceritorii romani a existat DAVIA FELIX, apoi pentru marea masă a populaţiei, cucerirea romană a echivalat cu subjugarea, exploatarea sîngeroasă despotică a învingătorului din orînduirea sclavagistă.

Desigur nici aspectele negative nu trebuie exagerate întrucît imperiul roman prezintă defectele inerente vremii sale şi condiţiilor în care a existat. Se impune analizei ce o facem azi să ţinem seamă de calităţile multiple, valorile pe care le-a transmutat conştient la nordul Dunării, calităţi pe care nici unei alte forţe din vechime nu i le putem atribui.Faptele trecutului trebuie analizate - cum menţionau în prelegerea introductivă - în cadrul condiţiilor lor specifice printr-o judecată obiectivă, în comparaţie cu celelalte elemente ale timpului. Din acest punct de vedere nu se pot găsi elemente care să vorbească mai mult decît influenţa civilizaţiei materiale şi spirituale romanice asupra lumii dacice.

In fine, mai amintim că prin retragerea stăpînirii romane s-a încheiat o epocă importantă în istoria politică şi economică a Daciei, în care ca un rezultat de o excepţională însemnătate s-au pus bazele formării poporului şi a limbii române. Romanitatea nord-Dunăreană asimilînd pe daci, va alcătui în epoca următoare un factor de bază în evoluţia istorică. Totodată mai reliefăm că dacă teritoriul Daciei a fost printre ultimele teritorii cucerite de romani, el a fost şi prima mare provincie romană pierdută. Intr-o singură parte a ţării -în regiunea Dobrogei - pentru un timp se va mai menţine puterea sclavagistă romană.

V. ECONOMIA DOBROGEI IN TIMPUL OCUPATIEI ROMANE
(sec. I î.e.n. şi sec. III e.n.)

De la jumătatea secolului al II-lea î.e.n., romanii se găseau instalaţi în Peninsula Balcanică, pe care într-o măsură tot mai deplină şi în cadrul unor împărţiri administrative care au variat de-a lungul timpului aveau s-o stăpînească pînă la sfîrşitul lumii vechi.

Linia fluviului Dunărea care despărţea pe romani de daci a fost atinsă în sectorul din preajma Porţilor de fier iar apoi a Dobrogei. Aceasta a avut loc la sfîrşitul primului sfert al veacului I. In anul 74 î.e.n. trupele romane au ajuns în dreptul Banatului, dar n-au trecut mai departe, întrucît conducătorul lor a fost "înspăimîntat de desimea codrilor".

In anul 72 î.e.n. Terentius Varro Lucullus, în cadrul celui de al treilea război cu Mitriade, a supus pe rînd oraşele greceşti din Pontul Stîng începînd cu Apolohia ajungînd astfel la gurile marelui fluviu Dunărea.

Apariţia romanilor a fost doar o simplă demonstraţie a forţei lor. In anul 61 î.e.n. datorită abuzurilor şi veracităţilor organelor fiscale, asistăm prin intermediul unor vechi însemnări la revolta cetăţilor pontice federate care ajutate de bastarni şi geţi s-au eliberat de "alianţa" cu puternica Romă. Deci, prima afirmare s-a terminat puţin glorios pentru romani. Libertatea cucerită însă a fost de scurtă durată.

Urmează apoi expansiunea vijelioasă a daco-geţilor lui Buerebista. Incepînd cu anul 55 pînă în 44 Buerebista va stăpîni toate cetăţile greceşti de pe partea stîngă a ţărmului, de la Olbia la Apolonia, evenimente despre care am referit în partea primă a prelegerii.

După aceasta, forţele republicii romane, revin în cucerirea lor asupra teritoriului din dreapta Dunării, înfiinţînd provincia Moesia.

Teritoriul Dobrogei acum divizat în mici regate era mereu ameninţat de ocupanţii romani. Intr-o expediţie proconsulul Macedoniei M. Licinius Crassus primeşte ajutor de la regele Rolles care devine "prieten şi aliat al poporului roman", deci supus ...

Romei. In anul 28 sînt desfiinţate celelalte două regate din centrul şi nordul Dobrogei a lui Dapyx şi a lui Zyraxes ultimul fiind asediat în cetatea sa de scaun Genucla. Un an mai tîrziu, în 27 Crasus celebrează la Roma triumful pentru biruinţele repurtate asupra tracilor şi geţilor.

In ceea ce priveşte stăpînirea asupra cetăţilor greceşti din Pontul Stîng se pare că acestea au fost înglobate sub ocupaţie romană în timpul ultimelor două decenii ale domniei lui Augustus (21 î.e.n.-14 em). Dobrogea datorită ordinei instaurate de Imperiul roman, a cunoscut cea mai lungă perioadă de pace şi prosperitate economică din istoria sa antică. Exceptînd episodul efemer şi fără urmări grave al incursiunii costobocilor din vremea lui Marcus Aurelius, au fost înregistraţi numai de la Traian la Gordian peste 130 de ani de linişte continuă, ani de răsunătoare dezvoltare.

Stăpînirea romană a stimulat toate formele vieţii economice, a încurajat viaţa orăşenească, a asigurat libertăţile municipale, a ridicat nivelul vieţii rurale, a promovat în continuare cultura superioară. Elementul de seamă pe care-l conturăm se referă la generalizarea progresului economic pe scară, la nivelul întregii populaţii. Progresele de care se bucurase înainte numai populaţia din strălucitoarele oraşe greceşti, acum s-au generalizat la nivelul tuturor locuitorilor Dobrogei, pînă şi în cei mai modeşti vici sau pagi.

Accentuînd aceste constatări pozitive, nu uităm lipsurile forţei romane sclavagiste cuceritoare dar trebuie să recunoaştem obiectiv că sistemul aplicat era inerent statului sclavagist. Noua forţă romană suprapusă peste aceea grecească are meritul de a se fi interpătruns cu secunda, de-a fi creat un just echilibru între intransigenţa noului învingător şi organizator, care, prin supleţea sistemului său politic, administrativ şi militar a asigurat continua ascensiune a societăţii de aici.

Evoluţia statului roman, maturizarea şi experienţa determinau ca între Roma şi regiunile nou alipite să nu se creeze contradicţii, de aceea se va ţine seamă întotdeauna de cerinţele şi drepturile societăţii subordonate - dovadă a suplei calităţi a administraţiei romane. Foarte respectuoşi pentru valorile superioare ale elenismului, romanii n-au căutat să-şi impună brutal

formele caracteristice ale civilizației italice acolo unde fuseseră precedați de influențele civilizației helinice.

In conformitate cu aceste principii general recunoscute, cetățile grecești și-au menținut unele vechi drepturi, aveau un teritoriu recunoscut, instituții autonome, adunările lor proprii cu magistrați.Se pare că de la început au beneficiat de regimul unor cetăți aliate. Autoritatea romană în schimbul respectării dreptului de autoadministrare, dar cu recunoașterea unor obligații, nu intervenea decît pentru a decide asupra unor probleme de ordin general, ca ridicarea unor mari fortificații, drumuri, apeducte, probleme strategice și administrative.

Pe această linie se înfăptuiește și strîngerea lor într-o uniune cu caracter cultural-religios, purtînd numele de "comunitatea celor cinci orașe", sau "comunitatea grecilor din Pont" din care făceau parte Histria, Tomis, Callatis,Dyonisopolis și Odessos. In secolul al II-lea uniunea mai adăugă orașul Mesemaria devenind astfel comunitatea celor șase orașe sau Hexapolis. Acum, Tomisul era orașul cel mai important din întreg Pontul Stîng aici avînd reședința un Pontarches.

Prin poziția sa geografică și strategică Dobrogea romană constituia un adevărat bastion al forțelor sclavagiste, de aceea va cunoaște potrivit unor rînduieli datînd încă din timpul Republicii, o amploare deosebită pe linia fortificării cu castre și castele. Orașele pontice confereau puncte de sprijin expansiunii romane la gurile Dunării și în bazinul Mării Negre.De aceea,pe lîngă unele limitări în viața administrativă și militară (strategică), ele vor fi permanent cointeresate și atrase la modul de viață roman.

Prin anexarea Dobrogei la imperiu, romanii au adus aici garnizoane militare, au stabilit apoi două legiuni, a II-a Claudia și a V-a Macedonica, au construit cetăți de apărare pe malul drept al Dunării. Căutînd să asigure deplasarea rapidă a trupelor și a mărfurilor au construit drumuri. Cel mai bine organizat era acel ce pleca de la Transmarisca(Turtucaia) care mergea la Durostorum (Silistra), trecea prin Sucedava(Satul Nou),Altinus(Oltina), Axipolis(Cernavodă), Capidava,Troesmis(Iglița), Arrubium (Măcin), Dinogeția(Bisericuța), Aeginus (Tulcea) și se unea cu un alt drum ce lega cetățile Histria,Tomis și Callatis.

De asemenea, mai există şi un al treilea drum care străbătea mijlocul Dobrogei, unind Adamclisi cu Ulmetum şi Ibida.

Ocuparea de romani a teritoriului Dobrogei a determinat o nouă restructurare, schimbări mai profunde în cadrul relaţiilor de producţie şi desigur o evoluţie importantă în unele compartimente a uneltelor de lucru. Putem spune să a început o nouă epocă de dezvoltare istorică economică şi edilitară.

In agricultură autoritatea sclavagistă romană a impus redistribuirea proprietăţii funciare. Teritoriul Dobrogei a fost împărţit în mai multe territoria, atribuite oraşelor greceşti, apoi castrelor, legiunilor, detaşamentelor, staţiilor flotei romane, iar în al treilea rînd vechilor aşezări rurale geto-dacice. Felul cum s-a redistribuit pămîntul, regimul juridic şi fiscal privilegiat de care s-au bucurat păturile conducătoare au determinat apariţia unor proprietăţi mici şi mijlocii. Cu timpul, în urma întăririi proprietăţii agrare mijlocii a apărut un nou tip de exploatare agricolă villa sau praedium. Proprietatea mare şi mijlocie se baza în activitatea sa pe munca sclavilor, dar şi a ţăranilor din aşezările geto-dace.

Important de semnalat este din această perioadă şi creşterea densităţii populaţiei rurale faţă de trecut. Masa de colonişti adusă aici la care se adaugă acei eliberaţi din armată, a îngroşat numărul celor care se ocupau cu agricultura şi păstoritul. Semnalăm ca un aspect interesant, că din informaţiile scrise de atunci, nu apare nicăieri menţionată obştea sătească a populaţiei dacice. Se pare că în condiţiile orînduirii sclavagiste romane din acest teritoriu, în proprietate comună rămăsese doar păşunatul şi pădurea, în limita cît nu fusese expropiată de noi veniţi.

Pe linia dărilor, din această epocă s-a introdus ca o sarcină fiscală în natură, pentru aprovizionarea armatei annona militaris. Darea aceasta se preda de satele ce intrau în zona de ocupaţie a unităţilor militare. Sarcini fiscale şi muncă cunoşteau şi celelalte aşezări rurale, de pildă acelea din apropierea marilor oraşe, cetăţi sau domenii libere care lucrau pentru marii proprietari.

In fine, amintim că odată cu creşterea importanţei proprietăţii particulare mici, mijlocii şi mari se constată arheo-

logic o îmbunătăţire a inventarului uneltelor agricole. Acest inventar este mai complex şi variat, ca atare va influenţa creşterea producţiei agricole.

Este posibil ca pe teritoriul Dobrogei romane influenţe asupra organizării agriculturii să fi avut pentru marii proprietari lucrările cu caracter agricol apărute în timpul lui Augustus şi a împăraţilor din dinastia Iulia-Claudia. In această epocă au apărut două tratate de agronomie, datorate lui Varro (a doua jumătate a secolului I î.e.n.) şi lui Columella (pe timpul lui Nero), " ale căror cunoştinţe speciale s-au bucurat de o largă răspîndire printre proprietarii mari şi mijlocii".

Altă îndeletnicire de mare importanţă, cu pondere, în economia Dobrogei şi în special a oraşelor-cetăţi greceşti din epoca romană a constituit-o pescuitul, care aducea sericase venituri. Vom da în această direcţie două exemple. Cetatea Histria situată pe malul de vest al actualului lac Sinoe, şi-a datorat existenţa în primul rînd pescuitului şi exportului masiv de peşte sărat. Cel dintîi document privind această mare bogăţie îl constituie scrisoarea din anii 56-56 a guvernatorului Moesiei, Flavius Sabinus, adresată magistraţilor şi locuitorilor cetăţii. Pentru informare reţinem: "Deşi reţeaua vamală a malului Dunării se întinde pînă la mare, iar oraşul nostru e situat la atîta depărtare de gurile fluviului, totuşi întrucît şi solii voştri n-au încredinţat şi prefectul Asiaticus ne-a confirmat că aproape singurul venit al oraşului e cel de pe urma peştelui sărat, am găsit cu cale că trebuie să vă fie păstrate, după datină, îngăduinţa de a pescui". Iar alt document, cu aproape acelaş conţinut, datat din anii 67-68 a guvernatorului Pomponius Pius confirma: "Am încuviinţat ca venitul peştelui prins la gura "Peuce" să fie al vostru, după dreptul de care din mila împăraţilor, strămoşii şi părinţii voştri s-au bucurat neîntrerupt". Din ambele documente rezultă clar tradiţia şi importanţa pescuitului pentru cetatea Histria.

Totodată, cu îndeletnicirea principală, pentru conservarea peştelui, se folosea sarea marină care necesita de asemenea o anumită specializare a unui număr de membri ai cetăţii. Pescarii fiind numeroşi au creat o organizaţie "Colegiul pescarilor", asociaţie profesionistă. Pentru peştele exportat Histria plătea

taxa de lo la sută, ceea ce romanii numeau "Decima piscicum .

Reliefăm că o altă preocupare practică a societății din Dobrogea s-a înfăptuit pe linia construcțiilor. Erau folosite din plin bogatele cariere de piatră pentru construcția unor mari edificii publice și private. Masivul de calcar sarmatic din jurul Babadagului a dat material de construcții necesar Histriei. La fel au fost folosite cu mare măiestrie și spirit inventiv șisturile verzi dobrogene. O carieră de piatră din epoca romană (sec.II-III e.n.) a fost descoperită la Cernavodă. Pe unul din pereții acestuia a fost sculptat chipul primitiv al divinității protectoare a pietrarilor - Hercules Saxanus.

Cetățile dobrogene prin tehnica înaltă a meșterilor au ajuns să dețină mari construcții și opere de artă. Despre grandoarea, bogăția și luxul orașelor vorbesc în deosebi variatele elemente arhitectonice, urbanistica nouă concepută în terase mărimea construcțiilor, decorația artistică etc. Are loc o politică de construcții publice de caracter laic, cît și edificii de cult. Descoperirile arheologice din ultimii ani au scos la iveală marele apeduct roman construit din plăci și blocuri mari de piatră cioplită care aproviziona cu apă din lacul Mangalia vechiul Calatis (distanță de circa 25 kilometri). Avem de-a face cu o lucrare de mari proporții care denotă folosirea tehnicii romane. In fiecare așezare, chiar de mai mică importanță - după modelul roman au fost construite băi publice.

Meșterii de aici au obținut pentru marile construcții din calcarul dobrogean și marmură: coloane, capiteluri și cornișe ionice și corintice a căror frumusețe și trăinicie înfruntă secolele. Din perioada ocupației romane, o operă de revelație artistică o reprezintă marele mozaic de la Tomis (de peste 2000 m.p) din care s-a păstrat mai mult de jumătate în perfectă stare. Mozaicul constituie pardoseala unui complex comercial. De la acest complex se urmăreau în zare vasele cu mărfuri. Aici se întîlneau marii negustori și armatori de atunci pentru tranzacțiile lor.

O descoperire de mare răsunet care permite înțelegerea artei și fineței meșteșugărești locale o reprezintă dăltuirea statuietei lui Pontos, zeul Mării Negre, ieșind din valuri, care poartă pe creștet o coroană ce simbolizează zidurile cetăților grecești. Din mitologia timpului a fost dăltuit și cavalerul trac.

Un monument unic îl reprezintă șarpele cu bot de animal, păr de om, divinitate orientală pătrunsa pe aceste meleaguri. Nenumaratele basoreliefuri ce înfațișează figuri din conducerea orașelor-cetăți, întreceri de cai și călăreți, lanuri de grîu, ciorchine de struguri și altele. Tot acest material sculptat demonstrează bogăția activității și culturii materiale de pe malul getic al Pontului Euxin.

Tot din domeniul vechilor meserii mai amintim meșteșugul delicat al confecționării amforelor. In legătură cu vasele din ceramică, amforele, amintim că la Tomis, a fost cunoscută și o măsură de capacitate care avea la bază unitatea de măsură romană cunoscută sub numele de modius(8,751 litri). In general, în această epocă în domeniul ceramicei se observă ca element nou o contopire a sistemului de lucru romanic, cu cel local grecesc și dacic.

Un alt meșteșug extrem de fin, care apare pentru prima dată în documentele timpului a fost sticlăria. Se pare că cuptoarele de fabricat sticla din aceste cetăți nu erau cu nimic mai prejos ca acelea din părțile mediteranei. De asemenea evoluează mai mult prelucrarea și cizelarea metalelor. Pe plan economic, Dobrogea se mai caracterizează acum și ca o importantă regiune de producere și prelucrare a lînei. Turmele bogate de ovine asigurau materia primă necesară țesătoriilor.

In general mulțimea meșteșugarilor a determinat organizarea lor. Ei erau organizați în asociații cu caracter profesional sau religios, în collegia. Colegiile prezintă un interes deosebit pentru istoria economică și socială a orașelor greco-romane din sec.I-III. Semnalăm, după unele inscripții, că în aceste colegii sînt pomeniți atît oamenii liberi cît și sclavii. Este un fenomen interesant social care demonstrează transformările din structura societății sclavagiste romane.

Ca urmare a dezvoltării meseriilor din toate domeniile de activitate, s-a dezvoltat în mod deosebit comerțul și transportul pe mare. Comerțul cu vin și untdelemn grecesc, mirodenii și purpură din Siria și Egipt practicat cu popoarele îndepărtate a dus la înflorirea economică a orașelor pontice. La Tomis, de exemplu existau negustori din Siria, Grecia și Egipt. Ultimii

aveau şi un colegiu al lor. Pe această linie amintim că la Constanţa a fost descoperit un adevărat depozit-tezaur comercial. Este vorba de recenta descoperire a antrepozitului de mărfuri, pe care azi l-am putea numi al metalo-chimiei, care cuprinde amforede diverse tipuri şi mărimi, ancore de fier, diferite produse confecţionate din fier, o variată cantitate de ceramică, o cantitate impresionantă de colofoniu pentru ungerea părîmelor, diferite obiecte. Pentru transportul pe mare şi pe Dunăre existau asociaţii de corăbieri. In unele inscripţii se vorbeşte de Casa corăbierilor din Tomis. Intre porturile Calatis şi Tomis se menţineau în continuare porturile mai mici de legătură.

Elementele noi sînt cunoscute şi în domeniul monetar. In momentul cuceririi romane, oraşele pontice se găseau la capătul unui declin economic şi politic. Activitatea monetară autonomă încetase o dată cu campania lui Luculus din anii 71-72 î.e.n. După subordonarea cetăţenilor de puterea romană, sub noua tutelă a marelui imperiu, o perioadă de timp ele nu emit nici un fel de monedă. După ce reiau acest drept, nu mai bat monedă de aur sau de argint care, potrivit legilor romane constituia un drept de monopol al împăratului. Deci din această perioadă emit numai monede de bronz (pentru piaţa locală). De altfel, nici emiterea monedei de bronz nu a fost lăsată în întreaga epocă imperială la voia fiecărui oraş în parte. Oraşele Tomis şi Callatis au bătut monedă în sec.I e.n., iar Histria abia în secolul următor. Ordinea enunţată nu este întîmplătoare. Faptul trebuie pus printre altele în legătură cu situaţia privilegiată a primului dintre aceste oraşe, care a devenit reşedinţa unui praefectus orae maritimae (ca importanţă politică) cît şi ca pondere pe plan economic.

Analiza emisiunilor monetare din epoca greco-romană reliefează apariţia unor monede ale cetăţilor pontice la început fără efigia chipului împăratului (cum ar fi fost normal); cît şi -subliniem faptul că spre deosebire de trecut - toate emisiunile se încadrează într-un sistem comun de valori (cu semne distincte pe valori nominale). Unitatea de valoare a acestor monede de bronz poartă numele grecesc de assarion, corespunzînd unităţii monetare romane cu numele de as. Pentru a-şi asigura un cîştig la emisiunile de bronz, oraşele pontice au bătut în general monede cu greutate mai redusă decît monedele cu aceeaşi valoare

nominală emise la Roma.

Emisiunile monetare ale oraşelor din Pont au încetat brusc pe timpul domniei lui Gordian al III-lea pentru Histria şi Filip Arabul pentru Tomis şi Callatis, ca urmare a influenţei şi crizei monetare prin care trecea imperiul.

Am insistat întrucîtva asupra circulaţiei monetare din timpul imperiului roman asupra teritoriului cetăţilor greceşti şi al Dobrogei deoarece, considerăm că acest aspect oglindeşte consistent însăşi viaţa economică şi politică a timpului, Intreaga dezvoltare demonstrează în mod grăitor evoluţia societăţii şi instituţiilor sclavagiste din această parte.

Gradul avansat al sclavagismului pe teritoriul Dobrogei, în timpul ocupaţiei romane rezultă şi din evoluţia vieţii intelectuale. S-au dezvoltat filozofia,teatrul, poezia, ştiinţele juridice retorice, ştiinţele naturale, fapt dovedit de inscripţiile, monumentele de artă, scrierile epitafice.

Dacă pînă la sfîrşitul sec.al II-lea viaţa social-economică a teritoriilor şi oraşelor dintre Dunăre şi mare a mers ascendent, după această dată prosperitatea Dobrogei,cu toate că în linii mari se va menţine,ea începe totuşi să oscileze, ca urmare a fenomenelor de criză din imperiu.De aceea puterea romană va încerca şi aici, ca şi în restul imperiului diferite remedii. Printre altele,amintim că permanent sînt atrase familii înstărite ale populaţiei greceşti, care, ca răsplată a loialismului lor primesc cetăţenia romană. Rîndurile cetăţenilor romani se îngroaşă şi prin stabilirea unui număr mare de colonişti pe întinsul Dobrogei. Numărul creşte şi mai mult după elaborarea Edictului lui Caracalla.Observăm o politica continuă de romanizare.Prefacerile acestea demografice urmăreau un dublu scop, o mai mare siguranţă a imperiului cît şi creşterea veniturilor pentru statul sclavagist. D[illegible]ile (directe) erau percepute prin concesionari, care puteau fi, in unele cazuri,întreprinzători dispunînd de fonduri - acei conductores, în alte cazuri de întovărăşiri anume constituite - societates publicanorum.

Din secolul al III-lea, ca urmare a crizei din ce in ce mai puternice, ce bîntuia în cadrul stăpînirii romane,în lipsa unor mari teritorii şi avantaje pierdute, romanii vor căuta să

exploateze mai mult această regiune rămasă la dispoziţia lor. Apar din această epocă împuterniciţi imperiali cu scopul de a controla gestiunile financiare ale cetăţenilor (curatores Ciuitatium), care vor căuta să smulgă cît mai multe dări şi vărsăminte pentru statul roman. Incă o dovadă a problemelor dificile financiare.

Tot din această epocă fiind supusă atacurilor costobacilor, marcomanilor, sarmaţilor iar mai tîrziu, în prima jumătate a secolului al III-lea, loviturile goţilor, dacilor şi altor neamuri, Dobrogea va cunoaşte o primă decădere. Ele constituiau preludiul marilor atacuri ce urmau. După moartea împăratului Decius (250-251) ucis de goţii pătrunşi în Balcani, în timpul împăratului Gallienus (253-268) sînt trimişi arhitecţi din Bizanţ pentru a conduce lucrările de reconstituire a oraşelor pontice Tomis şi Callatis. Histriava fi refăcută aparte ceva mai tîrziu dar pe o rază mult micşorată faţă de vechea întindere. După părăsirea Daciei din anii 274-275, apărarea frontierei la Dunărea de jos şi deci şi a oraşelor-cetăţi devine şi mai anevoioasă.

Dobrogea suferise enorm de pe urma crizei din perioada anarhiei militare, ea aflîndu-se în calea invaziilor nord-dunărene şi nord-pontice îndreptate spre balcani şi Bizanţ. Oraşele chiar dacă nu au fost cucerite şi distruse cu desăvîrşire. ca Histria, au îndurat în schimb asedii grele, devastări, unele au fost nimicite, ţinuturi rurale întregi pustiite.

Nesiguranţa prelungită zeci de ani ca şi ravagiile stagiunii economiei interne la care adăugăm rechiziţiile, corvezile, fiscul roman, au sporit enorm situaţia locuitorilor. Perioada de declin a fost mai mult decît tulburătoare, Pauperismul şi lupta pentru apărare au determinat o viaţă nestatornică.

Echilibrul politic şi economic era puternic zdruncinat. Se fac sacrificii mari pentru a introna o relativă linişte prevestitoare însă de noi furtuni. Cu mari oscilaţii perioade neîncetate de decădere economică şi lupte de apărare împotriva migraţiilor ce urmau, Dobrogea va rămîne în continuare, pînă în sec. al III-lea sub stăpînirea imperiului. Astfel, se încheie pentru istoria Dobrogei şi coloniilor greceşti din Pont perioada poate cea mai glorioasă şi prosperă - cînd s-au unificat cele două culturi sclavagiste, greacă şi romană - de-a lungul căreia înfruntîndu-se

-reutăţi şi primejdii, s-a înregistrat o viaţă intensă economi... şi spirituală.

VI. SITUATIA DACIEI NEOCUPATE IN EPOCA ROMANA

Teritoriul Muntemiei şi al Moldovei, în ciuda poziţiei geografice intermediare, a fost lăsat în afara sistemului administrativ. Fixată în mod necesar de-alungul unor mari obstacole naturale ca Dunărea şi Carpaţii, frantiera imperiului nu putea îngloba decît cu greu regiunea de nord sau regiunile de întins şes. In geografia lui Ptolemeu (sec.II) această parte de est este menţionată ca depinzînd de provincia romană Moesia inferioară dimpreună cu Bugeacul şi coasta Pontului Euxin dintre gurile Nistrulu. şi Niprului. E vorba de o dependenţă limitată.

In timpul războiului lui Decebal triburile geto-dace din Muntenia şi Moldova au luptat împotriva romanilor. După victoria sa Traian s-a hotărît să prefacă întreaga Dacie în provincie romană. Intenţia era ca provincia pe care o cucerise la nord de Dunăre, să cuprindă toate teritoriile cucerite de la Decebal (inclusiv Muntenia şi Moldova). Fără a renunţa la această idee iniţială, împăratul roman a procedat cu prudenţă. El a dispus ca diferite trupe auxiliare să ridice centre şi castre durabile de piatră şi a amplasat o serie de garnizoane în Muntenia de răsărit şi în sudul Moldovei. A fost creat un puternic cap de pod la Barboşi, la revărsarea Siretului, precum şi la poalele munţilor în faţa trecătorilor. Ruinele cetăţii de la Barboşi, de pe malul stîng al Siretului pe un promotoriu numit Gherghina sînt sesizate şi de cronicarii moldoveni. Această cetate constituia sediul unei staţii a flotei militare romane de pe Dunăre.

După cercetările făcute pînă azi în Moldova şi Muntenia, în afară de cetatea de la Barboşi şi capul de pod de Galaţi, sînt cunoscute castrele de la Mălăeşti şi de la Drajna de Sus. La Drajna de Sus, săpăturile demonstrează existenţa unui punct serios de apărare militar roman. La Rucăr-Scărişoara e vorba de zidurile de piatră ale unui mic burgus. Rolul său era de a controla pasul Bran.

Toate aceste fortificaţii erau unite prin drumuri de legătură. In acest sens amintim drumul comercial prin pasul Breţcu.

Comerţul a determinat menţinerea unor drumuri de legătu-

ră străvechi. In afară de comerţul pentru nevoi locale,populaţia de pe teritoriul Moldovei asigura şi legăturile pe de o parte cu nordul apropiat al Mării Negre, unde au fost descoperite tezaure cu mii de monede romane, iar pe de altă parte cu Marea Baltică, vechiul drum al chihlimbarului. Acest comerţ de tranzit s-a intensificat simţitor în perioada de linişte cu imperiul roman costituind un adevărat coridor al legăturilor economice.

Pe linia raporturilor şi legăturilor dintre Muntenia şi Moldova , după Traian, important pentru elucidarea acestora este un papir în Egipt, care conţine diferite situaţii de efective a unor trupe auxiliare din Moesia inferioară. Textul documentului, printre altele interesează istoria economică şi politică a ţării noastre, deoarece aminteşte că în regiunea de la nord de Dunăre (Trans Danuvium), soldaţii respectivelor cohorte ridicau tribut regulat de grîne (annona) ca dintr-o provincie obişnuită. Este un aspect extrem de important al legăturilor cu populaţia locală asupra căreia insistăm.

După Traian, Hadrian a dus o politică militară diferită. N-a părăsit Dacia, dar a renunţat de-a mai îngloba şi coloniza estul Munteniei şi Moldova în sistemul administrativ al imperiului. Garnizoanele din estul Munteniei şi sudul Moldovei au fost retrase. Excepţie s-a făcut prin menţinerea capului de pod de Barboşi. Tot din această vreme s-a ridicat şi valul de pămînt numit TROIAN, ca val de siguranţă împotriva surprizelor, lucrate despre care vorbeşte mult oraţia populară.

In această parte a ţării neocupate şi care nu cunoştea sistemul de viaţă al relaţiilor sclavagiste s-a menţinut mai departe populaţia getică care trăia în formele vechilor organizaţii patriarhale. Această populaţie ducea o viaţă sedentară legată în deosebi de regiunea de podiş şi dealuri ocupîndu-se îndeosebi de agricultură, viticultură şi păstorit. Cu această populaţie dacică, imperiul roman a căutat mereu să creeze legături, s-o influenţeze. Sînt cazuri în istorie cînd romanii reuşesc chiar să atragă prin strămutarea populaţiei dacică liberă în Dacia-romană sub forma colonizării. In timpul lui Commodus (180-192) guvernatorul Daciei Sibinianus, a atras peste 12.000 daci mărginaşi făgăduindu-le pămînturi. Se pare că un asemenea caz a avut loc

cu aşezarea dacică de la Obreja, nu departe de Alba Iulie.

In altă ordine de idei amintim că circulaţia romană în zona liberă,nesubordonată efectiv era destul de frecventă. Negustorii, trupele, funcţionarii provinciali au trecut o perioadă de timp prin aceste părţi în toată liniştea. Dovezile arheologice ale pătrunderii economiei şi culturii romane în Muntenia şi Moldova sînt foarte frecvente. Monedele imperiului se găsesc pe tot cuprinsul acestor regiuni. Sînt cunoscute pînă în prezent peste 125 mari tezaure monetare.

Dacă viaţa păstorilor şi plugarilor geto-daci de aici s-a desfăşurat numai în modeste forme rurale, fără clădiri de zi şi cu pietre scrise, totuşi modul de viaţă roman a fost cunoscut şi avea efecte asupra culturii şi vieţii.lor. In centrele unde erau garnizoane romane, se făcea chiar un schimb de bunuri, între băştinaşi şi trupe. De pildă la Barboşi descoperirile arheologice argumentează un mod de viaţă ridicat, existenţa unui oraş construit din piatră cu apeducte, cu unele elemente arhitectonice. Conducerea se făcea de un sfat al fruntaşilor, în frunte cu un magistrat suprem ales pe timp de 5 ani.

Pe plan economic mai rezultă din izvoarele istorice,că populaţia Daciei continua să lucreze pe aceste meleaguri, să-şi dezvolte economia în cadrul comunei primitive în descompunere, unde erau cunoscute puternicele elemente ale robiei patriarhale. Prezenţa romanilor în Dacia ocupată, a contribuit şi ea la destrămarea economiei primitive la dacii neocupaţi. Faptul că au existat unele legături de schimb între triburile neocupate şi romani, a influenţat creşterea producţiei acestora, a determinat găsirea unor mijloace cît de cît mai perfecţionate, iar toate acestea au influenţat transformările economice. Această influenţă a civilizaţiei romane care a radiat dincolo de limes ar fi fost imposibilă fără o perioadă de pace. Cum am reţinut din prima parte a prelegerii, perioada aceasta a fost de scurtă durată, întrucît apoi apar puternice lupte între populaţia supusă a dacilor şi dacii liberi pe de o parte, cu romanii pe de altă parte, peste care se suprapun şi alte neamuri. De la această apariţie şesul din sudul Moldovei unde mai radiase influenţa centrului roman Barboşi, a devenit un adevărat coridor de înaintare deschisă a goţilor şi sarmaţilor.

Prin părăsirea Daciei-romane, s-a creat posibilitatea unificării libere din nou a teritoriului şi a populaţiei daco-romane cu populaţia liberă. Urmează apoi în cadrul obştilor săteşti un important proces de omogenizare din toate punctele de vedere, proces de lungă durată ce-l vom urmări în întreaga perioadă ce urmează de trecere la feudalism.

PROBLEMA CONTINUITATII SI SITUATIA SOCIAL - ECONOMICA A DACIEI IN PERIOADA DE TRECERE LA FEUDALISM

A. Caracterele generale ale perioadei de trecere la feudalism.

Perioada de trecere la feudalism, include epoca istorică de după retragerea aureliană care a durat pînă la definitivarea procesului de formare a limbii şi poporului român (sfîrşitul secolului al IX-lea şi începutul celui următor). Despre această perioadă izvoarele scrise bizantine, apusene sau orientale ne transmit ştiri vagi, uneori contradictorii şi tangenţiale, îngreunînd cunoaşterea cît mai temeinică.

Dacă această problemă reprezintă un capitol de extremă importanţă în istoria patriei, nu e mai puţin adevărat că ea ocupă un loc aparte şi în cadrul istoriei universale. După cum se ştie, discuţiile în jurul acestei probleme durează de aproape două secole, ele gravitează în jurul a două teorii principale; teoria imigraţionistă şi cea a continuităţii.

Printre altele susţinătorii teoriei imigraţioniste, dintre care cel mai înverşunat a fost R.Roesler, au respins nefondat ideea formării poporului român pe teritoriul nord-dunărean. Bazaţi pe o argumentaţie şubredă, pe izvoare laconice, interpretate subiectiv, susţinătorii teoriei socoteau că poporul român nu s-a putut forma decît în sudul Dunării, de unde ar fi emigrat în actualul său teritoriu, ca popor gata constituit cam prin sec.XI-XIII e.n.

Lipsa de consistenţă a acestor idei a fost puternic combătută şi demonstrată de istorici de mare prestigiu ca: Mommsen, Jung, A.D.Xenopol, D. Onciul, V.Pîrvan, N.Iorga, iar în zilele noastre de C.Daicoviciu.

In scopul cunoaşterii cît mai exacte a procesului istoric petrecut în nordul Dunării, în decursul celor aproape 700 de ani, descoperirile arheologice, cercetările lingvistice şi etnografice întregesc aceste izvoare şi ne oferă posibilitatea să înţelegem marile evenimente şi transformări social-eco-

nomice. Toate aceste surse permit explicarea vieţii continuate şi a demonstra că problema formării poporului român nu mai constituie "o enigmă şi un miracol" cum era pentru marele medievist frances F.Lot.

A.D.Xenopol în opera sa fundamentală "Istoria românilor", cu toate că numeşte această epocă haotică, o consideră cu totul nouă, prezentînd următoarele caracteristici principale: contactul cu popoarele în migraţie, retragerea populaţiei autohtone în zonele păduroase şi predominarea vieţii pastorale. Pe marele istoric l-a preocupat în mod permanent problema continuităţii elementului daco-roman la nord de Dunăre, combătînd în acelaşi timp teoria neprincipială şi fără suport ştiinţific a istoricului austriac Rossler. Nedispunînd însă de izvoare arhivistice suficiente pentru cunoaşterea epocii, corespunzătoare perioadei de trecere la orînduirea feudală, a exagerat întrucîtva caracterul păstoresc al traiului populaţiei autohtone, în epoca primului val al migraţiilor.

Un pas de seamă în elucidarea variatelor probleme pe care le urmărim a fost înfăptuit în operele marelui istoric, N.Iorga. Acest capitol ca de altfel şi altele din istoria veche a ţării noastre, este tratat în cadrul istoriei universale, raportîndu-se pe bază de izvoare istoria ţării noastre la istoria generală. Din acest punct de vedere N.Iorga consideră că istoria teritoriului din preajma Carpaţilor, în epoca migraţiilor poate fi reconstituită şi prin comparaţie cu situaţii asemănătoare din Italia şi alte teritorii. Cu acest prilej, s-a reliefat în mod justificat că efectivele populaţiei migratoare nu erau atît de mari pentru ca ele să poată renunţa la forţa de muncă nord-dunăreană de care avea enormă nevoie pentru aprovizionare.

In anii noştri academicianul Constantin Daicoviciu bazîndu-se pe datele izvoarelor scrise şi ale cercetărilor arheologice a acordat atenţie specială problemei continuităţii în Dacia, dînd răspuns cuvenit celor ce negau continuitatea populaţiei daco-romană. In lucrarea sa fundamentală "La Transylvanie dans l'Antichite", autorul discută pe bază de texte şi date arheologice noi migraţia popoarelor cu toate urmările ei. Acelaş lucru îl face şi în capitolul respectiv din Istoria

României vol.I.

Perioada de trecere la feudalism cu toate că a fost o perioadă istorică destul de îndelungată, ea rămîne o epocă tipică de trecere de la un mod de producţie la altul. Procesul de apariţie şi cristalizare a unor relaţii de producţie superioare calitativ vechilor relaţii care dominaseră Dacia Romană, a avut o durată aşa de prelungită, datorită condiţiilor specifice interne în speţă, a relaţiilor felurite care i-au servit ca punct de plecare (relaţii gentilice, sclavagiste şi chiar de colonat). In afară de acest element intern, de ordin structural, se mai adaugă şi un element extern, migraţiunea "barbarilor" care a influenţat într-un chip deosebit procesul de plămădire feudală.

Populaţiile migratoare din această vreme au fost puse în mişcare din motive social-economice şi conflicte tribale insuficient cunoscute. Aceste populaţii, drept consecinţă a stadiului înaintat de destrămare a orînduirii comunei primitive în care se aflau, căutau să-şi rezolve contradicţiile interne prin năvăliri şi cuceriri de teritorii la popoarele de mai departe şi chiar din imperiul roman. Perioada aceasta istorică a fost una dintre cele mai dificile. Poporul nostru, aşezat cum spunea cronicarul Miron Costin"în calea răutăţilor", adică în drumul tuturor năvălitorilor, a trebuit să se organizeze şi să se apere fără încetare de noii cotropători. Contactul cu populaţiile migratoare a impulsionat găsirea unor metode cît mai adecvate timpului pentru a dăinui.

In această perioadă zbuciumată economia s-a servit în primul rînd de păstorit şi agricultură, meşteşugurile au decăzut luînd un caracter precumpănitor casnic. Acum, întreaga viaţă economică şi socială era întreţinută de sat. Satul a fost punctul de plecare al istoriei, de refacere şi totodată de instalare a vieţii feudale.

De la începutul secolului al VII-lea, cînd valul migraţiilor se întrerupe pentru mai bine de două secole, populaţia daco-romană a avut posibilitatea să se dezvolte într-un ritm ceva mai viu. Agricultura a revenit pe primul plan, iar păstoritul pe plan apropiat secund. Au început totodată să evolueze

mai rapid unele forme politice, suprastructurale.

In noile condiții, orașele și-au pierdut rolul lor social - economic și administrativ și au încetat de a mai exista ca atare, căpătînd un pronunțat caracter rural. Populația daco-romană eliberată de sub exploatarea statului sclavagist roman s-a strîns în obștile sătești, agricole și păstorești care dăinuiseră și în perioada stăpînirii romane. Obștiile au fost principala formă de organizare a populației din Dacia și au avut un rol important în apariția și dezvoltarea feudalismului, deoarece, în sînul lor s-au constituit într-un proces de lungă durată clasele fundamentale ale orînduirii feudale.

In istoria noastră obștea constituie veriga de legătură între feudalism și orînduirile anterioare, fie că este vorba de cea sclavagistă, din provincia romană, fie cea gentilică în destrămare, pe teritoriile în care locuiau triburile dacilor liberi. Deci, obștile au sudat în interiorul lor populația veche dacică romanizată care cunoștea grade diferite de evoluție economică și organizare socială.

Dacii liberi reveniți în interiorul fostei Dacii Romane în primul rînd carpii, se aflau în etapa de destrămare a relațiilor gentilice. Popoarele migratoare erau de asemenea purtătoare ale relațiilor de comună primitivă în faza democrației militare. In Dobrogea ca și în provinciile aflate la sud de Dunăre, continuă alături de colonat modul de producție sclavagist în faza de dezagregare, precum și obștile țărănești. In asemenea condiții, în cursul migrațiilor triburilor germanice și populațiilor de nomazi de stepă care au stăpînit vremelnic teritoriul țării noastre, procesul de transformări economice și sociale s-a petrecut mai lent.

La sfîrșitul secolului al IX-lea se constată deja existența unor organizații politice de tip feudal (specifice feudalismului timpuriu) în Transilvania și Dobrogea. Existența acestora anunță începutul noii perioade istorice, a orînduirii feudale.

Pe cînd în această parte a Europei, pe teritoriul țării noastre era cunoscută perioada de trecere către feudalism, în partea apuseană a continentului începea să fie cunoscută orîn-

duirea nouă feudală. Acolo trecerea s-a făcut de la relațiile de colonat cunoscute în faza de dezagregare a sistemului sclavagist roman și a descompunerii obștilor populațiilor germanice strămutate pe teritoriile cucerite în urma căderii imperiului sclavagist roman. In apus perioada de trecere la orînduirea feudală a fost de scurtă durată. Ca atare orînduirea feudală a moștenit de la societatea sclavagistă un șir întreg de centre economice și culturale unele orașe, care cu toată decăderea lor temporară au constituit factori de continuare a progresului înregistrat pînă atunci. Deci, din această perioadă se crează un mare decalaj între cele două părți ale Europei pe linia ascensiunii către orînduirea feudală.

Pe teritoriul țării noastre concomitent cu transformările economico-sociale, în perioada de trecere la feudalism s-a petrecut și un alt proces extrem de important, procesul de formare a limbii și poporului român.

B. SITUATIA SOCIAL-ECONOMICA A DACIEI IN PERIOADA PRIMEI MIGRATII A POPOARELOR

DOVEZI ALE CONTINUITATII. După retragerea romană din Dacia care a reprezentat o uriașă pierdere, în scopul de a pacifica nemulțumirile și a camufla trista realitate, teritoriul din stînga Dunării, ca denumire continuă să figureze în mod fictiv pe lista provinciilor imperiului. Astfel,au fost înființate Dacia Ripensis și Dacia Mediteraniană. In realitate din teritoriul Daciei a rămas la discreția totală a ocupantului roman numai Dobrogea (pînă în secolul al VII-lea).

După anii 274-275 cînd a avut loc retragerea romană de pe teritoriul Daciei Romane pe aceste meleaguri a rămas în continuare cea mai mare parte a populației - care a continuat vechile practici și îndeletniciri. Regiunea nord-Dunăreană plină cu tot felul de bogății, cu o climă favorabilă nu s-a transformat într-o terra deserta, așa cum au vrut unii să propage. Dimpotrivă a cunoscut o intensă și neîntreruptă locuire.

Cum era și firesc continuitatea a fost mai intensă și poate fi mai ușor urmărită în teritoriile din apropierea Dunării. Astfel, în Banat ea a fost pe deplin dovedită atît pe baza ști-

ştirilor literare cît şi pe baza marilor descoperiri arheologice. O situaţie similară a fost cunoscută şi pe teritoriul Olteniei. Dovezi, respectiv urme materiale, asupra vieţii populaţiei daco-romane există şi pentru regiunea Crişana, teritoriul Transilvaniei, cîmpia şi regiunea de dealuri a Munteniei, podişul şi regiunea subcarpatică a Moldovei şi Bucovinei. In această perioadă între populaţia localnică şi populaţiile carpatice, sarmatice (iazici, roxolani) şi germanice (gepizi, taifali) va fi cunoscută o anumită convenţuire.

Dovada continuităţii acestei populaţii o fac atît izvoarele scrise rămase de la unii scriitori romani şi bizantini cum sînt: Amianus Marcelinus, Iordanes, Priscus Panites şi alţii care ne furnizează ştiri preţioase cu privire la populaţia existentă între secolul al IV-lea şi al VI-lea.

Un alt aspect foarte important referitor la această epocă este în acelaşi timp dorinţa şi chiar realitatea înfăptuită (pentru perioade scurte) de menţinere de către romani a unor capete de pod pe malul stîng al Dunării, puncte înaintate de întărire şi de apărare a limes-ului danubian. Toate acestea au reprezentat în continuare elemente de menţinere a legăturilor economice, culturale, politice şi religioase dintre romani şi populaţia din stînga fluviului.

O zonă de ocupaţie romană a fost cunoscută la Pancevo aproape de vărsarea Tisei în Dunăre. O cetate romană tîrzie a existat şi în Kubin, localitate indentificată cu Constantia din secolul al IV-lea. Mai jos de Kubin, la Palanca Nouă a fost statornicită o nouă aşezare care ar corespunde cu Lederata. La Pojejena de Sus erau staţionate armate romane ale legiunii a VIII-a Claudia. La Dierna (Orşova) de asemenea staţionau mari unităţi militare romane. Marea majoritate din aceste aşezări au fost organizate în timpul domniei lui Diocleţian(284-305).

Pe vremea lui Constantin cel Mare (306-337) constatăm o nouă lărgire a capetelor de pod, o lărgire a stăpînirii şi influenţei romanice. In timpul acestuia a fost reconstituit podul de la Drobeta (Turnu Severin). După anul 324, cînd Constantin a rămas singur stăpîn al imperiului s-a trecut la înfăptuirea unui grandios program de construcţii şi [illegible] - asemănă-

toare ca tendinţă cu cele din epoca de glorie a lui Traian. In anul 328 s-a inaugurat podul de piatră de la Celei, lung de peste 2400 metri. Construcţia impunătoare ridicată, denotă dorinţa categorică de a lega solid acest teritoriu de imperiu printr-o recucerire a Daciei. După cum Traian şi-a inaugurat podul său prin baterea unei medalii comemorative, aşa va face şi Constantin cel Mare. Construcţia are răsunet şi în numismatica măruntă, pe unele monede de bronz bătute la Constantinopol.

Au fost de asemenea refăcute unele drumuri vechi romane în special cele de pe valea Oltului, parcelate după sistemul cunoscut cu acel miliarum (1ooo pagi romani). S-au restaurat şi întărit unele cetăţi, ca de pildă, aceea, de la Sucidava care trebuia să constituie punctul de sprijin pentru planurile viitoare de recucerire cît şi baza de supraveghere a bogatei cîmpii romănăţene. Prin poziţia ei ca bastion intrat în lumea "barbară", Sucidava avea să devină un filtru între lumea nord-dunăreană şi cea romană. Săpăturile arheologice confirmă această legătură şi influenţă. In planul de construcţii militare pentru recucerirea Daciei, întocmit de primul împărat creştin intră şi rezidirea castrului de la Drobeta (T.Severin). De asemenea pe malul opus localităţii Transmarisca a fost ridicată cetatea Constantiniana - Daphne, inaugurată prin monede comemorative. Prin intermediul noii cetăţi era ţinută sub supraveghere întreaga cîmpie a Bărăganului.

După ridicarea cetăţilor Sucidava, Drobeta, Daphne şi ocuparea cîmpiei muntene şi oltene, a fost închis teritoriul prin valul cunoscut sub numele de Brazda lui Novac. Acest uriaş val, lung de circa 7oo km. tăia în lat teritoriul Olteniei şi Munteniei. Şanţul de apărare era orientat către nord, fapt ce dovedeşte că a fost săpat pentru apărarea teritoriului dinspre fluviul Dunărea.

Desigur politica constructivă dusă la nordul Dunării de jos, făcea parte dintr-un plan mai mare,care urmărea nu numai consolidarea internă a imperiului ci totodată şi reincluderea în special a unor teritorii. După moartea lui Constantin aceiaşi politică s-a încercat a fi dusă mai departe de urmaşi, dar aceştia nu vor reuşi să realizeze opera înaintaşului.Zona

subordonatăva rămîne în cadrul imperiului timp de 3o ani,pînă în vremea lui Valens care o va pierde în favoarea goţilor.

Revenind la problemele epocii putem afirma că localităţile importante, care au căpătat într-un anumit sens viaţă din punct de vedere economic şi militar au însemnat un adevărat coridor de legătură cu sudul. Desigur însă modul de viaţă, dezvoltarea lor a fost limitată. Vechile oraşe în secolul al IV-lea ofereau un adăpost modest, viaţa nu poate fi comparată cu cea din centrele din sudul Dunării. Populaţia era redusă la condiţiile unei vieţi simple, lipsite de o activitate liniştită şi organizată pe schimburi largi de bunuri. Odată cu invazia hunilor în ultimul sfert al secolului al IV-lea viaţa urbană a dispărut în totalitate. Invazia acestora a pecetluit definitiv decăderea oraşelor.

Un alt element sau dovadă a continuităţii populaţiei şi în acelaşi timp a legăturilor cu lumea romană îl constituie şi descoperirile monetare.Moneda romană nu a încetat să circule după anul 271. Ea este prezentă în toate fostele oraşe romane, dar şi în aşezări mai mici sau necunoscute. Canalele de pătrundere la nord de Dunăre a monedelor romane şi bizantine sînt,în esenţă aceleaşi ca în epoca preromană: comerţul cu negustorii străini, plata subsidiilor, expediţiile împăraţilor romani pe malul stîng al Dunării cît şi invaziile localnicilor alături de alte popoare în imperiu în scop de pradă.

Tezaurele descoperite pe teritoriul Banatului,Olteniei, Transilvaniei ,Moldovei, cuprind aproape toate monedele bătute din timpul imperiului. Un fapt ce trebuie a fi reliefat este compoziţia lor din bronz, care demonstrează în acelaşi timp şi criza imperiului. Ca dovadă că moneda era folosită de populaţia daco-romană este şi constatarea ca ea se depune şi în morminte, aşa cum cere ritualul roman, obicei nepracticat de populaţiile migratoare.

Principala activitate pe întreg teritoriul Daciei o constituia acum munca fostelor villae rusticae, gospodăriile mărunte şi izolate care prelucrau pămîntul agricol, cît şi populaţia organizată în obştii. Alături de aceştia amintim şi populaţia păstorilor (crescători de vite şi oi), fosta populaţie de pe întinderile pascua, al căror avut de asemenea nu a putut

fi dus cu ușurință în sud, cît și crescătorii de vite din vechiul teritoriu al Daciei.

Pe de altă parte, menționăm cunoașterea în continuare a activității meșteșugărești și în special a celor casnice. Cu toate că și aici se înregistrează o decădere, ele continuă să se mențină în forme modeste. De pildă activitatea meșteșugarilor olari de la Crăstești poate fi sesizată pe cale arheologică. Putem vorbi totodată de continuarea vechii tradiții a construcției lucernelor. Nici metodele de construcție a zidurilor de piatră cu mortar sau lut nu sînt total părăsite. Exemplele cele mai grăitoare sînt zidurile tîrzii de la palatul Augustalilor, zidirea intrărilor amfiteatrelor de la Sarmisegetuza, realizarea unor construcții mortuare din Apulum, Porolissum, sau cele de la Tîrgu Mureș.

In mod sigur că meșteșugurile s-au perpetuat și în alte domenii. Mulți din acei fabri de la Sarmisegetuza și de la Apulum au rămas pe loc continuînd să-și exercite meseria lor. Cert este că populația daco-romană, cu toate că vremurile erau nesigure, nu s-a putut dispensa de produsele fierarilor, olarilor, lemnarilor, de activitatea de extracție din saline, a carierelor de piatră etc. Reconstituirea vieții pe baza descoperirilor arheologice la Apulum și Alburnus Maior dovedește totodată continuarea în proporții foarte mult reduse a exploatării minereului de fier și a zăcămintelor de aur.

De la sfîrșitul secolului al IV-lea cînd își fac apariția hunii ocupațiile meșteșugărești se contopesc din nou cu cele agricole. Accentul cade acum tot mai mult pe viața rurală.

In perioadele de mari revărsări a populațiilor migratoare viața materială se va rezuma în cea mai mare parte la creșterea vitelor, păstorit și apoi la cultura plantelor. Agricultura seconda prima îndeletnicire menționată. Cultura plantelor se practica atît pe terasele înălțimilor pînă la 1400 m. altitudine, ca în vremea dacilor, cît și pe văile rîurilor, în poeni prin defrișarea păturilor, în locuri mai restrînse unde viețuiau grupuri de populație daco-romană. De această veche formă de agricultură este legată probabil așa-numita cultură

în răzoare care s-a menţinut mult timp în Munţii Apuseni, în Poiana Ruscăi - ţara Loviştei, Bran etc. In depresiuni se cultivau pomi fructiferi iar pe alocuri viţa de vie. Aşa se explică că toate numirile de pomi fructiferi din limba română sînt de origine latină.

Toate acestea dovedesc că pe teritoriul vechii Dacii a existat întotdeauna o viaţă permanentă, agricolă, păstorească. Rezultă de asemenea că în această epocă grea, gospodăriile ţărăneşti organizate în cadrul obştiilor săteşti produceau tot ceea ce era necesar nevoilor interne, iar ulterior, cît şi pentru plata dărilor către popoarele migratoare. Economia Daciei a luat astfel din ce în ce mai mult forma unei economii naturale.

Obştea ţărănească, teritorială şi rolul ei. Obştea din această perioadă este superioară celei vechi gentilice. Istoriografia marxistă a arătat limpede cum transformarea obştei gentilice în obştie ţărănească, teritorială, s-a produs şiacolo unde vechile obştii au fost supuse stăpînilor de sclavi. Cînd stăpînirea sclavagistă s-a retras, sclavii au trecut în rîndul ţăranilor liberi, au intrat în o comunitate mai largă, ceea ce a tulburat organizaţia colectivelor de producţie care în trecut se bazau exclusiv pe legături de rudenie. In acest chip, înlăturarea sclaviei din Dacia după înlăturarea stăpînirii romane a contribuit la dezvoltarea relaţiei de obşte vicinală.

Organizarea populaţiei din această perioadă în obştii săteşti, instituţie cu vechi tradiţii constituie un factor primordial. De aceea, un element pe care îl menţionăm în continuare este autoconcentrarea populaţiei daco-romane în obşti săteşti agricole şi păstoreşti care au dăinuit şi în condiţiile cele mai dificile. Ele au fost principala formă de organizare a populaţiei de pe teritoriul vechii Dacii şi au avut un rol important în apariţia şi dezvoltarea feudalismului. In contact cu popoarele migratoare, obştile localnicilor s-au consolidat. Acum,acestea au evoluat în direcţia generalizării.Nu putem înţelege de fapt trecutul nostru social-economic şi chiar politic fără corelarea tuturor aspectelor de obştie.

Studiind situaţia teritoriilor părăsite de administraţia romană, N.Iorga a constatat apariţia unor organizaţii autonome pe care le-a numit romanii populare. Populaţia care a rămas pe loc după retragerea autorităţilor romane demonstra N.Iorga, s-a constituit "...în romanii". Autonomia aceasta menţiona marele istoric se întîlneşte la noi, în Balcani, în Veneţia şi în Roma, în Sardinia, Italia ca şi în Galia. Aceste Romanii au asigurat continuitatea populaţiei romanice în vechile sale aşezări şi au constituit factori de viaţă şi de dezvoltare în evul mediu.

In aceste romanii carpato-dunărene, înzestrate cu o organizare social-politică proprie, elementele autohtone daco-romane au avut posibilitatea să organizeze viaţa în conformitate cu obiceiurile, tradiţiile şi cerinţele lor dictate de împrejurări. La capătul unei rezistenţe de secole, de confruntare cu popoarele migratoare, romaniile nord-dunărene, îmbogăţite în sinteze succesive, şi-au dovedit trăinicia o dată cu apariţia statelor medievale româneşti. In contextul istoriei prefeudale continuitatea populaţiei romanice din nordul Dunării nu mai poate fi contestată, la noi ca şi aiurea conchidea N.Iorga, continuitatea istorică se impune.

Karl Marx în "Capitalul" menţiona că procesul de statornicire a feudalismului în provinciile româneşti s-au petrecut în felul următor: "Modul lor de producţie iniţial era bazat pe proprietatea comună dar nu pe proprietatea comună în forma ei slavă şi cu atît mai puţin în cea hindusă. O parte a pămînturilor erau cultivate ca proprietate privată liberă de către membrii obştiei în cont propriu, o altă parte a lor - ager publicus - era cultivată în comun. Produsele acestei munci în comun serveau, în parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau pentru alte întîmplări neprevăzute"... "Cu timpul demnitarii războinici şi bisericeşti uzurpară o dată cu proprietatea comună şi prestaţiilor în folosul acesteia. Munca ţăranilor liberi pe pămînturile lor obşteşti se transformă în munca de clacă pentru cei care furaseră acest pămînt. O dată cu aceasta se dezvoltă relaţiile de iobăgism" (vol.I, Buc.Ed.Politică, 1960, pag.261).

Obştea a jucat un rol deosebit de important pe linia

organizării populației în timpul migrației popoarelor din primul val. Ea era aceea care în numele colectivului întreținea relațiile economice- de plata dărilor- în produse agricole și animale popoarelor migratoare. In legătură cu aceasta trebuie pus și faptul că răspunderea colectivă a satului, a obștei sătești a crescut. Fenomenul ca atare a dus la creșterea autorității obștei sătești dar în același timp și la o anumită diferențiere internă socială. Unii au început să se bucure de anumite privilegii, respectiv drepturi care le-au permis totodată să acumuleze bunuri și valori. Prin aceasta s-a creat efectiv posibilitatea ca un număr redus de persoane să se distanțeze de marea majoritate, atît pe linia drepturilor cît și a bunurilor materiale.

Primul val al popoarelor migratoare și influența acestora. Revărsarea popoarelor venite din nordul Europei și din părțile asiatice se referă la neamurile sarmatice, gotice, hunice, gepizilor și avari. Apariția popoarelor amintite a avut un rol negativ asupra societății de la nordul Dunării. Ele au oprit dezvoltarea pașnică a societății, au distrus nenumărate forțe de producție. Economia a înregistrat în această epocă tulbure o puternică decădere. Singurul rol pozitiv constă în aceea că a contribuit la sfărîmarea relațiilor de producție sclavagiste introduse de autoritatea romană.

Popoarele migratoare, găsindu-se pe o treaptă de dezvoltare inferioară față de populația băștinașă daco-romană și neașezîndu-se efectiv și durabil pe aceste meleaguri, au privat dezvoltarea forțelor de producție, au stînjenit dezvoltarea economică. Așa cum a menționat F.Engels în lucrarea Anti Duhring (ediția 1955,p.202) "Orice cotropire de către un popor mai înapoiat stînjenește, se înțelege dezvoltarea economică și nimicește numeroase forțe de producție".(Sublinierea noastră).

Pentru toate triburile din primul val de migrațiuni, aflate pe ultima treaptă a descompunerii comunei primitive, în etapa democrației militare, dar mai ales pentru huni și avari, războiul de pradă în regiunile învecinate a rămas principala ocupație. Desigur acest fapt a avut multe consecințe. Pe de o parte, existența localnicilor agricoli constituia o necesitate vitală pentru

...poarele migratoare, în sensul aprovizionării și satisfacerii nevoilor de hrană, și de aici nevoia de ai ocroti. In acest sens N.Bălcescu, în lucrarea: "Despre starea socială a muncitorilor plugari și principalele romane în deosebite timpuri" demonstra în mod concludent că "Năvălirile barbarilor nu putură vătăma acest obicei, barbarii după cum știm, au fost mai mult trecători pe acest loc. Pe lîngă aceasta ei erau cu totul străini agriculturii. Coloniștii lor rămînînd singuri a se îndeletnici cu agricultura putură să-și păstreze obiceiurile străbune, căci deși înconjurați și cuprinși de barbari ei n-avură de suferit nimic, căci retrăgîndu-se în Carpați ei își păstrară libertatea lor".

Neamurile sarmatice care s-au infiltrat în aria carpato-dunăreană au venit din regiunea uralo-caspică. Despre aceștia și modul lor de viață a scris Strabon în vestita sa Geografie. Triburile sarmatice reprezentau o populație de păstori nomazi și războinici călări. Despre sarmați se vorbește foarte mult în documentele romane, deoarece, au lovit de nenumărate ori la sudul Dunării (sarmații raxolani din Dobrogea, iazicii din cîmpia Tisei și alții).

Goții împreună cu vandalii, burgunzii și longobarzii formau populația germanică originară din Peninsula Scandinavică. Presiunea lor a fost cunoscută încă din timpul cînd Dacia era provincie a imperiului. Ei s-au extins cu multă repeziciune, au cuprins o parte a Moldovei ajungînd la litoralul pontic. De aici vor interveni în treburile imperiului roman. O dovadă este intervenția în lupta și disputa pentru tron, în războiul dintre Valens și uzurpatorul Procopius. Am dat aceste cîteva amănunte pentru a ne da seama mai bine de puterea lor.

Important pentru înțelegerea unor fenomene din istoria economică ce o parcurgem este și menținerea legăturilor comerciale ale acestora cu imperiul roman. Se știe precis că după înfrîngerea lui Athanarich de romani în 369, pentru satisfacerea necesităților de schimb s-au fixat și două tîrguri de graniță pentru comerț, la răsărit de gurile Dunării. Este o dovadă că problema schimbului interesa aceste populații. Fenomenul economic pe care îl precizămă se desfășura pe aceste meleaguri

era similar cu cel descris pentru vestul Europei, de către F.Engels, care arăta, că negustorii romani aduceau produsele lor numai pînă la un anumit loc, iar mai departe aceste mărfuri erau preluate și transportate de către germanici(vezi detalii în lucrarea: Contribuții la studiul istoriei vechilor germani, în K.Marx și F.Engels, opere vol.19,pag.490-494). Putem admite o situație similară și pentru teritoriul țării noastre. Desigur studiile viitoare vor lămuri mai detaliat această importantă problemă a istoriei noastre economice.

Acest gen de activitate economică, care presupunea un anumit grad de stabilitate și înțelegere a fost sfărîmat pur și simplu prin apariția hunilor în anii 375-376, cînd neamurile goților vor fi obligate să se retragă către sud-vest cu cea mai mare rapiditate și înfrigurare. O dovadă este că în această retragere ei vor părăsi prin îngrăpare marele tezaur de aur de la Pietroasa, denumit și tezaurul lui Athanarich.

In urma apariției hunilor și deplasării goților la sudul Dunării, în timpul lui Teodosiu s-a încheiat un tratat prin care o parte din goți au devenit federați, fiind colonizați pe linia fluviului, cu obligația de a apăra granița. Este o dovadă a declinului accentuat al Romei. După această dată a fost rupt echilibrul stabilit între imperiu și Barbaricum (ținut ce se afla sub stăpînirea populației migratoare).

Hunii erau de neam turanic și duceau o viață total nomadă. Despre sistemul de organizare și modul lor de viață vorbesc și cronicele vechi chinezești. Pătrunderea hunilor în mase compacte în teritoriul Europei reprezintă prima mare intervenție masivă negativă în dezvoltarea istorică a continentului. Ca urmare a avut loc o puternică învălmășeală de populație pe continentul european.

Conduși de Attila au supus un teritoriu vast cumplitelor devastări. Imperiul roman de răsărit a trebuit să cumpere pacea cu sume mari. Ofensivei spre apus i-a pus capăt de generalul roman Aetius prin vestita bătălie de pe cîmpiile catalunice, de lîngă orașul Troyes (451). O altă mare acțiune a fost incursiunea din Italia (452), cu scopul de a prăda Roma, care a fost salvată prin uriașe despăgubiri.

In tot acest timp populaţia băştinaşă de la Dunărea de Jos a avut foarte mult de suferit. Au avut loc cele mai grozave distrugeri. Cetăţile vechi şi unele orăşele din sud care s-au mai menţinut cu greutate pînă la această dată, ca de pildă Sucidava ridicată de Constantin au fost uşor cucerite.

In timpul primului val al migraţiei popoarelor,după ştirile de care dispunem, în perioada pînă la venirea hunilor , populaţia locală (după retragerea oficialităţii roman) şi-a păstrat o parte din vechea organizare administrativă cvasi-orăşenească cu centre politico-administrative. După venirea hunilor a încetat total viaţa urbană. S-a manifestat în Dacia un fenomen de ruralizare similar celor din alte părţi (Galia, Spania etc.

Oricît de violentă şi de catastrofală a fost năvala şi dominaţia hunică, aceasta a reprezentat doar un episod, care a zdruncinat temeliile vieţii locale de la nordul Dunării dar nu a instalat nici o populaţie nouă, mai mult chiar,a determinat emigrarea populaţiilor de origine germană care se aşezase temporar în aceste părţi.Mai amintim că din motive economice hunii vor duce şi o politică aparte faţă de producătorii agricoli, crescătorii de animale, meşteşugari. Intrucît ei erau războinici şi nu produceau, trebuiau să creeze şi un anumit climat de "linişte", climat pe care-l foloseau desigur în favoarea lor. Este cunoscut precis că aceştia în timp de pace urmăreau ca toţi supuşii să producă pentru ei, întrucît, aşa cum notifica Ammianus Marcelinus..."nici nu ară,nici nu ating plugul vreodată".

Pentru adeverirea acestei stări de fapt, e suficient să ne referim la conflictul izbucnit între Bizanţ şi Attila din pricina "romanilor" fugiţi în imperiu. Aşa cum consemnează Priscus, regele hunilor ameninţă cu război pe împăratul bizantin "dacă nu i se vor restitui şi nu vor fi expulzaţi(în viitor)acei "romani" care îi cultivă pămîntul cucerit de el"(sublinierea noastră). Este o dublă dovadă: pe de o parte consemnarea continuităţii populaţiei, considerate romantice, după limba pe care o folosea, iar pe de altă parte se confirmă mai mult necesitatea localnicilor care cultivau pămînturile şi deci le cedau o parte din bunuri. Aşa se explică de ce ei în timp de linişte

încurajau şi sprijineau practica agricolă, acea meşteşugărească cît şi buna funcţionare a locurilor de schimb de pe noile frontiere, întrucît de aici aveau posibilitatea a achiziţiona multe bunuri.

Faptele enunţate sînt în acelaşi timp confirmate de cercetările arheologice efectuate pe mari arii. In tot răstimpul anilor 376-454, cînd a fost cunoscută dominaţia hunică este prezentă o cultură proprie materială. Amintim în primul rînd cultura Bratei din Transilvania şi fazele timpurii ale culturii Ipoteşti-Cîndeşti din Muntenia. Analiza atentă a materialelor de la Costişa, Nichiteni, Dodeşti şi alte aşezări din Moldova, ne permite să reliefăm şi aici o variantă răsăriteană a culturii Bratei (numele provine de la localitatea Bratei de lîngă Mediaş unde s-au făcut importante descoperiri). Mai mult, în Moldova, din punct de vedere arheologic, în perioada dominaţiei hunice se poate vorbi de două aspecte culturale, denumite Costişa-Nichiteni (datate la sfîrşitul sec.al IV-lea şi în prima jumătate a sec.al V-lea) şi Costişa-Botoşana I (dată în a doua jumătate a sec.al V-lea şi în prima jumătate a sec.al VI-lea).

Aşa cum rezultă chiar în această etapă dificilă se poate demonstra legătura organică dintre cultura Bratei, din Transilvania, Ipoteşti-Cîndeşti din Muntenia şi Costişa-Botoşana din Moldova. Aspectul prezentat este deosebit de important întrucît reliefează grăitor că avem de-a face pe tot teritoriul ţării noastre cu o unitate culturală, care are la bază, ca element comun factorul dacic şi daco-roman. Deci, chiar în timpul celei mai grele apăsări, a migraţiei hunice, viaţa populaţiei care trăia de o parte şi de alta a osaturii carpatice s-a menţinut.

In urma destrămării imperiului hunic al lui Attila, imperiul bizantin a avut posibilitatea să revină la Dunăre. In sud au fost restaurate multe oraşe şi cetăţi. In timpul lui Iustin I şi Iustinian era încercată aceeaşi politică de revenire pe meleagurile din stînga Dunării.

Pe teritoriul actualului Banat, se menţionează de Procopius o fortăreaţă la Litterara sau Lederata, ca posesiune

bizantină. Mai este descris castelul întărit Zernes care se indentifică cu Dierna (Orşova). Acelaşi autor pomeneşte fortăreaţa Theodora (pe malul Oltului). In locul unde se varsă Argeşul în Dunăre, este semnalată ca rezidită în întregime fortăreaţa veche constantineană numită Daphne. Se pare că în secolul al VI-lea a fost refăcută o parte a cetăţii Turris(clădită în vremea lui Traian). Se indentifică probabil cu T.Măgurele.

In Novella lui Iustinian se menţionează cetatea Recidava (se pare că e vorba de vechea Sucidavă). Aceasta avea un rol deosebit de important, întrucît întreţinea legături cu sudul Dunării, cu Dobrogea şi Orientul Apropiat.

Politica menţionată nu poate fi comparată cu acea din timpul lui Constantin. Posesiunile bizantine vor fi menţinute puţin timp întrucît vor interveni în continuare migraţiile gepizilor şi avarilor.

Gepizii erau de neam germanic. Au venit pe meleagurile Transilvaniei de pe ţărmul Mării Baltice, cu puţin timp înainte de apariţia hunilor. S-au aşezat pe teritoriul de vest al ţării şi au locuit aici aproximativ un secol, pînă la apariţia hunilor, cînd devin supuşii lor şi vor participa alături de huni la incursiunile de jaf şi pradă. După moartea lui Attila regele lor, Ardarich organizează o expediţie, în 453, împotriva jugului hunic care s-a încheiat cu victoria gepizilor.

După anul 500 gepizii devin vecini cu longobarzii din Cîmpia Panonică. Crescînd rivalitatea între aceste triburi germanice, stăpînirea gepidă se prăbuşeşte în anul 567. O parte însemnată din neamul gepizilor trece, în sud, la bizantini, alţii îi urmează pe longobarzii învingători în Italia, iar restul vor fi asimilaţi de populaţia băştinaşă.

In locul gepizilor învinşi şi strămutaţi apare noua putere a avarilor.

Avarii erau populaţie de păstori nomazi, originari din părţile Mongoliei. La Dunărea de Jos au venit în anul 561 conduşi hanul Baian. După 567 forţează fluviul şi trec dincolo, împotriva înţelegerilor cu diplomaţia bizantină. Au sfărîmat şi distrus importante centre ale civilizaţiei. In timpul lor,

Dobrogea a fost devastată cumplit, contribuind la stingerea vieţii înfloritoare cunoscută aici. La fel ca şi hunii aveau obiceiul de a ridica dijma de la populaţia locală. Cît reprezentau aceste dijme şi prestaţii este greu de ştiut. Cu titlul informativ reproducem o relatare a unui cronicar bizantin din secolul al VII-lea. Mihail Sirianul notifică că neamul avarilor îndemna întotdeauna populaţia locală să iasă,să are, să semene şi să culeagă recolta fără frică, deoarece nu vor lua decît o parte din ea. Iată textual această cerere: "Ieşiţi, semănaţi şi seceraţi, noi o să vă luăm numai jumătate din dare".

Supremaţia avarilor şi ea a fost temporară. Cea mai mare parte din triburile lor au trecut în sudul Dunării. Puţine familii, răzleţe, au trecut în Transilvania, fiind atestate arheologic în regiunea cotului Mureşului, unde au fost asimilate.

Menţiuni deosebit de preţioase relativ la existenţa populaţiei locale la nordul Dunării şi a raporturilor sale cu neamurile în migraţie,ne transmit şi alţi scriitori bizantini cum ar fi Priscus(sec.V), Pseudo-Cesarios din Nazians (sec.VI), sau Pseudo-Maurikios(sec.VII).

Relaţiile economice dintre populaţia locală şi popoarele migratoare au fost organizate pe baza sistemului foarte răspîndit la popoarele cuceritoare din acel timp şi anume perceperea dărilor în produse agricole şi animale prin aparatul intern al populaţiei băştinaşe. Intrucît aceste popoare nu aveau un aparat de stat al lor organizat, ele solicitau dările prin intermediul obştiilor existente la daco-romani.

Cu toate greutăţile inerente acestei epoci, de nesiguranţă, populaţia localnică a căutat găsirea unor metode adecvate de a dăinui. Una din metodele de bază folosite a fost retragerea în părţile acoperite în zonele păduroase, închise de natură.

Problema retragerii în locurile împădurite, e necesar să fie înţeleasă în sensul ei adevărat, al timpurilor îndepărtate de atunci. Pădurea era copleşitor de multă faţă de comunităţile închegate şi organizate ale populaţiei. Ştim cu certitudine că locul deţinut de pădure atunci era mult mai important decît

a. Nu sînt de altfel dispărute de mult peisajele noastre rurale, în care nu cîmpul predomină asupra unor vestigii de pădune, ci dimpotrivă pădurea, codrii acei mari de nepătruns, aşa-numită "pădurea întreagă", pădurea verde", pădurea marie", pădurea surdă," "pădurea cumplită" "codrul adînc", coplegea tot locul. In acest sens merită să fie recitată descrierea pădurii făcută de G.Vîlsan în lucrarea: "O fază din popularea ţărilor româneşti", din care cităm "Din munţi cu umeri goi de piatră, coborau nesfîrşitele păduri ale căror falduri se domoleau departe de cîmpie... Intîi pădurea întunecată de brad şi de fag apoi de stejar, printre care îşi făceau loc apele repezi şi tulburi, cu lunci largi şi pline de prund şi umbrite de palida frunză a sălciilor, ape care după ieşirea din umbre codrilor, mai duceau pe aceşti tovarăşi ai verdeţii pînă departe spre întinderile Dunării cu multe braţe şi lacuri liniştite cu multe ostrove de plue şi sălcii...Pădurea aceasta imensă, care ne-a dat numele de ţara cu cdri întunecaţi, cobora pe apele mari pînă la Dunăre şi poate se prelungea şi mai departe. Cobora pe lunca Jiului şi Oltului pe toţi afluenţii Argeşului, pe Siret şi Prut trimiţînd astfel şi Dobrogei crîmpeile de pădure..."

Situaţiile concrete, împrejurările reale în această epocă extrem de dificilă pentru vechea populaţie strămoşească determinau ca pădurea să reprezinte un loc de siguranţă, un fel de fortăreaţă naturală nu numai în sens de refugiu şi de apărare, cît şi de crearea unor condiţii de natură economică care să permită asigurarea cu cele necesare vieţii. Retragerea amintită la adăpostul pădurilor nu trebuie absolutizată şi înţeleasă că ar fi fost făcută în locuri sterile, sărace, lipsite de viaţă. Pădurea a oferit în afară de adăpost şi lemnul ei posibilităţi concrete de continuare a vieţii.

Poporul, care cunoştea bine pămîntul strămoşesc ocupa locurile cele mai prielnice în incinta codrilor nesfîrşiţi, acolo unde dealurile bogate îi puteau da poame şi grîne, la poalele munţilor unde înălţimile se mai domoleau şi îngăduiau să se înşire satele cu case risipite. Acolo oamenii ridicau sate, făceau curături adică luminişuri în pădure, pentru loc de păşune şi de semănat. Important e faptul că încă din timpuri

foarte vechi, după cît se pare se întindea un lanț de astfel de luminișuri între dealuri și munți, coincisînd cu depresiunile subcarpatice. Extrem de interesant este lanțul cunoscut în Muntenia în epoca feudalismului, ce se întindea dinspre Baia de Aramă, care mergea aproape neîntrerupt pînă la Tîrgoviște și mai departe. In Moldova sînt cunoscute vechile bazine rotunde în care populațiile se adăpesteau acolite de jur împrejur de imensitatea pădurilor.

In cadrul enunțat, descoperirile arheologice din această primă parte a epocii prefeudale, scot la iveală existența așezărilor de sate organizate în obști nu numai în depresiuni intra și subcarpatice, sau în bazine, ci și în regiunile domoale ale dealurilor și chiar în zone mai apropiate de Dunăre. De aici o concluzie că, pentru timpurile îndepărtate la care ne referim pădurea a avut și o funcție de unificare, de legare laolaltă nu numai a unităților de relief dar și a oamenilor, a societății omenești. Din analiza stratigrafică și prin studiul comparativ au fost descoperite urme de locuire autohtonică pe teritoriul Munteniei și Moldovei. Prezența unor așezări prefeudale, unele fortificate iar altele mai puțin întărite de tipul siliștilor situate de obicei pe terasele primare ale rîurilor, pe locuri ferite și mai puțin accesibile, constituie multiple dovezi asupra continuității etnice și culturale a populației autohtone.

Rezultatul săpăturilor arheologice întreprinse în așezările prefeudale demonstrează existența vieții în toate regiunile țării. De o parte și de alta a Carpaților, au fost scoase la iveală așezări stabile, deosebite de cele temporare a populațiilor germanice și turanice. In aceste sate de agricultori și crescători de vite se foloseau unelte casnice și agricole, vase de lut cu forme și ornamente care continuau stilul ceramicii populare din Dacia liberă cît și cea romană.

Este clar că satele băștinașe mai puțin formate dar organizate pentru viața așezată a agricultorilor și crescătorilor de vite, reprezintă continuarea satelor autohtonedaco-romane, sub forma organizațiilor de obști libere. Un indiciu în acest sens îl constituie însăși cuvîntul romănesc "sat, prin care este desemnată așezarea rurală și care provine din cuvîn-

tul latin fossatum. Ca urmare satul, acum s-a întărit şi a cunoscut noi forme de organizare - folosind mai frecvent organizarea militară - fapt ce va deschide noi perspective pe drumul unor privilegii pentru un număr restrîns de indivizi.

Dintre aşezările mai importante din Muntenia care care au oferit material documentar despre această epocă, amintim: Militari, Ciurel, Căţelul Nou, Străuleşti, Cîndeşti, Budureasca, Ipoteşti, Tîrguşor; din Moldova în special amintim: Botoşani, Gura Humorului, Mănioaia-Costişa, Tîrpeşti-Neamţ, Hlincea, Lozna-Dorohoi, Dăneşti-Vaslui, Spinoasa-Iaşi, Suceava, Bogdăneşti-Fălciu, Murgeni şi alte localităţi.

In interiorul locuinţelor din aceste aşezări s-a descoperit un variat inventar de fier ca: vîrfuri de săgeţi, suliţe, dălţiţe, armuri, cuţite, cuie, undiţe pentru pescuit precum şi părţi din brăzdare de plug; din bronz: fibule de diferite provenienţe şi tipuri: din os împungătoare, pieptene; din piatră: fusaiole rotunde din rocă vulcanică; din lut ars: fusaiole aplatizate, crestate, precum şi o variată ceramică lucrată atît la roată cît şi cu mîna, o parte din aceasta cu decoraţii. De menţionat că în unele aşezări ceramica lucrată direct cu mîna deţinea proporţii mai mari ca aceea lucrată la roată. O parte din ceramică reliefează o vizibilă tendinţă spre barbarizare sau simplificare, ilustrată de degenerarea conţinutului pastei, a formelor şi a tehnicii de lucru. Acest aspect negativ este rezultatul stînjenirii forţelor de producţie cauzate de pătrunderea şi dominaţia neamurilor migratoare. Dar chiar şi în aceste condiţii reliefăm că elementele tradiţionale dacice sînt menţinute fără modificări esenţiale. Evident, alături de elementele tradiţionale sînt prezente şi influenţele culturii materiale romano-bizantine. Elementele bizantine din ceramică şi obiectele de podoabă mai ales, au fost preluate în mod creator şi transmise de autohtoni într-o manieră proprie locală urmaşilor din secolele următoare. Au luat fiinţă arii de culturi materiale strîns apropiate între ele, ceea ce denotă de fapt noua unitate ce se contura pe întreg teritoriul ţării noastre.

Descoperirile menţionate ne permit să concluzionăm asupra unor paralelisme în dezvoltarea culturilor regionale. Pe de altă parte, să reţinem şi unele diferenţieri sensibile

între marile regiuni ale țării, cauzate în ultima instanță, în această epocă de prezență a doi factori: diferențierile de desvoltare cunoscute de elemente etnice ca grad de cunoaștere a culturii materiale, la care adăugăm și influența nefastă a popoarelor migratoare din primul val care a lovit diferit în evoluția societății de atunci.

C. EVOLUTIA FORTELOR DE PRODUCTIE SI A RELATIILOR DE PRODUCTIE IN PERIOADA DESĂVÎRȘIRII PROCESULUI DE FORMARE A POPORULUI ROMAN.

După trecerea primului val al migrației popoarelor, pe teritoriul țării noastre au urmat slavii. In veacul al V-lea neamurile slave ocupau un vast teritoriu, de la Elba la Volga, din apropierea Balticei la Marea Neagră. Ei se împărțeau în trei ramuri: slavii de răsărit, de apus, de sud.

Prin expansiunea celor de răsărit și de sud cu timpul au fost atinse și regiunile nord-carpatice. Dintre popoarele migratoare nici unul nu are însemnătate pentru istoria poporului român ca slavii. Ei joacă pentru țara noastră într-un anumit sens pentru o perioadă de timp, rolul pe care l-au jucat în apus popoarele germanice.

Potrivit știrilor istoricilor bizantini ca Procopius din Cezareea în lucrarea "De bellogothica" și apoi Iordanes, infiltrarea masivă a neamurilor slave pe teritoriul Moldovei și estul Munteniei s-a desfășurat mai intens de la mijlocul secolului al VI-lea.

In timpul pătrunderii lor pe teritoriul nord-dunărean aceștia, găsindu-se în stadiul democrației militare erau organizați în uniuni de triburi care grupau separat pe anți și sclavini. O știre transmisă de Procopius care este întărită și de strategiconul lui Pseudo-Maurikios ne arată că: "Triburile anților și sclavilor se aseamănău între ele în ceea ce privește modul de trai, obiceiurile".

Unitatea economică de bază a acestora la pătrunderea pe meleagurile răsăritene carpatine era obştea gentilică patriarhală. In virtutea organizării gentilice (pe ginţi şi triburi), conduşi de un şef care avea diverse atribute, aceştia au venit în contact cu populaţia băştinaşă. De aici, din stînga Dunării au început incursiunile lor asupra imperiului bizantin. Cele mai dese atacuri au avut loc pe timpul domniei lui Iustinian, lupte după care slavii pătrund masiv peste Dunăre undeva se vor aşeza şi vor practica îndeletnicirile,dar în acelaş timp vor cunoaşte şi o puternică influenţă pozitivă din partea statului şi a civilizaţiei feudalo bizantine.

După cum este cunoscut pe baza cercetărilor arheologice întreprinse pînă în prezent s-a constatat, în mod sigur că elementele de cultură slavă, erau de un nivel inferior faţă de cele autohtone care continuau în timp şi spaţiu puternicele tradiţii ale civilizaţiei provincial-romane, menţinute atît etnic cît şi prin legăturile economice şi culturale cu lumea romano-bizantină de la Dunărea de Jos. Cultura arhaică slavă este ilustrată de caracterul primitiv al materialelor descoperite prin intermediul concret al cercetărilor arheologice

De la mijlocul sec.al VI-lea, populaţia autohtonă din anumite regiuni ale Moldovei, a început să aibă unele contacte cu triburile slave venite dinspre teritoriile nord-estice. Pătrunderea acestor triburi a provocat desigur anumite tulburări dezvoltării ascendente a societăţii locale, fapt confirmat într-o mare măsură şi de analiza elementelor de cultură materială vehiculate de slavi în regiunile est-carpatice.

Lupta continuă dintre triburile slave de la Dunăre şi imperiul bizantin a contribuit la realizarea unui teren favorabil dezvoltării inegale sociale. Ridicarea unor mari bogăţii prin pradă, sumele băneşti tezaurizate în urma răscumpărărilor efectuate de imperiu pentru prizonierii de războiu au fost factori de îmbogăţire pentru unii conducători şi oameni de ai lor, mobil de diferenţiere socială. Desigur, acelaşi sistem bazat pe supremaţie l-au încercat slavii şi pe teritoriul ţării noastre. A fost practicat faţă de populaţia daco-romană sistemul de exploatare al tuturor popoarelor migratoare şi anume perceperea de dări şi contribuţii în natură cu folosirea concomi-

tentă a unor mijloace nepagnice.

Scăderea numărului acestora în partea stîngă a Dunării, prin deplasarea lor în partea cealaltă a fluviului, influenţa bizantină, nevoile economice reale existente, au determinat apropierea populaţiei slave de cea autohtonă.

Paralel cu procesul de însugire de către slavi a culturii materiale autohtone, superioare, a avut loc şi începutul procesului de asimilare etnică a slavilor de către autohtoni. Desfăşurarea simbiozei a fost uşurată şi de deplasarea în masă a slavilor la sudul Dunării, după anul 6o2.

Important de semnalat că în decursul secolelor al VI-lea şi al VII-lea, datorită înrîuririi modului lor de viaţă şi culturală materială de la Dunăre, ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, în lumea slavă au loc prefaceri sociale importante. Slăbesc acum legăturile de rudenie, sistemul folosirii comune a unor obiecte şi produse ale muncii, se trece de la marea familie patriarhală la obştea sătească. Vechea aşezare, pe ginţi şi triburi cu timpul este părăsită fiind înlocuită cu aşezarea teritorială a obştiilor săteşti. Fenomenul acesta va fi un important factor de apropiere a slavilor pe populaţia veche daco-romană.

Pe măsura intensificării contactelor lor militare şi economice, uniunile de obştii au părăsit caracterul lor etnic separat. Evident că acestea au fost un nou impuls pe linia colaborării economice şi organizatorice sociale.

De la slavi populaţia băştinaşă a împrumutat, ca urmare a legăturilor stabilite, denumiri pentru unele unelte şi obiecte de muncă, ca: lopată, coasă, topor sau răzor. Influenţa slavă se manifestă cu limite şi în toponomastică, onomastică, morfologia limbii noastre. In schimb, subliniem că această populaţie a fost asimilată de străvechea populaţie daco-romanică. Limba băştinaşilor altoită puternic şi în masă cu cea latină care şi-a păstrat caracteristicile fundamentale romanice, a fost îmbogăţită sub raport lexical atît prin împrumutarea unor termeni sşavi dar şi prin crearea unor noi termeni izvorîţi din necesităţile de colaborare. Exemplificăm în această direcţie două numiri: una din domeniul aşezărilor şi alta din do-

meniul negoţului, ambele aspecte extrem de importante.

Dacă aşezările rurale au păstrat latinescul fossatum din care a rezultat, prin formă intermediară fsat, actualul sat, precum şi străvechiul, dacic , cătun, în privinţa aşezărilor urbane, nu ne-a rămas în vorbire nici unul din termenii latini: colonia, municipiu, urbis, iar civitas s-a păstrat numai în înţelesul transformat de cetate sau aşezare întărită. In schimb, am preluat de la slavi termenul generic de tîrg şi derivatele lui: tîrgoveţ, a tîrgui, din care s-au format: tîrguială, tîrguşor, tîrguleţ, tîrgoveţime etc. Noţiunea de tîrg este mai veche decît acea de oraş care va fi preluată ceva mai tîrziu şi transformată din unguresc ul varoş.

Al doilea exemplu se referă, la negoţ. In această direcţie am păstrat termeni vechi latini şi anume: negoţ (negocium) a neguţa(neguciari), neguţător (neguciator), preţ (pretium), a cumpără (comparare), a vinde (vendere), a cîştiga (castigari), a împrumuta (împromutuarea) etc. Numai evoluţia acestor doi termeni, dar care ar putea fi mult mai pe larg dezbătută, ilustrează simbioza de secole dintre daco-români şi slavi, tăria deosebită a primului element.

Această tărie şi vitalitate a elementului mai rezultă în mod deosebit şi din împrumuturile efectuate de către popoarele vecine din vocabularul latin al limbii noastre. Edificator este cuvîntul păcură care derivă din latinul picula. Acest cuvînt, care nu există în celelalte limbi romanice, nu s-a putut forma şi păstra decît în spaţiul carpato-dunărean, unde păcura a fost cunoscută şi exploatată din vremuri îndepărtate. In dreapta Dunării, această bogăţie a solului sub forma în care a apărut la suprafaţă pe teritoriul fostei Dacii, n-a fost cunoscută. Trebuie să adăugăm că, în popor termenul păcură înseamnă atît petrolul brut, aşa cum apărea din unele izvoare la suprafaţa pămîntului, în unele locuri picură (de aici picula), cît şi produsul prelucrat primitiv pentru unsul osiilor. Topicele, Păcura, Valea Păcurii, Păcurile, Păcuricea este răspîndit în Moldova cît şi teritoriul din Muntenia. In Transilvania există topicul Păcureni un sat de lîngă Tîrgu-Mureş. Mergînd mai departe cu acest exemplu amintim că slavii atît din Balcani cît şi din

răsărit (ucrainenii) au folosit acest cuvînt prin împrumut de la localnicii nord-dunăreni.

In ceea ce privește toponimia, semnalăm și numele unor rîuri ale Transilvaniei, ale continuă pe cele vechi, atestate documentar în primele secole ale erei noastre. Oltul este continuarea vechii denumiri Aluta, ceea ce demonstrează grăitor că a existat necontenit pe aceste meleaguri o populație daco-romană. Același lucru amintim pentru Criș, care este cunoscut de la Iordanes sub forma latinizată de Grisia sau Grissia. Aceeași situație cu Mureșul, Someșul, Tisa. Alte rîuri ca de pildă Bistrița din Transilvania purta denumirea la vechea populație de Repedea, numire care apoi a fost slavizată.

Exemplele însă care abundă sînt acelea legate de practica agriculturii, viticulturii și pomiculturii, practică care demonstrează fără drept de tăgadă puternica stabilitate și continuitate a străvechii populații daco-romane. In acest sens din agricultură menționăm, cuvintele: arie, a ara, a semăna, a secera, a culege, a treera, grîu, secară, orz, mei,pai, cîmp și pămînt. Din rîndul legumelor și fructelor: ceapa(cepă), ridichea (radicula), napul(napus), pepenele(pepo), lăptuca (lactuca), lintea(lens), mărul(melum), părul(pirus), prunul (prunus). In viticultură: vie(vinia), viță(vites),poama(poma), must(mustum). Din domeniul morăritului și facerii pîinii:moară (mola), macină(machinare), pisează(pisare), piuă(pilla) făină (farina), cerne(cernere), ciur(cibyum), aluat(allevatum), a frămînta(frumentare) etc. Din viața pastorală, a îndeletnicirii creșterii animalelor, următoarele cuvinte latine arată aceeași activitate continuă de-a lungul secolelor supuse procesului dificil al migrației: staul, turmă, păstor, zăr, unt, bou, vacă, vițel, taur, berbec, oaie, miel, cal, iapă, mînz, capră.

Exemplele sînt concludente. Ele demonstrează practica agricolă și pastorală în mod continuu, tăria unității de limbă daco-romană, susținută pe nucleul obștiilor și uniunilor de obștii locale.

Așa se explică, cum prin confederarea obștiilor pămîntene cu cele slave s-a ajuns la dizolvarea celor din urmă în masa populației autohtone. Noile uniuni de obștii, puternice

în ca. a ieşit învingător elementul stabil-local, erau acum mai trainice şi precis delimitate teritorial.

In forma lor iniţială aceste uniuni de obştii sau judeţe se întindeau, de cele mai multe ori de-a lungul văilor de la care îşi luau numele. Numai acolo unde valea nu era un element reprezentativ al peisajului (în cîmpie sau în zone de platformă, aşezările s-au extins în lărgime păstrînd denumiri cu rezonanţe atît de vechi cà: Vlaşca, Romanaţi, Covurlui, Cîmpu-Lung, Neamţul, încît începuturile lor par învăluite în negura legendei. Altele, cum spuneam, situate pe anumite unităţi geografice ca văi de rîuri, dar tot cu o viaţă economică comuna, erau numite ţări de la cuvîntul latin terra (ţara Severinului, ţara Haţegului, ţara Almaşului, ţara Făgăraşului, ţara Brodnicilor, ţara Bolohovenilor). Un sens asemănător l-a avut şi Vlasia, adică ţara Valahilor. Aceste uniuni de obştii săteşti, indiferent că purtau denumirea de judeţ(judeci) sau ţări(şi unul şi celălalt termeni latini), constituiau comunităţi de muncă autodirijată, strîns legate de un teritoriu bine precizat.

Noua formă superioară ca organizare va determina alegerea unor şefi, ca de pildă a juzilor sau judecilor, conducători activi, care totodată îndeplineau şi misiunea încredinţată aceea de judecători pentru litigiile ce se iveau. Insăşi numele de origine (judex) indica vechimea şi natura instituţiei. Interesant este să amintim că termenul de judeţ derivă de la latinescul judicium, care înseamnă judecată,drept pe care la început l-a avut numai sfatul obştei, format din bătrînii cu multă experienţă. Acest străvechi drept transmis asupra uniunii de obştii, adică asupra noului conducător - a judeţului - punctează precis firul continuităţii poporului nostru, înfăţişarea lui cu milenara glie strămoşească.

Noua organizare la care ne-am referit, întărită şi prin procesul de început de asimilare, a determinat ca pe teritoriul ţării noastre să se cunoască o mai mare stabilitate economică, care a favorizat într-un ritm mai accentuat agricultura ca ocupaţie de bază, meşteşugurile şi schimbul. Menţionăm că procesul de schimb a persistat cu toată vicisitudinea în cadrul unor aşezări mai întărite, în unele tîrguri, zboruri şi nedei. Aceasta

în interior, dar schimbul a existat şi cu lumea bizantină şi chiar orientală. Descoperirile de monede bizantine din bronz şi argint începînd cu Anastasius I (491-518), continuînd cu Iustin I (518-527), Tiberiu II Constantin (574-582), Mauriciu Tiberiu (582-602),Focas (602-610), Heraclium(610-641) şi Constant... II (641-668), Constantin IV (668-685), Tiberiu III (698-705), Leon V.Armeanul (813-820) şi terminînd cu Constantin VII (din anul 945), ne demonstrează existenţa aproape a toate monedele bătute timp de jumătate de mileniu. Observăm că monedele cuprind întreaga epocă a secolului al VI-lea pînă la finele secolului al X-lea, unitate în timp ce demonstrează încă o dată şi în această direcţie continuitatea locuirii acestui teritoriu şi folosirea - după posibilităţi - a unor forme economice de schimb înaintate.

Prezenţa continuă a acestor valori monetare reprezintă documente antentice care feresc de profanarea unităţii un eveniment. Aşa cum afirma numismatul francez Ernest Bábelon, monedele au rămas "martorii oculari şi oficiali chemaţi fără încetare să facă mărturisiri" asupra trecutului. Ideea aceasta are un adevăr incontestabil.

Totodată semnalăm faptul deosebit de important că din ultimile secole de sfîrşit a perioadei de trecere la feudalism începe să se renunţe la dările în afară către populaţia migratoare, dar ele să continue a exista în interior prin contribuţia impusă de aristocraţia daco-romano-slavă, contribuţie care se va întări de la o perioadă la alta. In felul acesta dările şi contribuţiile luau un caracter social de clasă.

De asemenea, este cunoscut şi un proces de început îndepărtat al destrămării obştiilor săteşti. Obştea sătească conţinea chiar în sînul ei contradicţii, care determinau dizolvarea relaţiilor iniţial egalitare, prin recunoaşterea principiului proprietăţii private şi a folosirii private a pămînturilor arabile. Membrii obştei însuşindu-şi direct produsele muncii de pe terenurile folosite creau diferenţieri între familii pe linia consumului şi chiar a schimbului. Se înţelege că marii demnitari vor beneficia de situaţia lor şi vor acapara pămînturile cele mai bune, vor folosi prinşii în războaie în folosul lor, vor deţine un plus produs ridicat, îşi vor mări

puterea lor economică şi politică. Se puneau acum bazele unei noi organizări în locul vechii forme mai mult etnice, accentul căzînd pe noua organizare socială, pe clase.

Aristocraţia militară ridicată din obşte sau uniunile de obştii nu va trece mult timp şi se va transforma în clasă feudală, stăpînitoare. S-a adîncit diferenţierea socială, s-a conturat tot mai mult pătura stăpînitoare iar libertatea ţăranilor liberi, înregistra primele îngrădiri în relaţiile economice. Fundamentul acestei separări a societăţii prefeudale l-au constituit elementele economice. Conducătorii obştiilor sau uniunilor de obşti confederate dispunînd de forţă de muncă suplimentară (în special prin prinderea de prizonieri şi transformarea lor în robi), au avut posibilitatea să se distanţeze ca putere economică de confraţii lor, aveau posibilitatea să lucreze pămînturi mai întinse, noi desţelenite sau defrişate, ca atare să deţină şi puternice rezerve de bunuri. Prin aceasta de fapt avea loc creşterea importanţei proprietăţii private asupra pămîntului, trecerea de la sistemul obştei care se baza mai mult pe munca colectivă la sistemul relaţiilor începătoare feudale. Din această epocă va creşte intens subordonarea populaţiei săteşti care va lua tot mai mult forma dependenţei feudale şi a relaţiilor de tip feudal. De aici rezultă că principalul conţinut al subperioadei dintre secolele al VII-lea şi al IX-lea constă în începuturile destrămării relaţiilor de producţie din din cadrul obştilor şi în formarea unei pături conducătoare economice, administrative, militare din care s-a format mai tîrziu clasa stăpînilor feudali.

Separarea aristocraţiei de restul populaţiei a întărit procesul subjugării membrilor de rînd ai obştiilor. Fenomenul a fost scos în evidenţă chiar de Marx într-o scrisoare adresată lui Engels în care spunea: "Acest mers al dezvoltării în Moldova şi Valahia este interesant prin faptul că aici se poate arăta apariţia iobăgiei pe cale pur economică, fără vreo verigă intermediară sub forma cuceririi sau antagonismului dintre două triburi"(sublinierea noastră).

Va creşte tot în această etapă istorică economică şi politică rolul funcţiei de apărare militară. Cu cît acest rol

va căpăta importanţă datorită condiţiilor provocate în special din exterior, uniunea de obştii va căpăta un rol mult mai larg. Cu timpul aparatul creat pentru apărare se va transforma într-unul permanent.

Prin mecanismul creionat desigur nu în adîncime, s-au generat condiţiile zidirii închegărilor prestatale, micile cnezate şi voievodate. De acum, alături de latinescul domn (dominus) au pătruns şi s-au generalizat cuvintele cneaz, jupan şi voievod. Instituţia voiedovatului indică printre altele un conducător cu puternice atribuţii militare. Voievodatul a fost atît de puternic la români încît se va impune ca organizare superioară politică (exemplu pe teritoriul Transilvaniei în luptele grele cu regatul feudal maghiar).

Pentru această subepocă finală de trecere la feudalism (sec.VIII-X), remarcabilă este descoperirea şi încadrarea cronologică, culturală şi etnică a aşa-numitei civilizaţia de de tip Dridu, aparţinînd poporului român deja format. Numirea de Dridu derivă de la o aşezare descoperită pe malul drept al Ialomiţei. Interpretarea descoperirilor arheologice aparţinînd civilizaţiei Dridu, răspîndite pe aproape întreg teritoriul României au dus în mod firesc la concluzia că procesul de formare a poporului român s-a desfăşurat unitar şi concomitent pe tot cuprinsul ţării. Civilizaţia Dridu, care este punctul culminant al evoluţiei locale neîntrerupte a culturii materiale autohtone, reflectă într-o anumită măsură şi contribuţia factorului cultural bizantin, urmare directă a multiplelor legături dintre străromâni şi civilizaţia înaltă a imperiului bizantin. Ea arată în acelaşi timp, că fondul romanic de la nordul Dunării a fost deosebit de puternic şi că numai o continuitate neîntreruptă de vieţuire a populaţiei daco-romane pe acest teritoriu a putut oferi condiţiile necesare creării unei culturi propriiîn spaţiu sud-est-european.

*

Sintetizînd problemele din această perioadă istorică rezultă de fapt două subperioade istorice: a)prima durează în timp cît va ţine primul val al migraţiei popoarelor(sec.III-lea şi al VI-lea); b)a doua, e cunoscută odată cu apariţia neamurilor

sla..., după care sînt de fapt cunoscute şi alte influenţe.

Apariţia primului val migrator, cît şi a slavilor a avut determinantele sale economice asupra populaţiei de la nordul Dunării. Aceste influenţe cu tot aspectul lor negativ, distructiv, nu au clintit străvechea populaţie daco-romană de pe aceste meleaguri, dimpotrivă am reţinut găsirea unor metode de întărire şi dăinuire în cadrul obştiilor şi uniunilor de obştii. Evoluţia societăţii nord-dunărene dintr-o parte şi alta a versantului carpatic întăreşte teza materialistă asupra istoriei, că, istoria e un logos, o raţio, o desfăşurare conform unor legi care îmbină generalul (situaţia Daciei romane după retragere) cu noile împrejurări survenite (migraţia) ce reprezintă particularul şi totodată singularul. In perioada migraţiei, observăm că succesiunea evenimentelor nu mai este lină şi continuă în progrese. Ea reprezintă în general o ascensiune cu mari dificultăţi de la forme inferioare la forme mai avansate.

Rezultă totodată din acest capitol că procesul istoric nu se realizează deplin liniar ci adeseori în zig-zag, cu înaintări şi dări înapoi, chiar cu forme de regres, dar subliniem, toate aceste forme cu plusuri şi minusuri în desfăşurarea istoriei sînt intercalate în fluxul continuu al PROGRESULUI. In final, urmărind evoluţia modurilor de producţie, perioadele de trecere de la un mod la altul (în cazul nostru perioada de trecere la feudalism), progresiunea istorică rămîne un progres. Fundamentul înaintării constă şi rămîne în evoluţia şi perfecţionarea forţelor de producţie, dezvoltare ce reprezintă criteriul fundamental al progresului social. Din întreaga evoluţie urmărită mai rezultă cu multă pregnanţă că procesul lent către feudalism a fost un rezultat direct al unui puternic proces economic - social intern: destrămarea obştiilor săteşti. Factorul fundamental al acestui proces a fost contradicţia în creştere dintre proprietatea colectivă asupra pămîntului şi însuşirea individuală a produsului. In acelaşi timp procesul menţionat a fost grăbit şi de existenţa statelor vecine din răsărit şi nord, apus şi miazăzi. Multitudinea factorilor şi fenomenelor, condiţiile istorice create de legăturile neîntrerupte între provinciile care vorbeau în limba latină de la sudul Dunării şi populaţia de la nordul fluviu-

lui, procesul de romanizare n-a încetat, ci a continuat și s-a desăvîrșit.

D. FORMAREA LIMBII ȘI A POPORULUI ROMAN, REZULTAT AL DEZVOLTARII SOCIETĂȚII LOCALE IN MILENIUL I E.N.

Din cele prezentate din timpurile cele mai vechi cu menționarea luptelor și apoi a ocupației romane, pînă în preajma feudalismului (secolul X) putem trata și lămuri acum una din problemele fundamentale ale istoriei noastre, aceea a locului și timpului în care s-a plămădit limba și poporul român, lămurirea mai amplă a locului, timpului și împrejurărilor în care s-a petrecut etnogeneza poporului român. Studiul formării unei limbi și a poporului care o vorbește trebuie să pornească de la următoarele idei centrale:

1. Limba și legile ei de dezvoltare pot fi înțelese numai în cazul cînd sînt studiate în legătura indisolubilă cu istoria societății, cu istoria poporului căruia îi aparține și care este purtătorul acestei limbi.

2. Schimbarea limbii are loc pe calea încrucișării limbilor, care este un proces de lungă durată, iar cu ocazia încrucișării, una dintre limbi este de obicei învingătoare, își păstrează structura gramaticală și fondul principal de cuvinte și continuă să se dezvolte potrivit legilor interne ale dezvoltării sale, în timp ce, cealaltă limbă își pierde treptat propria ei calitate și dispare treptat. Cu acest prilej vocabularul limbii învingătoare se îmbogățește.

Pe teritoriul actual al Republicii Socialiste România și pe teritoriile învecinate se vorbeau în antichitate mai multe limbi înrudite între ele. Principalul grup de idiomuri din această regiune aparțineau limbii trace, de care țineau variantele vorbite de daci și de geți. Sciții vorbeau limbi iranice. Mai trebuie amintită limba ilirică, pe care, după cît se crede, în general, o continuă astăzi limba albaneză. Dar limba româna nu este urmașă nici uneia dintre limbile pomenite, ci așa cum o dovedește categoric structura ei, ea reprezintă o variantă

evoluată a limbii latine, transplantată în Dacia și împrejurimi de coloniștii veniți aici în primele secole ale erei noastre.

La formarea limbii și a poporului român au contribuit, fără îndoială, descendenții populațiilor autohtone din Dacia. Dar aportul limbilor vorbite de aceste populații la constituirea limbii române este destul de redus și nu privește trăsăturile esențiale. Dacă din punct de vedere etnic primul strat îl formează autohtonii, lingvistic ei n-au putut furniza decît al doilea strat. Prin urmare istoria limbii române trebuie începută cu analiza asupra limbii latine ca limbă indoeuropeană.

Sînt cunoscute 10 limbi care pleacă din acelaș trunchi de la apus la răsărit: portugneză, spaniola, catalana, provensala, franceza, retoromana, italiana, dalmata, română. Aceasta din urmă este atestată pe patru teritorii diferite și sub patru nume diferite: în Dacia, în Pindaromâna sau macedoromâna; în Megland, megleno-româna; în Istria, istroromâna.

Pe teritoriul nord-dunărean unde a existat o Dacie romană, unde au fost create instituții, unde exista o administrație și garnizoane puternice romane, într-un timp relativ scurt datorită situației create, a fost adoptată ca limbă oficială noua limbă. In anul 212 prin "Constituția Antoniană" decretată de împăratul Caracalla, locuitorii Daciei au devenit cetățeni romani în masă.

Această adoptare se explică în mod deosebit prin faptul că limba latină era singurul mijloc de înțelegere între băștinași și coloniștii veniți din toată lumea română. Dacă la aceasta se mai adaugă și faptul că în diverse împrejurări imperiul Roman a deținut capete de pod în stînga Dunării și mai ales că oamenii de pe cele două maluri au continuat să întrețină relații de tot felul relații întărite prin vorbirea și intermediul limbii latine, avem un tablou întregit... Aceasta a fost prima încrucișare în cursul istoriei limbii române și care a avut loc între secolele al II-lea și al V-lea între limba latină populară și limbile tracice ale dacilor, geților, moesilor autohtoni, din care a ieșit învingătoare latina, îmbogățită cu un interesant număr de cuvinte din limba învinsă.

O nouă,încrucişare a avut loc între limba vorbită de
populaţiile romanizate de pe teritoriul de la nord şi sud al
Dunării cu limba slavă. Intre limbile acestor două populaţii
s-a produs un proces de încrucişare, în urma căreia pe terito-
riul de la nordul Dunării a învins limba latină, vorbită de
populaţiile daco-române; iar în sudul Dunării limba slavă,ră-
mînînd unele insule de române veche (aromână, malgoromâna şi
istroromâna) limbi care despărţite de cea română veche au urmat
un drum propriu de dezvoltare. In perioada celei de a doua în-
crucişări, un timp, cele două populaţii şi-au păstrat limbile
lor fiind cunoscut bilingvismul româno-slav, care însă cu cît
ne apropiem de secolul al X-lea, vechea limbă a băştinaşilor se
va generaliza prin asimilarea totală a slavilor. In urma încru-
cişării, limba română şi-a păstrat structura gramaticală şi
fondul principal de cuvinte, moştenite din latină. Dar şi slava
şi-a lăsat influenţa ei. Odată cu influenţele fonetice,în
vocabularul limbii române au pătruns în această perioadă primele
cuvinte slave.

In afară de influenţa slavă, amintim, că încă de la co-
lonizarea romană,populaţia din Dacia a adoptat şi unele cuvinte
greceşti, lucru explicabil prin importanţa pe care grecii o au
în sud-estul Europei. Să nu se uite că în Dobrogea existau vechi
şi însemnate oraşe greceşti care au fost în permanent contact,
mai mult paşnic, cu populaţia din stînga Dunării. De asemenea,
elemente de vocabular greceşti au putut pătrunde şi din sud,
prin intermediul tracilor balcanici. Astfel, de cuvinte gre-
ceşti, adaptate de daci, au putut trece apoi în latina din Da-
cia şi există semne că acest lucru s-a întîmplat întradevăr.
In timpul ocupaţiei romane şi chiar în primele secole după pă-
răsirea Daciei au continuat desigur a mai pătrundenoi cuvinte
din greacă.După venirea slavilor, prin intermediul celor din
sud, prin vechea slavă bisericească şi prin bulgară a conti-
nuat în fapt acest proces.

Următoarea influenţă importantă,în ordinea cronologică
este cea maghiară. Maghiarii, avînd o bună perioadă de timp
supremaţia politică şi economică pe teritoriul din vestul Car-
paţilor Transilvaniei au determinat împrumutarea unor elemente
din limba lor. Ce e drept, în gramatica românească nu apar
elemente de origină maghiară, în schimb, în vocabular au

..truns. E adevărat că o parte din aceste cuvinte au mai mult un caracter provincial, la nivelul Transilvaniei, unde populația maghiară a avut influență mai puternică.

Deși pe teritoriul român locuiesc de multe sute de ani mase de germani, limba română nu prezintă elemente importante de origine germană. Majoritatea cuvintelor germane au venit la noi printr-un intermediar slav sau maghiar.

In fine, într-o anumită perioadă, a fost cunoscută și influența turcă. Incă înainte de cucerirea peninsulei Balcanice de otomani, populația de la nord de Dunăre a avut de-a face cu populațiile turco-tatare ca pecenegii, cumanii sau chiar tătarii. De la aceste populații au ajuns în limba română cuvinte turcești înainte de venirea turcilor otomani în Europa. Ulterior, (aici anticipăm din motive obiective), prin stăpînirea Munteniei și Moldovei de către turci, timp de cîteva sute de ani au pătruns un număr mare de elemente turcești în vocabular. Tot acum este reluată și influența grecească, grecii venind alături de comandanții turci, de obicei ca funcționarii în diverse slujbe sau chiar ca domni.

Din toate acestea, rezultă că elementul latin în fondul principal lexical al limbii române deține primul loc, pînă la 76%, mult pe un loc secundar se găsește elementul slav la maximum 15%, procent destul de mare dacă ținem seama de influențe și împrumuturi, 2% maghiar și restul de diferite origini, grecești, turcești, etc.

In 1879, filologul Cihac publică la Francfurt volumul II din lucrarea <u>Dictionar etimologic daco-român</u>, în care, înfățișînd cuvintele din limba română ce nu aveau origine latină, trăgea concluzia că ele sînt destul de numeroase, că limba românească n-ar fi deci întru totul o limbă latină. Savanții timpului erau cam descumpăniți în fața acestei concluzii. Geniul și informația lui B.P.Hașdeu reduc însă la nimic concluziile trase de Cihac. Nu cîte cuvinte de un fel sau altul are o limbă este însemnat, arăta marele filolog și istoric, ci cît de mult se folosește în vorbirea unui popor un cuvînt sau altul. Un cuvînt slav folosit odată pe an sau niciodată în viață, nu poate fi socotit la aceeași valoare cu un cu-

vînt latin întrebuinţat de o sută de ori pe zi. Si, pentru a fi convingător, Haşdeu citează rezultatele asemănătoare făcute în privinţa limbii engleze. Aici, cum arătase un filolog al epocii 28.854 de cuvinte sînt romanice şi numai 13.330 germanice. Si cu toate acestea, nimeni nu se gîndeşte să socotească limba engleză o limbă romanică. Aceasta este celebra "teorie a circulaţiei cuvintelor" care a făcut definitiv şi pentru totdeauna dovada latinităţii limbii române, nu numai în structura gramaticală, dar şi prin vocabularul ei. Teoria a fost expusă în volumul III "Cuvinte din bătrîni"(1881),lucrare, în care au fost culese nenumărate documente scrise direct româneşte, acte de proprietate, tranzacţii comerciale, acte de judecată, scrisori etc, toate deosebit de valoroase şi pentru istoria noastră economică.

Formarea limbii române a dus la formarea unei comunităţi de limbă la populaţiile daco-române şi slave de pe teritoriul nostru.

Formarea limbii şi comunitatea de limbă este însă numai una din laturile procesului formării popoarelor. Aşa cum ne arată teoria marxist-leninistă "popoarele sînt grupuri de oameni , istoriceşte constituie legate prin comunitatea teritorială pe care s-a format limba şi cultura".

Formarea comunităţii de teritoriu, de limbă şi de cultură a constituit un proces îndelungat, care a dus la formarea poporului român, deosebit de populaţiile care au stat la bază. Descoperirile arheologice recente au indentificat, începînd din secolul al IX-lea, o populaţie străromânească (cultura Dridu) care constituie rezultatul evoluţiei culturii materiale şi spirituale a strămoşilor direcţi ai românilor de astăzi.

După cum ne învaţă ştiinţa marxist-leninistă, organizarea oamenilor în popoare a avut loc ca urmare a trecerii lor de la organizarea tribală la societatea împărţită pe clase. Popoarele, au apărut deci, în orînduirea sclavagistă şi cea feudală, cînd societatea era împărţită în clase antagoniste. Teritoriul ţării noastre de atunci cunoştea un popor care avea o cultură a sa specifică, o formă evoluată de organizare şi

care deținea mari bogății, de la Marea Neagră pe teritoriul Dobrogei în nord prin vechea Moldovă și Bucovina, în sud spre cîmpiile actualei Muntenii și Olteniei pînă dincolo de munți, în vest pe bogatul teritoriu al Banatului, Transilvaniei, Maramureșului și Crișanei.

Ințelegerea profundă a fenomenelor social-economice și politice amintite din perioada de trecere la feudalism, ne ajută a înțelege riguros științific caracteristicile de bază ale poporului nostru, elementele fundamentale ce alcătuiesc spiritualitatea românească, conștiința de sine a poporului român durată și clădită de-a lungul veacurilor. "Urmașii lui Decebal și Traian, spunea Secretarul general al P.C.R.- au știut permanent să păstreze ființa națională, să-și creeze o cultură și o civilizație proprie, în strînsă legătură cu civilizația și cultura mondială și să asigure dezvoltarea și înaintarea continuă a poporului nostru spre o viață demnă, independentă".

Un rol de esențială însemnătate în formarea și dezvoltarea conștiinței de sine a poporului l-a avut limba națională, ea avînd multiple funcții în alcătuirea, păstrarea, transmiterea și amplificarea acestei conștiințe colective a comunității, fiind un adevărat catalizator de idei, simțăminte și idealuri proprii fiecărui popor. Limba națională reprezintă unul din pilonii de susținere trainică a întregului edificiu social,economic și politic. Așa cum menționa Bogdan Petriceicu Hașdeu - în limbă o națiune se privește pe sine însăși LIMBA nu este numai factorul fizic și sonor al exprimării gîndurilor și sentimentelor noastre ci și un factor deosebit de important în apropierea înțelegerea și afecțiunea dintre oameni; ea este vehicolul comunicărilor de idei, sentimente, ea este factorul cel mai important de identificare a personalității unui popor.

Problemele limbii, continuității și formării poporului român, sînt organic legate între ele, avînd o primordială însemnătate, întrucît acestea demonstrează unitatea și stăvechea cultură preluată de la daco-romani. Mihail Kogălniceanu, în lecția sa de deschidere la Academia din Iași, justifica necesitatea însușirii istoriei prin celebrele cuvinte:"Neavînd istorie,fiecăre popor dușman ne-ar putea zice: originea ta este necunoscută, numele tău nu-ți aparține, mai puțin pămîntul, pe care-l locu-

iesti".

Tinînd seama de acest adevăr, să încercăm să facem o succintă prezentare a tezelor marilor noştri gînditori şi istorici în legătură cu această problemă extrem de impootantă din istoria neamului.

Miron Costin poate fi considerat primul în istoriografia românească care cercetează originile istorice ale întregului neam. In lucrarea "De neanul moldovenilor" el explică formarea poporului român,menţionînd colonizarea Daciei de către romani. In analiza pe care o face cronicarul, susţine (spre deosebire chiar de mulţi istorici de după el), că, dacii n-au pierit şi că au locuit mai departe pe aceste meleagari. Miron Costin este şi primul dintre istoricii noştri care a emis părerea că după retragerea aureliană,în timpul năvălirilor barbare populaţia daco-romană s-a retras şi a trăit în munţi,după care au descălecat în cîmpie. Evident acest fel de a reda traiul românilor, nu corespunde întrutotul unui punct de vedere ştiinţific (căci poporul român nu a dăinuit, trăit şi nu s-a format în munţi), fenomen ce astăzi este ilustrat cu prisosinţă de descoperirile arheologice care demonstrează continuitatea şi în unele regiuni nemuntoase, subcarpatice, deluroase şi de cîmpie.

Puţin timp mai tîrziu,ilustrul cronicar Ion Neculce în a sa "Predoslovenie" la letopiseţul ţării Moldovei reafirma ipoteza predecesorilor.

La sfîrşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea în Moldova a remarcată personalitatea intelectuală şi politică a lui Dimitrie Cantemir.Eruditul domn şi învăţat, vorbind despre problema pe care o urmărim noi, aminteşte de cucerirea Daciei de către romani şi transformarea ei în provincie romană. După căderea imperiului şi datorită năvălirilor barbare,"Coloniile romane - menţionează istoricul - fură silite să se retragă în munţi şi să-şi caute adăpost împotriva năvălirilor...Aparaţi aici de greutatea locurilor, în curs de cîteva secole trăiră sub legile lor şi sub stăpînitorii lor".

Es.. evidentă aici asemănarea în concluzii cu Miron Costin. In fine, într-o altă operă remarcabilă, "Hronicul vechimii romano-moldovlahilor", reia în discuție latinitatea limbii populației nord-dunărene.

Către sfîrşitul secolului al XVII-lea o altă personalitate culturală şi politică, de astă dată din Tara Românească, ne atrage atenţia prin operele sale. Este vorba de stolnicul Constantin Cantacuzino, care s-a ocupat de problema originii românilor,menţionînd asemănările dintre munteni,moldoveni şi transilvăneni. Cantacuzino a fost un aprig adept al continuităţii, respingînd ideea unei retrageri totale a populaţiei din vechea Daciei de către Aurelian. Stolnicul a înţeles că din punct de vedere istoric această golire de populaţie a provinciei Dacia Romană ar fi fost o treabă, cum se exprimă el "împotriva crezului şi a socotelii".

In istoricul problemei despre originea şi formarea limbii şi a poporului român un loc deosebit l-a jucat şi Şcoala Ardeleană prin reprezentanţii ei de frunte în istorie: Samuil Micu-Klain, Petru Maior şi Gheorghe Sincai.

Samuil Klain în "Annales Principium Transalpinorum et Moldovicorum"; Petru Maior în "Istoria pentru începuturile Românilor în Dacia" (1812); Gh.Sincai, în "Hronicul Românilor si al mai multor neamuri" (1844), au urmărit să dovedească lumii istoria adevărată a poporului de la nordul Dunării şi să combată (în special Petru Maior), unele teorii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea puse în serviciul luptelor politice, prin care se contestă românilor din Transilvania dreptul istoric ce-l invocaseră într-o petiţie către împăratul Leopold al II-lea (e vorba de Sulplex Libelus Valohorum - 1791). Desigur că Şcoala Ardeleană a avut şi exagerările ei, acordîndu-se factorului latin o importanţă exagerată, ceea ce apărea neverosimil - greşeli ce au fost criticate.

Marele revoluţionar N.Bălcescu, istoric progresist cu o concepţie înaintată, a studiat istoria pe bază de documente, el urmărind în istorie nu simpla însuşire de fapt fără o linie clară, edificatoare. In legătură cu evoluţia poporului nostru el îl vede ca un proces dialectic, reprezentînd o pildă pentru

istoricii urmaşi. In acest sens redăm cîteva fragmente extrem de importante din operele marelui democrat: " Călcaţi de la începutul lor de atîtea popoare barbare - goţii, hunii, gepizii, avarii, bulgarii, pecinegii, cumanii, tătarii, încorporaţi apoi în naţii puternice ca ungurii, polonii şi turcii care ţinteau a-i robi,ei (strămoşii noştrii) îşi păstrează naţionalitatea lor".(Extras din cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei României).In "Puterea armată şi arta militară de la întemeierea principatelor Valahiei şi pînă acum", amintea: "Barbarii aşezîndu-se pe ruinele împărăţiei romane îşi puseră legile şi obiceiurile lor în locul institutţiilor romane.Numirea de Roma pierise,lumea pierduse pînă şi aducerea aminte a unui popor ce ostăşise atîtea veacuri.Civilizaţia se stinsese şi acum nu se mai vedea nici urma acelor arte şi ştiinţe în care stătuse slava Greciei şi puterea Romei".

Un aport esenţial pe această linie aduce şi istoricul A.D.Xenopol. Intr-o vreme cînd teoriile reacţionare ale lui Robert Roesler încercau să convingă Europa de justeţea argumentelor pe care le aducea în sprijinul unor idei denaturate,legate de istoria poporului român şi în special a lipsei de continuitate la nordul Dunării, opera lui Xenopol "Istoria românilor din Dacia", apărută în 1888, a însemnat o grea lovitură pentru istoriografia străină reacţionară. Stăpînind într-un înalt grad ştiinţific izvoarele antice, Xenopol s-a bazat în mod deosebit pe ele. Pe vremea sa cercetările arheologice erau deabea la începutul lor şi deci şi contribuţia lor nu avea însemnătatea de astăzi. Pe baza informaţiilor scrise, într-o manieră convingătoare a prezentat faptele istorice cît mai aproape de adevăr, explicînd efectuarea şi limitele romanizării, procesul latinizării petrecut concomitent cu viaţa economică şi administrativă romănă. A analizat cauzele părăsirii Daciei de romani, în legătură strînsă cu criza imperiului, luptele dacilor şi atacurile nestrăvilite ale popoarelor migratoare. Tratează organizarea şi modul de viaţă al populaţiei după retragere criticînd inventiile lui Roesler. In sprijinul concluziilor sale a folosit şi datele toponimiei. Insistă mult asupra raporturilor dintre băştinaşi şi populaţiile migratoare. Interesat este că Xenopol

a intuit just faptul că populaţia retrasă în părţile apărate închise s-a ocupat în continuare de agricultură fapt dovedit şi de terminologia latină. In fine, din stădiile lui Xenopol rezultă ca o concluzie că poporul român era deja alcătuit în jurul anului 900.

De pe lîngă părţile deosebite, existente, în opera acestor mari istorici s-au strecurat şi unele greşeli inerente epocii lor. Xenopol, la fel ca şi ceilalţi, n-a ţinut prea mult seama de îndelungatul proces de etnogeneză al poporului, n-a făcut distincţie clară între cele două etape principale ale acestui proces şi anume: etapa premergătoare formării poporului român, în care desigur nu poate fi vorba decît de o populaţie romanică şi etapa îndelungată a desăvîrşirii însăşi a poporului român.

Meritele sînt însă incontestabile. A.D.Xenopol la fel ca Onciu şi N.Iorga au ajutat mult la lămurirea unor probleme cruciale din trecutul nostru istoric, economic şi politic.

Pe drept cuvînt, la concluziile afirmate de istoricii noştri au ajuns şi unii specialişti străini în istoria antichităţii ca: Mommsen, Jung, Homo, Patsch, Althein şi alţii care văd în poporul român continuatorul populaţiei daco-romane. Filologul german Scherr încă din 1851, sublinia că limba română este de origină latină ca şi celelalte limbi romanice. Korbach afirma că latinitatea limbii române este chiar mai evidentă decît la celelalte limbi romanice.

Insuşi K.Marx în ale sale manuscrise (vezi K.Marx, "Insemnări despre români") aminteşte că "limba română e un fel de italiană orientală. Băştinaşii din Moldo-Valahia se numesc ei înşăşi români".

Toate elementele ştiinţifice bazate pe arheologie, lingvistică, cercetările antropologice, etnografice, argumentele toponimiei pledează pentru continuitatea populaţiei daco-romane, pentru latinitatea poporului nostru. Limba română este creaţia poporului român. El a făurit-o din latina populară adoptată de strămoşii săi daco-geţi, de la coloniştii romani, cu care s-au amestecat adăugîndu-i elemente din idiomul daco-getic, vorbit înainte de romanizare şi împrumutînd mai tîrziu elementele îndeosebi lexicale din graiurile slavilor care s-au aşezat

mai puţin în Dacia şi mai mult în Moesia.

Originea latină a limbii române şi înrudirea ei cu celelalte limbi romanice poate fi constată de orice individ. E destul să numărăm în limba latina şi în diferite limbi romanice pînă la 10, să înşirăm pronumele personale, numele zilelor săptămînii, numele părţilor componente ale corpului omenesc, termenii de înrudire ca să reţinem asemănările izbitoare dintre aceste limbi surori.

In acest întreg teritoriu cu forme de relief diferite, care formează pe osatura Carpaţilor un teriboriu sudat, unit, care include mari bogăţii naturale, există o mare apropiere de limbă şi economică-socială. Istoria economică ne demonstrează pe baza izvoarelor scrise cît şi a descoperirilor arheologice că în această perioadă de desăvîrşire a limbii, tehnica agricolă căpătase o mare dezvoltare antrenînd diferenţieri mari de avere. Izvoarele documentare dovedesc existenţa atelierelor meşteşugăreşti deservind un grup de sate. Izvoarele scot din nou la iveală oraşele nou-născute din acest proces intern de dezvoltare, existenţa unui însemnat comerţ inter şi extern, dovedit de multe tezaure monetare. De aceea, pe bună dreptate spunea cneazul Sveatoslav, că el vrea să rămînă la Periaslaveţul de pe Dunăre, "Unde se găsesc toate bunătăţile lumii". Despre bogăţiile existente, în mod deosebit în Transilvania, cronica notarului anonim vorbeşte de "un stat... întins şi bogat". La fel şi scrierea hagiografică"Legenda Sfîntului Gerard", dă informaţii numeroase cu privire la dezvoltarea din acea vreme a economiei Banatului. Progresul economic la sfîrşitul perioadei de trecere la feudalism era aproape general, desfăşurîndu-se pe tot cuprinsul ţării.

Aşadar secolul al X-lea reprezintă secolul de încheiere a procesului de formare a limbii şi poporului român, secolul de graniţă pentru trecerea la o nouă treaptă a feudalismului, feudalismul timpuriu.

C U P R I N S